გლობალიზაცია და ბიზნესი

GLOBALIZATION & BUSINESS

№13

www.eugb.ge

2022 თბილისი TBILISI

გლობალიზაცია და ბიზნესი
GLOBALIZATION AND BUSINESS

სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ეკონომიკისა და ბიზნესის აქტუალური პრობლემები
გლობალიზაციის თანამედროვე პირობებში
თეორია და პრაქტიკა

ევროპის უნივერსიტეტი
EUROPEAN UNIVERSITY

SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL

Actual Problems of Economy and
Business in Modern Globalization
Theory and Practice

თბილისი
TBILISI
2022

ევროპის უნივერსიტეტის ბიზნესისა და ტექნოლოგიების ფაკულტეტის და გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევის ინსტიტუტის რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო–პრაქტიკული ჟურნალი

ჟურნალში გამოქვეყნებული სტატიის სიზუსტეზე პასუხისმგებელია ავტორი. ამასთან, მისი პოზიცია შეიძლება არ ემთხვეოდეს ჟურნალის სარედაქციო კოლეგიის მოსაზრებებს.

აკრძალულია ჟურნალში გამოქვეყნებული მასალების გამრავლება და გავრცელება კომერციული მიზნებისათვის.

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL OF THE FACULTY OF BUSINESS AND TECHNOLOGY AND THE INSTITUTE OF RESEARCH OF ECONOMIC AND SOCIAL PROBLEMS OF GLOBALIZATION OF THE EUROPEAN UNIVERSITY

Each author is responsible for the accuracy of the article in this journal. His/her position may not coincide with the opinions of the editorial board.

Reproduction on distribution of the materials published in this journal for commercial purposes is strictly prohibited.

ISSN 2449-2396

ᲡᲐᲠᲔᲓᲐᲥᲪᲘᲝ ᲡᲐᲑᲭᲝ

ᲝᲠᲒᲐᲜᲘᲖᲐᲪᲘᲣᲚ–ᲐᲓᲛᲘᲜᲘᲡᲢᲠᲐᲪᲘᲣᲚᲘ ᲡᲐᲑᲭᲝ

ლაშა კანდელაკიშვილი (თავმჯდომარე, ევროპის უნივერსიტეტი; ქუთაისის უნივერსიტეტი; საქართველო); **გოჩა თუთბერიძე** (თავმჯდომარის მოადგილე, ქუთაისის უნივერსიტეტი; ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **გივი ბედიანაშვილი** (თავმჯდომარის მოადგილე, ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **თამარ ზარგინავა** (ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **ნინო გადილია** (მდივანი, ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო).

ᲡᲐᲠᲔᲓᲐᲥᲪᲘᲝ ᲙᲝᲚᲔᲒᲘᲐ

რამაზ აბესაძე (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის პაატა გუგუშვილის სახელობის ეკონომიკის ინსტიტუტი, საქართველო); **იური ანანიაშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **მაია აზმაიფარაშვილი** (გორის სახელმწიფო სასწავლო უნივერსიტეტი; ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **თამილა არნანია–კეპულაძე** (აკაკი წერეთლის სახელობის ქუთაისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **იოსებ არჩვაძე** (ქუთაისის უნივერსიტეტი, საქართველო); **გივი ბედიანაშვილი** (მთავარი რედაქტორი, ევროპის უნივერსიტეტის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **თეიმურაზ ბერიძე** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ქუჯი ბიჭია** (პასუხიმგებელი რედაქტორი, ევროპის უნივერსიტეტის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი, საქართველო); **რევაზ გველესიანი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ბადრი გეჩბაია** (ბათუმის შოთა რუსთაველის სახელობის სახელმეიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ნინო დამენია** (ანდრია პირველწოდებულის სახელობის საქართველოს საპატრიარქოსთან არსებული ქართული უნივერსიტეტი; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ეკა დევიძე** (შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ნათელა დოღონაძე** (შავი ზღვის საერთაშორისო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ლია ელიავა** (ქუთისის უნივერსიტეტი, საქართველო); **თენგიზ ვერულავა** (კავკასიის უნივერსიტეტი, საქართველო); **გოჩა თუთბერიძე** (ქუთაისის უნივერსიტეტი; ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **გოჩა თოდუა** (ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **თეა თოდუა** (მთავარი რედაქტორის მოადგილე, საქართველოს ტექნიკური უნივერსიტეტი); **ნუგზარ თოდუა** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი); **გივი ლემონჯავა** (საქართველოს უნივერსიტეტი, საქართველო); **მიხეილ თოქმაზიშვილი** (აღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **ელგუჯა მექვაბიშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **თეა მუნჯიშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ეკატერინე ნაცვლიშვილი** (ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **ვლადიმერ პაპავა** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ავთანდილ სილაგაძე** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ეკა სეფაშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ავთანდილ სულაბერიძე** (ილიას სახელმწიფო უნივერსიტეტი; დემოგრაფიის და სოციოლოგიის ინსტიტუტი, საქართველო); **ბესიკი ტაბატაძე** (ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **შოთა შაბურიშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ნინო ფარესაშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ლოიდ ქარჩავა** (კავკასიის საერთაშორისო უნივერსიტეტი); **ნიკოლოზ ჩიხლაძე** (ქუთაისის უნივერსიტეტი, საქართველო); **მურმან ცარციძე** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **ვახტანგ ჭარაია** (ბიზნესის და ტექნოლოგიების უნივერსიტეტი, საქართველო); **ეთერი ხარაიშვილი** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **თორნიკე ხოშტარია** (სასწავლო უნივერსიტეტი გეომედი; ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **ლია ჩარექიშვილი** (ევროპის უნივერსიტეტი, საქართველო); **ჩარიტა ჯაში** (ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო); **მიხეილ ჯიბუტი** (საქართველოს მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია; საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემია, საქართველო).

ᲡᲐᲠᲔᲓᲐᲥᲪᲘᲝ ᲙᲝᲚᲔᲒᲘᲘᲡ ᲣᲪᲮᲝᲔᲚᲘ ᲬᲔᲕᲠᲔᲑᲘ

ლიუდმილა ალექსეიევა (დაუგავპილსის უნივერსიტეტი, ლატვიის რესპუბლიკა); **მოშე ბარაკი** (ნეგევის ბენგურიონის უნივერსიტეტი, ისრაელი); **მარინა ბარანოვსკაია** (ოდესის ეროვნული ეკონომიკური უნივერსიტეტი, უკრაინა); **ოლიონა ბაჟენოვა** (ტარას შევჩენკოს სახე ლობის კიევის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უკრაინა); **ვისემ აჯილი ბენ იუსეფი** (პარიზის ბიზნესის სკოლა, საფრანგეთი); **ალიონა ვანკევიჩი** (ვიტებსკის სახელმწიფო ტექნოლოგიური უნივერსიტეტი, ბელარუსის რესპუბლიკა); **ენკარნი ალვარეზ ვერდეჯო** (გრანდას უნივერსიტეტი, ესპანეთი); **პატრიცია გაცოლა** (ინსუბრიის უნივერსიტეტი, იტალია); **ფიტიმ დიარი** (სამხრეთაღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი, ჩრდილოეთ მაკედონიის რესპუბლიკა); **ლიუდმილა დემიდენკო** (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უკრაინა); **ვოლფგანგ ვენგი** (ბერლინის ტექნიკური უნივერსიტეტი, გერმანია); **ვლადიმერ მენშიკოვი** (დაუგავპილსის უნივერსიტეტი, ლატვიის რესპუბლიკა); **ნაზიმ მუსაფარლი (იმანოვი)** – (აზერბაიჯანის მეცნიერებათა ეროვნული აკადემიის ეკონომიკის ინსტიტუტი, აზერბაიჯანი); **ოლგა ლავრინენკო** (დაუგავპილსის უნივერსიტეტი, ლატვიის რესპუბლიკა); **როსიცა იალამოვა** (ლეტბრიჯის უნივერსიტეტი, კანადა); **ტატიანა ბორზდოვა** (ბელორუსიის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მენეჯმენტისა და სოციალური ტექნოლოგიების სახელმწიფო ინსტიტუტი, ბელარუსის რესპუბლიკა); **გორდონ ლ. ბრედი** (ჩრდილოეთ კაროლინის უნივერსიეტი, გრინსბოროში, აშშ); **ჰორაციუ დ რაგომირესკუ** (ბუქარესტის ეკონომიკური კვლევების უნივერსიტეტი, რუმინეთი); **ელიტა ერმოლაევა** (ლატვიის სოფლის მეურნეობის უნივერსიტეტი, ლატვიის რესპუბლიკა); **სირიე ვირკუსი** (ტალინის უნივერსიტეტი, ესტონეთის რესპუბლიკა); **იან ლოიდა** (ტექნოლოგიისა და ბიზნესის ინსტიტუტი ცესკე ბუდეოვიცეში, ჩეხეთის რესპუბლიკა); **ინტა ოსტროვსკა** (დაუგავპულსის უნივერსიტეტი, ლატვიის რესპუბლიკა); **ლინა პილელინე** (ვიტაუტას მაგნუს უნივერსიტეტი, ლიეტუვა); **მჰერ საჰაკიანი** („ჩინეთ–ევრაზიის“ პოლიტიკური და სტრატეგიული კვლევის საბჭო; მეცნიერებათა ეროვნული აკადემია, სომხეთი); **ალექსანდრუ სტრატანი** (ეკონომიკური კვლევების ეროვნული ინსტიტუტი, მოლდოვა); **რიმა ტამოსიუნიენე** (ვილნიუსის ეკონომიკისა და მიზნესის ინსტიტუტი, ლიეტუვა); **მანუელა ტვარონავიციენე** (ვილნიუსის გედიმინასის სახელობის ტექნიკური უნივერსიტეტი, ლიეტუვა); **რეგინა დემიანიუკი** (სედლცეს საბუნებისმეტყველო და ჰუმანიტარულ მეცნიერებათა უნივერსიტეტი, პოლონეთი); **ჯოზეფა გარსია მასტანცა** (მალაგას უნივერსიტეტი, ესპანეთი); **იან ხენდრიკ მეიერი** (კიელის გამოყენებითი მეცნიერებების უნივერსიტეტი, გერმანია); **მარინა ოჩკოვსკაია** (მ. ლომონოსოვის სახელობის მოსკოვის სახელმწიფო უნივერსიტეტის მარკეტინგის განყოფილება, რუსეთის ფედერაცია); **ტატიანა პაიენტკო** (მთავარი რედაქტორის მოადგილე, ვადიმ გეტმანის სახელობის კიევის ეროვნლი ეკონომიკური უნივერსიტეტი, უკრაინა); **ვარნალი ზახარი** (ტარას შევჩენკოს სახელობის კიევის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, უკრაინა); **იზეთ ზექირი** (სამხრეთაღმოსავლეთ ევროპის უნივერსიტეტი, ჩრდილოეთ მაკედონიის რესპუბლიკა); **ანნა ჟოსანი** (ხერსონის სახელმწიფო აგრარული უნივერსიტეტი, უკრაინა); **არჩილ ჩოჩია** (ტალინის ტექნოლოგიური უნივერსიტეტი, ესტონეთი); **ძინტრა ილისკო** (დაუგავპილსის უნივერსიტეტი, ლატვია); **პოლ გ. ჰეა** (ჰერიოტ ვატის უნივერსიტეტი, დიდი ბრიტანეთი).

EDITORIAL BOARD

ORGANIZATIONAL-ADMINISTRATIVE BOARD

Lasha Kandelakishvili (Chairman, European University; Kutaisi University, Georgia); **Gocha Tutberidze** (Deputy Chairman, Kutaisi University; European University, Georgia); **Givi Bedianashvili** (Deputy Chairman, European University); **Tamar Zarginava** (European University); **Nino Gadilia** (Secretary, European University).

EDITORIAL BOARD

Ramaz Abesadze (Paata Gugushvili Institute of Economics of Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Iuri Ananiashvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Maia Azmaiparashvili** (Gori Sate Teaching University; European University, Georgia); **Ioseb Archvadze** (Kutaisi University, Georgia); **Tamila Arnania-Kepuladze** (Akaki Tsereteli Kutaisi State University, Georgia); **Givi Bedianashvili** (Chief Editor, European University's Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Teimuraz Beridze** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Quji Bichia** (Responsible Editor, European University's Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization, Georgia); **Vakhtang Charaia** (Business and Technology University, Georgia); **Revaz Gvelesiani** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Badri Gechbaia** (Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia); **Nino Damenia** (St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Eka Devidze** (International Black Sea Univerity, Georgia); **Natela Dogonadze** Professor (International Black Sea University, Georgia); **Lia Eliava** (Kutaisi University, Georgia); **Eter Kharaishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Charita Jashi** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Nino Paresashvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Gocha Tutberidze** (European University, Georgia); **Gocha Todua** (European University, Georgia); **Thea Todua** (Deputy chief editor, Georgian Technical University, Georgia); **Nugzar Todua** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Mikheil Tokmazishvili** (Tbilisi Open University, Georgia); **Givi Lemonjava** (Georgian University, Georgia); **Elguja Mekvabishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Tea Munjishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Ekaterine Natsvlishvili** (European University, Georgia); **Vladimer Papava** (Georgian National Academy of Sciences; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Avtandil Silagadze** (Georgian National Academy of Sciences; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Eka Sepashvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Shota Shaburishvili** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Avtandil Sulaberidze** (Ilia State University; Institute of Demography and Sociology, Georgia); **Besik Tabatadze** (European University, Georgia); **Murman Tsartsidze** (Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia); **Tengiz Verulava** (European University's Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization; Ivane Javakhishvili Tbilisi State University; Caucasus University, Georgia); **Lia Charekishvili** (European University, Georgia); **Nikoloz Chikhladze** (Kutaisi University, Georgia); **Loid Karchava** (Caucasus International University, Georgia); **Tornike Khoshtaria** (University Geomedi; European University, Georgia); **Mikheil Jibuti** (Georgian National Academy of Sciences; Academy of Economic Sciences of Georgia, Georgia).

FOREIGN PART OF EDITORIAL BOARD MEMBERS

Ludmila Aleksejeva (Daugavpils University, Republic of Latvia); **Moshe Barak** (Ben-Gurion University of the Negev, Israel); **Marina Baranovskaya** (Odessa National Economics University, Ukraine); **Olena Bazhenova** (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); **Wissem Ajili Ben Youssef** (ESLSCA Paris Business School, France); **Tatiana Borzdova** (Belarusian State Institute of Management and Social Technologies of State University, Republic of Belarus); **Gordon L. Brady** (University of North Carolina at Greensboro, USA); **Archil Chochia** (Tallinn University of Technology, Estonia); **Regina Demianiuk** (Siedlce University of Natural Sciences and Humanities, Republic of Poland); **Fitim Deari** (South East European University, Tetovo, Republic of North Macedonia); **Liudmila Demydenko** (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); **Dzintra Iliško** (Daugavpils University, Latvia); **Horatiu Dragomirescu** (Bucharest University of Economic Studies, Romania); **Patrizia Gazzola** (University of Insubria, Italy); **Paul G. Hare** (Heriot-Watt University, UK); **Elita Jermolajeva** (Latvia University of Agriculture, Republic of Latvia); **Olga Lavrinenko** (Daugavpils University, Republic of Latvia); **Jan Lojda** (The Institute of Technology and Business in Ceske Budejovice, Czech republic); **Josefa Garsia Mastanza** (University of Malaga, Spain); **Jan-Hendrik Meier** (Kiel University of Applied Sciences, Germany); **Vladimir Menshikov** (Daugavpils University, Republic of Latvia); **Nazim Muzaffarli (Imanov)** (Institute of Economics of the Azerbaijan National Academy of Sciences, Azerbaijan); **Marina Ochkovskaya** (Moscow M. Lomonosov State University Marketing Department, Russian Federation); **Inta Ostrovska** (Daugavpils University, Republic of Latvia); **Tatiana Paientko** (Deputy Chief Editor, Kyiv national economic university named after Vadym Hetman, Ukraine); **Lina Pilelienė** (Vytautas Magnus University, Republic of Lithuania); **Mher Sahakyan** ("China-Eurasia" Council for Political and Strategic Research; National Academy of Sciences, Armenia); **Alexandru Stratan** (National Institute for Economic Research, Noldova); **Rima Tamosiuniene** (Vilnius Institute of Economics and Business, Republic of Lithuania); **Manuela Tvaronaviciene** (Vilnius Gediminas Technical University, Republic of Lithuania); **Wolfgang Weng** (Technical University of Berlin, Germany); **Alena Vankevich** (Vitebsk State Technological University, Republic of Belarus); **Encarnacion Alvares Vardejo** (University of Granada, Spain); **Sirje Virkus** (Tallinn University, Republic of Estonia); **Varnalii Zakharii** (Taras Shevchenko National University of Kyiv, Ukraine); **Izet Zeqiri** (South East European University, Tetovo, Republic of North Macedonia); **Rossitsa Yalamova** (University of Lethbridge, Canada); **Ganna Zhosan** (Kherson State Agrarian University, Ukraine).

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები
THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

კოვიდ-19-ის პანდემიის თანამედროვე გამოწვევები
MODERN CHALLENGES OF THE COVID-19 PANDEMIC

მიკროეკონომიკა, რეგიონული ეკონომიკა, ინოვაციური ტექნოლოგიები და სამეწარმეო საქმიანობის განვითარება

MICROECONOMICS, REGIONAL ECONOMY, INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

თეორია, მეთოდოლოგია და სისტემური პრობლემები

THEORY, METHODOLOGY AND SYSTEMIC PROBLEMS

JEL Classification: E20, E40, E44, E50. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.001

PROBLEMS AND PRIORITIES OF THE UKRAINIAN BANKING SECTOR DEVELOPMENT IN THE CONDITIONS OF FINANCIAL MARKET TRANSFORMATION

LARYSA SIDELNYKOVA

Doctor of Economics, Professor,

Kherson National Technical University, Ukraine

larisa1907s@gmail.com

OLENA NOVOSOLOVA

PhD in Economics, Associate Professor,

Kherson National Technical University, Ukraine

novoselova27@gmail.com

Abstract. The paper examines the place of the banking sector in the financial market of Ukraine. The main indicators characterizing the level of the Ukrainian banking sector development are presented. It is noted that the peculiarity of the banking sector of Ukraine is a significant reduction in the number of institutions and the predominance of the share of state-owned banks in the structure of the banking system assets. The paper considers the structure of the loan portfolio of Ukrainian banks, which is characterized by a significant share of non-performing loans. The financial result of the banking sector and the factors that have a significant impact on the banking efficiency in Ukraine are studied.

KEYWORDS: BANKING SECTOR, BANK ASSETS, BANK LOANS, NON-PERFORMING LOANS, FINANCIAL RESULT.

For citation: Sidelnykova, L., & Novosolova, O. (2022). Problems and Priorities of the Ukrainian Banking Sector Development in the Conditions of Financial Market Transformation. *Globalization and Business.* 13, 11-16. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.001

INTRODUCTION

An immanent feature of modern social transformations is the intensification of the financial sector development, where banking institutions play a central role. In modern conditions, banks have become the leading institutions in the financial intermediation market, able to promote economic growth through the efficient allocation of financial resources for their productive use. The reliability and sustainability of the country's banking sector determine the level of its competitiveness, as well as the ability to maintain money turnover, create conditions for the transformation of savings into investment and provide the necessary level of loan financing of economic entities.

Herewith, in the event of a crisis in the real sector of the economy, where banks have invested their resources, the difficulties will easily spread to the banking sector. This will undoubtedly lead first to bank liquidity problems, the accumulation of non-performing loans forcing banks to accumulate reserves for their impairment increasing the costs, and eventually, some banks will become insolvent and cease operations.

At this stage, it is important to study the trends in the banking sector of Ukraine and identify its potential advantages and significant disadvantages to address the negative economic consequences of the Covid-19 pandemic.

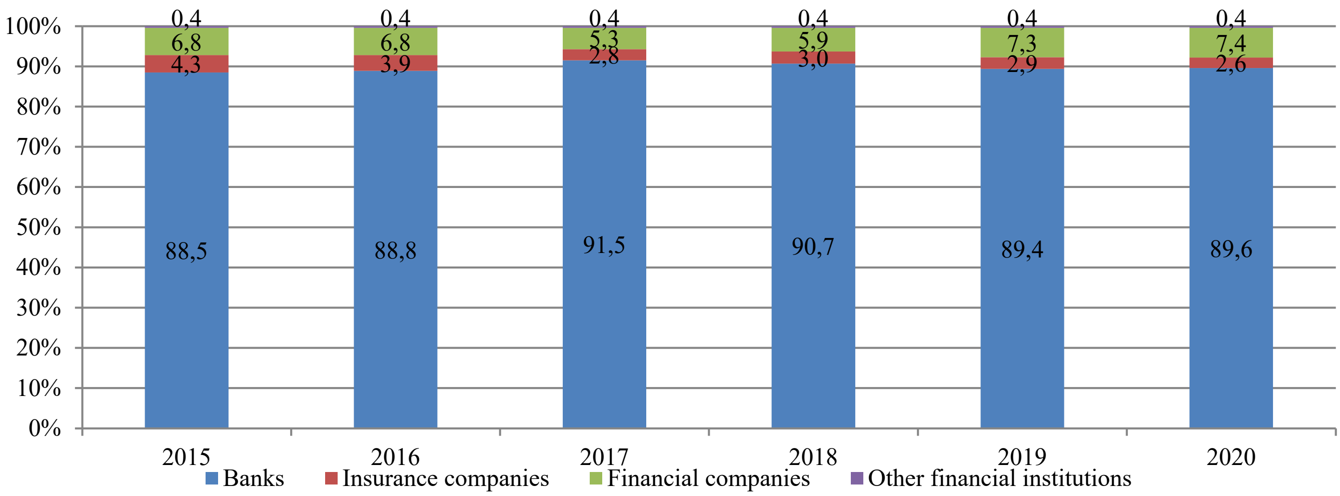
Results and discussion

The Ukrainian financial sector, as in many other countries, is bank-centric, therefore, approximately 90% of its assets belong to banks. It is through banking institutions that the major part of business savings is accumulated, transformed, and redistributed. (Fig. 1) (Supervision statistics of the..., 2021).

An important aspect that characterizes the degree of development of the country's banking sector is the number of banking institutions. As of October 1, 2021, 71 banking institutions are operating in Ukraine (Fig. 2).

During 2014-2021, the number of banks decreased by 109, most banks ceased operations in 2014-2016 as a result of the economic crisis in the country due to the military-political conflict with the Russian Federation and forced measures taken by the National Bank of Ukraine, aimed at closing problem institutions.

Fig. 1. Assets structure of the Ukrainian financial sector in 2015-2020, %

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

At the same time, the level of development of the banking sector of Ukraine remains relatively weak. Thus, in neighboring Poland at the end of 2019, there were 30 commercial banks, 538 cooperative banks, and 32 branches of credit institutions, and the concentration of bank assets in the gross domestic product was 88.3%. The Hungarian banking sector consists of 41 institutions, the sector's total assets were 92.6% of annual GDP [3]. In Ukraine, the share of bank assets in GDP in 2013-2020 fell sharply from 280.8% to 34.5%, which means a significant reduction in the financial depth of the economy (Fig. 3).

Thus, the banking sector loses the function of financial intermediation, there is a contraction in lending, and, consequently, reduced opportunities for financing the real sector of the economy.

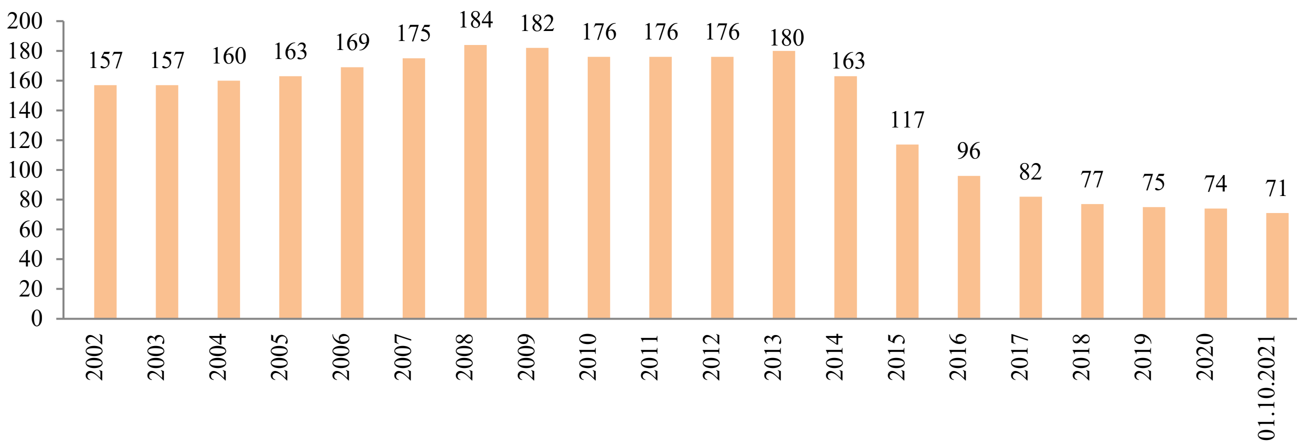
In 2016, the ownership structure of the banking system of Ukraine underwent significant regrouping, as of January 1, 2017, the ownership structure of assets of the banking system of Ukraine was as follows: banks with Ukrainian private capital accounted for about 13%, banks of foreign banking groups - 35%, government-owned banks - 52% (Fig. 4).

As a result of the transition of JSC CB PrivatBank to state ownership, the share of government-owned banks in the structure of assets of the domestic banking system has increased significantly. In general, the ownership structure of bank assets in Ukraine has not changed significantly over the last four years.

In world practice, for the statistical study of the development of the banking sector, the ratio between the number of bank branches and the amount of adult population is used (Fig. 5).

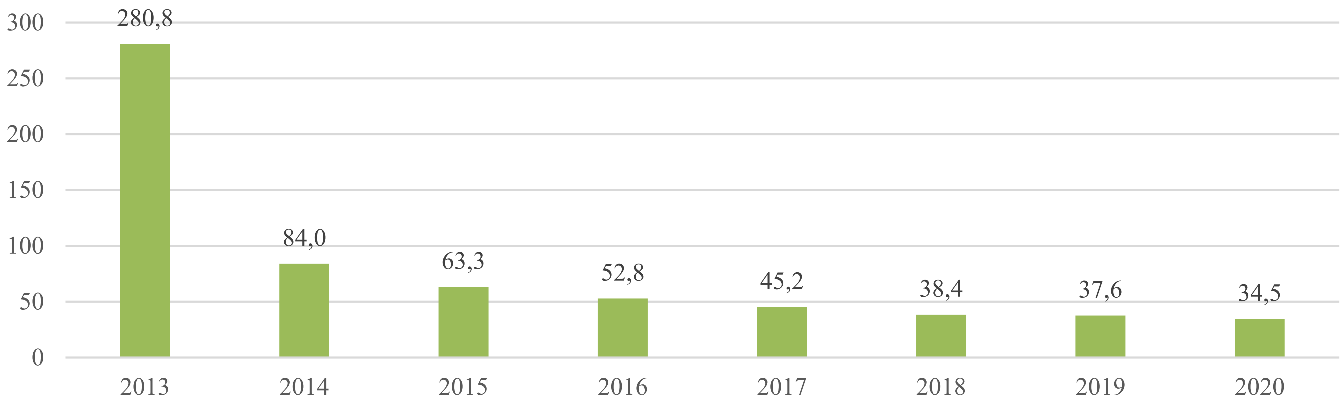
Since 2004, the number of bank branches per 100,000 adults in Ukraine has grown rapidly to 61 branches in 2008 and then dropped significantly to 17 in 2020. At the same time, the dynamics of reducing the number of structural divisions of banks is typical for other Eastern European countries as well. The main reasons for this situation in the domestic banking market, first, include the development of Internet banking, which is due to the growing development of online payment services and the expansion of the Internet. Secondly, the level of economic activity has a significant impact on

Fig. 2. Dynamics of the number of banks operating in Ukraine in 2013-2020, units

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

Fig. 3. Dynamics of the share of net banking assets in GDP in Ukraine in 2013-2020, %

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the…, 2021)

the number of operating structural divisions of banks, which determines the general condition of the banking system.

Due to a significant reduction in the number of functioning banks, their capital also decreased during 2015-2016, but in 2017-2020 Ukrainian banks finally managed to achieve positive changes in equity (Fig. 6).

One of the most significant obstacles to the development of the Ukrainian banking sector is the very low level of public confidence in it. Recent domestic opinion polls conducted by the Razumkov Center have shown that 71% of the population does not trust banking institutions, and the level of distrust in the National Bank of Ukraine accounts for 60% (Trust in the institutions…, 2021). Thus, according to the American Institute of Public Opinion, only 28% of Ukrainians trust domestic banking and financial institutions, 61% of respondents distrust the entire banking system of the country, the remaining 11% are undecided. With this indicator, Ukraine ranks ninth among the countries with the lowest level of confidence in banks (Chernychko, Pelekhach, 2017, p.186). Distrust of banking institutions will further limit the main function of banks - the transformation of savings into investment.

The most considerable consequences of any crisis for the banking sector are an increase in the volume and share of non-performing assets and, above all, loans. Let us assess the quality of the loan portfolio of Ukrainian banks (Table 1).

The total volume of lending operations of Ukrainian banks over the past 5 years increased by only UAH 20.6 billion. Banking institutions began to significantly reduce the size of their loan portfolios in 2019, due to a significant increase in investment in Ukraine's domestic government bonds as a low-risk and high-yield asset. In 2019, hryvnia DGBs were placed at 12-19% per annum.

The share of non-performing loans, starting in 2016, gradually began to decline after reaching a record high. Table 1 shows that in 2020 this figure was 41.0% of the total loan portfolio. For comparison, in the second/third quarters of 2017, the share of non-performing loans in Belarus was 13.7%, in Poland - 4.1% (Banking sector reform …). Problems in the domain of bank lending did not arise with the crisis in early 2020 but accumulated over a long period of time (Dzyublyuk, 2020, p.39).

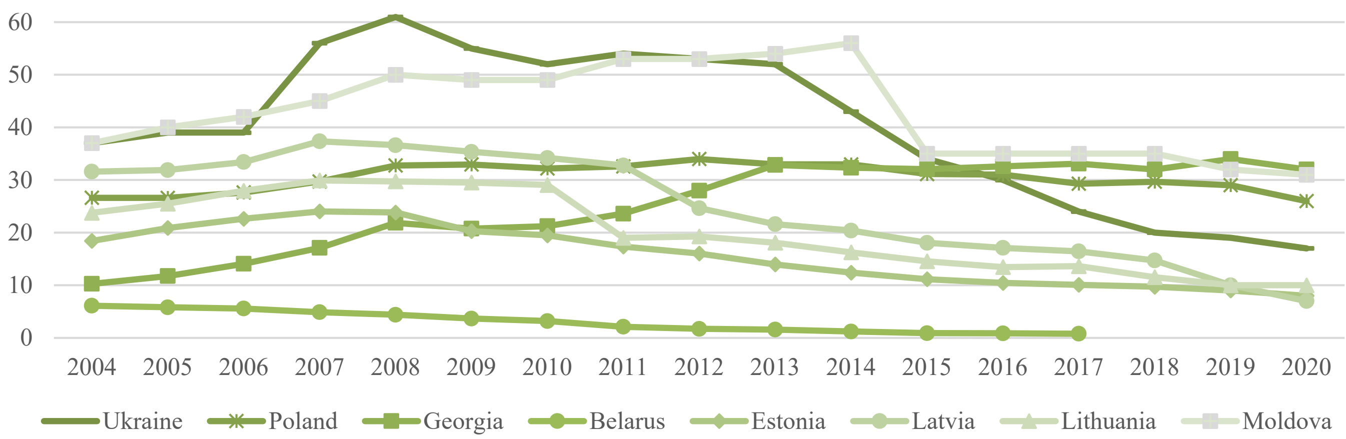
The quality of loans to individuals improved the most due to the deployment of new lending. With regard to loans to the corporate sector, the servicing of most non-performing loans will never resume, and banks must speed up

Fig. 4. The ownership structure of assets of the banking system of Ukraine in 2013-2020, %

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the…, 2021)

Fig. 5. The number of structural divisions of banks in individual countries per 100 thousand adults in 2004-2020, units

Source: The World Bank (World Bank Open Data)

the ‘cleansing’ of balance sheets by selling and writing off non-performing loans.

The vast majority of experts attributed the prospects of improving the credit portfolio of Ukrainian banks to further economic growth and credit expansion, but the quarantine measures taken by the Ukrainian government call into question this scenario of the banking sector. Moreover, the level of credit expansion in Ukraine is extremely low (Fig. 7).

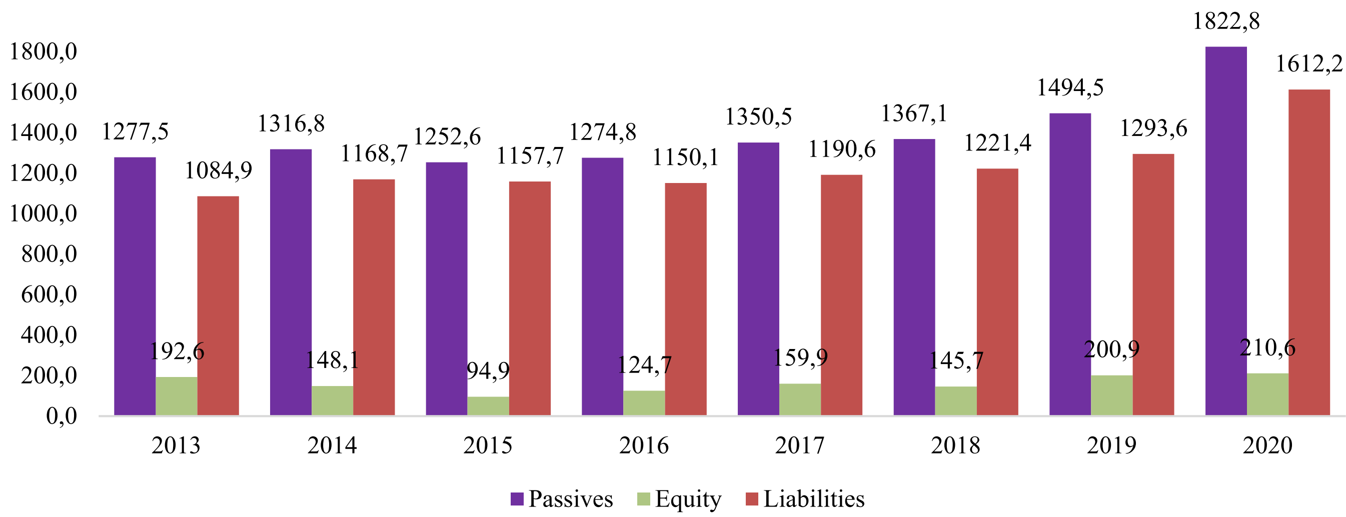
In the current situation, known as the 'Corona crisis', banks cannot provide full lending to the economy, as the uncertainty of the economic situation, restrictive government quarantine measures, falling world markets, and the threat of mass bankruptcies pose additional risks to the banking system. Under such conditions, competition in the banking market of Ukraine will intensify, and banks with an impeccable reputation will be able to attract more resources. The suspension of lending will create additional threats to the activities of small and medium-sized banks, which will find it increasingly difficult to maintain an acceptable level of liquidity and comply with regulatory requirements.

The financial result of banking sector activities, profit or loss, allows assessing its performance. Profit is one of the most important indicators, which is the material basis for the further operation and determination of the rating in the banking market. Maintaining it at a sufficient level is necessary for banking institutions to attract new capital and allows increasing the volume and improving the quality of services offered, stimulates the improvement of operations, reducing costs, and the development of banking technologies (Matvienko, 2014, 169).

The dynamics of net profit (loss) of Ukrainian banks is shown in Fig. 8.

In 2019, the banking sector received a record-breaking profit of UAH 58.4 billion, of which UAH 32.6 billion is the profit of the largest government-owned bank in Ukraine - JSC CB PrivatBank. Thus, out of 75 solvent banks at the end of 2019, only 6 institutions were unprofitable, the total amount of their losses amounted to UAH 0.2 billion. Contributions to reserves for the year decreased to UAH 12.5 billion, which was the lowest value in the last 10 years. Among the banks

Fig. 6. Changes in equity (passives) of Ukrainian banks in 2013-2020, billion UAH.

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

Table 1. Dynamics of lending operations and the share of non-performing loans of Ukrainian banks in 2016-2020

Indicator	2016	2017	2018	2019	2020	Change in 5 years
Lending operations, UAH billion:	1029.0	1090.9	1193.6	1097.6	1049.6	+20.6
non-performing loans, UAH billion	572.5	595.1	630.8	530.8	430.4	-142.1
share of non-performing loans,%	55.6	54.6	52.8	48.4	41.0	-14.6 g.p.
Loans to the corporate sector, UAH billion	847.1	892.9	959.6	847.3	795.4	-51.7
non-performing loans, UAH billion	472.7	500.3	535.8	456.1	371.2	-101.5
share of non-performing loans,%	55.8	56.0	55.8	53.8	46.7	-9.1 g.p.
Loans to individuals (including individual entrepreneurs), UAH billion	157.4	174.4	202.2	214.3	208.4	+51.0
non-performing loans, UAH billion	98.5	93.4	93.1	73.1	58.2	-40.3
share of non-performing loans,%	62.6	53.5	46.0	34.1	27.9	-34.7 g.p.
Interbank loans, deposits (excluding correspondent accounts), UAH billion	23.1	22.0	28.9	31.4	34.0	+10.9
non-performing loans, UAH billion	1.3	1.4	1.1	0.9	1.0	-0.3
share of non-performing loans,%	5.6	6.2	3.7	3.0	2.9	-2.7 g.p.
Loans to public authorities and local government bodies, UAH billion	1.4	1.5	2.9	4.7	11.7	+10.3
non-performing loans, UAH billion	0.01	0.01	0.8	0.7	0.0	-0.01
share of non-performing loans,%	0.7	0.7	29.2	14.5	0.0	-0.7 g.p.

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

with significant contributions to the reserves were two government-owned banks and one bank with Russian capital (Overview of the..., 2021).

In 2020, banks received UAH 41.3 billion net profit, which is 29% less than for the same period last year. And out of 73 solvent banks, 65 banks were profitable and received a net profit of UAH 47.7 billion, which covered the losses of 8 banks totaling UAH 6.4 billion. At the same time, the profits of the banking sector are very concentrated: JSC CB PrivatBank generated 61% of total profits (UAH 25.3 billion), and the five most profitable banks - 89% of profits (Profit of the..., 2021).

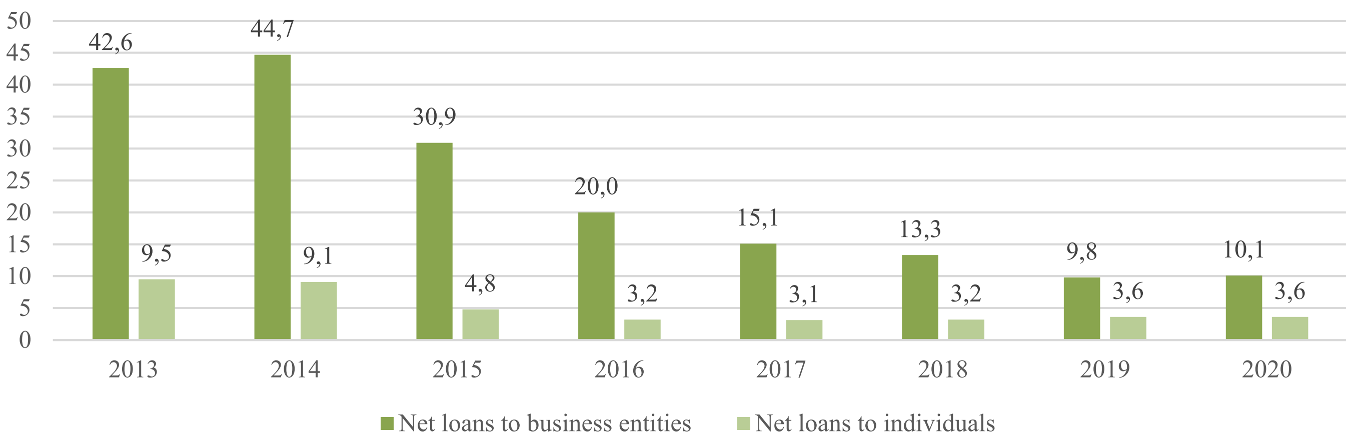
It should be noted that a significant increase in the profitability of the banking system was made possible by reducing contributions to reserves with a steady increase in interest and commission income (Overview of the..., 2021).

Despite the positive dynamics of the majority of indicators of the banking sector development in Ukraine, current challenges can nullify all previous achievements. The continuation of quarantine measures together with the further decline of world markets may destabilize the domestic economy, including the banking sector, especially in the terms of legislative consolidation of some concessions for borrowers.

CONCLUSIONS

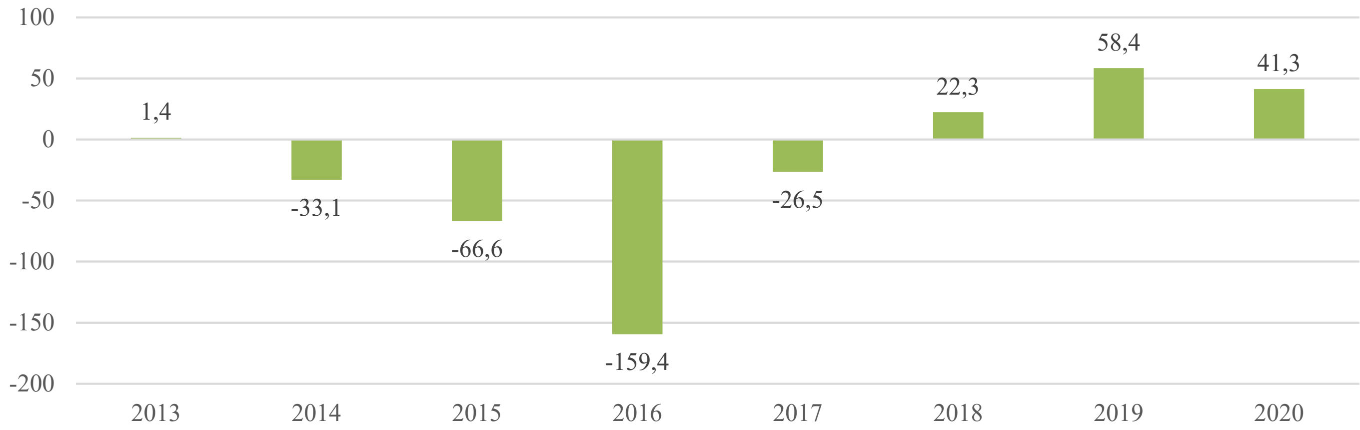
In the conditions of instability of the economic and political environment, each bank is forced to operate under fierce competition, low trust of potential and existing customers, and increasing risks of liquidity and solvency. The experience

Fig. 7. Dynamics of loans to business entities and individuals in Ukraine in 2013-2020, % of GDP

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

Fig. 8. Dynamics of the financial result of the Ukrainian banks in 2013-2020, UAH billion.

Source: The National Bank of Ukraine (Supervision statistics of the..., 2021)

of 2014-2016 has shown that external threats do not contribute to the development of banking institutions in response to challenges, but, on the contrary, create barriers to the efficient operation of banks and generate risks for the real sector of the economy.

Thus, the main direction of preventing an unfavorable scenario for the banking sector of Ukraine should be the creation of the Stabilization Fund, which will be used to support the solvency of businesses and individuals, including partial compensation of borrowers' loans, state-guaranteed lending for strategically important projects. In turn, this will enable to avoid the collapse of the banking system and additional costs to maintain the solvency of systemically important banks.

It is also important to prevent further decline in the trust of economic entities in the activities of banking institutions, as the outflow of time deposits from the banking system and a significant concentration of demand deposits will significantly affect bank liquidity. Therefore, the main efforts of banks should be aimed at attracting long-term funds from customers, both by providing customers with favorable conditions and by using modern marketing techniques. Strategic guidelines for ensuring a sufficient level of liquidity of the banking system by the state are the introduction of long-term targeted refinancing under government development programs and further reduction of interest rates on certificates of deposit, which will direct free bank funds into the economy.

It should be noted that solving the problems of the banking sector is possible only in combination with macro-financial stabilization measures related to balancing budget indicators, limiting inflation, and fluctuations in the hryvnia exchange rate.

REFERENCES:

Banking in Europe: EBF Facts & Figures (2020). *European Banking Federation.* https://www.ebf.eu/wp-content/uploads/2020/11/EBF_043537-Banking-in-Europe-EBF-Facts-and-Figures-2020.pdf.

Banking sector reform of 2014-2018. Main trends and risks (2018). Democracy House. http://www.democracyhouse.com.ua/ua/2018/reforma-bankivskogo-sektoru-2014-2018-osnov/.

Chernychko, S.F., & Pelekhach, I.I. (2017). Banking sector of the economy of Ukraine: a review of major trends and prospects for development. Scientific Bulletin of Mukachevo State University. Economics series. 2-8, 182-189.

Dzyublyuk, O.V. (2020). Economic development and the banking sector in the global pandemic crisis. *Finance of Ukraine*. 6, 25–55.

Matvienko, O.S. (2014). Ways to increase the profitability of banking in Ukraine. Young scientist. 6-9, 169-172.

Overview of the banking sector. February 2020 (2021, 7 November). Official website of the National Bank of Ukraine. https://bank.gov.ua/admin_uploads/article/Banking_ Sector_Review_2020-02.pdf?v =4.

Profit of the banking system in 2021. Official website of the National Bank of Ukraine (2021, 7 November). https://bank.gov.ua/ua/news/all/koronakriza-pomirno-vplinula-na-dohodi-bankiv-pributok-bankivskoyi-sistemi-u-2021-rotsi-ctanoviv-41-mlrd-grn.

Supervision statistics of the National Bank of Ukraine. Official website of the National Bank of Ukraine (2021, 11 June). https://bank.gov.ua/statistic/supervision-statist/data-supervision#3

Trust in the institutions of society. Official website of the Razumkov Center (2021, 11 July). https://razumkov.org.ua/napriamky/sotsiologichni-doslidzhennia/dovira-do-instytutiv-suspilstva-ta-politykiv-elektoralni-oriientatsii-gromadian-ukrainy

World Bank Open Data. Official website of the World Bank (2021, 3 November). https://data.worldbank.org/indicator/FB.CBK.BRCH.P5?end=2018&locations=UA-PL-BY-GE-LV-LT-EE-MD &start=2004&view=chart.

JEL Classification: E6, E65, E69. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.002

THE PROBLEM OF ASSESSING THE EXPECTED CONSEQUENCES OF ECONOMIC POLICY

REVAZ GVELESIANI

Doctor of Economic Sciences, Professor,
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Georgian-German Institute of Economic Policy,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
revaz.gvelesiani@tsu.ge

GIVI BEDIANASHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor
European University,
Institute for Research of Economic and Social Problems of Globalization,
Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
g.bedianashvili@eu.edu.ge

Abstract. The starting point for economic policy analysis is the difference between what exists and what should exist. Therefore, opinions (views) about what should be, can be used to assess the observed economic situation and development. It is possible to come up with recommendations on how to avoid the differences between what exists and what should exist. In reality, we find factual events that any person can check. There are also desirable events that go beyond such a check. It is on the basis of their comparison that the content of both evaluations and recommendations is formed. Normative views express subjective desires, so the result of the evaluation can not be considered "right" or "wrong". It is possible that the entity (or economic interest group) will consider them acceptable or even reject them.

As a result of the significant increase in economic uncertainty in modern conditions, the complex presentation of the targeted aspect of economic policy, as well as the substantial improvement of the degree of policy adaptability itself, taking into account the requirements for ensuring the continuity of systemic long-term forecast work, are especially relevant.

KEYWORDS: ECONOMIC POLICY, EVALUATION PROCESS, EVALUATION METHODS, EMPIRICAL DENIAL, EMPIRICAL FREEDOM, UNCERTAINTY, TARGET COMPLEX, FORECASTING.

For citation: Gvelesiani, R., & Bedianashvili, G. (2022). The Problem of Assessing the Expected Consequences of Economic Policy. *Globalization and Business.* 13, 17-24. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.002

JEL Classification: E6, E65, E69. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.002

ეკონომიკური პოლიტიკის მოსალოდნელი შედეგების შეფასების პრობლემა

რევაზ გველესიანი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი,
ეკონომიკური პოლიტიკის ქართულ-გერმანული ინსტიტუტი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
revaz.gvelesiani@tsu.ge

გივი ბედიანაშვილი

ეკონომიკურ მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი,
ევროპის უნივერსიტეტის გლობალიზაციის ეკონომიკური და სოციალური პრობლემების კვლევითი ინსტიტუტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი,
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
g.bedianashvili@eu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: ეკონომიკური პოლიტიკა, შეფასების პროცესი, შეფასების მეთოდები, ემპირიული უარყოფა, ემპირიული თავისუფლება, განუზღვრელობა, მიზნობრივი კომპლექსი, პროგნოზირება.

ციტირებისთვის: გველესიანი, რ., ბედიანაშვილი, გ. (2022). ეკონომიკური პოლიტიკის მოსალოდნელი შედეგების შეფასების პრობლემა. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 17-24. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.002

შესავალი

თეორიული ეკონომიკური მოსაზრებები ყოველთვის იმ განსხვავების (რაც არის და რაც უნდა იყოს) საფუძველზე ყალიბდება, რომელიც არსებობს ეკონომიკური პროცესების შესახებ ვარაუდზე დამყარებულ მოჩვენებით ცოდნასა და ფაქტობრივ პროცესებს შორის. როგორც ვარაუდზე დამყარებული მოჩვენებითი ცოდნა, ისე ფაქტობრივი (რეალური) პროცესები არსებულის შესახებ სუბიექტურ შეხედულებათა საშუალებით (ოღონდ დასაბუთებათა ფორმით) გადმოიცემა, ამიტომ საქმე გვაქვს პოზიტიურ შეხედულებებთან. იმ შემთხვევაში, თუ არსებობს რეალური მოვლენები და პროცესები, რომლებისთვისაც ხდება დაკვირვების შესაბამისი ველის ფორმირება, მაშინ შესაძლებელია მათ შესახებ შეხედულებათა გადამოწმება. საამისოდ კი აუცილებელია იმის დადგენა, თუ რომელ მოვლენებსა და პროცესებს შორის არსებობს მიზეზ-შედეგობრივი კავშირი (რომელიც შეესაბამება მიზეზ-შედეგობრივი კავშირების შესახებ არსებულ ვარაუდზე დამყარებულ ცოდნას ანუ თეორიული ახსნის მცდელობას). ეს ხდება იმ შემთხვევაში, როცა დაკვირვებადი, როგორც მიზეზად მიჩნეული მოვლენებიდან სავარაუდო მიზეზ-შედეგობრივი დამოკიდებულების საფუძველზე (ჰიპოთეზა) ვაკეთებთ დასკვნას ისეთი მოვლენების შესახებ, რომლებიც იარსებებდნენ თუ ზემოთხსენებულ მიზეზ-შედეგობრივ დამოკიდებულებას კანონის ძალა ექნებოდა. ამ გზით ფორმირებული შეხედულებები, რომელთა სტრუქტურაში მოვლენათა ცვლილების ლოგიკა არის „თუ… მაშინ …“, ემპირიული გადამოწმებისას შესაძლებელია წინააღმდეგობაში მოვიდეს ფაქტობრივ მოვლენებთან (რეალობასთან). აღსანიშნავია, რომ წარმოდგენილი კვლევის თემატიკაზე გამოქვეყნებულია არაერთი თეორიულ-მეთოდოლოგიური ნაშრომი (Albert, 1954, 1963a, 1963b; Bedianashvili, 2013; Boehm, 1966; Boulding, 1962; Dahl, 1963; Gvelesiani & Bedianashvili, 2021; Gaprindashvili, 2017; Gvelesiani & Gogorishvili, 2014; Gvelesiani, 2015, 2016, 2017a, 2017b, 2020a, 2020b; Hayek, 1979, 2003, 2004; Jonas, 1979; Mestmaecker, 1975; Myrdal, 1969; Popper, 1976; Streit, 1983, 2005).

კვლევის შედეგები

მოვლენათა შესახებ შეხედულებების ახსნისათვის აუცილებელია, რომ ეს პროცესი თანმიმდევრული და შინაარსიანი იყოს. ანუ იგი აუცილებლად უნდა მოიცავდეს რეალობაში არსებულ მოვლენათა შესახებ შეხედულებათა დასაბუთებებს.

მათი ემპირიული შინაარსი მით უფრო ფართოა და შემოწმება უფრო უკეთაა შესაძლებელი, რაც უფრო დიდია დაკვირვებადი მოვლენებისა და პროცესების რიცხვი. აქ საუბარია ისეთ სიტუაციებსა და მდგომარეობაზე, რომელთა დადგომა ხშირად (მაგრამ არა ყოველთვის) გამორიცხულია, მიუხედავად იმისა, რომ მიზეზ-შედეგობრივი თანამიმდევრობიდან გამომდინარე მათი არსებობა ლოგიკური უნდა ყოფილიყო. რაც შეეხება დაუსაბუთებელ შეხედულებებს, რომელთა ემპირიული შემოწმება შეუძლებელია, ისინი მით უფრო მიღწევადი და რეალურია, რაც უფრო მეტი ლოგიკურად შესაძლო შედეგი თუ დაკვირვებადი მოვლენა იქნება დაშვებული. ლოგიკურად შესაძლო, დაკვირვებად ვითარებათა გამორიცხვის საფუძველზე ყალიბდება კანონზომიერების შესახებ შეხედულებები, რომლებიც ქმნიან გარკვეულ სივრცეს, რომელშიც მიმდინარეობს ფაქტობრივი ეკონომიკური მოვლენები (Albert, 1963 b/76, გვ.177).

ემპირიული უარყოფა (ფალსიფიცირება), გამოიყენება როგორც დემარკაციის კრიტერიუმი (Popper, 1976/2002, გვ.39), რომლის საფუძველზეც შესაძლებელია რეალობის შესახებ მეცნიერების (ანდა ცდაზე დამყარეული მეცნიერების) გამიჯვნა ისეთი არაემპირიული მეცნიერებისაგან, როგორიცაა მაგალითად, მათემატიკა. ეკონომიკური თეორია სწორედ ცდისეულ მეცნიერებად არის წარმოდგენილი. მაგრამ თუ მას სხვა საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებს შევადარებთ, აღმოჩნდება, რომ ეკონომიკური თეორიის შემეცნების საგანი — საზოგადოებრივი ეკონომიკა — ბევრი ისეთი თავისებურებით ხასიათდება, რომლებიც ემპირიული უარყოფის (ფალსიფიცირების) მოთხოვნაზე უარის თქმას გვაიძულებს. მართალია, ეკონომიკურ თეორიაში არსებული ემპირიული შინაარსის ნაკლებობას განიცდიან, მაგრამ ეს იმას არ ნიშნავს, რომ უარვყოთ რეალობის შესახებ ბევრი მეცნიერული გამოკვლევა.

ფალსიფიცირების შესაძლებლობის ასეთი შეზღუდვა გარდაუვალია, ვინაიდან ეკონომიკური თეორიის შემეცნების საგანი მოიცავს:

- ზემოქმედებებს, რომლებსაც უამრავი მიზანმიმართულად მოქმედი ინდივიდი ერთმანეთზე ახდენს. დამკვირვებლისათვის მათი გაცნობიერების საფუძვლების მცირე ნაწილია ხელმისაწვდომი. არჩევანზე დამყარებული ინდივიდუალური მოქმედებების (გადაწყვეტილებების) ახსნას აძნელებს არა მხოლოდ სუბიექტის მიერ ცოდნის შეძენისა და მისი გამოყენების პროცესები, არამედ ისიც, რომ ბევრი რამ ჩვენს ცნობიერებაში ურთიერთდაკავშირებულია ინტუიციით;
- უაღრესად ართულებს საქმეს ზეგავლენის მქონე უამრავი ისეთი უცნობი ფაქტორის დაშვების აუცილებლობაც, რომელიც ინდივიდს არ აქვს გაცნობიერებული. ძნელია, აგრეთვე, ისეთი ინდივიდუალური მოქმედების განხორციელება, რომელიც რაღაც კანონზომიერებების უთვალავ რაოდენობაზე დაყვანას გულისხმობს. საქმე ის არის, რომ დამკვირვებელი სრულად ვერ აკონტროლებს ზემოქმედების პერიფერიულ, თუმცა გაცნობიერებულ ფაქტორებს, რომ არაფერი ვთქვათ პერიფერიულსა და ამავდროულად გაუცნობიერებელ ფაქტორებზე;
- ეკონომიკური მეცნიერების შემეცნების საგანი უაღრესად რთულია. იგი უნდა გავიგოთ როგორც ინოვაციებით განპირობებული ევოლუტორული, ღია სისტემა. აქედან გამომდინარე, შეუძლებელია იმის წინასწარ გამოცნობა, თუ როგორ შეიცვლება სისტემის კომპლექსურობა. ეს იმას ნიშნავს, რომ ეკონომიკურ თეორიაში არ უნდა მოველოდეთ ისტორიულად „დროში უცვლელი" და ემპირიული შინაარსით მდიდარი კანონების არსებობას;
- ჩამოთვლილი მიზეზებიდან გამომდინარე, ეკონომიკური თეორიის შემეცნების საგანი პრაქტიკულად შეუძლებელს ხდის კონტროლირებადი ექსპერიმენტების, ანუ შემეცნების მეცნიერული მეთოდების გამოყენების შესაძლებლობას. ეკონომიკურ თეორიაში დამკვირვებელი და დაკვირვების საგანი უფრო მეტად ახდენს ერთმანეთზე ზემოქმედებას, ვიდრე საბუნებისმეტყველო მეცნიერებებში.

ეკონომიკური მოვლენების განსაზღვრაში მონაწილეობენ ისეთი ინსტიტუტები, როგორიცაა სამართალი, შეთანხმებები და წესჩვეულებები. ისინი გარკვეულწილად ზღუდავენ და აწონასწორებენ ინდივიდუალურ მოქმედებებს და ამით რამდენადმე მათი შედეგების წინასწარ განჭვეტის საშუალებასაც გვაძლევენ. მოქმედების თავისუფლების შემზღუდავი ინსტიტუტები ხშირად იმაზეც მიგვანიშნებენ, თუ რომელი მოქმედება არ არის ანგარიშგასაწევი. მოქმედების თავისუფლების არსებულ საზღვრებშიც კი მოქცეულია უამრავი მოულოდნელი შესაძლებლობა, რომელთაგან ზოგი ჩვენთვის ცნობილია, ზოგი კი უცნობი.

ეკონომიკურ-თეორიული შემეცნება და აქედან გამომდინარე ეკონომიკურ-პოლიტიკური მართვის ცოდნა, ხასიათდება: (1) ინდივიდის მიერ თავისი ქცევის გაცნობიერებული მოტივებით; (2) ეკონომიკურ პროცესში მონაწილე სუბიექტების ურთიერთქმედების უაღრესად ცვალებადი კომპლექსით და (3) მოქმედების ნაწილობრივ შემეცნებად შესაძლებლობათა მრავალფეროვნებით, რომლებიც ინსტიტუციურად შეზღუდულია. ახსნის ფალსიფიცირების (ემპირიული უარყოფის) მცდელობის თვალსაზრისით ეს ნიშნავს, რომ:

- უნდა გავითვალისწინოთ კანონზომიერებათა ნაკლებობა;
- განსაზღვრული რეგულირების ფორმები (წესრიგი) ნაკლებად საიმედოა. ანუ მათი შედეგების პროგნოზირების შესაძლებლობა ძალზე დაბალია და ამიტომ ისინი (საუკეთესო შემთხვევაში) კვაზი კანონებად (Albert, 1957, 68) უნდა მივიჩნიოთ;

- აუცილებელია განსაზღვრული რეგულირების ფორმების მუდმივად გადამოწმება. ეს ხდება იმის დასადგენად, თუ რამდენად ინარჩუნებენ რეგულირების ფორმები დანიშნულებას;
- განსაკუთრებული გულმოდგინებით უნდა გაიმიჯნოს ერთმანეთისაგან შემოწმებული, შესამოწმებელი და აბსოლუტურად შეუმოწმებადი შეხედულებები, თუკი გვსურს თავიდან ავიცილოთ დოგმატური და ავტორიტარული მიდგომები ეკონომიკურ-პოლიტიკურ გადაწყვეტილებებთან დაკავშირებით.

გარდა ამისა, უნდა გავითვალისწინოთ, რომ მასტაბილიზებელ ინსტიტუტებსა და მათ ზემოქმედებას უფრო დიდი მნიშვნელობა ენიჭება, ვიდრე აქამდე იყო მიღებული ტრადიციულ ეკონომიკურ თეორიებში. წესრიგის პოლიტიკასთან კავშირი ამ თვალსაზრისით კიდევ უფრო მტკიცეა.

შინაარსს მოკლებული შეხედულებების გარდა ემპირიულად შეუმოწმებადია ეკონომიკურ-თეორიული ახსნის ისეთი მცდელობა, რომელიც ყოველგვარი შემოწმების მიმართ შეუვალობით ხასიათდება. ამგვარი დამოკიდებულების საფუძველი ის არის, რომ „მნიშვნელოვანის" შემოწმებაზე პრეტენზია მხოლოდ ჰიპოთეზების მიმართ არსებობს. დანარჩენი ყველაფერი უცვლელი რჩება (Ceteris-paribus-Clause). საქმე ის არის, რომ ამ დროს (როდესაც ჰიპოთეზას ვაყალიბებთ) ხდება მოვლენების ყველა მიზეზ-შედეგობრივი კავშირებიდან განყენება. ამასთან, არც სრულად და არც ნაწილობრივ არ არის დასახელებული ის მოვლენები, რომლებიც „ყველა დანარჩენზე" ზემოქმედებს და შესაძლებელია, მიზეზსაც წარმოადგენდეს. ასეთ პირობებში „მნიშვნელოვან შეხედულებებზე" პრეტენზია, რომელიც წავუყენეთ ვარაუდზე დამყარებულ ცოდნასა და ფაქტობრივ მოვლენებს შორის გამოვლენილ განსხვავებას, შეზღუდული ხასიათისაა.

Ceteris-paribus-Clause ეკონომიკაში მეცნიერული მოდელირებისათვის სასარგებლო მეთოდური საშუალებაა, ვინაიდან შეუძლებელია ყველა ეკონომიკური ურთიერთობის ასახვა. არსებითია ის, თუ როგორ მოხდება Ceteris-paribus-Clause-ის გამოყენება. მისი დანიშნულებაა, შეზღუდოს ეკონომიკურ ფენომენთა შესახებ მეტ-ნაკლებად შინაარსიანი შეხედულებების რაოდენობა. უფრო მეტიც, სადაც შემოტანილი იქნება ეგზოგენური ცვლადი, იქ ყოველგვარი ახსნა შეწყდება. ამით თავიდან ავიცილებთ მიზეზების უსასრულო ძიებას. Ceteris-paribus-Klause-ის დახმარებით შესაძლებელია ეგზოგენური ცვლადებისა და ურთიერთობების მოდელებზე უარის თქმა. მისი გამოყენებით ყალიბდება შეხედულებათა ისეთი წინასწარ განსაზღვრული სისტემა, როგორიცაა მაგალითად, ჰომოგენური ბაზრის მოდელი. იგი საშუალებას გვაძლევს, რომ განმსაზღვრელი ცვლადის მოქმედება – მაგალითად, როგორიცაა სახელმწიფო მოთხოვნის ცვალებადობა – განყენებულად გამოვიკვლიოთ. ასეთი მოდელი შეიძლება გამოვიყენოთ, როგორც ეკონომიკურ ურთიერთქმედებათა კვლევის ინსტრუმენტი. რაც შეეხება უშუალოდ ეკონომიკურ-პოლიტიკურ დასკვნებს, ეს მოდელი მათი მხოლოდ შეზღუდული რაოდენობით ჩამოყალიბების საშუალებას გვაძლევს. ამგვარი მოდელების ემპირიული შემოწმება შეუძლებელია. შეხედულებები, რომლებსაც ისინი მოიცავენ, მაგალითად, ეკონომიკური პოლიტიკის მოქმედების შედეგებზე, მეტ-ნაკლებად დამაჯერებელი დასკვნის გაკეთების საშუალებას გვაძლევს. ამავე დროს დამაჯერებლობას ვერ ჩაანაცვლებს ფალსიფიცირებადობა. თეორიული კვლევის თვალსაზრისით შეუძლებელია, თუნდაც შეზღუდული რაოდენობის მოვლენებისგან აბსტრაგირებით, ემპირიულ (შემოწმების) შესაძლებლობას მივაღწიოთ. ამასთან, არ არის აუცილებელი, რომ მოდელში მოცემული თითოეული შეხედულება იყოს არაფალსიფიცირებადი. პირიქით, მოდელი, როგორც შეხედულებათა სისტემა, ისეთი შინაარსის უნდა იყოს, რომელიც გამოცდილებასთან წინააღმდეგობაში იქნება. ხშირად საქმე გვაქვს მეცნიერული კვლევის (აზროვნების) ხანგრძლივ პროცესთან, რომელიც ექსპერიმენტებს უარყოფს და დაკავშირებულია რომელიმე ეკონომიკური თეორიის ჩამოყალიბებასთან. ასეთ შემთხვევაში რეალობის შესახებ მეცნიერებაში სადავო საკითხის არსებობას უნდა დავეთანხმოთ. იგი გამოიხატება მეცნიერულ კვლევებსა და მოდელირებაში სრულიად შეუსაბამო „იდეალიზმის" (Albert, 1963a/67) არსებობაში. აზროვნებისთვის დამახასიათებელი აბსტრაქციის აუცილებლობა ემპირიული შესაძლებლობის არც გარანტიას გვაძლევს და არც მის შემცვლელად გამოდგება.

ემპირიულად შემოწმებადი ეკონომიკური მოდელის შექმნა მხოლოდ მაშინაა შესაძლებელი, როცა შეზღუდულია ზეგავლენის ექსპლიციტურად დაკვირვებადი, ფაქტორებისა და ურთიერთობების რიცხვი. თუმცა ეკონომიკური მოდელის შემთხვევაში ამგვარი ხელოვნური იზოლირება ერთი სრულიად ფალსიფიცირებადი ვარაუდის საფუძველზე კეთდება. ეს ვარაუდი იმაში მდგომარეობს, რომ ექსპლიციტურად დაკვირვებადი ფაქტორების ერთობლივი ზემოქმედება ასახსნელ ეკონომიკურ ცვლადზე – მაგალითად, საოჯახო მეურნეობის მიერ სურსათზე გაწეული დანახარჯები – იმავე ცვლადის (სურსათის) ღირებულებაში შემთხვევით ცვლილებებს წარმოშობს. მეორე მხრივ, კი კეთდება ვარაუდი იმის შესახებ, რომ ზეგავლენის ექსპლიციტურად დაკვირვებადი სიდიდის – მაგალითად, საოჯახო მეურნეობის შემოსავლის – ზრდა ან შემცირება – სურსათის ღირებულებაში სისტემურ ცვლილებებს იწვევს. სისტემურ ცვლილებებში იგულისხმება მოთხოვნის ზრდა ფუფუნების საგნებზე და/ან გიფენის პროდუქტებზე. ამ მოვლენების საფუძველზე ალბათობითი შეხედულებები ყალიბდება, რომლებიც უამრავი ინდივიდის ქცევაზე დაკვირვებებს ემყარება. სინამდვილეში ალბათობითი შეხედულებები თითოეული ინდივიდის ქცევიდან კი არ გამომდინარეობს, არამედ ამგვარი შემთხვევების საშუალო მაჩვენებელს ეფუძნება. ეს ეკონომიკურ-სტატისტიკური მეთოდია, რითაც ინდივიდთა ქცევის პარამეტრები ფასდება. საუკეთესო შემთხვევაში, იგი ინფორმაციას გვაწვდის იმაზე, თუ დროის გარკვეულ

ინტერვალში რა ალბათობით არის მოსალოდნელი რეაქცია ნავარაუდევ მოვლენაზე (როგორც მაგ., მოთხოვნის ცვლილების სიდიდე აიხსნება შემოსავლის ცვლილების მიმართ ელასტიკურობით). ეს იმას ნიშნავს, რომ ფაქტობრივად არსებულ მოვლენებსა და შემუშავებული პროგნოზის საფუძველზე მოცემულ მოვლენებს შორის განსხვავება აუცილებლად არ იწვევს ასეთი პროგნოზის უარყოფას. ამავე დროს საჭიროა შეთანხმება იმაზე, თუ რა ზომის განსხვავებაა (გადახვევაა) დასაშვები, რომლის დარღვევის შემთხვევაში აუცილებელი გახდება შემუშავებული პროგნოზის უარყოფა.

ზემოთხსენებული განსხვავების მიზანი ხშირად არის ჰიპოთეზების ემპირიული შემოწმების უზრუნველყოფა. შემეცნების საგანთან დაკავშირებით (იგულისხმება საზოგადოება და ეკონომიკა, სადაც კონკრეტულ ვითარებაში ექსპერიმენტების ჩატარება ძალზე ძნელია და საშიში) იგი აბსტრაქციაა და სხვა არაფერი. აბსტრაქცია კი აუცილებელია, რათა შეხედულებათა მრავალფეროვნება გარკვეულ მიზეზ–შედეგობრივ კავშირებზე დაიყვანოს და მოაწესრიგოს. ამიტომ ჰიპოთეზების ემპირიული შემოწმების უზრუნველყოფა იმის მიხედვით უნდა შეფასდეს – არის თუ არა იგი დასახული მიზნის ადეკვატური. შემეცნების დასახული მიზანი კი ასახსნელი მოვლენებისა და პროცესების თვისებათა მიხედვით ფასდება (ფასდება მიზნის მნიშვნელობა). მოდელის ჩაკეტილი სტრუქტურის დაშვება შესაძლოა შეესაბამებოდეს მოკლევადიან მიკროეკონომიკურ ანალიზს. ასეთ შემთხვევაშიც აუცილებელია წონასწორობის ყველა მოდელის მიმართ გარკვეულ წინაპირობათა გათვალისწინება. ამის საპირისპიროა, მაგალითად, თუკი წონასწორობის მოდელის საზღვრებში წამოვაყენებდით ჰიპოთეზას, რომლის მიხედვითაც ბაზრის მონაწილეებს ერთნაირი მოლოდინი აქვთ ფასების განმსაზღვრელ მოვლენებზე (რასაკვირველია ეს არარეალურია). როდესაც საქმე ეხება ფასწარმოქმნას სავალუტო და ფასიანი ქაღალდების ბაზრებზე, მონაწილეები განსხვავებულად ითვალისწინებენ სპეკულაციის შედეგებს. თუ დავუშვებთ, რომ ყველას ერთნაირი ფასის მოლოდინი აქვს, მაშინ ჩვენს წინაშე წარმოიშობა სიტუაცია, როცა კონკურენტ მხარეებს შორის არ არსებობს მოლოდინში განსხვავება. ამ შემთხვევაში მოგებაზე ორიენტირებულ, პროფესიონალურ კონკურენციას გრძელვადიან პერიოდში დამატებითი დაშვებების გარეშე არანაირი შანსი არ ექნებოდა. ეს წარმოშობდა კითხვას: საერთოდ რატომ ვაჭრობენ სპეკულანტები? (Streit, 1983b). ზოგ შემთხვევაში წონასწორობის ამ ტიპის მოდელის ემპირიული შემოწმება არ გვაძლევს ჰომოგენური მოლოდინის უარყოფის საბაბს. ამავე დროს საკვლევი მოვლენისა და ეკონომიკური ანალიზის საზღვრების მიმართ მაინც რჩება საფუძვლიანი ეჭვი, რომ საქმე გვაქვს მოჩვენებით ახსნასთან, რომლის დასაბუთება ძლიერი ზემოქმედების მქონე ფაქტორებისგან აბსტრაგირების გზით ხდება.

ეკონომიკური თეორიები ზოგჯერ მარცხს არა მარტო ლოგიკის კანონებთან განიცდიან, არამედ ემპირიულადაც, როცა საქმე ეხება რეალობაში მათი მეცნიერული ,,პრეტენზიების" (შეხედულებათა) დასაბუთებას. მეორე მხრივ, ხდება იმის დაკონკრეტება, რომ ემპირიული შემოწმების მიზანი სხვა არაფერია, თუ არა ფალსიფიცირების მეთოდის გამოყენების უარყოფის მცდელობა. ამის გამო ადგილი აქვს ემპირიული შემოწმების ფოკუსირებას ისეთ მოვლენებზე, რომელთა დადგომა გამორიცხულია ნავარაუდევ მიზეზ–შედეგობრივი კავშირების შესაძლო თანამიმდევრობიდან. ეს ამავე დროს იმას ნიშნავს, რომ მოხდება შეცდომების გარდაქმნა კრიტიკულ თვალსაზრისად. ფალსიფიცირების მეთოდის გამოყენების შედეგად ცდომილებების არსებობა ნიშნავს არა იმას, რომ შესაბამისი ჰიპოთეზა არ დადასტურდა, არამედ იმას, რომ ჯერ კიდევ ვერ მოხდება მისი უარყოფა.

შესაძლებელია იმის დაშვებაც, რომ ემპირიული შემოწმებისას აქცენტი ისეთ მოვლენებსა და პროცესებზე გაკეთდეს, რომლებიც ნავარაუდევი კანონზომიერებებით მისაღებ შედეგებს განეკუთვნება. ადვილი შესაძლებელია, აგრეთვე, რომ ასეთი მოქმედების ლოგიკით (ვერიფიცირებისას) მხედველობიდან გამოგვრჩეს ემპირიული ფალსიფიცირების შესაძლებლობები და მცდარი დასკვნები გავაკეთოთ. ეს კი ხელს შეუწყობს დოგმატური პოზიციის ჩამოყალიბებას. მეორე მხრივ, თუ დავუშვებთ, რომ სავარაუდო მიზეზ–შედეგობრივი კავშირები მცდარია, უფრო მალე მივაღწევთ მეცნიერულ პროგრესს, ვიდრე იმ შემთხვევაში, როცა ახსნის მეთოდის შეცვლას შევეცდებით. ზოგიერთი მიზნისათვის უფრო შესაფერისია არა ემპირიულ მტკიცებულებათა ძიება, არამედ ფალსიფიცირების (ემპირიული უარყოფის) პრინციპის გამოყენება.

ზოგადად ორივე მეთოდს — როგორც ემპირიულ უარყოფას (ფალსიფიცირებას), ისე შეფასებისათვის დამახასიათებელ ემპირიულ თავისუფლებას — ნორმატიული შინაარსი აქვს, ვინაიდან ისინი რეკომენდაციებს მოიცავენ იმის შესახებ თუ:

- როგორ უნდა მივაღწიოთ რეალობის შესახებ მეცნიერულ ცოდნას (ემპირიული უარყოფა);
- რომელი არგუმენტები არ უნდა გავითვალისწინოთ ინტერსუბიექტური შემოწმების (შეფასებების) ინტერესებიდან გამომდინარე (Streit, 2005).

ცხადია, აქედან არ გამომდინარეობს, რომ ემპირიული მეთოდი არ გვაძლევს რეალობის შესახებ მეცნიერული ცოდნის მიღების შესაძლებლობას. უბრალოდ კეთდება ვარაუდი, რომ იგი (მეცნიერული ცოდნა) ორივე მეთოდური პრინციპის საფუძველზე მიიღწევა. სუბიექტური შეფასების ნეიტრალიზება არ ნიშნავს იმას, რომ შესაძლებელია შეფასებიდან დამოუკიდებელი, მეცნიერული ანალიზის გაკეთება.

საზოგადოდ ეკონომიკურ მეცნიერებებში და განსაკუთრებით ეკონომიკურ პოლიტიკაში შეფასების თავისუფლებაზე ხშირად მცდარი წარმოდგენა აქვთ. ამგვარი გაუგებრობა უშუალო კავშირშია ახსნის მცდელობასთან. საქმე ის არის, რომ საზოგადოებრივ–ეკონომიკურ რეალობაზე დაკვირვე-

ბით კანონზომიერებათა დადგენის ყოველ მცდელობას შეფასების საფუძველზე წარმოქმნილი სუბიექტური არჩევანი და ინტერესი განსაზღვრავს. შესაძლებელია თუ არა, რომ ეკონომიკის ფუნქციონირება შეფასებისაგან თავისუფალი იყოს? ამ კითხვაზე ალბათ დამაკმაყოფილებელ პასუხს გვაძლევს გ. მიურდალი (Myrdal/1969/1971, გვ.13): „ფაქტები მყისიერად როდი იქცევა ცნებებად და თეორიებად. მათ გარეშე კი მეცნიერული შეხედულებების ნაცვლად ქაოსი დაისადგურებდა. ყოველი მეცნიერული ნაშრომი აუცილებლად შეიცავს აპრიორულ ელემენტს. ჯერ კითხვები უნდა დაისვას, შემდეგ კი მათზე პასუხის გაცემას უნდა შევეცადოთ. თითოეული შეკითხვა სამყაროსადმი ჩვენი ინტერესის გამოხატვაა. ისინი არსებითად სხვა არაფერია, თუ არა შეფასებები“. მეორე მხრივ, საკვლევი პრობლემის შემფასებლური არჩევანი იმთავითვე როდი გამორიცხავს მეცნიერული, სუბიექტურად შემოწმებული ანალიზის შესაძლებლობას. მიუხედავად ამისა, უნდა მოხდეს მიღებული შედეგების და არა მეცნიერის პიროვნული პოზიციის კრიტიკული განხილვა, რომელმაც შესაძლოა პრობლემის არჩევაზე იქონიოს ზეგავლენა.

მეორე გაუგებრობა წარმოიშობა მაშინ, როცა არ ითვალისწინებენ იმ განსხვავებას, რომელიც არსებობს შეფასებით დასკვნებსა და საზოგადოებრივ ღირებულებათა საფუძველზე არსებულ შეხედულებებს შორის. ამის გაუთვალისწინებლობა წარმოშობს მოსაზრებებს, რომლებიც გამორიცხავს შეფასებებისა და ეკონომიკური მიზნების მეცნიერული განხილვის შესაძლებლობას. სინამდვილეში ეს მხოლოდ შეფასებით დასკვნებს, როგორც მეცნიერული კვლევის მიზნის ჩამოყალიბებას ეხება. საზოგადოებრივ ღირებულებათა შესახებ შეხედულებები შეფასებითი განხილვიდან აბსოლუტურად თავისუფალი უნდა იყოს. აქედან გამომდინარე, ეკონომიკური პოლიტიკის მეცნიერული პროგრამა ამ სფეროში არსებულ შეფასებებთან დაკავშირებით შეიძლება შემდეგნაირად დაკონკრეტდეს:

- შესაძლებელია შეფასებათა ახსნა (1), მათი ურთიერთდამოკიდებულების შემოწმება (2), და იმ კომბინაციების ურთიერთშედარება (3), რომლებიც დროის სხვადასხვა მონაკვეთში სხვადასხვა ჯგუფებისა და საზოგადოებების მიერ ყალიბდება;
- შეფასებები, შეხედულებათა ღრმა ანალიზის შედეგია, ამასთან, არ არის გამორიცხული, რომ ეს შეხედულებები და მოქმედებები საგანგებო მიზნით ყალიბდებოდეს. ამ შემთხვევაში საქმე ეხება ადრესატზე ზემოქმედების მიზანს;
- შესაძლებელია აღიწეროს, აიხსნას და მოხდეს იმის პროგნოზირება, თუ როგორია, ან როგორი იქნება ცალკეული პირისა თუ ჯგუფის შეფასებითი ქცევა და მათი ურთიერთქმედება.

თანამედროვე პირობებში ეკონომიკური განუზღვრელობის მნიშვნელოვანი ზრდის შედეგად (Bedianashvili, 2021a, 2021b) განსაკუთრებულ აქტუალურობას იძენს როგორც ეკონომიკური პოლიტიკის მიზნობრივი ასპექტის კომპლექსური წარმოდგენა (Bedianashvili, 1984; Gvelesiani&Bedianashvili, 2021), ისე თვით პოლიტიკის ადაპტაციურობის ხარისხის არსებითი გაუმჯობესება სისტემური გრძელვადიანი პროგნოზული სამუშაოების უწყვეტობის უზრუნველყოფის მოთხოვნების გათვალისწინებით (Bedianashvili, 2021). ეკონომიკური პოლიტიკის ფორმატში გასათვალისწინებელია ქვეყნის გრძელვადიანი სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების სტრატეგიის თავისებურებანი (Bedianashvili, 2013), ცოდნაზე დაფუძნებული ეკონომიკის ფორმირებისა და განვითარების თანამედროვე გამოწვევები (Bedianashvili, 2018, 2021c).

დასკვნა

ამრიგად, ჩვენ შეგვიძლია შეფასებათა მეცნიერული დადგენა და გაანალიზება, ისევე როგორც მათი ურთიერთდამოკიდებულებების შემოწმება. მაგრამ დაუშვებელია, ისინი მივიჩნიოთ „სწორ“ ან „მცდარ“ შეფასებებად. ეს, რა თქმა უნდა, არ გამორიცხავს იმას, რომ მეცნიერი შეიძლება პიროვნულად მხარს უჭერდეს გარკვეულ ნორმატიულ პოზიციას. ასევე არ არის გამორიცხული მეცნიერული შეფასებითი მსჯელობა ან კამათი ღია და საჯარო ფაქტების შესახებ. თუ ნორმად მივიღებთ იმას, რომ აუცილებელია ინტერსუბიექტურად შემოწმებადი შეფასებითი მსჯელობის (იდეოლოგიების) თავიდან აცილება, მაშინ მკაფიოდ უნდა გვქონდეს გაცნობიერებული შეხედულებების შეფასებითი ნაწილი (შეფასების ტრანსპარენტობის პოსტულატი). მაგრამ ამ მოთხოვნის შესრულება ძალზე ძნელია იმის გამო, რომ მეტყველების ელემენტებს ხშირად შეფასების მიზნით ვიყენებთ. ყოველ შემთხვევაში დასკვნებს მეცნიერული ხასიათი სულაც არ ენიჭება იმის გამო, რომ მათ შეიძლება ისეთი ვინმე იყენებდეს, ვინც მეცნიერულ საქმიანობას ეწევა. მაგრამ არც ის არის გამორიცხული, რომ მეცნიერი, თავისი კვლევებიდან გამომდინარე, გარკვეულ შეფასებით მტკიცებულებებს სხვა ასეთივე შეხედულებებთან შედარებით უფრო დიდ მნიშვნელობას ანიჭებდეს.

შეფასების მეცნიერულ დასაბუთებას ყოველთვის ცდილობდნენ. მაგრამ ინტერსუბიექტურად შემოწმებადი მეცნიერული კრიტერიუმის არარსებობის გამო ამგვარი მცდელობა საბოლოოდ მარცხით მთავრდებოდა. დასაბუთების ერთ-ერთი მცდელობა იმაში მდგომარეობს, რომ ღირებულებათა უშუალო წვდომა (ინტუიციონიზმი) შემეცნების წყაროდაა მიჩნეული. იგივე შედეგი გვაქვს, როდესაც ცდილობენ საზოგადოებრივ სინამდვილეზე (მოვლენებსა და პროცესებზე) დაკვირვების გზით მისი მარად უცვლელი „არსი“ შეიმეცნონ და ამის საფუძველზე ჩამოაყალიბონ შეფასებები (ნატურალიზმი).

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Albert, H. (1957), Theorie und Prognose in den Sozialwissenschaften. Schweizerische Zeitschrift fuer Volkswirtschaft und Statistik. 93, 60-76.

Albert, H. (1963a), Modell-Platonismus – Der neoklassiche Stil des oekonomischen Denkens in kritischer Betrachtung; wiederabgedruckt in ders: Marktsoziologie und Entscheidungslogik – Oekonomische Probleme in soziologischer perspective, Neuwied 1967, 331-384.

Albert, H. (1963b), Wertfreiheit als methodisches Prinzip – Zur Frage der Notwendigkeit einer normative Sozialwissenschaft; wiederabgedruckt in ders: Aufklaerung und Steuerung – Aufsaetze zur Sozialphilosophie und zur Wissenschaftslehre der Sozialwissenschaften, Hamburg, 1976, 160-191.

Bedianashvili, G. (1984). The Goal Aspect of the Long-Term Socio-Economic Development of Region. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences. 113 (1), 189-192. (In Russian).

Bedianashvili, G. (2013). Strategy of Long-Term Socioeconomic Development of the Country: Issues of Methodology. Conference materials: Actual Problems of Economies of Post-Communist Countries at Current Stage. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of Economics, Georgia, Tbilisi, 121-125. (In Georgian).

Bedianashvili, G. (2018). Knowledge Economy, Entrepreneurial Activity and Culture Factor in Modern Conditions of Globalization: Challenges for Georgia. *Globalization and Business*, 5, 32-37.

Bedianashvili, G. (2021a). Macroeconomic and Cultural Determinants of the Covid-19 Pandemic Crisis. Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences, 15 (2), 191-197.

Bedianashvili, G. (2021b). The Socio-Economic Effects of Covid-19 and the Challenges of Economic Uncertainty. Materials of VI International Scientific Conference: Challenges of Globalization in Economics and Business. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Economics and Business Faculty, 34-38. (In Georgian).

Bedianashvili, G. (2021c). Public Sector in Conditions of Covid-19 Pandemic. Conference materials: Economic, Social, Ecological and Technological Challenges in XXI-St Century. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University Paata Gugushvili Institute of Economics, 47-51. (In Georgian).

Boehm, E. (1966). Privatrechtsgesellschaft und Marktwrstchaft Ordo 17, 75-151, 80.

Boulding, K.E. (1962), Knowledge as a Commodity; wiederabgedruckt in ders. (Hrsg.): Beyond Economics – Essays on Society, Religion, and Ethics, Ann Arbor 1968, 141-150.

Dahl, R.A. (1963). Die politische Analyse (Uebersetzung von - Modern Political Analysis, Englewood Cliffs). Muenchen, 1973, 62.

Gaprindashvili, G. (2017). The Role of Government's economic policy in country's economic development, *Journal Association 1901 SEPIKE., Social Educational Project of Improving Knowledge in Economics*. 18, 121-127.

Gvelesiani, R., & Gogorishvili, I. (2014). The Basic Problems for the Realization of the Concept of Economic Policy. XII International Conference on Economics and Management, International Science Index. 8 (11), November 10-11, Madrid, Spain, 532-535.

Gvelesiani, R. (2015). The Influence of Interest Groups on Economic Policy and Its Contradictory Results. *Journal of Academy of Business and Economics, IABE*. 15 (2), ISSN: 1542-8710, Roma Tre University, Italy, Editor: South Stockholm University, Sweden, 35-40.

Gvelesiani, R. (2016). Individuals and Economic Group's Interests and Behaviour in the Economic and Political Decision-making Process. *European Journal of Business Research (EJBR), IABE*. 16 (1). ISSN: 1945-2977, University of Pisa, Italy, Editor: Johannes Kepler University Linz, Austria, 97-103.

Gvelesiani, R. (2017a). Possibilities of implementing the practical economical politics rationally. *European journal of business researchtm (EJBR)*. 17 (2), ISSN: 1945-2977, dx.doi.org/10.18374/EJBR-17-2.3, New York Institute of Technology, USA, editor-in-chief: Professor Christine Duller, Johannes Kepler University Linz, Austria, 25-30.

Gvelesiani, R. (2017b). Social inequality – The revealing form of conflicts among the main societal values. *Journal of International Management Studies (JIMS)*. 17 (1), ISSN: 1930-6105, University of Sassari, Italy, Editor: Trinity Western University, Canada, 59-64.

Gvelesiani, R. (2020a). Contradictory interdependence between the goals of economic policy and assessment of its expected results. *Ecoforum*, 9, (3).

Gvelesiani, R. (2020b). The problem of compatibility of economic policy objectives, instruments and order policy principles. *Ecoforum*, 9 (3).

Gvelesiani, R., & Bedianashvili, G. (2021). The problem of dosing and delays in the process of usage of economic policy instruments. *Globalization and Busines.* 11, 16-24. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.002

Hayek, F.A. (1979). Law, Legislation and Liberty, III – The Political Order of a Free People, Chicago, London, Wiederabdruck in: VANBERG, V. (Hrsg.), Hayek Gesammelte Schriften Bd. B4, Recht, Gesetzgebung und Freiheit, Tuebingen, 2003, 128.

Hayek, F.A. (2003). Rechtsordnung und Handelnsordnung, in: STREIT, M. E. (Hrsg.), Hayek Gesammelte Schriften Bd. A4, Rechtsordnung und Handelnsordnung, Tuebingen, 217.

Hayek, F.A. (2004), Der Weg zur Knechtschaft, in: STREIT, M. E. (Hrsg.), Hayek Gesammelte Schriften Bd. B1, Tuebingen.

Jonas, H. (1979). Das Prinzip Verantwortung, Nachdruck, Frankfurt a. M, 2003. 294; 393.

Mestmaecker, E.-J. (1975), Wirtschaftsordnung und Staatsverfassung; in ders. und H. Sauermann (Hrsg.): Wirtschaftsordnung und Staatsverfassung (Festschrift fuer Franz Boehm zum 80. Geburtstag), Tuebingen, 383-419).
Myrdal, G. (1969). Objektivitaet in der Sozialforschung, 2. Aufl., Frankfurt am Main 1971.
Popper, K.R (1976). Conjectures and Refutations the Growth of Scientific Knowledge, 5. Aufl., Neudruck; London u. a., 2002.
Streit, M. E. (1983). Heterogene Erwartungen, Preisbildung und Informationseffizienz auf spekulativen Maerkten. Zeitschrift fuer die gesamte Staatswissenschaft, 139, 67-79.
Streit, M. E. (2005). Theorie der Wirtschaftspolitik, 6. Auflage, Stuttgart, 307; 309; 310.

JEL Classification: A12, K10, K11, K19. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.003

ON ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF PROPERTY

TEIMURAZ BERIDZE

Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
Teimuraz.beridze@tsu.ge

NUNU OVSYANNIKOVA

Associated Professor,
Georgian Technical State University, Georgia
nunu.ovsyannikova@tsu.ge

Abstract. The article deals with the issues of property as a fundamental economic category of the system of economic relations of societies. From the point of view of the methodology of analysis of property relations, economic and legal aspects are differentiated. In particular, in the first case, relations between subjects are implied in the process of production, distribution, exchange, and consumption of material goods (de facto), and in the second case, ownership (who owns what) (de jure). The economy (its functioning) is based on the actions of **objective** economic laws, while the law is based on **subjective** judgments and decisions. The privatization of property should not be an end in itself, but a way to effectively use the factors of production, which ultimately ensures economic growth. No form of ownership leads to an automatic increase in efficiency (the experience of post-Soviet reality has confirmed this). An analysis of the economics of crime and punishment is given.

KEYWORDS: PROPERTY, ECONOMIC AND LEGAL ASPECTS OF PROPERTY, CRIME AND PUNISHMENT.

For citation: Beridze, T., & Ovsyannikova, N. (2022). On Economical and Legal Aspects of the Property. *Globalization and Business.* 13, 25-29. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.003

INTRODUCTION

Property, as a social phenomenon and property relationship, always occupied the minds of people and defined their actions for centuries (its analysis at the level of category, i.e. relation, began as early as the seventeenth century: Francois Quesnay (Quesnay, 1766) - The theory of the sacred product, Victor Riqueti de Mirabeau (Mirabeau, 1901) - The role of nature factor in the economy, Ann Robert Jacques Turgot (Turgot, 1793) - How does the administrative system affect the economy? Property as an interdisciplinary phenomenon (the intersection of economics and law) received special attention in the 1930s (Coase, R.H. (1937), The Nature of the Firm. Economica. 4 (16) 386-405. DOI: 10.1111 /j.1468-0335. 1937.tb00002.x).

What is the difference between these two social sciences in respect of property?

From the point of view of economic science - property means the relations that result in the creation of material wealth, its production, distribution, exchange, and consumption.

From the point of view of legal science, the following construction takes place - appropriation, possession, disposal, use. In other words, who owns what (legally registered, documentary).

Another feature that helps to understand the difference between the legal and economic aspects of the property is **its realization**, that is, **earning income** from its use.

Law and Economics interact in many ways. Whereas private Law assists individuals and groups who are willing to enter into agreements in a free market, public law seeks to correct the outcomes of a free market system, using economic and social regulation. Law and Economics mesh together two of society's fundamental social constructs into one subject, allowing a multi-faceted study of significant problems which exist in each subject.

Law and Economics began its synthesis as a discipline through the theories of the Chicago School and received guidance and influence from such pioneers as Guido Calabresi (The Future of …, 2016) and Nobel Prize winners Ronald Coase and Gary Becker. Richard Posner's book "Economic Analysis of Law" became one of the classic disciplines (Posner, 2011). Recently, other methods have moved to the fore, including the Property rights approach, the Austrian School, and the Neo-Institutionalist approach. Finally, the Public Choice School with Nobel Prize winner James Buchanan as an outstanding author focuses more specifically on the political context of the Law-making process.

The essential features of the economic analysis of law in

modern perception include a system for evaluating law and its institutions through the categories of efficiency, rationality, and expediency (Cooter, Ulen, 2012). At the same time, in modern science, the economic analysis of law has two different meanings: on the one hand, it is defined as a method of research and evaluation of legal activity, and on the other hand, as a means of normative transformation. In general, the economic analysis of law is aimed at modifying the legal worldview, departing from the letter of the law, and is most often positioned by its supporters as "the key to a better law" in all legal systems.

The importance of the analysis of the above problems is multiplied in the "transition period" in the economy. Today, after three decades since the beginning of the so-called "transition period" from a centrally controlled economy to a market economy, in the societies of countries that have made such a transition (and there are 27 such countries with a population of almost 300 million people), the questions about the correctness and effectiveness of the taken steps legitimately arise. Therefore, there is a need for an objective assessment of what we have received as a result of this socio-economic transformation in the post-socialist states. It should be recognized that there is **an objective need to develop a "theory of the transition economy", moreover, today we can already talk about the "post-transition economy".** Today, the development of such a theory in its significance can be compared with the development of the main theories in its time, both economic science and legal science (especially ownership rights). In the article, the terms "transitional economy" and "transformational economy" are used as synonyms, although there is a certain difference between them - the "transitional economy" refers to the movement from a centralized economy to a market economy, and "transformational" generally means significant shifts in any societies and economies, which took place in pre-capitalist formations as well.

One of the first capital studies on the transformational economy is the work by Karl Polanyi (Karl Polanyi, 1944) in which he studies the issues of Societies and Economic Systems, Evolution of the Market, Government and Market Economy, Social Change. The collective monographs (Islam & Mandelbaum, 1993) and Edward Lazear (Lazear, 1995) should also be noted. The first of them examines the transition from a planned economy to a market economy in Central and Eastern Europe, as well as in the former USSR, and the second one studies more specific issues (macroeconomics, privatization, interstate and fiscal relations, foreign trade, institutional reforms, employment, and unemployment).

The economy of the "transition period" has several specific characteristics that distinguish it from economies that are in a stationary state and develop **on their basis**. In particular, in a transition economy, new economic relations and new institutions are emerging that replace the old ones. As a result, new macro- and microeconomic patterns and trends, social and political changes, and new content of economic policy emerge. The search for intersection points and the identification of the basics of constructive interaction between the institutions of economics and law is an urgent task of economic and legal research. In general, it is correctly noted that the participants in social production act not only as carriers of property relations, and production relations but also as legal subjects.

The economy (its functioning) is based on the actions of objective economic laws, while the law is based on subjective judgments and decisions. In other words, in the first case, we have a positive approach to the analysis of socio-economic realities, and in the second, a normative one.

The economic and legal aspects of ownership: unity and difference

Property is, firstly, an economic category that reflects the relations between people regarding things, and secondly, a certain relationship that is subject to legal regulation. Accordingly, the following contents of ownership are distinguished: economic and legal.

Economic theory tends to take the functioning of the system of property and contract for granted and focuses on the operation of the price mechanism (microeconomics).

The economic essence of property is built on the relationship between the subject (owner) and the object (property). As a rule, the property is a property on which the production process depends - economic resources, factors of production. From the economic point of view, only such objects can be called property that is capable of either generating income for their owners or directly satisfying their needs. The main forms of realization of property are **possession, disposal, and use**.

The possession is understood as the actual possession of the property, which implies the right to sell, grant, or bequeath, as well as to destroy or dispose of this property.

The disposal implies the right to change a thing, rent it out, or use it as collateral.

The use means the extraction of useful properties of the object of property in the process of consumption or earning of income.

All these three forms of realization of the property clearly show how the economic and legal content of property are interconnected and turn into each other.

The legal essence of property presupposes the rules of property regulation generally accepted at the legislative level. Legal relations are the formally attached rights and obligations concerning the property, while economic relations are the actual relations to the object of property (for example, the costs of its maintenance, or the benefit from its use).

If the legal aspect corresponds to the categories of "appropriation - disposal" or "possession", then the economic aspect of the relationship corresponds to the creation of material wealth and its use (effectiveness). In the first case, the main content is that the object of property belongs to the subject (**what to whom**), **de jure** - to the state, a group of persons, an individual (here we recall the postulate in the well-known Coase Theorem: it is not so important how the property is distributed, it is important that property rights were recorded), in the second case - the economic one - the main thing is the efficiency of using this object (**what and**

how), **de facto**. In other words, **for a lawyer, the form of belonging is important; belonging is more important for the legal aspect than for the economic one, and for an economist - it's content (getting benefits, income**). Property in the economy is social relations within the framework of ownership, separation, and redistribution of property objects. The economic content of property is revealed through ownership, management, and control. The right of ownership is a set of legal norms that fix the appropriation of things to individuals and groups. Ownership is the actual possession of the property. Use is the extraction of useful properties from the property, such as income. That is why privatization, which is the main means and form of ownership change, should not become an end in itself during the transition to the market, but only be its tool in creating an effective owner.

Property rights are the constructs in economics for determining how a resource or economic good is used and owned (Alchian, 2008). Resources can be owned by (and hence be the property of) individuals, associations, collectives, or governments (Alchian, 2008).

An important feature of property relations is the diversity of its forms. Such an approach to the analysis of property relations was characteristic of the so-called "perestroika period" of the late USSR. At the same time, all forms of ownership were recognized as equivalent, and this seemed almost an achievement in the theory of economic thought?! Meanwhile, following the logic of the obligatory allocation of a core in property relations, it must be recognized that the **dominant** form of property relations in a transitional economy (as well as in a "post-transitional" one, by the way) are private-property relations (in various forms of their manifestation - joint-stock, group, individual) that lay the foundations for future economies.

An important aspect of ownership is its connection to the efficiency of production. None of the forms of ownership automatically leads to an increase in the efficiency of the economy (the results of post-Soviet privatization have convinced us of this. It is necessary to have appropriate institutions (a formal – the state institutions and an informal – the social background, mentality, thinking, culture, religion, etc.), which will promote the full realization of the potential of this or that form of ownership.

Here we want to make a retrospective journey into the history of the Georgian economy: along with economic growth in Georgia, the replacement of the form of ownership (public to private) had several specific aspects to consider in assessing the place of private property, its scale of effectiveness and dynamics.

First, the economic theory did not develop a unified theoretical-conceptual model of such a transition in the early 1990s, when the process of systemic transformation into a market economy began, with the criteria of fairness applicable to the mass privatization of the means of production. Everything was based on the weight of the local political forces, the views, the opportunistic approaches to the current situation, and the use of the method of "trial and error".

Second, in contrast to Central and Eastern European countries, the situation in Georgia, as in most post-Soviet countries, was much worse and more dramatic. The countries of Central and Eastern Europe needed only a change of ownership, the denationalization in the conditions of maintaining a unified economic organism, and the internal transformation of property relations in it. In Georgia, the transformation of property relations took place in the qualitatively new conditions of a total breakdown of old, traditional economic ties and the formation of a new systemic unity. To take an honest look, during the Soviet era the Georgian economy did not exist as a united mechanism - it was a set of N enterprises located on the territory of Georgia, cooperating with enterprises from other regions of the USSR outside Georgia. According to the 1987 interbranch balance of production and distribution of Georgian products, the total value of imports and exports of products exceeded 130 percent of gross domestic product (GDP). The cost of products exported abroad by Georgian machine-building enterprises reached ¾ of the total output of these enterprises; almost 3/5 of Georgia's imports and export came to the Russian Federation.

The instantaneous breakdown of such connections caused enormous damage to the economy, which in the early 1990s alone had more than 100 enterprises and industries. Under the directive rule, Georgia was guaranteed to receive raw materials and key markets, so diversifying production under such conditions was even considered a priority. But it was the breakdown of such binding ties that showed the fragility of such an "advantage." Georgia faced the world economy head-to-head and it turned out that the country had no high-demand assets, in fact, liquid goods (for example, energy carriers such as Turkmenistan and Azerbaijan). Georgian tea and citrus, which accounted for 9/10 of the total consumption of the USSR in the conditions of the Soviet economic system, were swiftly substituted on the Russian market. By 1994, the country's gross domestic product had fallen 3.9 times compared to 1988 (the best year in terms of economic performance before the reform), industry output had fallen six times or more, and the number of hired workers had fallen by 1.7 million people in the same period, in the conditions of the reduction of the total population of the country "only" by 400 thousand people; the well-being of the population has been thrown back by several decades.

Indeed, the duration of the economic downturn in Georgia during the transition to a market economy was quite long (about 71 months, from the fourth quarter of 1988 to August 1994), while in the Baltic states, for example, it lasted only 25-27 months and the cumulative economic decline was 23 percent. But we repeat: if not for private property-based market relations, the Georgian economy would be in a much more difficult, backward, unfavorable situation. It is the private property economy of Georgia, thanks to the smooth and efficient work of state institutions, that despite the global economic crisis and the war with Russia (August 2008), the country's gross domestic product (GDP) in 2009 decreased only by 3.9 percent compared to the previous year, while in 2010 it exceeded the level of 2008 (by 2.1 percent) (data based on data from the National Statistics Office of Georgia).

In general, the form of ownership, the private property

should be considered as a necessary but insufficient condition for economic growth. The following factors are also to be taken into account:

a) high motivation of the social forces of the society in the economic results;

b) balancing all factors of production according to their potential;

c) existence of relevant key markets, i.e. growth of demand (competitiveness of the economy). Therefore, the economic collapse in Georgia in the first half of the 1990s was largely caused by the fact that the production profile adjusted to the old paradigm was inconsistent with the free market relations and economic ties; however surmounting the crisis by the country in the shortest period has been stipulated by the liberty of business and the liberal policy, which started and is being implemented by the Georgian government following the recommendations of international economic and financial institutions (IMF, World Bank).

The crime and punishment: an economic approach

In this part of the article, we want to pay attention to the economic aspect of crime and punishment, in other words, to conduct some economic analysis of law. Note, insofar as they are connected specifically with property, property relations (we do not touch on intellectual property - this is a separate subject of study).

In general, the disclosure of the economic approach to crime and punishment once again confirms the relationship between jurisprudence and economic disciplines, and only in the interaction points of these two disciplines can one achieve significant scientific and practical results, both in one and another branch of science. In the words of the Nobel laureate in economics Gary Becker, “the economic approach is all-encompassing; it applies to all behavior”. Here, in our opinion, one can also mean the behavioral logic of criminals, although almost not studied by economists.

What do we understand by the economic content of crime and punishment? This is, of course, first of all, the statistics of crimes recorded by the statistical divisions of government structures; behind the figures, there is a wide variety of crimes – from small ones to large criminal cases. So, it is early to cherish hopes for the law-abiding population

Let us start with the crimes. First, it is well-known, crimes are committed for several reasons: a pathological addiction to perpetrate a crime (psychopathy); the second; the second is kleptomania (a special disease for thieving); third – economic malfeasance in office (corruption); and finally, the fourth – economic caused by unemployment, lack of income, low standard of living (incomes should at least be equal to the subsistence minimum per person on average). For example, in Georgia: the subsistence minimum for a man able to work in November 2021 was 223.7 GEL, and the average monthly nominal salary was – 1328 GEL).

As for the expenditure, significant public and private funds are spent on preventing and catching criminals. The optimal cost of law enforcement depends, among other things, on the cost of catching violators and establishing their guilt, on the type of punishment – for example, whether fines or imprisonment are applied – and on the reaction of criminals to changes in the law enforcement system. Thus, the conversation inevitably touches on issues related to penology (the science of punishment) and other theories of criminal behavior.

Five types of relationships can be distinguished that give an idea of the costs: 1) the number of offenses and the costs associated with them; 2) the number of crimes and the severity of punishment; 3) the number of crimes that ended in the capture of criminals and the establishment of their guilt, on the one hand, and budget expenditures for the maintenance of the police and the judicial system, on the other; 4) the number of crimes that ended in the capture of criminals and the establishment of their guilt, and the costs of keeping criminals in places of deprivation of liberty and for the implementation of punishment in other forms; 5) the number of offenses and the costs of the private sector to ensure their security and to detain criminals.

As for the punishment (economic aspect) – the costs of maintaining the policy of criminal courts and lawyers in criminal cases for the maintenance of correctional labor institutions at the expense of the budgets of all levels of prisons. The costs of a criminal associated with various types of punishments can be brought to a comparable form by converting them into a monetary equivalent, where only fines are directly-measured from all punishments. For example, incarceration for a criminal is the discounted amount of lost earnings plus how much he estimates his damage from imprisonment and life on a meager action.

Punishments affect not only criminals but also other members of society: first of all, the family members of the offender – after all, they lose part of their income due to the absence of the guilty one of the family members.

The total cost of punishment for the whole society is the sum of the cost of punishment for criminals and the gain or loss associated with this punishment for the rest of society. Fines are levied on offenders from the income of the rest of society, which is equal to the loss of the offender minus the cost of imposing a fine, so the cost of society in connection with the fines is approximately zero, as it should be in the case of a social transfer (Becker, 2003).

Generally, improvements in economic conditions, such as lower unemployment and higher wages, play an important role in reducing crime.

Finally, we emphasize that since societies develop dynamically, the economic and legal systems develop along with them, and it is too early to make a final study of this issue, so this issue will never be closed.

REFERENCES:

Alchian, A. (2008). Property rights in David R. Henderson (ed.). Concise Encyclopedia of Economics (2nd ed.). Indianapolis: Library of Economics & Liberty. ISBN 978-0-86597-665-8. OCLC 237794267.

Alchian, A. A. (2008). Property Rights. New Palgrave Dictionary of Economics, Second edition.

Becker, G. S. (2003). Selected Works on Economic Theory. Human Behavior. Economical Approach. Moscow. High School of Economics (HSE).

Calabresi, G. (2016). The Future of Law and Economics: Essays in Reform and Recollection. ISBN-13: 9780300195897 Yale University DOI: 10.12987/Yale/ 9780300195897.001.0001

Coase, R. H. (1937). The Nature of the Firm. *Economica*. 4 (16). https://onlinelibrary.wiley.com/doi/10.1111/j.1468-0335.1937.tb00002.x

Cooter, R., & Ulen, T. (2012). Law and Economics. Boston: Addison-Wesley. 10-34; 70-73.

Economic Transition in Eastern Europe and Russia. Realities of Reform. Edited by Edward P. Lazear (1995) Hoover Institution Press. Stanford University. Stanford California.

François Quesnay (Juin 1766). Analyse de la formule arithmétique du tableau economique de la distribution des depenses annuelles d'une Nation Agricole. *Journal de l'Agriculture, du Commerce et des Finances.* 2(3), 11-41.

Le Marquis de Mirabeau. (1901). Ses Theories Politiques et Economiques, (These pour le Doctoral) Paris.

Making Markets. Economic Transformation in Eastern Europe and the Post-Soviet States. Ed. by Shafiqul Islam and Michael Mandelbaum (1993) Council on Foreign Relations Press. New York.

Posner, R. A. (2011). Wolters Kluwer. Austin Boston Chicago New York the Netherlands. 3-36.

The Great Transformation. The Political and Economic Origins of our time. Karl Polanyi. Beacon Press Boston. 1944; second edition 1957.

Turgot, A. R. J. (1793). Reflections on the Formation and Distribution of Wealth. London: Printed by E.Spragg, for J.Good, Bookseller, 159. New Bond Street; John Anderson, 62, Holborn Hill; and W.Richardson, Royal.

JEL Classification: E52, E58. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.004

FEATURES OF PUBLIC DEBT REGULATION IN GEORGIA: CURRENT CIRCUMSTANCES AND MODERN CHALLENGES

LELA BAKHTADZE

Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

lela.bakhtadze@tsu.ge

Abstract. The article addresses the issues of ensuring the exchange rate stability of GEL - the national currency of our country and effective management and regulation of public debt as well as attaches weight to the mechanisms for overcoming the challenges of economic development in the country and to the selection and use of flexible tools.

The article highlights the efforts of the leaders of the government and the National Bank of the country in developing and implementing the optimal macroeconomic policies, as well as in maintaining monetary policy stability and achieving sustainable economic development. Factors influencing both effective nominal and real exchange rates as well as government domestic and external debt are also assessed at different time intervals. Thus, the purpose of this article is to identify the issues related to the management and regulation of public debt based on the analysis of the dynamics and structure of public debt of Georgia, as well as to study the factors that have a positive and negative effect on them. This article aims to identify the issues related to the management and regulation of public debt obligations, on the basis of public debt sustainability analysis. The article, on the basis of statistical data, analyzes the dynamics and structure of public debt in 2010-2020. The problematic issues in the financial and monetary system are also identified and their determinants are investigated. Recommendations have been developed to reduce the debt burden and overcome the negative consequences caused by them.

Based on the analysis of the economic situation in Georgia and the dynamics of the exchange rate, the recommendations for stabilizing the exchange rate of the financial sector, effective management of public debt and achieving sustainable economic growth have been developed in this article. Subject and object of research. The subject of the article's research is to identify problems related to the fluctuation of the Georgian national currency exchange rate and public debt regulation. While the object of the article is monetary policy that have been developed and implemented by the National Bank of Georgia and the Ministry of Finance of Georgia.

Research methods. Relevant scientific literature as well as statistical data from the National Bank of Georgia, the Ministry of Finance and the National Statistics Office of Georgia were found at the initial stage of the research. In addition, the studies and articles by Georgian and foreign scholars on public debt issues and the materials of the International Monetary Fund were used.

The scientific value of the article. The article analyzes the dynamics and structure of the GEL exchange rate and public debt in 2010-2020 based on the statistical data of Geostat and the Ministry of Finance of Georgia. Problematic issues in the field of finance and monetary-credit have been identified and their causes have been investigated. The recommendations have been developed to alleviate the debt burden of Georgia and overcome the negative consequences caused by them.

Based on the analysis of the economic situation in Georgia and the dynamics of the GEL exchange rate, the article develops recommendations for improving the financial sector, stabilizing the exchange rate and ensuring effective public debt management and sustainable economic growth. It should also be noted that, the article addresses and assesses the approaches of the leaders of Government of Georgia and the National Bank to ensuring the formation and improvement of a stable macroeconomic environment. The role of monetary policy in ensuring the sustainable development of the economy is revealed. In addition, the mistakes in exchange rate regulation and public debt management are also identified and assessed.

The article substantiates the crucial role of ensuring the stability of the GEL exchange rate in achieving economic growth. Besides, reviewing the GEL exchange rate is important not only against the USD, but also against the currencies of other trading partner countries. Accordingly, the paper, based on the statistical data, also analyzes the dynamics of changes in the GEL exchange rate against the currencies of partner countries.

The article also analyzes the key factors affecting both effective nominal and real exchange rates, as well as domestic and external debt at different time intervals.

KEYWORDS: PUBLIC DEBT MANAGEMENT, EXCHANGE RATE STABILIZATION, MONETARY POLICY, SUSTAINABLE DEVELOPMENT OF ECONOMY, FACTORS AFFECTING DOMESTIC AND EXTERNAL DEBT, NOMINAL EFFECTIVE EXCHANGE RATE, REAL EXCHANGE RATE.

For citation: Bakhtadze, L. (2022). Features of Public Debt Regulation in Georgia: Current Circumstances and Modern Challenges. *Globalization and Business.* 13, 30-34. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.004

PROBLEMS OF PUBLIC DEBT MANAGEMENT

The state, while performing its functions, often finds itself in a situation where financial resources are not sufficient to accomplish the set goals and objectives. In such circumstances, in order to cover the budget deficit and state expenditures, the need to attract debt is on the agenda.

Government debt usually consists of external and domestic debt, in which external debt is denominated in foreign currency and domestic debt is denominated in national currency. It should also be emphasized that the credits that countries attract from international financial institutions will only enable the country to increase its economic growth rate only if it is able to restructure its existing debt and use the loan effectively.

The repayment period of the domestic debts for poor countries is in most cases short, while the interest rate is high. In addition, 80% of public debt is represented by the soft loans. In the case of poor countries, interest rates differ significantly from market rates.

In order to avoid increasing the public debt indefinitely and creating difficulties for the country to repay it, it must be systematically evaluated. For this purpose, the liquidity and solvency ratios are used. Liquidity, for its part, means having sufficient cash in the country after a certain period of time, while solvency means ensuring high and stable growth rates of the economy through effective management of borrowed loans in order to repay liabilities on time.

In order to determine the value of public debt, its ratio to budget revenues, to gross domestic product and exports is also used. While the debt to gross domestic product ratio (GDP) is the most important indicator.

According to the International Monetary Fund, in order to maintain public debt sustainability, their ratio in developed countries should not exceed 60 percent of GDP, while in developing countries it should not exceed 40-50 percent. The above-mentioned gives us a notion of the amount of funds generated by the country and its analysis allows for the detection of fluctuations caused by external debt service.

In reference to the ratio of public debt to exports, it should also be underlined that the funds borrowed for long-term investments will not improve the situation at the initial stage.

Significant conclusions can also be drawn from the analysis of servicing the public debt, through which the country's solvency is assessed according to different periods. In addition, it is worthy to note that the longer the loan period, the higher the degree of analysis error.

Furthermore, the country's solvency capabilities also change over time. However, in the short term, this tool can more or less accurately predict fluctuations caused by servicing the debt in the economies of poor countries.

In order to ensure economic stability, the government needs to develop a flexible debt management strategy. Moreover, the government of the country must take into account the risks associated with taking on the external debt from the very beginning, the foresight of which will guarantee the fulfillment of the debt service obligations. Otherwise, the country may be in an unfavorable position due to incorrect determination of interest rate on external debt, debt repayment period, adjustment of debt amount at the exchange rate and debt burden adjustment issues.

An important aspect of the National Bank's activities is the creation and proper management of international reserves, which is crucial during periods of crisis.

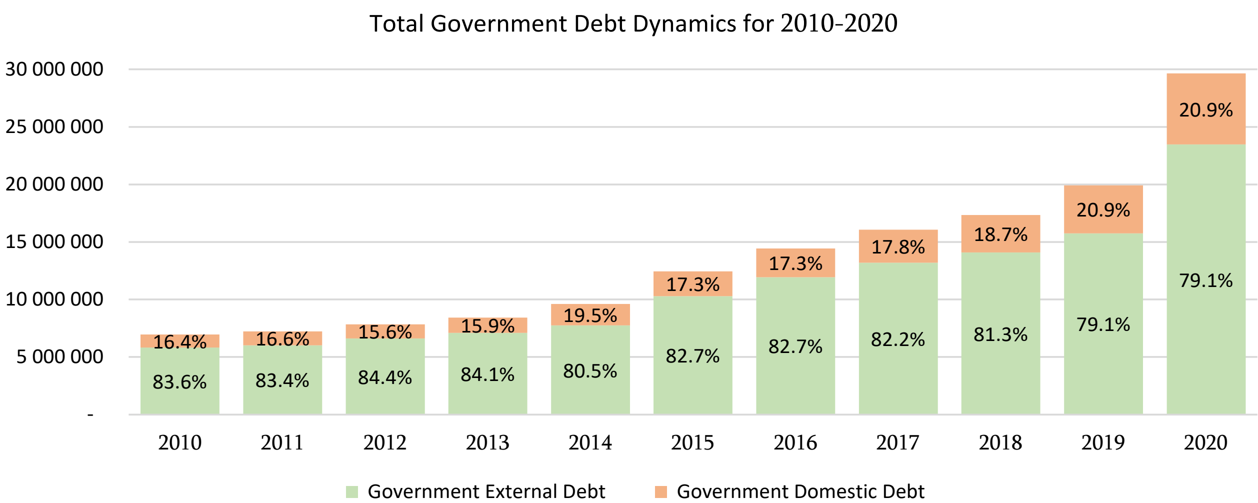
In general, the countries with a positive current account balance are almost doubling their foreign exchange reserves after moving to inflation targeting. However, for countries like Georgia with a deficit current account, the only way to accumulate reserves is to borrow, more than 90 percent of which is denominated in foreign currency.

The above situation is referred to as "Original sin" when in the international market countries are not allowed to borrow money in national currency.

It is also worth to mention that the ratio of short-term external debt of the state to the international reserves provides us with the information on whether the country can use its own reserves to meet its obligations.

Accordingly, in our point of view, financing the budget using domestic securities has many advantages, In particular:

Structure and dynamics of public debt of Georgia in 2010-2020

Source: Data of the Ministry of Finance of Georgia

The Risks associated with currency exchange rate fluctuations are reduced and servicing the domestic debt is not dependent on exchange rate volatility. Consequently, its variability does not increase costs and minimizes the risk of default;

Moreover, the less reliance on exchange rates allows the government use currency exchange rates as a stabilization mechanism during exogenous shocks and, consequently, reduce both the fiscal impact and the risk of capital outflows.

As can be seen from the graph, the total government debt of Georgia was growing dynamically from 2010 to 2020. However, during the analysis period from 2010 to 2013, the external government debt in the structure of the total government debt was quite high, at 83.6-, 83.4-, 84.4- and 84.1-percent, respectively.

In 2014, the total government debt ratio decreased significantly by 3.6 percentage points compared to the previous year and reaching 80.5 percent. In 2015-2016, the share of external government debt remained at 82.7 percent. In 2017-2018, the share of the above-mentioned indicators in the annual image decreased by 0.5 and 0.9 percentage points, respectively. As for 2019-2020, the share of external government debt was 79.1 percent.

It is also worthy to note that in 2010-2014, the domestic government debt of Georgia accounted for 16.4- 16.6- 15.6- 15.9- and 19.5-percent of total debt.

While in 2015-2016, domestic debt in the total government debt of Georgia was 17.3 and 17.3 percent, respectively.

In 2017, the domestic government debt of Georgia amounted to 17.8 percent of the total debt. In 2018, this figure increased by 0.9 percentage points to 18.7 percent.

Additionally, it is noteworthy that both in 2019 and 2020, the domestic government debt of Georgia amounted to 20.9 percent of total debt.

It should also be pointed out that in 2010-2020 the external debt portfolio of the Government of Georgia is presented in the form of both multilateral and bilateral creditors, as well as Eurobonds and guaranteed loans. Multilateral lenders have the highest share in the portfolio of external government debt.

As regards the structure of the domestic debt portfolio, the latter includes both treasury securities, as well as government bonds and loans from budget organizations.

As can be seen from the graph, the share of government bonds in 2010-2012 was 62.3-56.5-52.6 percent, respectively. From 2013 to 2020 inclusive the treasury securities and budget loans accounted for the largest share of the domestic government debt portfolio (54.6- 69.5- 75- 79.9- 83.7- 86.7- 90.4- 93.6 percent, respectively).

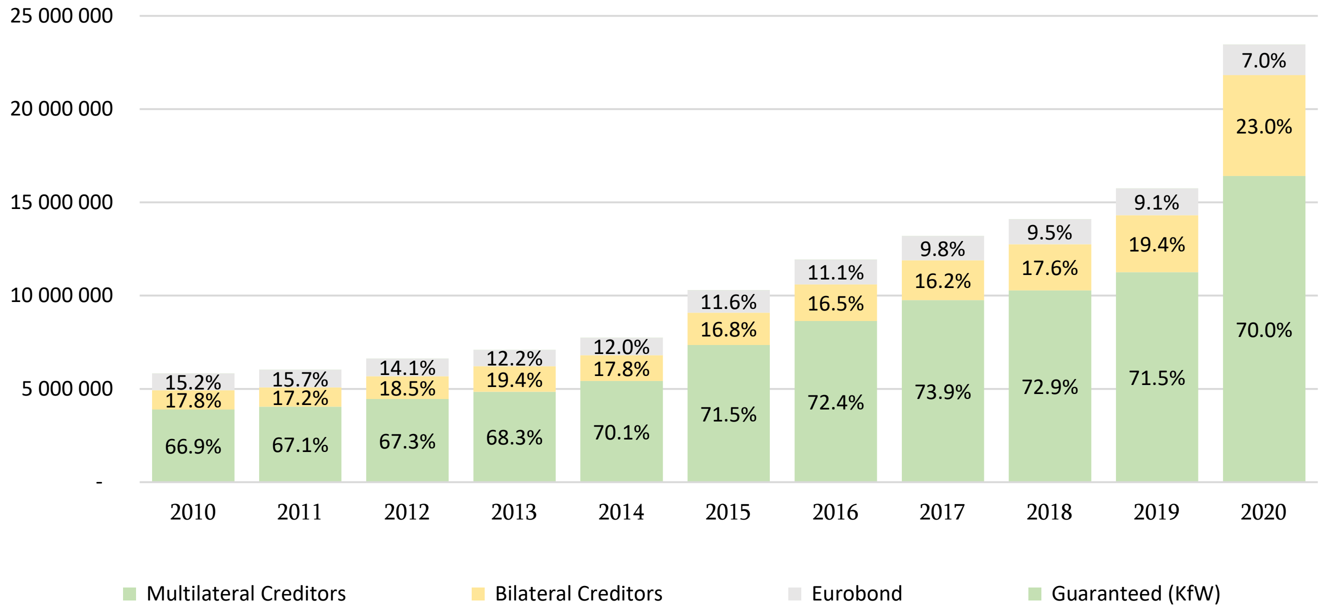
As Figure 4 illustrates, the portfolio of treasury securities includes 6-month, 12-month, 2-year, 5-year, and 10-year securities.

Problems of public debt management

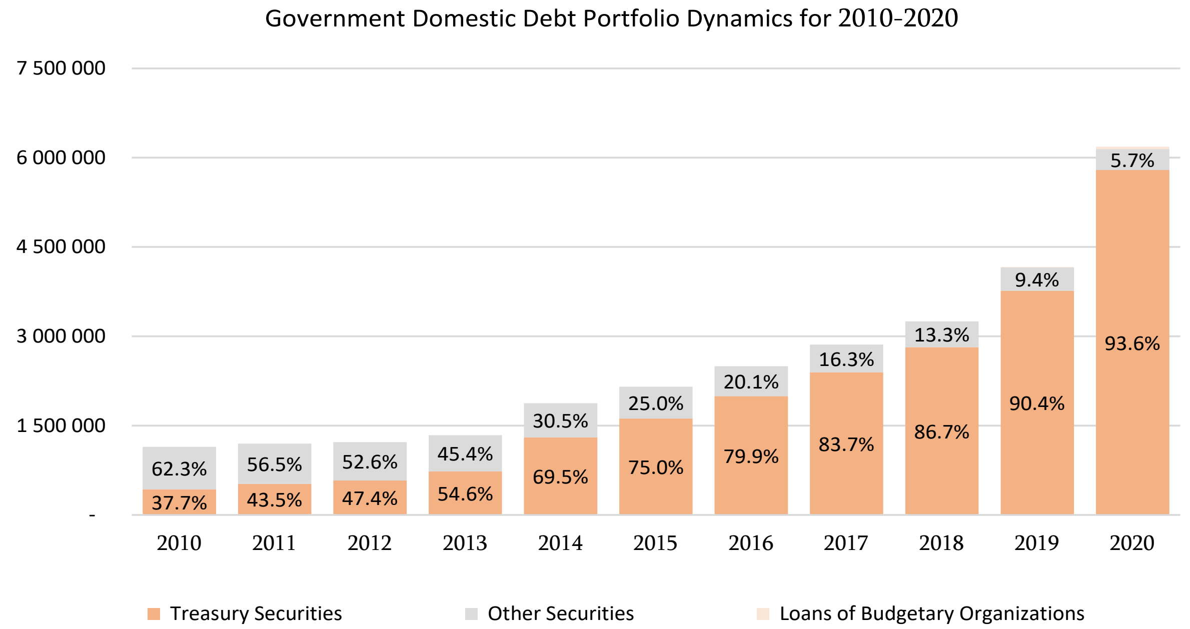
The state, while performing its functions, often finds itself in a situation where financial resources are not sufficient to accomplish the set goals and objectives. In such circumstances, in order to cover the budget deficit and state expenditures, the need to attract debt is on the agenda.

Government debt usually consists of external and domestic debt, in which external debt is denominated in foreign currency and domestic debt is denominated in national currency. It should also be emphasized that the credits that countries attract from international financial institutions will only enable the country to increase its economic growth rate only if it is able to restructure its existing debt and use the loan effectively.

Graph 2 Government External Debt Portfolio Dynamics for 2010-2020

Source: Data of the Ministry of Finance of Georgia

Source: Data of the Ministry of Finance of Georgia

The repayment period of the domestic debts for poor countries is in most cases short, while the interest rate is high. In addition, 80% of public debt is represented by the soft loans. In the case of poor countries, interest rates differ significantly from market rates.

In order to avoid increasing the public debt indefinitely and creating difficulties for the country to repay it, it must be systematically evaluated. For this purpose, the liquidity and solvency ratios are used. Liquidity, for its part, means having sufficient cash in the country after a certain period of time, while solvency means ensuring high and stable growth rates of the economy through effective management of borrowed loans in order to repay liabilities on time.

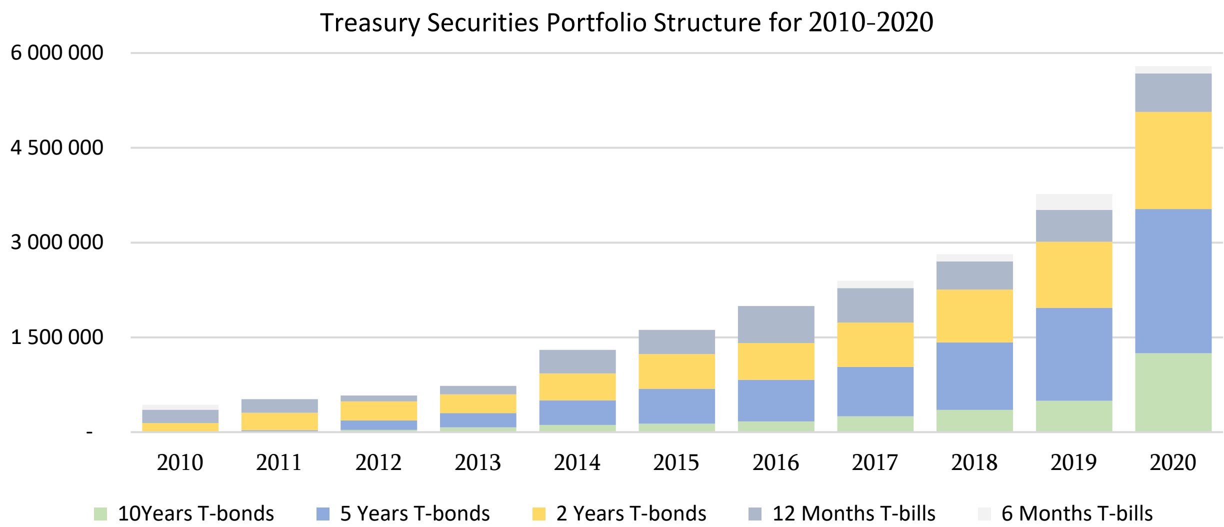
In order to determine the value of public debt, its ratio to budget revenues, to gross domestic product and exports is also used. While the debt to gross domestic product ratio (GDP) is the most important indicator.

According to the International Monetary Fund, in order to maintain public debt sustainability, their ratio in developed countries should not exceed 60 percent of GDP, while in developing countries it should not exceed 40-50 percent. The above-mentioned gives us a notion of the amount of funds generated by the country and its analysis allows for the detection of fluctuations caused by external debt service.

In reference to the ratio of public debt to exports, it should also be underlined that the funds borrowed for long-term investments will not improve the situation at the initial stage.

Significant conclusions can also be drawn from the analysis of servicing the public debt, through which the country's solvency is assessed according to different periods. In addition, it is worthy to note that the longer the loan period, the higher the degree of analysis error.

Furthermore, the country's solvency capabilities also change over time. However, in the short term, this tool can more or less accurately predict fluctuations caused by servic-

Source: Data of the Ministry of Finance of Georgia

ing the debt in the economies of poor countries.

In order to ensure economic stability, the government needs to develop a flexible debt management strategy. Moreover, the government of the country must take into account the risks associated with taking on the external debt from the very beginning, the foresight of which will guarantee the fulfillment of the debt service obligations. Otherwise, the country may be in an unfavorable position due to incorrect determination of interest rate on external debt, debt repayment period, adjustment of debt amount at the exchange rate and debt burden adjustment issues.

An important aspect of the National Bank's activities is the creation and proper management of international reserves, which is crucial during periods of crisis.

In general, the countries with a positive current account balance are almost doubling their foreign exchange reserves after moving to inflation targeting. However, for countries like Georgia with a deficit current account, the only way to accumulate reserves is to borrow, more than 90 percent of which is denominated in foreign currency.

The above situation is referred to as "Original sin" when in the international market countries are not allowed to borrow money in national currency.

It is also worth to mention that the ratio of short-term external debt of the state to the international reserves provides us with the information on whether the country can use its own reserves to meet its obligations.

Accordingly, in our point of view, financing the budget using domestic securities has many advantages, In particular:

- The Risks associated with currency exchange rate fluctuations are reduced and servicing the domestic debt is not dependent on exchange rate volatility. Consequently, its variability does not increase costs and minimizes the risk of default;
- Moreover, the less reliance on exchange rates allows the government use currency exchange rates as a stabilization mechanism during exogenous shocks and, consequently, reduce both the fiscal impact and the risk of capital outflows.

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

One of the main long-term priorities of Georgia is to achieve high rates of sustainable development and economic growth. In view of the above, significant attention is given to the proper management of public debt. Furthermore, both the external debt and the investments financed by it appear as a factor of economic growth only if the financial sector and the economy acts in agreement or financial flows of a short-term speculative nature are gradually becoming long-term investments.

Additionally, debt burden, in the conditions of budget deficit, forces the country to withdraw large amounts of liquid funds from the market. As a result, interest rates and the exchange rate increase while investment activity decreases. If the government fails to raise funds from creditors, the National Bank remains the only solution which in turn increases the risk of inflation or reduces international monetary reserves (Chikviladze, 2018).

Consequently, the public debt management strategy is directly related to the macroeconomic and financial policy of the country. Overall, the main goal of effective public debt management is to bring economic and financial benefits to the country with both external and domestic financing. And in order to avoid the negative consequences of public debt, public debt management should become a priority of macroeconomic policy.

REFERENCES:

Alloza, M., Cozmanca, B., Ferdinandusse, M., & Jacquinot, P. (2019). Fiscal Spillovers in a Monetary Union, European Central Bank, Economic Bulletin, 1/2019.

Arce, O., Hurtado, S., & Thomas, C. (2016). Policy Spillovers and Synergies in a Monetary Union. *International Journal of Central Banking*, 12 (3), 219–277.

Bakhtadze, L., & Danelia, S. (2017). Globalization and Modern Problems of Country Development. Global Business Research Conference, 13-14 July, LIUC- Universita Cattaneo, Milan, Italy.

Bakhtadze, L., & Sartania, T. (2019). Trade Relations and Export Orientation Prospects of Georgia Economy on EU market. 11th Economics & Finance Conference, Rome. https://www.iises.net/proceedings/11th-economics-finance-conference-rome/table-of-content

Bakhtadze, L., & Tskhadadze, K. (2019). Problems of State Debt Management in Georgia. 11th Economics & Finance Conference, Rome. https://www.iises.net/proceedings/11th-economics-finance-conference-rome/table-of-content

Checherita, C., & Rother, P. (2012). The impact of High and Growing Government Debt on Economic Growth: An Empirical Investigation for the Euro Area, European Economic Review, 56 (7), 1392–1405.

Clancy, D., Jacquinot, P., & Lozej, M (2016). Government Expenditure Composition and Fiscal Policy Spillovers in Small Open Economies within a Monetary Union. *Journal of Macroeconomics*, 48, 305-–326.

Taylor, A. M. (2012). Global Financial Stability and the Lessons of History: a Review of Carmen M. Reinhart and Kenneth S. Rogoff's this Time is different: Eight Centuries of Financial Folly. *Journal of Economic Literature*, 50 (4), 1092–1105.

JEL Classification: B30, O47, P16. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.005

VARIATIONS OF PRODUCTION FACTORS THEORY

JEMAL KHARITONASHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor,

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

Jemal.Kharitonashvili@mail.ru

Abstract. The paper discusses the influence of the proportions of production factors on the establishment of public equilibrium. The theory of production factors occupies an important place in the history of economic thought. The creator of the theory of factors is considered to be the famous French economist Jean Baptiste Say (1767-1832). J. B. Say campaigned against mercantilism and protectionism and advocated a policy of free trade. Factor theory finds significant application in the international division of labor.

Another French economist, Frédéric Bastiat, developed the theory of economic harmony. In this theory F. Bastiat sought to reach an economic agreement between different groups of the society, through their cooperation. Canadian engineer-technologist P. Monsarov developed a theory of four factors. Nowadays, Heckcher-Ohlin Theory is widely used in the international division of labor.

KEYWORDS: FACTOR, PARADOX, IMPORT, EXPORT.

For citation: Kharitonashvili, J. (2022). Variations of Production Factors Theory. *Globalization and Business.* 13, 35-38. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.005

INTRODUCTION

Mankind has suffered and continues to suffer from essentially the same problems from its beginning to the present. The forms of their manifestation were always different. Therefore, the knowledge of the genetic interconnection between the various stages of historical development, the identification of mental-hereditary, cause-effect relationship, is one of the topical theme in scientific historiography. This also applies to the interconnectedness of theories of production factors, which we will discuss in this article.

Materials and methods

Jean Baptiste Say developed the theory of three factors of production. According to J. B. Say three factors participate in the creation of the value of goods: labor, capital and land. Labor creates wages; Capital – profit, benefit; the land – rent. Each of these factors receives its own income for the service. The worker receives a salary for his labor; capital owner – profit, interest; landowner – rent.

Based on the three-factor theory of J. B. Say, another French economist, Frédéric Bastiat (1801-1850), developed the theory of economic harmonies. According to Bastiat, the main thing is service for service. He presented society as an exchange of services between different classes of society and different individuals.

F. Bastiat considered service as a source of value. In his view, "value is the ratio between two exchange services" (Bell,1973, p.169). The capitalist provides services to the worker by buying machinery, raw materials, and so on. The worker provides services to the capitalist by labor, services are provided to other members of society by officials, clergy, artists, musicians, etc. According to Bastiat, the service is voluntary, and is beneficial to the whole society, because a member of the society receives equal services for one type of service, he saw economic harmony in this.

F. Bastiat considered exchange to be the basis of economic harmonies first of all service exchange. F. Bastiat defined service as the force, the tension that characterizes people not only in the process of producing material wealth, but also wherever service takes place. F. Bastiat argued against the theory of labor value. He resolutely denied the connection between the creation of value theory and the production of material wealth. F. Bastiat considered service or effort as a source of value for goods. He determined value not by labor but by the ratio between two different types of services. F. Bastiat wrote in his book Economic Harmonies: If anyone, from the provision that the price is determined by working hours, explains why air is of no value and why diamonds are of high value, I would burn my book (Bastiat,1896. p. 129).

In the 50s of the XX century, the Canadian engineer-technologist P. Monsarov extended the three-factor theory by J.B. Say and developed the four-factor theory. In his view, the science factor is overlooked in the three-factor theory.

P. Monsarov views science as the fourth, independent factor of production. Moreover, he considers science as the first factor. It offers a four-factor formula:

1. Science;
2. Capital;
3. Land;
4. Labor.

However, the development of science and technology plays a crucial role.

P. Monsarov believes that technical progress leads to simultaneous increases in wages and profits. He believes that on the basis of the fourth, the main factor of production - the development of science, incomes will be equalized, deproletarization will take place and a middle class will emerge (Chavchavadze, 1987, pp.283-284).

The theory of factors of production is still widely used today. A fifth factor was added to it - entrepreneurial habits.

Heckscher-Ohlin's theory is spreading in the modern period. It is widely used in the international division of labor.

Heckscher-Ohlin's theory was developed by two Swedish economists, Eli Heckscher and Bertil Ohlin. This theory clearly indicates the interaction that is manifested between the proportion of access to different factors of production in different countries and the proportion of the use of factors in the production of different goods. It is also called the theory of the ratio of factors (Chanukvadze, 1969, 84). Heckcher-Olin Theorem: A country exports goods in which its surplus factor is used extensively (Chanukvadze, 1969, 85), while importing goods produced by a meager factor. There are also some deviations from this formula.

Specifically, it turned out that the capital-saturated US, which, according to Heckscher-Ohlin's theory, should export capital-intensive goods and import labor-saturated ones. In practice it is on the contrary. They exported labor-intensive goods and imported capital-intensive goods.

In the 1950s of the 20th century, a study by Vasil Leontiev, an American economist of Russian descent, showed that in 1947, the United States, which was considered a capital-intensive country, exported labor-intensive rather than capital-intensive products, although according to Heckscher-Ohlin, the result should have been the opposite. It turned out that capital in the US was not the most redundant factor in the post-World War II period. More than that is cultivated land and technical staff. Here Heckscher-Ohlin's theory was proved: the US turned out to be a net exporter of goods, in the production of which these factors are used extensively.

The paradoxical results obtained by V. Leontiev worried both him and other economists. It turned out that in 1947 the US sold labor-intensive goods to other countries in exchange for capital-intensive goods. The basic parameter was only 0.77. According to Heckscher-Ohlin's theory, it should have been higher than 1.

Numerous studies have shown that two main conclusions have been reached: The understanding of the availability of factors and the intensity of their use has been significantly improved. The first rejected Heckscher-Ohlin's theory. The other supported him. Despite the differences in calculation techniques, all studies have largely confirmed the existence of Leontiev's paradox in the United States between World War II and the early 1970s (Krugman et al., 2017).

Subsequent studies have shown that capital is by no means the most redundant factor in production in the United States. The first place belongs to the cultivated land and the scientific-technical staff. The US is a net exporter of goods that makes extensive use of these factors in full compliance with Heckscher-Ohlin's theory. However, calculations for 27 countries in 1987 showed that trade in 30 out of 100 countries went in the opposite direction to Heckscher-Ohlin's theory (Krugman et al., 2017).

This is in general. The Americans will look after American business. Let's think about our case! How does our economics fit into Heckscher-Ohlin's theory?

In today's world, some countries that have surplus raw materials go through the international distribution of labor as a raw material factor. For example, Azerbaijan mainly exports crude oil and gas.

Georgia has a relatively surplus factor - labor resources. Comparative is because there is no longer an appropriate production base here and therefore labor resources are flowing into emigration.

The risk of remaining unemployed in a structural transformation society is high. So there is an incentive for self-insurance and one or two people from the family go abroad to work.

Economic globalization, which creates a mobile population in developing countries, plays an important role. Even in highly developed countries there is a demand for services. Migration processes are also generated by politics and hostilities, which in turn create an influx of refugees. The workforce goes to where wages are high. However, the demand in the labor market of developed countries is for non-prestigious, dirty, harmful, hard work, which is avoided by the local population (Google, Leontiev's Paradox, 8-9).

The solution is to create jobs. The government promises to create tens of thousands of jobs; this is good. It would be better for the business to create jobs as well. There is a Georgian proverb: "If the mountain does not go to Amirani, Amirani must go to the mountain".

Returnees from abroad have some experience in doing business. I do not think they have accumulated enough money and capital to set up large enterprises, but they can create small and medium-sized enterprises. For reference, in the "prehistoric era", i.e. during the developed socialism, there were 700 large enterprises in Georgia, small and medium-sized.

It is also interesting to revive the previous, local experience of entrepreneurship. Our society does not come straight from the jungle. In Kakheti, there is even a shortage of labor force for agricultural work, especially seasonal, if not unemployment. Viticulture, fruit growing, horticulture are developing. For example, during the vine grafting season, a worker is paid 70-80 GEL for 7 hours of work per day. In 2021, they were paid 55 GEL per day for picking grapes and peaches. In the vintage, the brigade was brought from Tsnori in Gurjaani to pick grapes. The products they produce, wine, peaches, watermelons, fresh and seed potatoes are quite expensive and occupy an important place in the export segment of the country.

Warning signals are heard from the government in the direction of industrial revival and development. For example, the composite parts of an aircraft made at the Tbilisi Aviation Plant are supplied to American Boeing aircraft. The energy sector is developing. According to the Minister of Economy

and Sustainable Development of Georgia Levan Davitashvili, if investors are interested in the production of electric batteries in Georgia, they will have maximum support. Priority will be given to the Ministry of Economy for industrial investments that can employ quite a number of people and produce a product (Google, Leontiev's Paradox).

This is a new approach and is welcome, as until now the priority field was agriculture. For the last 30 years, all hopes have been based on foreign investment. Investments were mainly used for infrastructure.

For reference, there is a Ministry of Economy and Industry in Israel. By the way, the Israeli Minister of Economy and Industry invested $ 50 million in 2017 to make the above-mentioned composite parts when he arrived in Georgia to participate in a cultural event marking the 70th anniversary of Israel's founding.

Since we have touched upon the issue of industry, it must also be said that if industry is not restored in Georgia, the country will be in a "world rural state." "Price scissors" operate on the world market. Industrial goods are sold at a monopoly high price, while agricultural goods and resources are sold at a monopoly low price. The difference is made by the maximum profits that industrially developed countries meet.

The resources also include labor resources, which flow from Georgia in the context of the Heckscher-Ohlin theory as a surplus and cheap factor. With this labor resource it is possible to produce labor-intensive and resource-intensive goods and export them abroad. This will help increase the trade balance, raise the exchange rate and increase overall prosperity.

Today we do not have access to the formula established 5 centuries ago – "Achieving an active trade balance with excessive exports". A more effective formula was developed about a century ago: "Withdrawal of capital takes precedence over withdrawal of goods."

According to the great Georgian public figure, scientist, publicist, brilliant writer and poet Ilia Chavchavadze, tireless work, hardworking people and the fair, correct use of the wealth created by them could put a troubled Georgia on its feet. In order to build a society that is economically viable, I. Chavchavadze recognized the principle of compulsory labor for everyone.

According to I. Chavchavadze, every person, no matter what rank and quality he was, should look for and see the true object of his life in labor and hard work. I. Chavchavadze believed that the improvement of economic life, the regulation of economic relations between the various classes, the growth of the country's wealth, and the abundance of wealth were of primary importance for the advancement of the Georgian nation. It is therefore superfluous to talk about the serious development of culture and the growth of the spiritual wealth of the people. As one of the just and inexhaustible sources of strengthening and enriching the nation, I. Chavchavadze considered economic production (Chavchavadze, 1987, 19).

I. Chavchavadze expressed great sorrow because the development of our industry was following in the footsteps of a turtle.

With regard to industry, we can add that in the above-mentioned "prehistoric era" in Georgia functioned: the Ministry of Industry; the Ministry of Local Industry; the Ministry of Light Industry; the Ministry of Food Industry; the Ministry of Meat and Dairy Industry; the Ministry of Fish Industry; the Ministry of Pharmaceutical Industry, etc. These structures were abolished on the grounds of rationalization. It was considered that many people worked in them! Society is for people and in a pluralistic society the more people will be employed, the more productive there will be. There will be no more overpopulation. Many people mean many scientists, many engineers, many workers (Mankiw, 2008, 538). With their proper implementation, many economic problems in the society can be solved by increasing productivity. China, for example, employs about 800 million people. China ranks second in the world in terms of GDP, after the United States, and according to the forecast, it will soon overtake it.

Such an approach is not only an expression of humanism, but also an increase in jobs and incomes, which will expand the domestic and foreign markets and will also facilitate the sale of goods produced by the expulsion of the "invisible hand" (private interests). The latter is a precondition for crisis prevention, which will be followed by poverty alleviation, reduction of crime and improvement of the quality of civilization.

REFERENCES:

Bastiat, F. (1896). Economic Harmonies. (In Russian)

Bell, D. (1973). The coming of post-industrial society. A venture in social forecasting. New York.

Chanukvadze, G. (1969). Critique of bourgeois political economy, part. IV, Tbilisi;

Chavchavadze, I. (1987). Equality of ranks. Selected works in five volumes, 5. Tbilisi;

Dieter, W. N. (1969). pluralis she Gesellscha, Hannover.

Erhard, L. (1962), Deutsche Wirstscha spoli k. Der Weg der sozialen Marktwirtcha, dusseldorf – Wien, Econ, Frankfurt.

Erhard, L. (1965) Die Formiete Gesellscha. Gesellscha spoli sche Komentare.

Erhard, L. (1965). Eine Gesellscha des Dynamischen Ausgleichs, - Bulleten des Presse – und Informnacionsametzes, Bonn, 10 Aprel.

Erhard, L. (1965). Program fur Deutschlsnd, Referat auf dem 13 Bundesparleitag der CDU, 31 Marz, 1965, Geselshafspoli sche Komentare.

Erhard, L. (1976). Wohlstand fur alle, Dusseldorf, Econ.

Google. Leontiev's Paradox.

Hant, E.K., & Lautzenheiser, M. (2011). History of economic Thought. Third Edition. M.D. Sharpe. Armonk, New York. London England; www.mesharpe.com ISBN 978-o-7656-2598-4 ISBN 978-0-7656-2599-1

Ipn.ge. 21.02.2022

Kharitonashvili, J. (1997). Retrospective of Economic Doctrines and Contemporary Problems, Part I, Tbilisi.

Kharitonashvili, J. (2016). John Stuart Mill - One of the Five Biggest Economists (210th Anniversary, 1806-1873). Journal Assosiation 1901. SEPIKE, Edition 15, Frankfurt, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA, 31.12.2016, www. Sepike-cloud.com

Kharitonashvili, J. (2016). Liberalism or Regulation? Journal Assossiation 1901. SEPIKE Edition 15, Frankfurt, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA 31.03. 2016. www.sepice.loud. Com

Kharitonashvili, J. (2016). Regulation again, Materials of the International Scientific and Practical Conference, Minsk.

Kharitonashvili, J. (2016). State Protectionism as a modern Alternative to economic Liberalism. Monograph, Association 1901 - SEPIKE, Innovation in Education and Economy. Nordestedt, DeutChland. Poitiers, France.

Kharitonashvili, J. (2017). David Ricardo-the Father of Classical Economics. *European Cooperation*. 4 (23), 9-15.

Kharitonashvili, J. (2021). Economics through the Prism of Pluralism. Journal Assossiation 1901 - SEPIKE, Edition 15, Frankfurt, Deutschland, Poitiers, France, Los Angeles, USA. den 31.03. 2021. 29, 47-54. www.sepice.cloud. Com.

Kharitonashvili, J. (2021). The Contours of a Post-Pandemic Society. Journal Assossiation 1901. SEPIKE, Edition 15, Frankfurt, Deutschland, Poitiers, France, d los Angeles USA en September.

Klaus, O.W., & Muller. (1972). Neokejnesianismus, Berlin.

Krugman, P. R., Obstfeld, M., & Melitz, M. J. (2017). International Economics. Theory and Politics. Tenth Edition. Scientific and Editor-in-Chief of Georgian Publication, Professor, Academician Avtandil Silagadze.

Mankiw, G. (2008). Principles of Economics, Tbilisi.

World History of Economic Thought. (1989), M.; (In Russian).

კოვიდ–19–ის პანდემიის თანამედროვე გამოწვევები

MODERN CHALLENGES OF THE COVID-19 PANDEMIC

JEL Classification: D04, D24, F14, Q17.
https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.006

PRELIMINARY IMPACTS OF THE COVID-19 PANDEMIC ON AGRI-FOOD TRADE: CHALLENGES AND DEVELOPMENT SCENARIOS (CASE OF GEORGIA)

ETER KHARAISHVILI

Doctor of Economic Sciences, Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,
Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia
eter.kharaishvili@tsu.ge

NINO LOBZHANIDZE

Doctor of Economics, Assistant Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
nino.lobzhanidze@tsu.ge

Abstract. The role of agri-food trade in food security and agricultural development is substantiated in the article. There is Assessed food trade challenges, export restrictions and import facilitation during the Covid-19 crisis. The paper examines the changes in supply caused by various factors in the production sector in the agri-food sector, hypothesizing that food demand is relatively stable financially, as well as during various crises.

The paper analyzes the views of scientists on the difficulties caused by the pandemic, on the basis of which two development scenarios are formulated. Opportunities have been identified for the continuation of trade in agri-food products between countries, and there is a reasonable view on the incentives for trade in these products in the short and long term.

In the process of research, through comparative analysis, the indicators of trade in agri-food products of Georgia in the pre-pandemic (2018-2019) and post-pandemic (2020-2021) periods are grouped, positive and negative trade trends are identified. At the same time, based on the results of the global financial crisis and the pandemic, an in-depth analysis of typical and atypical crises has been conducted for the agri-food sector around the world and in Georgia.

Based on the results of the research, a matrix has been compiled to determine the growth and decline rates of trade in agri-food products before and during the pandemic.

The paper draws conclusions and makes recommendations on food trade challenges and trade improvement measures during the Covid-19 crisis.

KEYWORDS: AGRI-FOOD TRADE, EXPORT-IMPORT, COVID-19 PANDEMIC, TYPICAL AND ATYPICAL CRISIS, TRADE BALANCE.

For citation: Kharaishvili, E., & Lobzhanidze, N. (2022). Preliminary Impacts of the Covid-19 Pandemic on Agri-Food Trade: Challenges and Development Scenarios (Case of Georgia). *Globalization and Business.* 13, 41-50. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.006

INTRODUCTION

International trade plays a special role in ensuring global food security and agricultural development. Trade in agri-food products improves access to food, especially its role for import-dependent countries. Based on the relevant statistical information on the Georgian economy, we can conclude that a consumer model of the economy has been established in the country (Papava, 2018).

Trade in food products helps to stabilize food prices, making a wide variety of foods more accessible to consumers (FAO, 2015). Revenues from agri-food exports are an important source of funding for many developing countries (Schmidhuber & Qiao, 2020a). It can be argued that the food trade and the global value chain are directly related to agriculture and the economic development of countries (FAO, 2020d).

The crisis caused by the Covid-19 pandemic has had an unprecedented impact on all costs of human life, with economic and social impacts still continuing as the spread of the disease is not over. In the conditions of this pandemic, we are facing not a classical type, but a qualitatively new global economic crisis, when its causes are not endogenous, but exogenous, i.e. when these causes are generated not in the economy, but provoked by a source outside the economy. Given this factor, both the individual country and the world face the

threat of a "The Coronomic crisis" in a different, atypical, new term from the classic economic crisis (Papava, 2020).

Restrictions on pandemic spread have led to a deep global economic recession, increased poverty, chronic food insecurity, and stalled progress in recent decades. Accordingly, it has become relevant to study changes in the food trade and assess the impact of Covid-19 on food trade (Vickers, Ali, Zhuawu, Zimmermann, Attaallah, Dervisholli, 2020).

In Georgia, over the years, a negative trade balance of trade in agri-food products has been formed. The pandemic has changed this trend.

The study of trade balance trends due to pandemic factors in the field of trade in Georgian agri-food products has a positive impact on the opportunities for improving trade and economic development of agri-food products.

Research objective

The purpose of the study is a comparative analysis of pandemic periods in the field of trade in Georgian agri-food products, to identify the challenges of Covid-19 and develop recommendations for ways to improve trade.

Research Methodology

The paper evaluates various research articles and reviews on trade and export-import of agri-food products under the Covid-19. Also, there are used reports published by FAO, World Trade Organization and databases, websites of relevant national and international organizations, also, data of the Ministry of Environment and Agriculture of Georgia, National Statistics Office. At the same time, the results of the research conducted by the Organization for Economic Cooperation and Development are analyzed on the example of developing countries, as well as the results of the UN Economic Commission’s research directly related to Georgia.

Expert methods of analysis, comparison, are used in the research process. Based on the analysis of historical parallel scenarios, a qualitative study has been conducted by examining typical and atypical crises. A matrix system was developed to show the trend of the trade balance of the pandemic periods’ phases.

Literature review

In 2020, the spread of Covid-19 shocked the world economy. A large proportion of experts believed that the food crisis could have started in a short time, especially if the global food supply chain had collapsed (Glauber et al., 2020; UN, 2020). The efficient functioning of food markets directly depends on the supply chain (Kharaishvili, Gechbaia, Erkomaishvili, Lobzhanidze & Natsvlishvili, 2021). The first wave of the Covid-19 pandemic in 2020 led to a deep global economic recession and deepened chronic food insecurity in many countries (FAO, 2021).

It is noteworthy that even before the Covid-19 crisis, food supplies were vulnerable, despite insurance, due to climate and disease problems (Shonia, Nozadze, & Mushkudiani, 2021). At the same time, food markets have historically been fragile due to various natural disasters and economic shocks (oil crisis in the 1970s; spread of SARS, Ebola virus, bird flu; swine fever epidemic; food crisis in 2006-2008, etc.). For example, at the end of 2019, China, the largest producer of pork (1/3 of the world market) and the largest exporter, lost 37% of pork fat (Hamid, Yaseen, 2021); Ebola has caused enormous damage to African countries in the production, marketing and trade of agri-food products.

The current crisis caused by Covid-19 has changed the food trade policy of governments. Changes in business attitudes towards investment flows have changed (Shonia, Mushkudiani, Siradze, 2022). In recent years, for many agricultural sectors, this is the first time that product prices have been affected by changes in demand rather than supply changes caused by various factors in the manufacturing sector (e.g., drought or cyclones) (Greenville, McGilvray, & Black, 2020).

Studies on the impact of Covid-19 on trade in agri-food products have largely analyzed GDP losses. It is also substantiated that during the pandemic, the sale of products in the agri-food sector became more difficult, significant challenges were created due to road closures in the food supply chain, consumers reduced the frequency of purchasing agricultural products, declining incomes, changes in exports and imports (Ben-xi, ZHANG, 2020), slowed down economic and social development.

The spread of Covid-19 poses a serious threat to food safety and the well-being of the population. Exacerbating the problem is the fact that pandemic conditions have created significant obstacles to food supply to both local and global markets. To reduce the negative impact of the pandemic and develop appropriate strategies, it is essential to ensure access to food and price stability (Wasito, Hermawan, Mulyono, Sirnawati, Sihombing, & Ratri, 2021).

The financial chaos caused by the pandemic has also increased the risks of access to food. Disruptions and potential problems in marketing, logistics, and commercial networks have limited access to food in some parts of the world (FAO, 2020c). A study by the World Food Program showed that by 2020, Covid-19 would increase the number of people living in poverty to 265 million. Also, a World Food Program study found that Covid-19 contributes to a 14.3% increase in the incidence of health and social security for children under 5 and middle-income families (WFP, 2020a).

Scientists believe that even if borders are closed, it is necessary to continue trade in agri-food products between countries, moreover, it is necessary to encourage trade in these products in the short term (Headey et al., 2020). It is no less important for countries to reduce export bans and import taxes, as dramatic changes in food prices can be avoided by reducing import tariffs due to low supply of small quantities of food (Headey et al. 2020). As a result, food protectionism should include a variety of taxes, tariffs, non-tariff barriers and restrictions. However, the introduction of this policy will lead to a difference between supply and demand, which may contribute to a sharp rise in food prices in the medium and long term.

According to a 2021 report by the Organization for Economic Cooperation and Development (OECD), the agricultural and food sectors under the Covid-19 pandemic experienced a significant supply chain disruption due to the economic crisis caused by the pandemic and related lock-in measures. However, due to the flexibility of manufacturers and retailers in this sector and the rapid and wide-ranging response of governments, the negative impact on outcomes was not so large (OECD, 2021). As of October 2021, up to 800 events have been implemented by governments in 54 developed and developing countries. At least $ 157 billion has been allocated to the agricultural sector to support these measures, much of which has been spent on food aid (Gruere, & Brooks, 2021) to prevent aggravated delays, absorb supply and demand shocks, and accelerate recovery. By 2022, however, the impact of the Covid-19 pandemic on this sector is projected to diminish, and policymakers will have to shift costs to investments that can enhance the sector's resilience in the long run (AMIS, 2021).

As a result of the Georgian Farmers Association 2020 survey of farmers, Covid-19 Pandemic had a negative impact on their activities in 2019-2020. A total of 175 farmers were interviewed throughout Georgia. The majority of respondents (80%) agree that prices for agricultural and food products have risen, which in turn has led to an increase in demand. Despite the increased prices, 40% of respondents said that they had to postpone loans on the condition of further payment (Georgian Farmers Association, 2020). The 2020 report of the UN Economic Commission also confirms that in about 45% of small and medium-sized enterprises in Georgia, incomes decreased significantly in 2019-2020 (UNECE, 2020).

Trade in agri-food products is an important instrument for developing food markets (Kharaishvili, & Natsvlishvili, 2019). In addition, it is necessary to ensure the continuity of the food supply chain (Kharaishvili, 2017) and to develop marketing strategies (Kharaishvili, Gechbaia, & Mushkudiani, 2019).

The development of trade between countries has a positive impact on the welfare of the population and contributes to improving the economic, cultural and political situation between the countries (Kharaishvili, Gechbaia, Zviadadze, Mushkudiani, & Tsilosani, 2021).

From the very beginning of the pandemic, the FAO noted that small farmers would find it difficult to sell their product, which in turn would reduce their income. However, the problems caused by Covid-19 would significantly affect the poorest and most vulnerable sections of the population and access to food would be severely disrupted (FAO, 2019).

The global impact of the Covid-19 pandemic is widening daily. The pandemic blast has caused extreme insecurity in the agricultural sector. It is therefore crucial to mobilize all available instruments, institutions and stakeholders (FAO, 2020).

Trade in agricultural products poses certain challenges to countries, especially developing ones, however, it also offers significant opportunities to gain a niche in international markets (Kharaishvili, Natsvlishvili, & Lazariashvili, 2020).

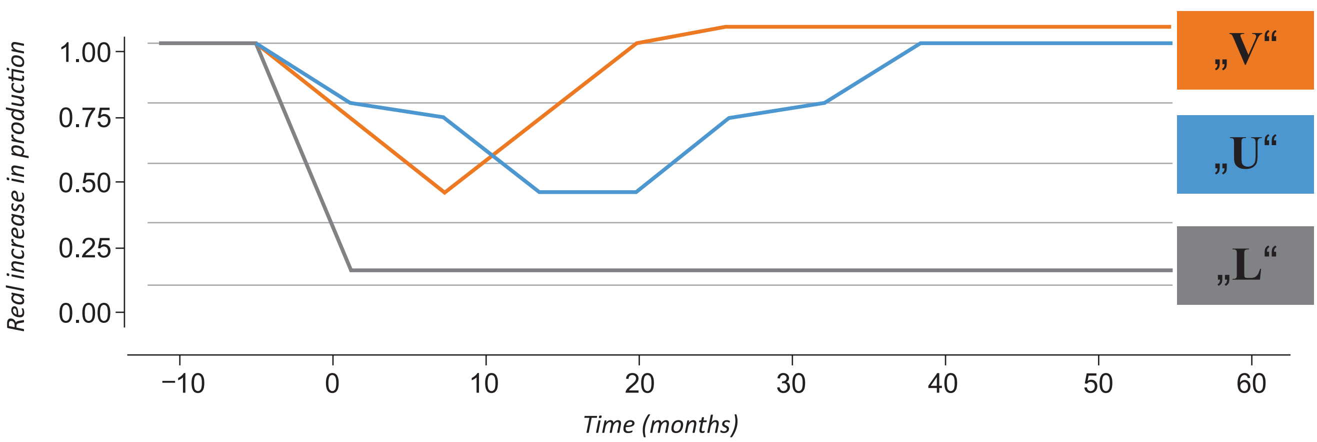
Pessimistic and Optimistic Development Scenarios

The views of scientists and researchers, as well as the assessments of various international organizations on the impact of Covid-19 on industries, including the food industry, economic development, trade in food products can be divided into two groups. Accordingly, we can consider two scenarios for the development of the impact caused by the pandemic:

Pessimistic scenario - The pandemic will have a direct impact on agri-food Production growth and agri-food trade, the negative economic and social consequences will be substantial, visible and lasting for long term;

Optimistic scenario - The effects of the pandemic on agri-food production growth, including trade in agri-food products, will not be significant, the impact will sometimes be neglected, and the export trade losses in a number of developing countries will be small.

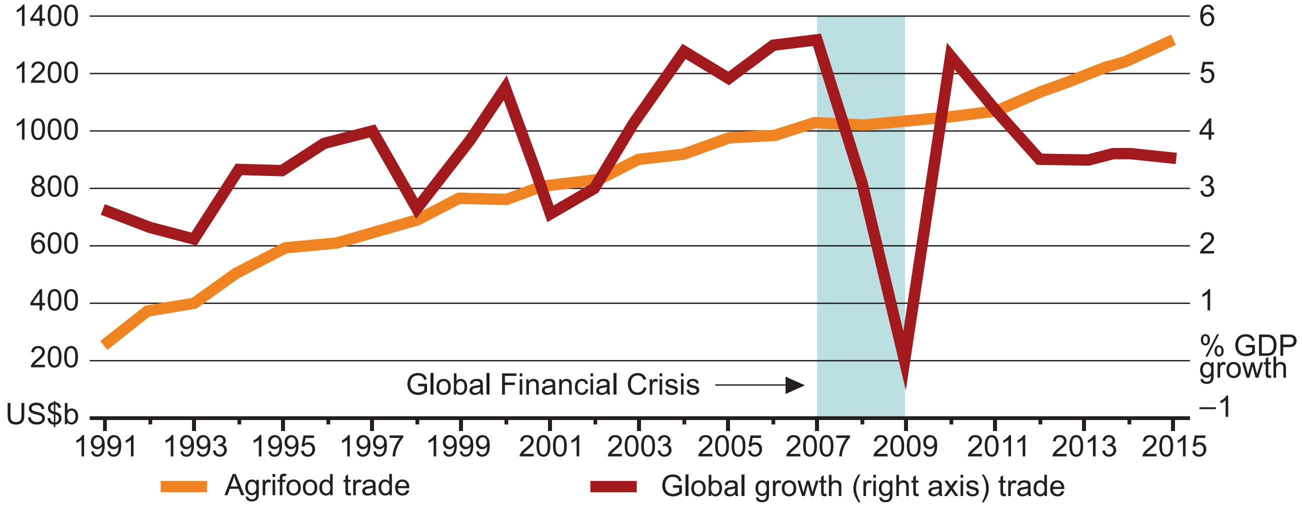
Figure 1. Forms "V", "U" and "L" of economic recovery according to the production growth in months

Created by the authors

Source: V–, U–, L– or W – shaped economic recovery after Covid-19: Insights from an Agent Based Model, https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247823 (Sharma, Bouchaud, Gualdi, Tarzia, & Zamponi, 2021)

Figure 2. Trade in agri-food products during the global financial crisis

Source: https://daff.ent.sirsidynix.net.au/client/en_AU/search/asset/1030341/0

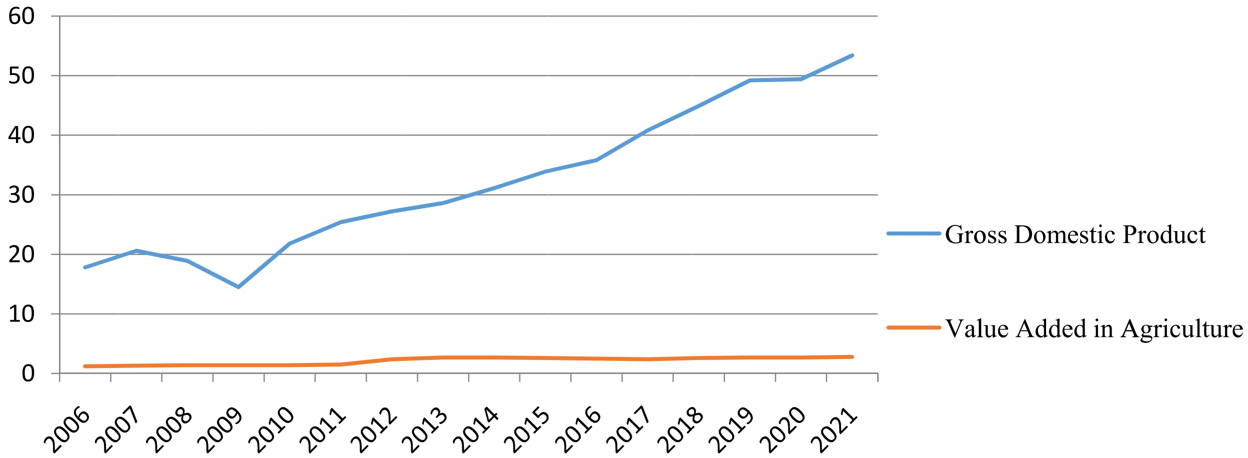
Pessimistic scenario of economic development created by the pandemic, according to which additional external shocks will lead to less growth in global demand in the future, including for agri-food products. In the medium term, the pessimistic scenario implies the assumption that economic recovery will be difficult to achieve and that production potential will also be reduced. In case of a pessimistic scenario in Georgia, the average real economic growth rate in 2021-2024 will be 2.5% (Budget Office of the Parliament of Georgia, 2021).

The second view follows an optimistic scenario of development. In the medium term, the optimistic scenario implies increased global demand and high economic growth. In case of an optimistic scenario in Georgia, the average real growth rate of the economy in 2021-2024 will be 7.2% (Budget Office of the Parliament of Georgia, 2021).

It should also be noted that by 2020 there was an informal consensus among analysts. According to them, the crisis would have been mostly "U" or "L" shape, which means incomplete and delayed recovery. Such expectations of recovery were mainly related to the 2008-2009 crisis analogue. Nevertheless, current developments point to a much faster recovery approaching the "V" shape. This type of recovery indicates a significant increase in the second quarter of 2021, both compared to 2020 (29.9%) and 2019 (12.7%). Consequently, as the V-shaped recovery process progresses, the economy will move closer to a long-term sustainable level faster than was expected at the beginning of the pandemic period (MOF, 2021) (see Figure 1).

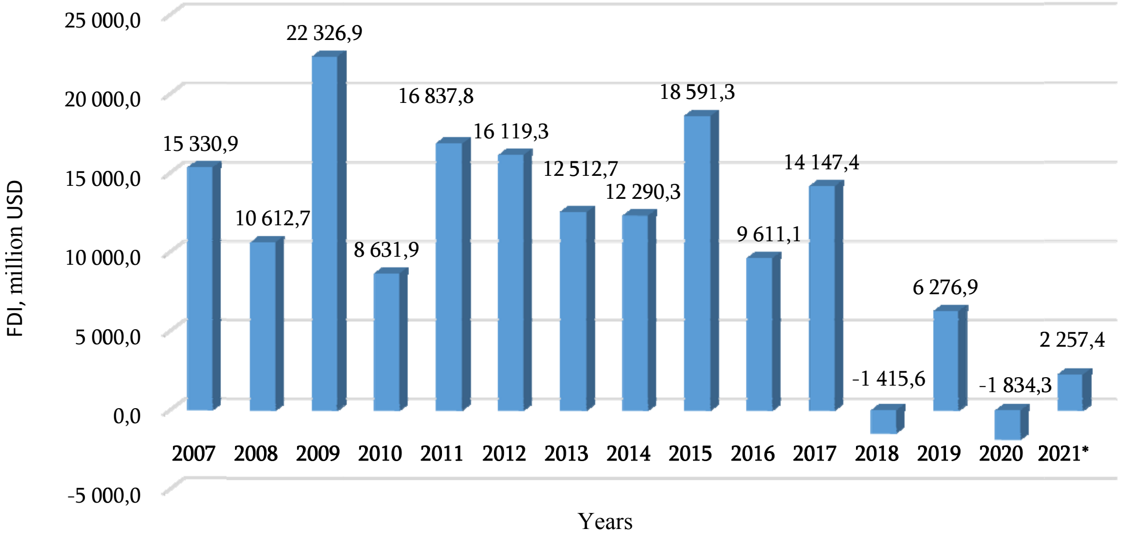
According to our hypothesis, a pandemic in the trade of food products in Georgia, despite a number of impediments and restrictions, could not have a substantially negative impact. Based on the above-mentioned, we studied the indicators of trade in agri-food products of Georgia in the periods before the pandemic (2018-2019) and after the pandemic (2020-2021). We have taken into account that the trade

Figure 3. Value Added in Gross Domestic Product and Agriculture, 2006-2021, Billion GEL

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

Figure 4. Foreign Direct Investment in Agriculture, Georgia, 2007-2021, Million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

rates are sometimes different in terms of quantity and value, which leads to trading at different prices of products, often at low prices. There was no significant difference in the study periods in this regard, therefore, we presented trade in products in quantitative terms.

To prove our hypothesis, we used two approaches:

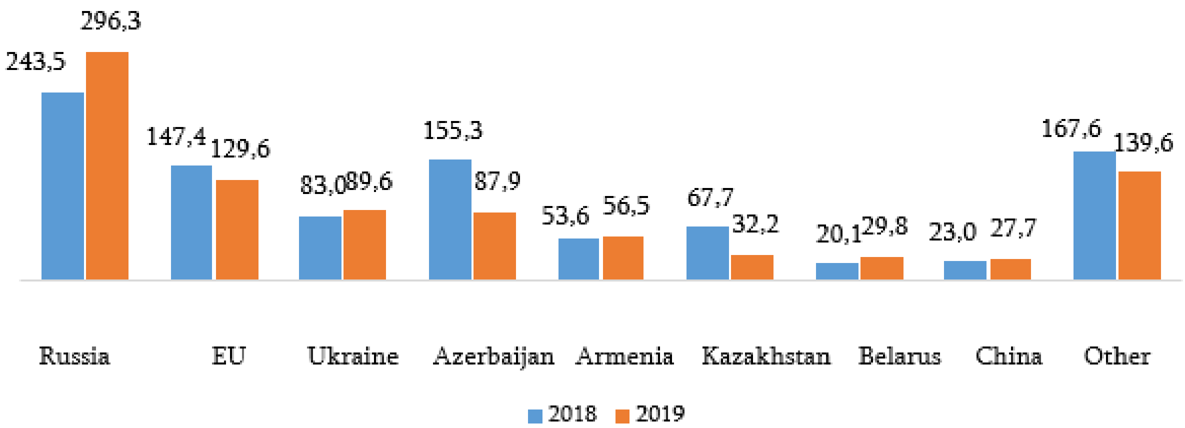
Qualitative - based on a comparison of typical and atypical economic crises;
Quantitative - Based on pre-pandemic and post-pandemic statistical comparative analysis.

On the one hand, based on a comparative analysis of typical and atypical economic crises, we considered an example of food demand sustainability observed during the typical 2007-2008 global financial crisis. On the other hand, we analyzed the consequences of the atypical economic crisis caused by the pandemic, compared to the period before the crisis, for the agricultural sector of Georgia (see Figure 2).

As the diagram shows, trade in agri-food products has been stable over the years, despite the financial crisis of 2007-2008 had a significant negative impact on global growth. A similar conclusion can be made on the basis of a comparative analysis of gross domestic product and value added in agriculture in Georgia (see Figure 3).

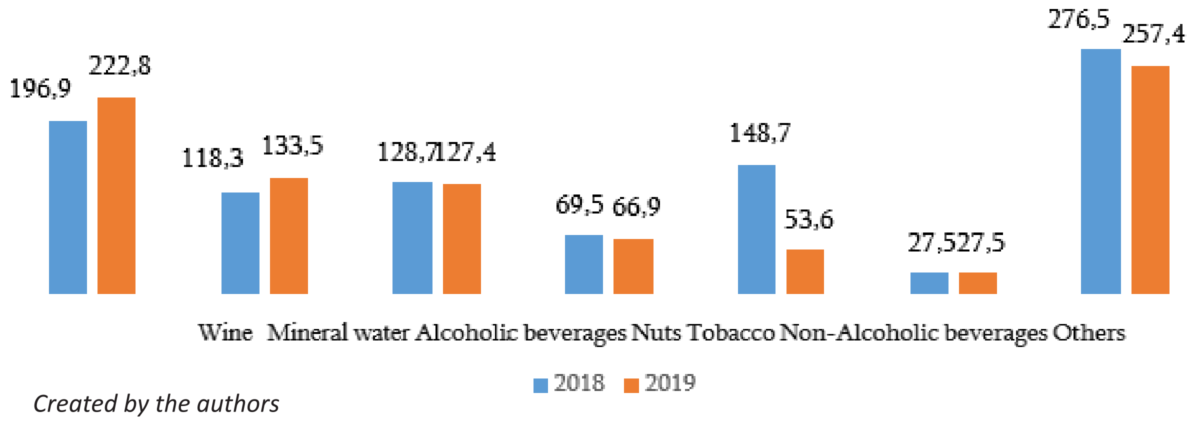
Thus, the financial and coronomic crises are fundamentally different from each other, but in terms of maintaining the resilience of the agricultural sector in the light of the crisis, the situation is similar. In particular, in the first year there is a decrease in trade in agricultural products, and in subsequent years, first with decreasing marginal returns, and then increasing with increasing marginal returns. As in the case of a typical crisis, for in-depth analysis, we measured the changes in macroeconomic parameters in Georgia against the background of these two types of crisis. It turned out that the difference is fixed in the real data of foreign direct investment. However, it should also be noted that the recent 2021 pandemic crisis has also seen an increase in foreign direct investment in the agricultural sector, making it possible to make optimistic forecasts, all the more so against the back-

Figure 5. Exports by major countries, 2018-2019, million USD

Source: National Statistics Office of Georgia

Figure 6. Exports of major agri-food products, 2018-2019, million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

drop of economic growth forecast data (see Figure 4).

Thus, in contrast to the financial crisis, the current period is a relatively complex and crisis involving all spheres of public life. However, to confirm our hypothesis that the above conclusion does not hinder the development of an optimistic scenario, we will analyze the indicators of trade in agri-food products.

Pandemic showed that in 2019, 889.2 million USD worth of agri-food products were exported from Georgia, which is 8% less compared to the same period in 2018. The analysis of the indicators by countries revealed that Exports of agri-food products to EU countries decreased in 2018-2019 (by 12%), mainly due to the decrease in exports of alcoholic beverages (see Figure 5).

The following positive trends were observed in the export of agri-food products: in the period before the pandemic, exports increased the most in Russia, Belarus, Ukraine, Saudi Arabia, China, Germany and Moldova. Exports of agri-food products decreased to the following countries: Azerbaijan, Kazakhstan, Iran , Turkey, Spain, Uzbekistan, France, the Netherlands, Peru and Austria.

The study of indicators by main export products showed that if we do not take into account the export of cigarettes and tobacco (mainly re-exports) in the export of agri-food products from Georgia, in the pre-pandemic period the export of agri-food products increased by 3% (see Figure 6).

In terms of exports by products, the following positive trends were noted: increased exports of wine, mineral and fresh water, live sheep, citrus, tobacco, pears. Among the negative trends, exports of cigarettes, mutton, live cattle, fish oil and fishmeal decreased.

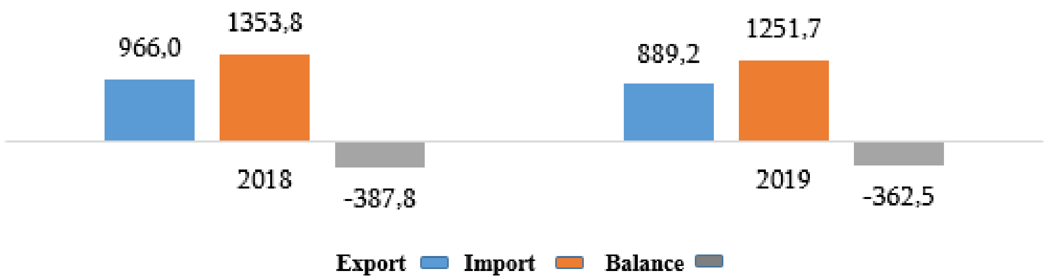
In 2019, agri-food products worth USD 1,251.7 million were imported, which is 7.5% less than the same period in 2018. In 2018-2019, tobacco increased significantly; Import of alcoholic beverages, citrus, frozen fish and meat and meat food by-products, salted, dried or smoked. During the same period, compared to other products, significantly reduced cigarettes, ethyl alcohol, nuts (mainly pistachios), wheat, Sugar and Copton and other solid waste (obtained by extraction of soybean oil) Import.

Based on the comparative analysis of exports-imports in 2018-2019, as in previous years, the trade balance is negative (see Figure 7).

In 2019, compared to the previous year, the negative trade balance is reduced by 9.6%. Thus, in the run-up to the pandemic (2018-2019) it should be noted that the negative trade balance has decreased, however, in a separate parameter study we establish that both exports and imports have decreased. Consequently, this positive trend is due to the decrease in imports.

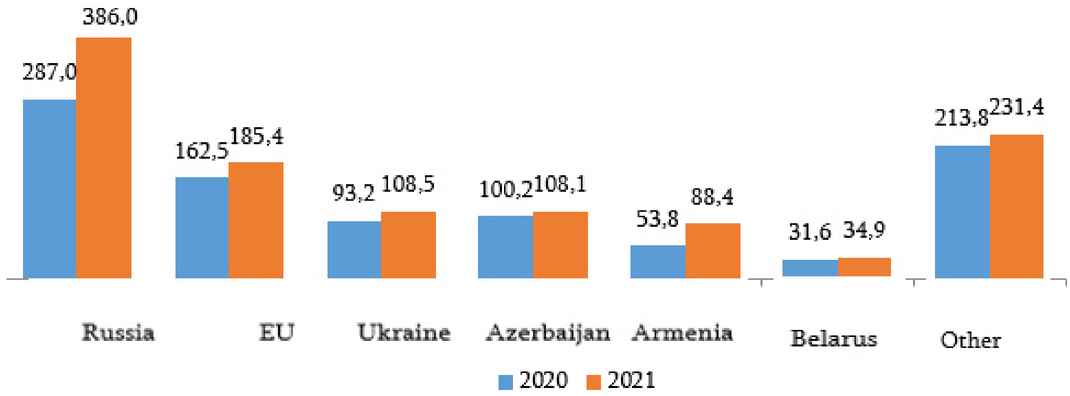
As for the export-import data during the pandemic period (2020-2021), in 2021 from Georgia exported to 1 143 Million USD of value Agri-food products , which is 21 % more than 2020 in a similar way indicator. Countries analysis of

Figure 7. Trade balance of agri-food products, 2019, million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

Figure 8. Exports by major countries, 2020-2021, million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

trade figures for agri-food products by country has also shown that exports to almost all countries have increased (see Figure 8).

In 2021, agri -food of products basic export markets are : Russia (386 million USD), EU (185.4 million USD), Ukraine (108.5 million USD), Azerbaijan (108.1 million USD), Armenia (88.4 million USD) and Belarus (34.9 million USD).

During the pandemic agri-food of products export of the European Union in countries (by 14%) was increased, which basically conditioned exports of hazelnuts, wine, mineral and fresh waters' increase. It should be noted that the companies producing fresh and mineral waters in the period 2020-2021 tried their best to maintain product prices at the expense of reducing the profit margin in the domestic market (Lobzhanidze, 2021). The following pros in the export direction trends were revealed: in 2021, compared to the previous year agri-food of products significant increases in the value of exports were recorded in Russia (34%) , Armenia (64%) , Ukraine (16%) , Italy (53%), Saudi Arabia (89%) and Azerbaijan (8%).

Among the negative trends in exports are: the pandemic period agri-food of products significant decrease in export value observed in Turkey and Kazakhstan (19%) and (10%,) respectively.

Basic products according to the export figures in 2020-2021 were as follows (see Figure 9).

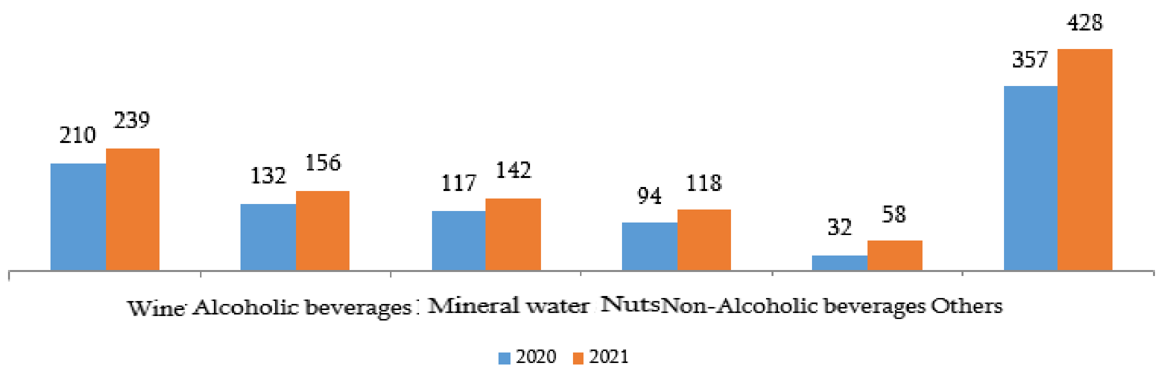
Basic products According to the following pros of exports Trends revealed: Significant during the pandemic period Growth Wine (14%), non-alcoholic carbonated beverages are mentioned (85%), exports of mineral and fresh water (22%), nuts (mainly nuts) (26%), alcoholic beverages (18%) and potatoes (16 times) .

In addition to the above products, in 2021, compared to the previous year, exports of the following products increased: peach and apple (35%), mandarine (19%), blueberries (49%), herbs (By 28%), tomatoes (58%), watermelon (slightly), honey (recorded a record export - 657 thousand USD, exports were made to 19 countries, including EU countries: France, Bulgaria, Czech Republic and Germany).

Negative noteworthy from the trends: Significant during the pandemic period decrease, whatever Exports of fish oil, butter, MRP frozen meat, fish meal, and frozen fish were observed.

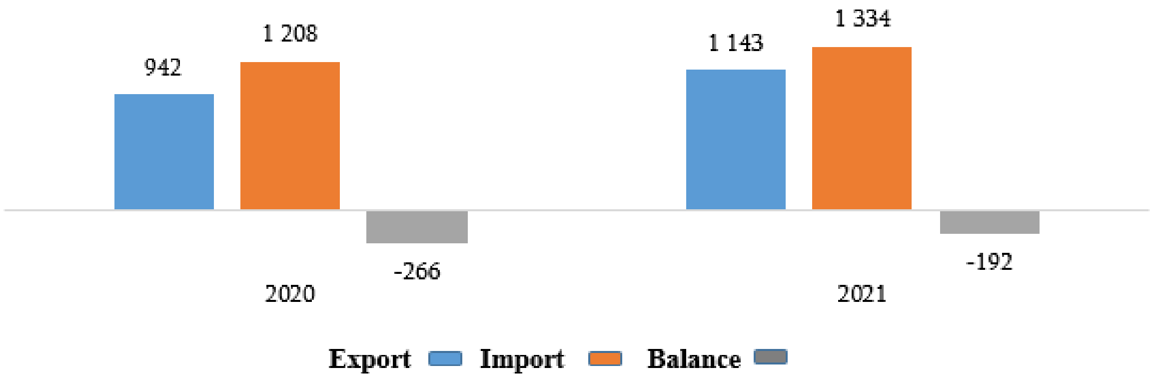
The following trends were observed in the import of agri-food products: During the pandemic, the volume of imports increased by 11 %. During the study period margarine, chocolate products, cigarettes, sugar, tobacco substitutes and wheat flour were significantly increased in the same period, with other products relatively, that the import of wheat, onions, frozen fish, apples and citrus was significantly decreased.

Figure 9. Exports of basic products, 2020-2021, million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

Figure 10. Trade balance of agri-food products during the pandemic, 2021, million USD

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

Judging by the trade balance of agri-food products, it can be said that the negative trade balance is still maintained (see Figure 10).

Pre-pandemic and pandemic periodic matrix analysis revealed that despite the pandemic, a positive trend was observed due to the 2021 data (see Table 1).

It should be noted that the negative balance of the trade balance in agricultural products is characterized by a downward trend. In 2021, compared to 2018, the negative balance is almost 2 times lower, which is clearly seen in the diagram based on the matrix (see Figure 11).

The development of this trend was somehow facilitated by state support, companies operating in the Georgian market were offered several types of benefits during the separate waves of the pandemic in Georgia (Lobzhanidze, 2021). Based on the order of the Government of Georgia (N185) of March 23, 2020, the state allocated GEL 10 million to subsidize the prices of imported products to ensure the stabilization of prices for 9 agri-food products. These 9 products are: pasta, rice, buckwheat, oil, sugar, wheat, wheat flour, milk powder, beans. Of these, almost half (48.78%) of the subsidy came from wheat (MOF, 2021).

CONCLUSIONS AND RECOMMENDATIONS

Despite the delivery chains challenges in agri-food sector, especially in 2020 first half, most of the sector shocks were easily eliminated. According to the OECD study, the average total farm income for emerging economies was increased in 2020 and the sector was the most productive or least economically affected in a few countries. At the same time, limited measures and regulations have affected the food security of many low- and middle-income or unemployed consumers.

In response to the Covid-19 pandemic and related constraints, many governments have reacted swiftly to the domino effect to maintain the functioning of agricultural supply chains, including by designating agriculture and food as essential sectors and easing trade restrictions to ensure international cooperation.

Based on the analysis, the following recommendations were developed:

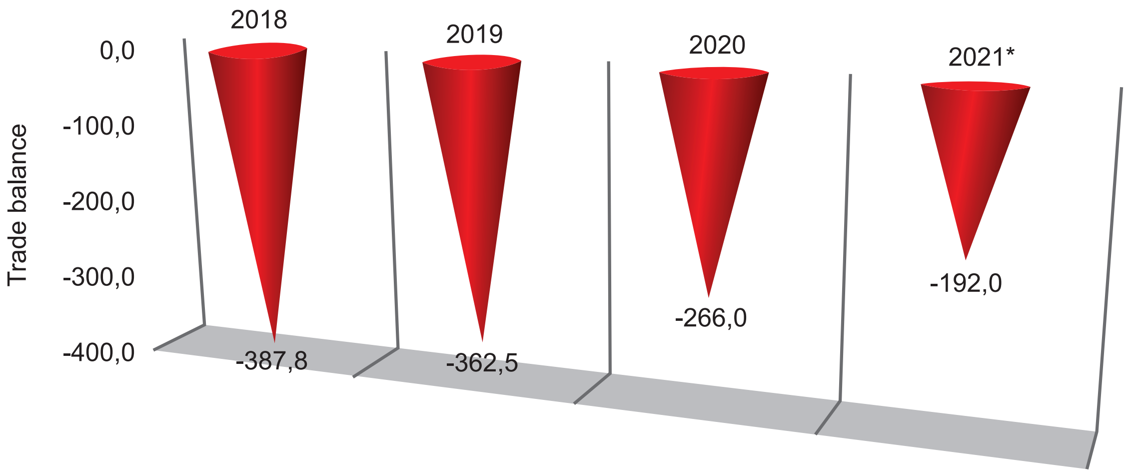
- Coordinated management of the problems caused by the Covid-19 pandemic by the decision-makers involved in the process - the medical sector, farmers, business representatives, policy makers, consumers, the community;
- The pandemic has revealed that the methods and methodologies of analysis in economic science need to be revised. This may include encouraging trade digitalisation, developing rural health and infrastructure, regulating and restructuring the supply chain;
- The pandemic has shown that the agri-food sector has been relatively resilient to the crisis, reducing the risks associated with future expansion and export growth;

Table 1. Covid-19 pre-pandemic and during pandemic periodic matrix on the example of agri-food trade in Georgia, 2018-2021

	Pre-pandemic (2018-2019)	During the pandemic (2020-2021)
Change in Export	7.95**%**	21.34%
Change in Import	7.54**%** ↓	10.43%
Change in Balance	6.52**%**	27.82%

Compiled by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

Figure 11. Balance of trade in agricultural products in Georgia, 2018-2021

Created by the authors
Source: National Statistics Office of Georgia

- The Covid-19 pandemic has most clearly identified supply chain risks, therefore it is most noteworthy to review the supply chain in this sector;
- Development of services in accordance with international standards is necessary for long-term viability in the food production sector;
- It is necessary to develop an economic development plan to determine long-term results, even through the formulation of several development scenarios and the optimal mobilization of economic resources.

The Covid-19 pandemic underscored the urgency of the agricultural and applied economics professions, creating a huge opportunity to make a substantial contribution to vital decisions. Thus, timely and effective cooperation in the face of a typical or atypical crisis is a kind of commitment to the world community.

REFERENCES:

Agricultural Trade & Policy Responses during the first wave of the Covid-19 pandemic in 2020. (2020). https://reliefweb.int/report/world/agricultural-trade-policy-responses-during-first-wave-Covid-19-pandemic- 2020

AMIS. (2021). Agricultural Market Information System. http://www.amis-outlook.org/

Ben-xi, L., & Zhang, Y. (2020) Impact of the Covid-19 pandemic on agricultural exports. https://doi.org/10.1016/S2095-3119(20)63430-X

Budget Office of the Parliament of Georgia. (2021). Macroeconomic forecasts. http://pbo.parliament.ge/media/k2/attachments/Macroeconomic_Forecasts_December_2020_GE_FINAL2020.pdf

FAO, IFAD, UNICEF, et al. (2019). The State of Food Security and Nutrition in the World 2019, Safeguarding against economic slowdowns and downturns. Rome, FAO. (10) (PDF) Covid-19 and its Global Impact on Food and Agriculture. Available from: https://www.researchgate.net/publication/341380033_Covid-19_and_its_Global_Impact_on_Food_and_Agriculture

FAO. (2020). Extension and Advisory Services: at the Frontline of the Response to Covid-19 to Ensure Food Security. 17 April 2020. http://www.fao.org/3/ca8710en/CA8710EN.pdf

FAO. (2021). Agricultural Trade & Policy Responses during the First Wave of the Covid-19 Pandemic in 2020. Food and Agriculture Organization of the United Nations Rome, 2021. https://www.fao.org/3/cb4553en/cb4553en.pdf

FAO-OECD. (2021 forthcoming). Survey on G20 Agricultural Resilience and Risk Management: Summary Note of the G20 Survey, Rome

Georgian Farmers Association. (2020). Covid-19 Impact on Georgian Farmers and Agriculture.

Gaganidze, G. (2016). Service Export Development Potential in Georgia. *Journal "Economy and Business*, 4, 143-150.

Greenville, J., McGilvray, H., & Black S. (2020). Australian agricultural trade and the Covid-19 pandemic. https://www.awe.gov.au/abares/products/insights/australian-agricultural-trade-and-the-Covid-19-pandemic

Gruère, G., & Brooks, J. (2021). Viewpoint: Characterizing early agricultural and food policy responses to the outbreak of Covid-19, Food Policy, 100, http://dx.doi.org/10.1016/j.foodpol.2020.102017

Headey, D., Heidkamp, R., Osendarp, S., Ruel, M., Scott, N., & Black R. (2020). Impacts of Covid-19 on childhood malnutrition and nutrition-related mortality, 396, 10250, https://doi.org/10.1016/S0140-6736(20)31647-0

Kharaishvili E. (2017). Directions for Improving the Supply Chain in the Agri-Food Sector of Georgia. In Foresight management: formation and transformation adaptive business organizations. International collective monograph. 2. (6), 6.2, 268. Tbilisi-Kherson.

Kharaishvili E., Gechbaia B., Zviadadze E., Mushkudiani Z., Tsilosani A. (2021). Trade and Economic Relations between Georgia and the Czech Republic: Challenges in Export and Import of Agri-Food Products. E3S Web Conf., 280, (2021). Second International Conference on Sustainable Futures: Environmental, Technological, Social and Economic Matters

Kharaishvili, E., & Natsvlishvili, I. (2019). Georgian Agri-Food Markets and Export-Stimulating Economic Policy. *Journal Globalization and Business*. 8

Kharaishvili, E., Gechbaia, B., & Mushkudiani, Z. (2019). The Trends of Producing Agri-food Products and Export Innovative Marketing Strategy in Georgia. *Economics. Ecology. Socium.* 3 (3), 1-10.

Kharaishvili, E., Gechbaia, B., Erkomaishvili, G., Lobzhanidze, M., & Natsvlishvili, I. (2021). Shipping Policy of Agri-food Products and the Formation of Food Markets in Georgia. MATEC Web Conf., 339, 2021. International Conference on Sustainable Transport System and Maritime Logistics (ISTSML 2021).

Kharaishvili, E., Natsvlishvili, I., & Lazariashvili, T. (2020). Bio-products Market in Georgia: Current Challenges and Development perspectives, International Journal of Markets and Business Systems, 4, 1.

Lobzhanidze, N. (2021). The Impact Assessment of Competitiveness on Export Growth in Georgian Mineral Water Sector (based on econometric model). *Economics. Ecology. Socium* , 5 (1), 1-12 , http://dx.doi.org/10.31520/2616-7107/2021.5.1-1

Lobzhanidze, N. (2021). The Impact of Coronavirus (Covid-19) on the Water Industry: Major Challenges in the World and in Georgia, Economist Magazine, 2021 (01), http://dx.doi.org/10.36172/EKONOMISTI.2021.XVII.01.LOBZHANIDZE

Lusk, J. et al. (2020). Economic Impacts of Covid-19 on Food and Agricultural Markets - Cast Commentary, Council for Agricultural Science and Technology (CAST), Ames IA, https://www.cast-science.org/publication/economic-impacts-of-Covid-19-on-food-andagricultural-markets /

Ministry of finance of Georgia. (2021). Analysis of macroeconomic scenarios. https://www.mof.ge/images/File/2022-biujeti/01-10-2021/danartebi/scenarebis%20analizi.pdf

OECD. (2021). Keep Calm and Carry on Feeding: Agriculture and Food Policy Responses to the Covid-19 Crisis.

Papava, V. (2018). Georgian Economy in the Tourism Trap. Rondel Foundation Blog.

Papava, V. (2020). On the Reflection of Coronomics in Economic Science and Economic Policy. *Globalization and Business*. 10, 15-24. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.001

Saima, H. D., & Yaseen, M. (2021). Global Agri-Food Sector: Challenges and Opportunities in Covid-19 Pandemic. https://doi.org/10.3389/fsoc.2021.647337

Sharma, D., Bouchaud, JP., Gualdi, S., Tarzia, M., & Zamponi, F. (2021). V–, U–, L– or W – shaped economic recovery after Covid-19: Insights from an Agent Based Model. PLoS ONE 16 (3): e0247823. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0247823

Shonia, N., Mushkudiani, Z., & Siradze, M. (2022). Pandemic Era and its Impact on the Investment and Business Environment –Georgian Case. 3.1 (1) Access to Science, Business, Innovation in Digital Economy, ACCESS Press. https://doi.org/10.46656/access

Shonia, N., Nozadze, M., & Mushkudiani, Z. (2021). Agricultural Insurance and Prospects for its Development in Georgia. *European Science Review*. 5, 610. 29013 / ESR-21-5.6-95-98 http://ppublishing.org/upload/iblock/749/ESR-5-6_2021.pdf?fbclid=IwAR0zE9IpQLbqcqyZ1wKRW17Hu7aIYKUzvzplK32nh9knohg8h

UNECE . (2020). Survey of Georgian MSMEs.

Vickers, B., Ali, S., Zhuawu, C., Zimmermann, A., Attaallah, H., & Dervisholli, E. (2020). Impacts of the Covid-19 Pandemic on Food Trade in the Commonwealth. https://thecommonwealth.org/sites/default/files/inline/ITWP-2020_15_UPDF.pdf

Wasito, Hermawan, H., Mulyono, J., Sirnawati, E., Sihombing, Y., & Ratri, D. (2021). Covid-19: impact on agricultural and anticipate strategies. E3S Web of Conferences 306, 02016. https://doi.org/10.1051/e3sconf/202130602016

JEL Classification: A12, D01, E2, F4, H56. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.007

FOREIGN DIRECT INVESTMENTS DURING THE CORONOMIC CRISIS AND ARMED CONFLICT IN THE NEIGHBOURHOOD, CASE OF GEORGIA

VAKHTANG CHARAIA
PhD in Economics, Associate Professor,
Business and Technology University, Georgia
vakhocharaia@gmail.com

MARIAM LASHKHI
Associate Professor,
Business and Technology University, Georgia
mariam.lashkhi@btu.edu.ge

MARIAM LASHKHI
Financial Analyst
TSU Centre for Analysis and Forecasting, Georgia
mariam.lashkhi09@gmail.com

Abstract. Paper provides an analysis of FDI challenges and their impact on the service sector of Georgia, under the Covid-19 global pandemic, along with the armed conflict factor in Eastern Europe, between Ukraine and Russia. The article also discusses such issues as public debt, economic growth, employment, international rankings, trade, tourism and etc. Since the cases of different countries vary according to their economic structure, political reality, and even the readiness to overcome those newest and unprecedented challenges, the case of Georgia provides a great example of a small, democratic, developing economy, which significantly depends on foreign direct investments both inward and outward, regional stability and not the least - western cooperation and support.

KEYWORDS: COVID-19 GLOBAL PANDEMIC, ARMED CONFLICT, FOREIGN DIRECT INVESTMENTS, GEORGIA, SERVICE SECTOR.

For citation: Charaia, V., Lashkhi, M., & Lashkhi, M. (2022). Foreign Direct Investments during the Coronomic Crisis and Armed Conflict in the Neighbourhood, Case of Georgia. *Globalization and Business.* 13, 51-56. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.007

INTRODUCTION

Covid-19 global pandemic, also known as Coronomic crisis (Papava, Charaia, 2020), has changed the global FDI picture, as well as the impact on different sectors of economy, especially in the service industry. The Coronomic crisis has already caused a widespread economic crisis (Geller et al, 2020), transforming from healthcare challenge, towards an „economic pandemic" (Riley, 2020) with disruptions in global supply chains, an extreme increase of public debts, a mass increase of unemployment, unprecedented lockdowns, innovative restrictions on business and society and etc. (Papava, Charaia, 2021). At the same time, the Russian-Ukrainian war (Kirby, 2022) has put extra stress on investment making in the Eastern European Region and Georgia in particular.

Because of the change of standard ways of doing business before and after Covid-19, investors from all over the world were also pushed:

- To concentrate on unusual business circumstances;
- To consider the pandemic experience of last years;
- To reflect spontaneous governmental policies in general causing business restrictions;
- To study the changes in consumer behaviour related towards Covid-19 reality;
- To consider the factors of inflation and devaluation of local currencies simultaneously;
- To push towards more digitalization and etc.

These factors, in most cases, were hindering economic activities, including international investments and trade, leading towards recession in around 90 percent of countries

worldwide in 2020 (Papava, Charaia, 2021), with the fragile recovery in 2021 (Roubini, 2021) and probably significant challenges for the next years as well. What is needed to overcome at least from the financial point of view is not simply more investments to inject, but also a better delivery system (Miliband et al, 2021), as well as synergy in spending for healthier global results.

On top of those issues mentioned above, the war factor in the Eastern Europe puts an extra challenge for the markets of those countries belonging to the region including Georgia. Such ones could be:

- The factor of possible war theatre expansion to the neighbouring countries (Soros, 2022);
- Economic deterioration of the Russian Federation as a result of unprecedented international sanctions (Ben-David, 2022);
- The damage for the region, including the monetary consequences (Eichengreen, 2022), partial gap in supply chains (Segal, 2022) and scarcity of specific products (Puma, & Konar, 2022) and etc.;
- Risks of higher inflation than expected in the Western countries and the predictions of much larger inflation in Russia, affecting latest's neighbouring countries, including Georgia and the rest of the world (Ip, 2022);
- The risk of damaging Russia's neighbouring developing countries (Ghosh, 2022), which became especially vulnerable after the war which followed the Cornomic crisis.

Both Covid-19 and the war have the potential of significantly weakening the economic potential of the East European region. However, on the other hand, a significant portion of political, economic and also military support from the West should not be underestimated as well. However, so far it is hard to predict if the benefits will overcome the losses (from the economic point of view) or vice versa.

Challenges on the Coronomic side

With Paul Krugman believing that weird times are calling for weird economic thinking (Krugman, 2021), coronomic crisis has overturned the whole economic order ever known before, requesting new approaches both in SME and MNE sectors (Zhan, 2020) and heating transition economies harder than other regions (UNCTAD, 2020).

According to the World Investment Report (2020), global flows of FDI were significantly affected by the Covid-19 pandemic and fell down by around 40 percent in 2019, followed by another 35 percent downturn, reaching - $1 trillion or around 20 percent below the level achieved in 2009, immediately after the global financial crisis of 2008 year.

With varying details in different regions, the service sector investments, such as tourism and related industries and also new infrastructural projects, has been heated significantly, with developing countries affected the most. Postponing progress for some time in the future.

Negative effects of Covid-19 hit FDI flows to the transition economies of South-East Europe, the Commonwealth of the Independent States and Georgia tougher than markets in most other regions. FDI decrease halved the previous year's results down to $24 billion, with around 70 percent decrease for the Russian federation (UNCTAD, 2020).

FDI depended Georgia, which exports around half of its exports by the companies with foreign investments, employs around 1/4 of its working power and etc. (Sikharulidze, Charaia, 2018), has been affected by the Coronomic crisis significantly. FDI outflow, which shows the strength of local economy, has decreased by 12 times in 2020, down to $23 million (UNCTAD, 2021).

On the other hand, FDI inflow has shrunk by 57 percent, down to $572 million (GEOSTAT, 2022) in 2020, around 15 percent below 2009, when the country was suffering from the double disease: post-war period and global financial crisis. The situation is dramatic, but from a positive point of view, reinvestments for the same year made an unprecedented 87.5 percent.

Those results mentioned above are simultaneously signalling different issues, both positive and negative ones:

- Foreign investors already familiar with Georgia do trust this economy and its perspectives;
- Foreign investors unfamiliar with Georgian economy prefer to wait until better times to invest into this market;
- Local companies with (beforehand) enough financial, technical, institutional and etc. competencies are nowadays facing hard times and/or prefer to postpone their investments, since the vast majority of such businesses preferred to invest into neighbouring countries, which nowadays are facing serious coronomic challenges.

On the structural side of in-flowed FDI picture is also vague:

- Investments in the financial sector which usually used to be around 15 percent, has reached an unprecedented 70 percent, 404 million in absolute numbers;
- Investments in such service sectors as: transport, construction, health and social work has decreased by around 50 percent in average;
- Hotels and Tourism industry has suffered the most, decreasing from positive $123.4 million in 2019, to negative $249.5 million in 2020.

Of course, not all of those trends or at least not totally were caused by Covid-19, but had significant links to this global phenomenon.

Overall, because of coronomic crisis or issues around it, Georgia occurred in a reality with:

- Decrease Foreign investments, both direct and indirect;

- Significant increase in unemployment almost in all areas of the economy;
- Higher public debt rate to GDP, exceeding international standards and local regulations;
- Increased budget deficit which limited new programs from IFIs;
- Increased inflation, especially increased priced on medicine and food;
- Decreased salaries almost in all industries all over the country;
- Different restrictions on economic activities, such as the ban on specific industries, limiting working hours and so on;
- Increased pressure on the state budget coming from foreseen and unforeseen challenges of coronomic crisis;
- Meaningless expenditures, for instance, paid for vaccines, while the majority of society is not willing to vaccinate because of conspiracy theories (Charaia et al, 2020);
- Challenges in political and social stability, which from time to time push the government to undertake populistic decisions in some directions and etc.

After the critical 2020, foreign direct investments grow more than two times in 2021, exceeding $1.15 billion. This fact could be explained by strong messages from the Georgian market that it stays on the right path of development, despite the pandemic ambiguity and the second, trust of local and foreign investors in the market with huge perspectives unrealized so far.

To overcome a current (coronomic) crisis government has to change the structure of its economic development, moving from the dominantly service-oriented ones, toward more local production-oriented ones (Stiglitz, 2021). And we do believe that this should be the case for Georgia as well. However, statistics show that this idea is neglected by international investors globally (UNCTAD, 2021), as well as in Georgia (diagram 1). Thus, making it possible to overcome the crisis even without a dramatic shift in industries, however putting it under even more stress for the future.

According to the official statistics import dependence in Georgia is around 3-4 times higher than export, while a great number of imported products are possible to produce locally, not only for the local but also regional markets.

A great advantage for the Georgian market is its free trade agreements (FTA) with the world's biggest economies, such as China, EU and others. This specific advantage could be used not only for trade, but also investment attraction to produce goods and services in Georgia and export them further to different countries and regions with the favourable free trade regimes or avoiding double taxing.

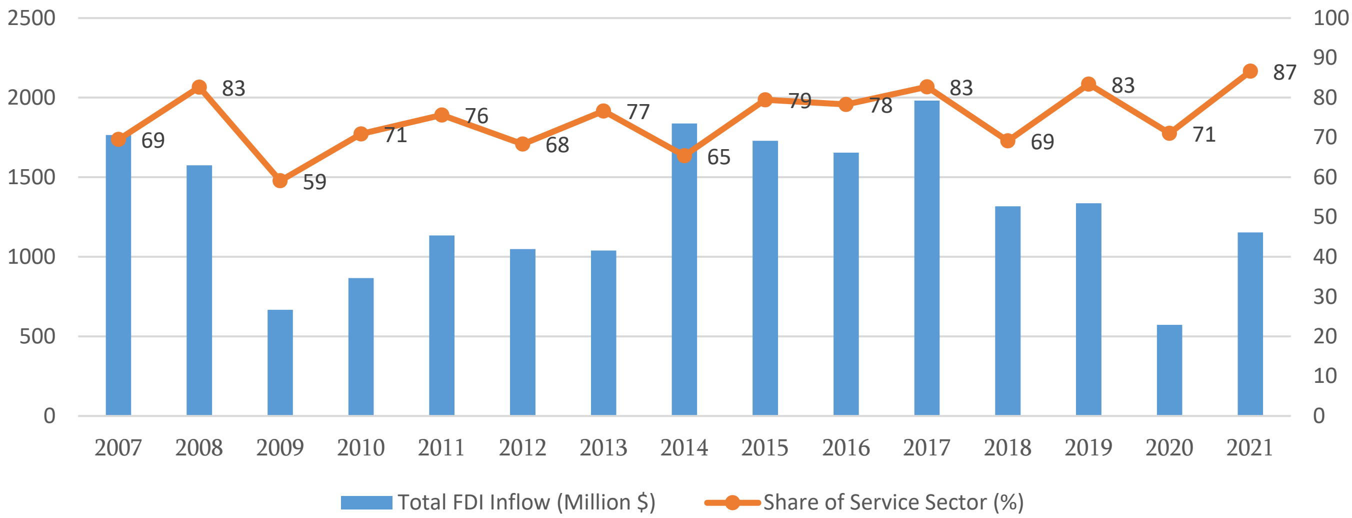
Cost of conflict and recommendations

To support the stable, inclusive and diversified economic development of the Georgian economy, it should constantly maintain progressive reforms and closely cooperate with its local and international associates, including partner countries, international organizations, business sector representatives and etc. However, we see that the factor of peace, could be at least no less important than, those legislative and globalization aspects of business making. Russian aggression/war in Ukraine (Allison, 2014) and war with Georgia in 2008, are great examples.

Since the Georgian economy is closely interlinked with the economies of Russia, Ukraine and also Belarus, all of which are under huge stress nowadays, Georgia will also face significant stress. Based on the official statistics:

- Georgia exported more than 14% of its goods to the Russian market in 2021, while all those three countries were a market for more than 23% of total Georgian exports (almost $1 billion) (GEOSTAT, 2022);
- Georgia was importing more than 10% of all foreign

Diagram 1. Amount of FDI (million USD) and the share of the Service sector (%)

Source: GEOSTAT. https://geostat.ge/media/43843/FDI_Eng-sectors.xlsx

goods only from Russia, while all three countries combined were reaching the 15% level ($1.5 billion) in the previous to the war year (GEOSTAT, 2022);
- Georgia was receiving from 5 to 10 percent of its foreign investments ($50-100 million) annually for the last years, from the given three countries combined, but dominantly from Russia (GEOSTAT, 2022);
- Georgia received 18% of its remittances from Russia ($411 million) and 4% from Ukraine ($93 million) for the 2021 (NBG, 2022);
- Georgia received 19% in pre-pandemic 2019 (1.472 million trips) and 12% of its international visitor trips (213 thousand) from Russia in 2021; for the same years the number of Ukrainian trips to Georgia raised from 3 to 8%; Belarus from 1% to 3%. However, should be noted that in 2021 Georgia received only 1.72 million international visitor trips, while in pre-pandemic 2019 the result was 7.73 million (GNTA, 2022).

These numbers are clearly explaining the challenges the Georgian economy will face because of the Russian invasion into Ukraine, as a result of sanctions on Belarus, unprecedented sanctions imposed on Russia and damaged Ukrainian economy. It will be challenging for the Georgian economy to face that economic hit, especially after the fight with Covid-19. Georgia could face challenges not only in trade, tourism and remittances, but the pressure on inflation and exchange rate could become more severe. However, on the other hand, US and EU support to Georgia is also strong, which has a strength to decrease the stress level for Georgian economy.

To provide state of the art reforms vital for Covid-19 and also post-Covid-19 realities, as well as considering the war effect, Georgia should undertake a significant wave of reforms, including but not limited to:

- Concentrating on the post-Covid-19 trends already obvious from nowadays, for instance, such as digitalization;
- Improving educational system, including schools, universities and professional education/training;
- Popularization / active support for the jobs of the future, already predicted by different international organizations;
- Developing modern financial system, with a proper balance between the banking sector, capital market, fintech (Charaia et al, 2021) and other interested players on the market;
- Assisting business with the qualified labour force, to minimize the supply and demand mismatches;
- Improving local infrastructure, including energy efficiency and security;
- Supporting export-oriented and import substitution aiming local production in different areas;
- Providing political stability and predictable legislative base, guaranteeing reforms according to the best practices;
- Support market diversification in terms of trade, tourism and investments to guarantee a negligent dependence on particular markets, especially on Russia.

Georgia's chance to overcome both the coronomic and war challenges simultaneously is in forming reliable partnerships with the global players from all over the world, oriented on mutual benefits and stability (Charaia, Lashkhi, 2020; 2021), supporting innovation and development (Benashvili, 2017; Shatakishvili, 2021), cooperation with the international organizations and close allies in the West.

CONCLUSION

FDI motivations and their impact on service sector during Covid-19 global pandemic in case of Georgia shows that there are more challenges, than opportunities for the given moment, but different prospects for creating a modern economy.

Coronomic crisis has changed the decision-making process of the business sector all over the world at large, but still seeks for the best deals which country is able to offer and there the need of reforms and modern approaches arise.

Georgian case, as an average representative of the developing world, with a small population and market opportunities, import and FDI depended economy, significantly involved in globalization and thus affected by both, its positive and negative impacts, has shown that global investors are more careful with their investment decision nowadays.

Without significant reforms and modernization, developing countries like Georgia are doomed to failure, or at least for freezing their progress.

Coronomics proved that the way some countries had chosen before the pandemic (developing, service-oriented and import depended consumer economy), will not work after the pandemic, however there is still much time for action and reforms guaranteeing supplementary success, restored reputation, increased attractiveness, social stability, sustainable and inclusive growth.

Trade, tourism, remittances and also investment numbers are clearly showing the level of challenge for the Georgian economy, it will face because of the Russian invasion into Ukraine, as a result of sanctions on Belarus, unprecedented sanctions imposed on Russia and damaged Ukrainian economy.

It will be challenging for the Georgian economy to face that new wave of economic hit, especially after the fight with Covid-19. Along with the direct economic hits through trade, tourism, remittances and investments, the inflation and exchange rate will become more vulnerable.

Georgia can stand strong against both the coronomic and war challenges only through systematic reforms, supporting innovation and close cooperation with the West and international organizations.

REFERENCES:

Allison, R. (2014). Russian – deniable - intervention in Ukraine: how and why Russia broke the rules Get access Arrow. *International Affairs*. 90, (6), November 2014, 1255–1297, https://doi.org/10.1111/1468-2346.12170

Benashvili, G. (2017). Boosting Entrepreneurship in Georgia Development of Fab Labs. *PressAcademia.* 4, (1), 29-33. http://pressacademia.org/archives/pap/v4/4.pdf

Ben-David, R. (2022). Unprecedented' scale of sanctions, boycott took Russia by surprise, experts say. *The Times of Israel*. https://www.timesofisrael.com/unprecedented-scale-of-sanctions-corporate-boycott-take-russia-by-surprise/

Charaia, V., Chochia, A., & Lashkhi, M. (2020). The impact of FDI on Economic development: The Case of Georgia. *TalTech Journal of European Studies*. 10 (2), 96-116. https://sciendo.com/article/10.1515/bjes-2020-0017

Charaia, V., Chochia, A., & Lashkhi, M. (2021). Promoting Fintech financing for SME in S. Caucasian and Baltic States during the Covid-19 Global Pandemic. *Journal of Business Management and Economics Engineering.* 19 (2). https://journals.vgtu.lt/index.php/BME/article/view/14755

Charaia, V., & Lashkhi, M. (2020). Georgia and China: The Economic Ties that Could One Day Bind. A Sea Change? China's Role in the Black Sea, 26. https://mei.edu/sites/default/files/2020-11/A%20Sea%20Change%3F-China%27s%20Role%20in%20the%20Black%20Sea.pdf

Charaia, V., & Lashkhi, M. (2021). Covid-19 effect on FDI motivation and their impact on service sector: Case of Georgia. In C. Cobanoglu, & V. Della Corte (Eds.), *Advances in global services and retail management*. 1-11. USF M3 Publishing. https://www.doi.org/10.5038/9781955833035

Charaia, V., & Lashkhi, M. (2021). Economic cooperation between Central Caucasus, China, and EU, under Covid-19 challenges. In C. Cobanoglu, & V. Della Corte (Eds.), *Advances in global services and retail management*. 1–9. USF M3 Publishing. https://www.doi.org/10.5038/9781955833035

Charaia, V., & Lashkhi, M. (2021). *Strategic cooperation between China and the South Caucasus countries.* China and Eurasia: Rethinking Cooperation and Contradictions in the Era of Changing World Order. Routledge. https://www.taylorfrancis.com/chapters/edit/10.4324/9781003109259-14/strategic-cooperation-china-south-caucasus-countries-vakhtang-charaia-mariam-lashkhi

Eichengreen, B. (2022). The Monetary Consequences of Vladimir Putin. *Project Syndicate.* https://www.project-syndicate.org/commentary/russia-financial-sanctions-will-change-currency-reserves-by-barry-eichengreen-2022-03?a_la=english&a_d=6229cf8fef1af2dec478e263&a_m=&a_a=click&a_s=&a_p=homepage&a_li=russia-financial-sanctions-will-change-currency-reserves-by-barry-eichengreen-2022-03&a_pa=latest&a_ps=&a_ms=&a_r=

Geller, A., Wiseman, P., & Rugaber, C. (2020). Outbreak Starts to Look More Like Worldwide Economic Crisis. *Herald Tribune*. February 28.

GEOSTAT. (2022). External Trade. https://www.geostat.ge/en/modules/categories/35/external-trade

GEOSTAT. (2022). Foreign Direct Investments. https://geostat.ge/media/43842/FDI_Eng-countries.xlsx

Ghosh, J. (2022). Putin's War Is Damaging the Developing World. *Project Syndicate.* https://www.project-syndicate.org/commentary/ukraine-war-economic-damage-for-developing-countries-by-jayati-ghosh-2022-03

GNTA. (2022). International Travel (Residence). (2021). https://gnta.ge/wp-content/uploads/2022/01/2021-ENG.xlsx

Ip, G. (2022). War in Ukraine Fans the Flames of Global Inflation. *The Wall Street Journal.* https://www.wsj.com/articles/war-in-ukraine-fans-the-flames-of-global-inflation-11646922368

Kirby, P. (2021). Why has Russia invaded Ukraine and what does Putin want? *BBC*. https://www.bbc.com/news/world-europe-56720589

Krugman, P. (2021). Pandemic Economics: Stay Weird. *The New York Times*. February 16. https://static.nytimes.com/email-content/PK_sample.html

Lashkhi, M., & Charaia, V. (2017). Investment Development Path and Motivations for Foreign Direct Investment in Georgia. World Academy of Science, Engineering and Technology. *International Journal of Economics and Management Engineering*. 11, (11), 3213.

Lashkhi, M., & Charaia, V. (2020). China in the South Caucasus: Economic Interests. *Silk Road 2020 (virtual) Conference*. 74-78. https://www.researchgate.net/profile/Kyrylo-Mieliekiestsev/publication/349670327_The_post-truth_era_and_its_effects_on_public_perception_of_Georgian_and_Ukrainian_history/links/603bb202299bf1cc26fbb270/The-post-truth-era-and-its-effects-on-public-perception-of-Georgian-and-Ukrainian-history.pdf#page=75

Miliband, D., Radin, E., & Eleftheriades, C. (2021). Fixing the Broken Pandemic Financing System. Project Syndicate. https://www.project-syndicate.org/commentary/fixing-pandemic-financing-system-by-david-miliband-et-al-2021-06

NBG. (2022. Money Transfers by Countries. https://nbg.gov.ge/fm/%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%90%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%A1%E1%83%A2%E1%83%98%E1%83%99%E1%83%90/external_sector/eng/money-transfers-by-countries-eng.xlsx?v=17w5z

Papava, V., & Charaia, V. (2020). The coronomic crisis and some challenges for the Georgian economy. *GFSIS, Expert Opinion*. 136. https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf

Papava, V., & Charaia, V. (2021). Public Debt Increase Challenge under Covid-19 Pandemic Economic Crisis in the Caucasian

Countries. *Journal of Contemporary Issues in Business and Government.* 2021, 27, 3. https://cibg.org.au/article_10671.html.
Papava, V., & Charaia, V. (2021). The Problem of the Growth of Georgia's Public Debt during the Economic Crisis under the Covid-19 Pandemic. *GFSIS, Expert Opinion*. 152. https://www.gfsis.org/files/library/opinion-papers/152-expert-opinion-eng.pdf
Puma, M. J., & Konar, M. (2022). What the War in Ukraine Means for the World's Food Supply. *The New York Times*. https://www.nytimes.com/2022/03/01/opinion/what-the-war-in-ukraine-means-for-the-worlds-food-supply.html
Riley, C. (2020). Coronavirus is fast becoming an 'Economic Pandemic'. *CNN Business.* https://edition.cnn.com/2020/02/24/business/coronavirus-global-economy/index.html
Roubini, N. (2021). A Fragile Recovery in 2021. *Project Syndicate.* https://www.project-syndicate.org/onpoint/fragile-global-and-us-recovery-in-2021-by-nouriel-roubini-2021-01
Segal, E. (2022). Ukraine Crisis Creates New Strains On Global Supply Chains. *Forbes*. https://www.forbes.com/sites/edwardsegal/2022/03/06/ukraine-crisis-creates-new-strains-on-global-supply-chains/?sh=339781e910af
Shatakishvili, D. (2021). Economic Ties of Georgia with Central Asian Countries and Future Cooperation Perspectives. Inter*national Journal of Trend in Scientific Research and Development*. 5, (6), 305-314. www.ijtsrd.com/papers/ijtsrd46396.pdf
Sikharulidze, D., & Charaia V. (2018). Oli paradigm and investment position of Georgia. *Globalization & Business*. 71–78. https://www.eugb.ge/view_archive2.php?content=content&id=126&OLI%20PARADIGM%20AND%20INVESTMENT%20POSITION%20OF%20GEORGIA
Soros, G. (2022). Vladimir Putin and the Risk of World War III. *Project Syndicate.* https://www.project-syndicate.org/commentary/putin-ukraine-world-war-3-risk-by-george-soros-2022-03
Stiglitz, J. (2021). Covid-19 and Human Freedom. *Project Syndicate*. https://www.project-syndicate.org/commentary/Covid-19-spike-in-us-reflects-misunderstanding-of-liberty-by-joseph-e-stiglitz-2021-09?utm_source=Project+Syndicate+Newsletter&utm_campaign=1cbaf2a836-Covid_newsletter_09_09_2021&utm_medium=email&utm_term=0_73bad5b7d8-1cbaf2a836-93567601&mc_cid=1cbaf2a836&mc_eid=e9fb6cbcc0
UNCTAD. (2021). Global foreign direct investment rebounded strongly in 2021, but the recovery is highly uneven. https://unctad.org/news/global-foreign-direct-investment-rebounded-strongly-2021-recovery-highly-uneven
UNCTAD. (2021). *World Investment Report.* https://unctad.org/system/files/official-document/wir2021_en.pdf
Zhan, X. (2020). Covid-19 and investment - an UNCTAD research round-up of the international pandemic's effect on FDI flows and policy. *Transnational Corporations*. 27 (1).

JEL Classification: K10, H70, H83. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.008

COVID-19, IMPACT OF THE CORONAVIRUS AND GLOBAL CHALLENGES

MADONA GELASHVILI
Associated Professor
Sokhumi State University, Georgia
madigelashvili0761@gmail.com

Abstract. Despite of the fact that expectations are different, generally, huge economic effects will be suffered by the countries where there had been the highest indicator of spreading of Covid-19 registered, followed by the countries with the economics much depended upon tourism, export of petroleum products and other goods, and finally the negative impact will be reflected on the economics of their partner-countries. These are the key issues which will be analyzed in the present article.

The most serious damage was inflicted to the states where the pandemics had caused an extremely complicated situation due to its spreading, and rather strict regulations had been enforced as a result of the stated. We talk about the states which are significantly dependent upon the world trade, tourism, exports of goods and international funding. Despite of the fact that an extent of the shock is different among regions all states with developing economics have their own weaknesses that had been worsen much more by external shocks. In addition to the above-mentioned, interruption of school (auditory) education and poor availability of the primary health care will expectedly have a long-termed negative impact on development of the human capital.

A forecast of the World Bank and world experts is based on assumptions that the recession caused by the pandemics will be overcome, that negative global impacts will be weakened in the second half of the current year and destruction of financial markets will be stopped. On their opinion, in the year of 2021 the development of the global economics will be restored and reach 4,2% and in the leading economics it will amount to 3,9%. In the developing states the economics rise will be accelerated up to 4,6%. On top of all, it is noteworthy, that the prospect is rather ambiguous and unclear against the background of existing negative risks. Last year economics of the USA was decreased by 6.1%, economics of the European zone – by more than 9%. All this was resulted by the epidemics which had a negative effect on business activities. In Japan, the economics was decreased as well and preventive activities implemented in the state decreased economic activity by 6.1%.

From different viewpoints, the recession caused by the Covid-19 pandemics is unique and, probably, the deepest one. According to the assessment made by Director of the Economics Development Prospects Researching Department of the World Bank, current events have already caused unprecedented behavioral reviewing of the forecast of rise of the world economics that is unprecedented from the standpoint of its speed and stridency.

The current crisis leaves behind a very deep trace and global problems; thus, the top challenge is overcoming health global and more complicated economic state. Following this, the world community should integrate mutual efforts to obtain ways of restoration of their economies in a maximally rapid and sustainable way to prevent increasing the poverty and non-employment rates.

KEYWORDS: GLOBAL ECONOMICS, ECONOMIC DEVELOPMENT, RISKS, INVESTMENTS, NON-EMPLOYMENT.

For citation: Gelashvili, M. (2022). Covid-19, Impact of the Coronavirus and Global Challenges. *Globalization and Business.* 13, 57-60. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.008

INTRODUCTION

Covid-19 (corona virus) has turned to be a rather complicated challenge and serious danger not only for the world health care system, but for the global economics as well. A virus originated in Wuhan in November-December of 2019, just in some months, transformed into the pandemics with a focal negative impact on the world economics which is irreversible. Definitely, it is very difficult to make a forecast on the economic impacts caused by the pandemic process and epidemic states existing in different countries from the viewpoint of the global economics.

In connection with the issue being under consideration, too many works have already been published; they were analyzing the negative impact caused by the Covid-19 virus pandemics on the global economics. On top of all, it seems to be a very complicated challenge and serious danger not only for the world health care system, but for the global economics as well. After the initial shock, researchers started analyzing the results of the recession resulted by the pandemics more actively. However, there is no exact information on the extent of impact of these processes on the global economics, geopolitics, social relations, and unemployment rate. Researches and reports conducted by international organizations give

an inhomogeneous assessment of the pandemics' impact on the global economics.

Despite the fact that expectations are different, generally, huge economic effects will be suffered by the countries where there had been the highest indicator of spreading of Covid-19 registered, followed by the countries with the economics much depended upon tourism, export of petroleum products and other goods, and finally the negative impact will be reflected on the economics of their partner-countries. These are the key issues which will be analyzed in the present article.

Impact of the coronavirus and key challenges

The Coronavirus pandemics and quarantine measures implemented for its elimination turned to be dramatic and horrifying for the global economics as a result of which it entered into a deep recession. According to the World Bank, global economics had been decreased by 5,2 % in 2020. It is the deepest fall since the times of the Second World War and is the most large-scaled decrease in quantity of products per capita in majority of countries since the year of 1870. The stated problem was discussed in the report of the World Bank issued in June 2020.

Against the background of the huge shock having an effect on domestic (internal) supplies and demand, trade and funds, economic activity was decreased by 7% in the states with developed economics, and by 2,5% in the states with developing economics last year. This is the first all-embracing recession in economics of this group within the last sixty years at least. Income per capita was decreased by 3,6%, that will drag millions of people in the uttermost poverty.

The most serious damage was inflicted to the states where the pandemics had caused an extremely complicated situation due to its spreading, and rather strict regulations had been enforced as a result of the stated. We talk about the states which are significantly dependent upon the world trade, tourism, exports of goods and international funding. Despite the fact that an extension of the shock is different among regions, all states with developing economics have their own weaknesses that had been worsen much more by external shocks. In addition to the above-mentioned, interruption of school (auditory) education and poor availability of the primary health care will expectedly have a long-termed negative impact on development of the human capital. (Gelashvili, 2017, 4).

A forecast of the World Bank and world experts is based on assumptions that the recession caused by the pandemics will be overcome, negative global impacts will be weakened in the second half of the current year and destruction of financial markets will be stopped. On their opinion, in the year of 2021 development of the global economics will be restored and reach 4,2%, and in the leading economics it will amount to 3,9%. In the developing states the economics rise will be accelerated up to 4,6%. On top of all, it is noteworthy, that the prospect is rather ambiguous and unclear against the background of existing negative risks; they include a wide-spread pandemics that is connected with its third wave and new strains about which we obtain rather severe information and it is difficult to believe to such forecasts. If the events are developed according to the pessimistic scenario, a definite part of experts will talk about trends of recession of the world economics again (Gourinchas, 2020, 6).

Last year economics of the USA was decreased by 6.1%, economics of the European zone – by more than 9%. All this was resulted by the epidemics which had a negative effect on business activities. In Japan, the economics was decreased as well; preventive activities implemented in the state decreased economic activity by 6.1%.

From different viewpoints, the recession caused by the Covid-19 pandemics is unique and, probably, the deepest one. According to the assessment made by the Director of the Economics Development Prospects Researching Department of the World Bank, current events have already caused unprecedented behavioral reviewing of the forecast of rise of the world economics that is unprecedented from the standpoint of its speed and stridency. "Proceeding from the past experience, perhaps we should review the further decline of our forecasts concerning economic rise that considers that politicians probably had been ready for implementation of additional measures to stimulate business activities", - stated Aihan Kose. A report of the World Bank under a title "Prospects of the World Economics" has discussed and analyzed key aspects of this historical economic shock. What is the extension of the recession caused by the Covid-19 pandemics, what are the expected scenarios for economic development? Short-termed forecasts of rates of the economic rise are characterized with preternaturally high ambiguity and accordingly alternative scenarios are being under consideration:

- What is the extension of aggravation of the pandemic impact by the informal economics? Probably, pandemics will have more malicious effect on health care sector and economics of the states having informal economics. The most severe outcome will be observed in life of citizens and economics of poor countries;
- Macroeconomic results are unclear in separate regions: each region has its own weaknesses, that make it vulnerable in front of the pandemics and the economic crisis connected with it;
- A depth of horrifying impact of the pandemics on trade, industrial and financial markets in the global industrial-commercial chain is an issue of great importance;
- Deep recession caused by the pandemic effect may cause an abrupt decreasing of long-termed investments, exhausting the human capital as a result of unemployment, hindering the global trading and supply links;
- Low petroleum prices which are established by an unprecedented decreasing the demand is not expected that will relieve the pandemic outcomes, but to some extent, may enhance economic restoration.

The pandemics underscored a necessity of responding the health care and economic politics, including the global collaboration to facilitate its impact. For the purpose of protection of vulnerable population and enhancing the state

opportunities, prevention the similar events in future and overcoming the events support of developed states and their efforts made to neutralize the critical situations is rather important. Developing economics are especially vulnerable and enforcing the health care system, settlement of informal economics and limited social safety networks, implementation of reforms to provide a strong and sustainable economic development after the existing crisis are very essential.

Impact of the pandemics on the global economics

Implementation of additional stimulating measures may be considered in the developing countries having sufficient budgetary opportunities and able to attract funding under favorable conditions in case of maintaining of results of the pandemics. Implementation of such measures without reinforcing the fiscal system is impossible. It is focal to mobilize internal (domestic) resources, to increase efficiency of spending of funds and providing transparency in the fiscal and credit (loan) environment. Transparency of all financial obligations of the Government, instruments of quasi-loans and investments is one of the key precondition for formation of an attractive investment climate.

According to regions the results caused by the pandemics are as follows:

- **Eastern Asia and Pacific Ocean** – in 2020 economic rise in the region was decreased to 0,5% that is the lowest rate since the year of 1967; all this reflects the shocks connected with the pandemics;
- **Europe and Middle Asia** – according to the forecast, economics of the region was decreased by 4,7% and the recession covered almost all countries of the region;
- **Latin America and Caribbean Region** – the horrifying impact of the pandemics caused a deep decrease of economic activities in the region, in 2020 – by 7,2%;
- **Middle Eastern and Northern Africa** – economic activity was decreased by 4,2% that was caused by the pandemics and a situation on the petroleum markets;
- **Asia** – economic activity in the region was decreased by 2,7% in 2020 as decreasing the consumption and restriction of the service sector activity, future risks and unclearness caused by the pandemics forced private investments to decrease their activity;
- **Africa** – in 2020, economic activity was decreased by 2.8% in the region that is the most abrupt decrease in the history of the region.

In fact, we can make definite conclusions which are logically proceeding from current challenges and relevancy of activities implemented by governments of different world countries.

First of all, it should be mentioned that, generally, in February, a slow increase was observed in the Chinese economic activity. According to the Blumberg, based on different sources, by the end of February – beginning of March the Chinese economics was operating at a normal level, - 65% and 75%. The economics managed to reimburse some losses in production. Covid-19 global economic impact really exceeds the SARS- epidemics of 2002-2003 in its scale (it was originated in China as well). This, most particularly, was caused by a current 20% share of the Chinese economics in the world economics that significantly exceeds an indicator registered in 2003 (Baldwin, 2020, 10).

Secondly, nowadays the Chinese economics is in closer connection with other economics of the world than 10 or 20 years ago. For many countries China is:

- Important export market;
- Source of tourism;
- Supplier of intermediary commodity.

For years, area of international business has been disintegrated and spread all over the world, China turned into the world "factory". For instance, the largest part of the consumer electronics (mobile telephones, notebooks, house holding equipment) as well as automobile spare parts, raw materials for definite medicines and other goods are manufactured in China.

Proceeding from the fact that the Chinese production has been significantly slowed against the background of explosion of the virus pandemics, too many goods are not available for entrepreneurs of different states and business is forced to continue its activity based on its own resources. The term of maintenance of deficiency in supply of these goods probably will have a negative impact and lead to empty shelves; all this will be resulted in increasing of prices and shortage of funds in the consumers' pockets. On top of all, it will suspend manufacturing process in factories using intermediary raw materials (goods) imported from China. To summarize all this we should state that a chain of global values with a decisive role of China is abruptly interrupted due to explosion of Covid-19 and negative economic results are expecting all over the world, that currently has a place.

Despite of this, breaching the international trade caused by the coronavirus, destructive results of the trading tension and China may force international business to diversify production in many countries, such as Thailand, Malaysia and Vietnam. However, it should be mentioned that relevant effects will appear after passing a definite period of time.

Developing countries, especially in the region of Southern-Eastern Asia, are still suffering from the most negative results of the virus epidemics. Majority of the Southern-Eastern Asian countries are strongly dependent upon China and they, in fact, are experiencing a risk of the wide-spread pandemics. In the Southern-Eastern Asia a high risk of spreading the virus, on top of other issues, is connected with increasing the density of population and poorly developed medical service in comparison with majority of Western countries. For instance, in the Southern-Eastern Asia an average number of hospital beds and physicians per 1000 persons amounts to 0,7 and 1.5, accordingly, in comparison with the EU indicator, - 5.6 and 3.6 (OECD, 2020,14).

Besides, developing countries oriented on export of raw materials, such as Brazil (oil, soya, ironstone), Russia (petroleum products and gas), or Chili (copper) are suffering from deficiency of incomes from export products, prices on majority of goods have been significantly decreased due to explosion of the virus.

Currencies of the developing countries are being under pressure as well, as investors decrease risks of their invest-

ment portfolio due to negative attitudes existing all over the world, and, accordingly, they, to some extent, cut their share in developing countries. Currency devaluation is a serious problem because imported products became more expensive (due to worsening the commercial (trading) conditions). On top of all, currency loan service is significantly complicated that is problematic for such countries as Argentina, Turkey, Ukraine, not to speak of our country in which this problem is much more severe due to abrupt devaluation the national currency. According to the world experts' assumptions, it is expected that a currency of developing countries and commodity prices will continue their fluctuations in the further period that, definitely, is a result of a total negative influence of Covid-19.

The epidemics which had been started in China created very serious difficulties to all countries of the world where Covid-19 had heavy outcomes and where a quantity of diseased people was comparatively low. Here, the key impact is represented by the China's economic shock. For instance, insufficient protection and fear of the virus forces people to postpone their holidays and to avoid places of mass collection of people. Business cancels its activities, forbids travelling of its employees. Accordingly, virus inflicted the hugest damage to tourism and its related sectors: transport, air flights and hospitality.

Financial instability is another rather serious challenge. This, first of all, relates to the countries in which corporative credit level was quickly increasing (for example, United States) or which were very unprotected (for instance, Italy). In case if banks and other financial institutes significantly worsen the quality of the credit portfolio, there is a danger that the Covid-19 crisis will initiate a financial crisis. It is not a part of risk scenario and it can be avoided if central banks and governments will make necessary, proactive, sustainable political resolutions. Analysts state that these resolutions, in any case, should include targeted financial measures, for example long-termed refinancing by central (national) banks of relevant states.

CONCLUSION

Accordingly, it may be mentioned definitely, that the world economics has already been in recession as an impact of the coronavirus pandemics restricts the economic activity and has a negative effect on it. There is no doubt that only global and wide-spread struggle against the pandemics will have a result. It is confirmed by majority of experts that situation may be controlled rapidly and influence of the virus on the global economics will be essential, but short-termed, as it used to be in case of the SARS virus appeared in 2003. In the second quarter, economic rise will be stabilized if we receive this scenario as a base like majority of analysts, an impact on the global economic will be negative, but limited. In addition to it, a key issue remained in the economic forecast is a depth and duration of recession which should be slowed significantly in 2021. Here, active assistance to the health care sector and a struggle using epidemiological global vaccination is an issue of great importance that will give a possibility to the states to facilitate regulations and to enable business to apply the whole potential of its resources. The current crisis leaves behind a very deep trace and global problems; thus, the top challenge is overcoming health global and more complicated economic state. Following this, the world community should integrate mutual efforts to obtain ways of restoration their economics in a maximally rapid and sustainable way to prevent increasing the poverty and non-employment rates.

REFERENCES:

Baker, S. R., Bloom, N., Davis, S. J., & Terry, S. J. (2020). Covid-Induced Economic Uncertainty (Working Paper, 26983; Working Paper Series). National Bureau of Economic Research. https://doi.org/10.3386/w26983

Baldwin, R. (2020, March 13). Keeping the Lights on: Economic Medicine for a Medical Shock. VoxEU.Org

Bedianashvili, G. (2021). Macroeconomic and Cultural Determinants of the Covid-19 Pandemic Crisis. *Bulletin of the Georgian National Academy of Sciences*. 15 (2), 191-197.

Bregadze, G. (2021). Toward the Introduction of Tourism Satellite Account–Case Study Georgia. *Globalization and Business*. 11, 127–132. https://doi.org/10.35945/gb.2021.11.018

Carlsson-Szlezak, P., Reeves, M., & Swartz, P. (2020, March 27). Understanding the Economic Shock of Coronavirus. *Harvard Business Review*. **hbr.org**

Coibion, O., Gorodnichenko, Y., & Weber, M. (2020b). The Cost of the Covid-19 Crisis: Lockdowns, Macroeconomic Expectations, and Consumer Spending (Working Paper, 27141; Working Paper Series). National Bureau of Economic Research.

Gelashvili, M. (2017). Innovative Human Capital and its development characteristics. SSU IV international-practical conference, collections. Tbilisi - Homeland.

Gourinchas, P. O. (2020). Flattening the Pandemic and Recession Curves. Mitigating the Covid Economic Crisis: Act Fast and Do Whatever.

OECD. (2020). Employment Rate by Age Group. (indicator). doi: 10.1787/084f32c7-en (Accessed on 23 October 2020).

Shengelia, T. (2020). The Post-Coronavirus Economy of the World and Georgia. *Economic and Business*. 12.

JEL Classification: J24, J14, I15, I25, O44. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.009

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON HUMAN CAPITAL. HUMAN CAPITAL INDEX

MANANA KHARKHELI

Doctor of Economics

Associate Professor of TSU, Georgia

manana.kharkheli@tsu.ge

Abstract. In the first half of 2020, as a result of the spread of coronavirus in the world and the implementation of preventive measures, the volume of production was sharply reduced, there were shortages in the supply of goods the service sector was limited. Additional difficulties for Georgia and many other developing countries have been created by the sharp decline in remittances from our citizens in other countries, which has become one of the reasons for the decline in retail trade. Countries whose tourism accounts for a significant share of their economy have been particularly hard hit. In countries where restrictions were delayed, more massive pandemic outbreaks occurred, with high mortality rates and severely restricted business activities. As a result, unemployment and poverty rates have risen. After the "repulsion" of the first wave of the virus, in many countries, including ours, there was a certain revival of the economy. However, this increased mobility has led to an even more devastating second and subsequent waves of the virus and the world is currently fighting yet another wave. The pandemic factor in Georgia, in parallel with the second, third and subsequent waves, was accompanied by an unstable political situation. This has become an additional pressure and impacted the economic downturn and the devaluation of the Georgian Lari.

As in the rest of the world, the coronavirus pandemic in Georgia has had a direct impact on human capital, with a negative impact on education and human health. Unlike natural disasters, devastating effects of which on physical capital are far greater than on human, the pandemic has left factories, plants, infrastructure intact, but has had an extremely negative impact on human health, disrupting the learning process of pupils and students.

The closure of schools and colleges and the transition to distance learning have resulted in the loss of much of the school year. A separate problem is the less efficiency of the distance learning process and the difficulties associated with knowledge testing. At the same time, the current situation exacerbates the divergence between different social strata in terms of access to full-fledged education.

Pandemic kills thousands of people. Many of those who recovered from the pandemic suffer from both health and psychological problems. In the current situation the health sector is not given the full opportunity to deal with other diseases. Once the pandemic is over, significant investments will need to be made in both education and healthcare.

The level of human capital development is an important factor for the economies of all countries. Differences between countries in GDP by 10-30% are caused by differences in the level of human capital development. It is noteworthy that the current shortcomings caused by the pandemic in the development of human capital will have a negative impact on many in the coming years.

Since 2018, the World Bank has been implementing the Human Capital Development Project. Within the framework of this project, a so-called The Human Capital Index (HCI) was developed, which shows the productivity of the next generation of workers compared to the standard of complete education and perfect health. Due to the pandemic, this index has deteriorated in all countries of the world, including Georgia.

KEYWORDS: COVID-19 PANDEMIC, TOURISM, HOTEL BUSINESS.

For citation: Kharkheli, M. (2022). The Impact of the Pandemic on Human Capital. Human Capital Index. *Globalization and Business.* 13, 61-64. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.009

INTRODUCTION

Due to the Covid-19 pandemic, the world economy is experiencing its deepest decline in the last eighty years. In order to emphasize the importance of the economic crisis, the term "coronomics" was created by combining the two terms "corona" and "economics". The term refers to the sub-field of economic science that should study the impact of the coronavirus pandemic on the economy (Papava, 2020). Unlike the economic crisis of 2007-2009, the current crisis did not emerge from the depths of the economy, and over-coming it will depend more on the effectiveness of measures to deal with the pandemic than on measures to revive the economy.

In the first half of 2020, as a result of the spread of infection and the implementation of preventive measures, the volume of production was sharply reduced, there were shortages in the supply of goods, the service sector was limited. Additional difficulties for Georgia and many other developing countries have been created by the sharp decline in remittances from our citizens in other countries, which has become one of the reasons for the decline in retail trade. Countries whose tourism accounts for a significant share of their economy have been particularly hard hit. In countries where restrictions were delayed, more massive pandemic outbreaks occurred, with high mortality rates and severely restricted business activities. As a result, unemployment and poverty rates have risen. This has especially complicated the employment prospects of young specialists, which, even without it, were difficult (Chokheli, Paichadze, Keshelashvili, Kharkheli & et.al., 2016). After the "repulsion" of the first wave of the virus, in many countries, including ours, there was a certain revival of the economy. However, this increased mobility has led to an even more devastating second and subsequent waves of the virus and the world is currently fighting yet another wave. The pandemic factor in Georgia, in parallel with the second, third and subsequent waves, was accompanied by an unstable political situation. This has naturally complicated the process of effective functioning of state institutions, which is vital in crisis situations, and has put an additional pressure and impacted the economic downturn and the devaluation of the Georgian Lari.

The opinion of researchers is divided. One part believes that the way to save companies, maintain competitiveness, expand market share is to maximize customer satisfaction. According to the second part, the first condition for success is the relevant human resources. It is human resources that are the basis for achieving competitive advantage. Human resource management is an important part of the organizational structure. The relationship between employees and management in the organization has a significant impact on the effectiveness of the organization. If employees are confident that they will play an important role in the success of the company, will be involved in formulating the goals and objectives of the organization, then they will be more diligent in fulfilling their responsibilities. If we convince employees that progress-success will be automatically reflected on each employee, then they will do their job more efficiently, more conscientiously. Consequently, the management of any organization must recognize that human resources, human capital are essential for the success of the organization. In conditions of uncertainty in the economy, managers must take care of human resources, maintain employee loyalty, purposefulness, energy.

As in the rest of the world, the coronavirus pandemic in Georgia has had a direct impact on human resources, with a negative impact on education and human health. The process of accumulating human capital has also significantly deteriorated. "Human resources are the main wealth of any society. The notion of "human resources" is more capacious than the notions of "labor resources" and "personnel" because, unlike them, it encompasses a combination of socio-cultural and personal-psychological characteristics of human beings" (Paichadze, 2019). Human resources are an essential asset for any company. Human resource management refers to the process by which managers ensure that employees with the required number and capabilities are present at the required time and place (Robbins & Coulter, 2019). Human resource managers, in evaluating existing employees or hiring new ones, consider their education, experience, language skills, special abilities and skills - components that define human capital.

Human capital is the sum of knowledge, skills, experience, and social qualities that contribute to a person's ability to perform work that produces economic value. Education and health are key features that improve human capital and also directly contribute to economic growth. In terms of accounting, human capital is not reflected in company documents as an asset because people are not owned by companies. In economics, however, "capital" refers to all the assets that a business needs to produce the goods and services it creates and sells. In this sense, capital includes equipment, land, buildings, money and, of course, human capital.

Unlike natural disasters, whose devastating effects on physical capital are far greater than on human, the pandemic has left factories, plants, infrastructure intact, but has had an extremely negative impact on human health, disrupting the learning process of pupils and students.

The closure of schools and colleges and the transition to distance learning have resulted in the loss of much of the school year. A separate problem is the less efficiency of the distance learning process and the difficulties associated with knowledge testing. However, the current situation exacerbates the gap in terms of access to full-fledged education for different social strata.

Pandemic kills thousands of people. Many of those who recovered from the pandemic suffer from both health and psychological problems. In the current situation the health sector is not given the full opportunity to deal with other diseases. Once the pandemic is over, significant investments will need to be made in both education and healthcare.

The level of human capital development is an important factor for the economies of all countries. In our time, "knowledge creation" has a higher economic value. In the past, material and human capital, such as rich natural resources, cheap and abundant labor, which provided economic growth, were key and in our time, the key to economic growth is knowledge, it is necessary to use science and technological development (Chokheli, Paichadze, Keshelashvili, Kharkheli & et.al., 2016). Differences between countries in GDP by 10-30% are caused by differences in the level of human capital development (Hsieh & Klenow, 2010). At the same time, the success of any organization essentially depends on the effectiveness of its management. In turn, the effectiveness of a management and an individual manager depends on the qualities and skills it possesses (Kharkheli & Morchiladze, 2020) or human capital. It is noteworthy that the current shortcomings caused by the pandemic in the development of human capital will have a negative impact on many in the coming years. An example of this is the inadequate level of

education and health of children born during the pandemic of 1918, which had a negative impact on the economic development of countries many years later (Guimbeau, Menon & Musacchio, 2020). Similarly, in the case of Georgia, the very low quality of the medical care and education system in 1991-1995 had a negative impact on the development of the economy, which had a significant negative impact on the "accumulation" of human capital.

During the pandemic, the role of the state in carrying out various administrative measures increases significantly. However, it is important to strike a balance between actions that are detrimental to the development of the economy and those that are essential to the health of the population. Proper and timely investments in the healthcare system are needed both for the timely defeat of the pandemic, as well as for the preservation of human capital and its accumulation for the future. During the pandemic, in order to accumulate an adequate level of human capital, it is essential to take effective steps in the field of education as well. Significant investments need to be made in modern technologies. In many cases it is necessary to train teachers and professors to use these technologies effectively. There is a need to increase population access to the Internet. Moreover, even after the end of the pandemic and the economic crisis caused by it and the understanding of the damage caused, significant investments will need to be made in both education and health.

Since 2018, the World Bank has been implementing the Human Capital Development Project. Within the framework of this project, a so-called The Human Capital Index (HCI) was developed, which shows the productivity of the next generation of workers compared to the standard of complete education and perfect health. Due to the pandemic, this index has deteriorated in all countries of the world, including Georgia. It is necessary to study the extent of deterioration of the components of this index as a result of the pandemic.

The Human Capital Index estimates the amount of human capital that a child born today is likely to accumulate when he or she reaches the age of 18 years. It shows the productivity of the next generation of workers compared to the standard of complete education and perfect health. This index is produced for 157 countries. It consists of five indicators, these are:

- Probability of reaching the age of five;
- Number of years of school education of the child;
- Harmonized test scores as a measure of learning quality;
- Older age achievement rate (proportion of 15-year-olds who reach 60 years of age);
- The proportion of children whose development proceeds without delay.

Globally, 56 percent of all children born today will, at best, reach half of their potential productivity in adulthood; And 92 percent, at best, 75 percent of their potential productivity.

According to 2017 data, a child born in Georgia will reach 61 percent of his/her potential productivity in adulthood with full education and perfect health (Georgia HCI, 2020). This coefficient was calculated based on the following data:

- 99 out of every 100 children born in Georgia reach the age of 5;
- A child who starts school at the age of 4 is expected to complete 12.5 years of high school by the 18th birthday;
- As of today, students in Georgia receive 445 points on a scale, where 625 is a high score and 300 is a minimum score;
- Learning-adjusted school years, the estimated number of school years based on students' actual learning is only 8.9 years;
- 85 percent of 15-year-olds across Georgia will reach the age of 60;
- 89 out of 100 children develop without delay. The development of 11 out of 100 children is delayed and thus faces a cognitive and physical risk that can last a lifetime.

According to the data before the 2020 Covid-19 Pandemic, the human capital index was 57 percent. One of the reasons for the decline in the index is probably the reduced number of estimated school years corrected to 8.3 years based on students' actual learning. The reason for the deterioration of the index from 2017 to 2020 is the deteriorating economic situation (Georgia's GDP in dollars was declining even before the Covid-19 Pandemic). Human capital and economic growth are closely correlated. The reduction of GDP and consequently the deterioration of the economic situation worsens the process of accumulation of human capital and, conversely, high levels of human capital affect economic growth and contribute to the development of the economy.

The human capital index differs significantly between girls and boys. It is much higher in the case of girls. For example, according to 2020 data, the index is 53 percent for boys and 61 percent for girls.

The Covid-19 Pandemic had a significant negative impact on all data needed to calculate the Human Capital Index. As Professor E. Mekvabishvili writes, "The economic crisis caused by the Covid-19 pandemic turned out to be the hardest test for the economy of the world and economies of individual countries. The crisis is still going on, but with its depth and severity it is already surpassing the global financial crisis of 2007-2009 and equating to the "Great Depression" of the 1930s. The coronomics crisis has significantly slowed down the process of globalization, although there is currently no real threat of de-globalization.

The negative impact of the coronomics crisis on the Georgian economy was extremely large. In 2020, the country's gross domestic product (GDP) decreased by 6.1% compared to the previous year, while in January 2021, the decline in GDP was 11%. The field of tourism, which has been the main source of foreign currency inflow in Georgia in recent years, has found itself in a particularly difficult situation" (Mekvabishvili, 2021). Consequently, deteriorating economic conditions, overcrowding of the health care system, and delays in the education system naturally lead to deteriorating factors such as: the probability of reaching the age of five; Harmonized test evaluation scores; the rate of reaching old

age; the proportion of children whose development proceeds without delay.

Thus, the pandemic and the crisis caused by it will significantly worsen the human capital index both globally and for Georgia. This will lead to the emergence of additional barriers to economic development in the long run. It is too early to talk about what exactly it will fall to. However, the fact is that with this figure, 57 percent before the pandemic, we are significantly behind the developed countries, as well as the countries of our region. In the current period and in the long run, in order to reduce the expected negative impact on the economic development, it is necessary to effectively use the assistance provided by the international community to Georgia, to use all internal and external resources in the health and education systems and to ensure their targeted use.

REFERENCES:

Chokheli, E., Paichadze, N., Keshelashvili, G., Kharkheli, M., & et.al. (2016). Employment challenges in Georgia (An Analysis of Public and Private Sector). Proceeding of 68th International Conference on Economics, Management, and Social Study. Warsaw.

Chokheli, E., Paichadze, N., Keshelashvili, G., Kharkheli, M., & et.al. (2016). Issues of improvement of HR Management in Public Sector of Georgia. Proceedings of International Academic Conferences. International Institute of Social and economic Sciences. Retrieved 2021, from http://www.pgie.tsu.ge/contentimage/sxvadasxva/jurnali_ekonomisti/_4-2016.pdf

Georgia HCI 2020. https://pubdocs.worldbank.org/en/673311600332736884/Georgia-HCI-pager-2020-ge.pdf

Guimbeau, A., Menon, N., & Musacchio, A. (2020). The Brazilian Bombshell? The LongTerm Impact of the 1918 Influenza Pandemic the South American Way. NBER Working Paper 26929. National Bureau of Economic Research. Cambridge. MA.

Hsieh, C. T., & Klenow, P. J. (2010). Development Accounting. *American Economic Journal: Macroeconomics*, 2 (1), 207–23.

Kharkheli, M., & Morchiladze, G. (2020). The Importance of Emotional Intelligence for Effective Leadership. *Journal Economics and Business*, 1.

Mekvabishvili, E. (2021). Challenges of the Coronomics Crisis for the World and Georgia. *Journal Economics and Business*, 1.

Paichadze, N. (2019). *Management* of human resources.

Papava, V. (2020). New Challenges of Economic Science under the Covid-19 Pandemic. http://ekonomisti.tsu.ge/doc/ek_4_2020_bolo.pdf

Stephen, P. Robbins, & Coulter, M. (2019). Management. Authorized translation of the twelfth English edition.

JEL Classification: J53, J81, H12, M12, M54. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.010

THE IMPACT OF THE PANDEMIC ON LEADERSHIP CHARACTERISTICS

NINO VARDIASHVILI

PhD student in Business Administration, Invited Teacher

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

ninvardiashvili@gmail.com

Abstract. People believe that leadership is a way to improve their personal, professional and social lives. That is why there has always been an interest in this phenomenon. Researchers have tried to find out what characteristics differentiate leaders from other people and what qualities make them successful. The qualities of a leader - intuition and the ability to see the future, the ability to motivate and encourage employees - occur especially during critical crisis situations. They need to be able to identify and solve problems in a timely manner, and ultimately lead the organization in the right direction.

The current reality created by the corona virus, the massive scale of the epidemic and its unpredictability place great demands on leaders in their professional activities. As Vladimir Papava points out, it is true that the coronavirus by its very nature is primarily a medical problem, but it has created particular difficulties for the economy. In particular, in order to prevent the spread of the disease, it became necessary to minimize contacts between people, which is why many firms had to stop operating (Papava, 2020).

This sudden sequence of events, which develops rapidly, leads to a high degree of uncertainty, disorientation, a sense of lost control, and exacerbates emotional disorder. In such a situation, in order to maintain the organizational environment, great importance is attached to the leader, his / her personal characteristics and ability to lead the activity.

The aim of the paper is to determine whether Covid-19 had the desired characteristics of leadership and to determine whether the desired traits for leaders changed during the pandemic. To achieve this goal, it is necessary to solve the following tasks: to determine what importance is attached to the qualities of a leader in a pandemic, and to identify those traits that have become more important during a pandemic. The study identifies the challenges that leaders face because of the coronavirus. The analysis of these issues will help us to find the desired characteristics of a leader in the current reality and to develop recommendations for shaping the organizational environment in such a way that it is possible to implement effective leadership.

The results obtained will be valuable as they will enable people to find in pandemic conditions the ability to develop characteristics that will help them succeed in their careers and personal lives. Managers will analyze the qualities that will help them not lose the trust and respect of employees in a crisis situation, and with the help of which they will be able to save and move the organization forward. According to Peter Drucker, the results of creative activities of entrepreneurs affect not only the economy, but also society (Bedianashvili, 2017: 11), so successful leaders can be considered the basis of successful business, successful economy and the success of the country.

The reality created by the Covid-19 pandemic has brought new demands on leaders. They should try to create a psychologically safe environment to enable employees to express their potential. In this new reality, leaders have a greater responsibility to protect employee well-being, ensure their involvement, productivity, and create an appropriate environment for the generation of new ideas.

Analysis of secondary data shows that the importance of resilience and compassion, emotional intelligence, increased during the pandemic. This suggests that in times of crisis, great attention should be paid to understanding the feelings and opinions of employees, to establishing a sincere relationship with them. The importance of effective communication has also increased. Expressing opinions openly and correctly became especially valuable for staff during a pandemic.

The second important finding presented in the paper is the reduction of the importance of technical skills and authority. As it turned out, during the pandemic period, there was a shift from relatively rigorous skills to more humane, milder skills and competencies.

KEYWORDS: LEADERSHIP, COVID-19 PANDEMIC, LEADER CHARACTERISTICS, EFFECTIVE COMMUNICATIONS.

For citation: Vardiashvili, N. (2022). The Impact of the Pandemic on Leadership Characteristics. *Globalization and Business.* 13, 65-70. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.010

ANALYSIS OF LEADERSHIP TRAITS AND ASSESSMENT OF PANDEMIC IMPACT

The qualities that make a person a good leader can vary depending on the organization, the team, the work environment. Leadership also varies by style and, consequently, a leader with each style of management is distinguished by different characteristics. Every leader has a special style of leadership - according to Michael Burke, he is innate. Leaders realize their own style of management and try to align with its team. They learn about themselves, their management methods, and try to build relationships individually with each member of the team to inspire and motivate them.

In his paper, K.A. Hassan highlights the qualities of leadership that should characterize a good leader in the 21st century. These are:

- Honesty. Honesty is the integration of external actions and internal values. These types of leaders are highly ethical and believe that honesty, effort and reliability are the foundation of success. On the other hand, the organization, employees, those around them are somewhat a reflection of the leader, so when a leader attaches great importance to honest and ethical behavior, team members also share his or her actions and the organizational environment is significantly improved;
- Vision and inspiration. Leaders need to have a clear vision of the future, they need to know what they want to achieve and in what way they can achieve it. But the existence of a vision is not enough, the leader must convince, must inspire those around him to share this vision;
- Communications. A good leader is an excellent communicator. He has the ability to describe clearly and succinctly what he wants to do. These types of leaders interact with employees on a daily basis and in this way teach them to trust. They are also active listeners;
- Decision making and delegation of authority. The decision-making process combines different factors such as: knowledge, experience, competence, personality type, different environmental conditions and unforeseen failures;
- Courage. Leadership requires courage, and a leader needs courage to remain honest, to honestly share his views with those around him, to tell the truth, to deviate from established norms, to break the status quo. Courage is the power of faith to do things right;
- Justice and kindness. In a fair environment, people reward a leader with loyalty and honesty. A leader who is fair or impartial may not always make the best decisions, but he or she is highly respected for his or her fairness (Maxwell, 1998). Along with justice, compassion, humility, and kindness emphasize a leader's strength, not his weaknesses;
- Knowledge and competence. Acquiring knowledge is a difficult and long process and cannot be completed without significant investment. Formal and non-formal education should be provided constantly to deepen knowledge. Competence does not mean that a leader should be the foremost expert in all areas of the entire organization, although he or she should be able to demonstrate competence;
- Creativity: Creativity is the ability to think differently. This ability gives leaders the opportunity to see things that others cannot see, to discover new directions, new opportunities, and to give followers the impetus to pursue a new vision;
- Sense of humor and optimism. A sense of humor is vital to creating a healthy organizational environment. The leader must be able to relieve tension and boredom. Humor breaks the ice and immediately creates a sense of familiarity and intimacy for employees (Peters & Waterman, 2004). Friendship and extraversion, on the other hand, are positively related to leadership effectiveness;
- Intuition. Intuition plays a big role in making decisions in conditions of uncertainty. It has been proven that every successful leader possesses a certain power of intuition.

A manager can not be a leader if he does not have a high level of emotional intelligence, because it is very difficult to have a follower and influence employees, if you do not deeply and well understand other people's emotions and do not know how to influence them both consciously and subconsciously. (Kharkheli & Morchiladze, 2018: 83)

The new reality requires a new style of management from the organization, led by a fundamentally new type of leader, which should be characterized by three main features: caring for employees, caring for customers and caring for the community as a whole; Faith in tomorrow, faith in self and people; Calmness in thoughts, speech and actions (Mkheidze, 2016).

In 2018, just before the pandemic began, leadership development consultants Jack Zenger and Joseph Faulkman published the results of their research on the skills that leaders need to succeed in their positions. They asked more than 300,000 business leaders to learn from the 16 key leadership skills listed The four best competencies were identified. After processing the obtained results, we were offered a dozen desirable qualities for leaders (Economy, 2018). These ten look like this:

- Employee motivation and inspiration;
- Honesty;
- Problem analysis and solution;
- Results management;
- Strong and fruitful relationships;
- Establishing relationships;
- Technical and professional knowledge;
- Strategic vision;
- Development of others;
- Innovations.

FIG. N1. Distribution of respondents according to the role performed.

Source: (Valentová, 2021).

The aim of the paper is to identify how these priorities changed, what types of skills became important during the pandemic, and what skills employees began to appreciate.

Today's reality, created by Covid-19 Pandemic, affects all areas of economic and public life. Remote work shift also has an impact on organizational leadership. Leaders are the navigators of teams and organizations, so they need to be able to give employees the desired direction for their expectations. In crisis situations, leaders need not a predetermined response plan but the right behavior and thinking (Valentová, 2021). Covid-19 Pandemic has enabled leaders to question the status quo and reconsider business approaches. The pandemic has also led to a reassessment of desirable qualities for leadership.

In the summer of 2020, the Global Alliance in Management Education (CEMS) conducted a survey of its members. The aim of the research was to identify the characteristics and characteristics of leaders that would be necessary for successful performance in the new reality. 1711 respondents from 71 countries participated in the study. The shows their distribution according to the role performed.

Respondents in the study were from different industries and sectors, such as: healthcare, consulting services, financial services, consumer goods markets, technologies.

The vast majority of respondents (87%) believe that Covid-19 has had a significant impact on business and teams and that the changes made will last a long time - in some cases permanently (23%). More than half (55%) believe that these changes will be both negative and positive. The majority of respondents are concerned about the negative impact of Covid-19 on income and employment, with short-term business losses, declining export volumes and falling demand.

The study aimed to identify the key traits of a leader that would be needed to move forward during a pandemic. The majority of respondents said that it was necessary to balance the characteristics of "traditional" leadership with more "humane" characteristics. While strategic vision and focus on outcomes still remained important characteristics, other traits such as empathy, communication skills, and resilience became more valuable than ever before.

In the research process, respondents had to select three key characteristics that would be important to a leader before and after the pandemic. The results obtained ranked the characteristics of the leader. The results are presented in the figure.

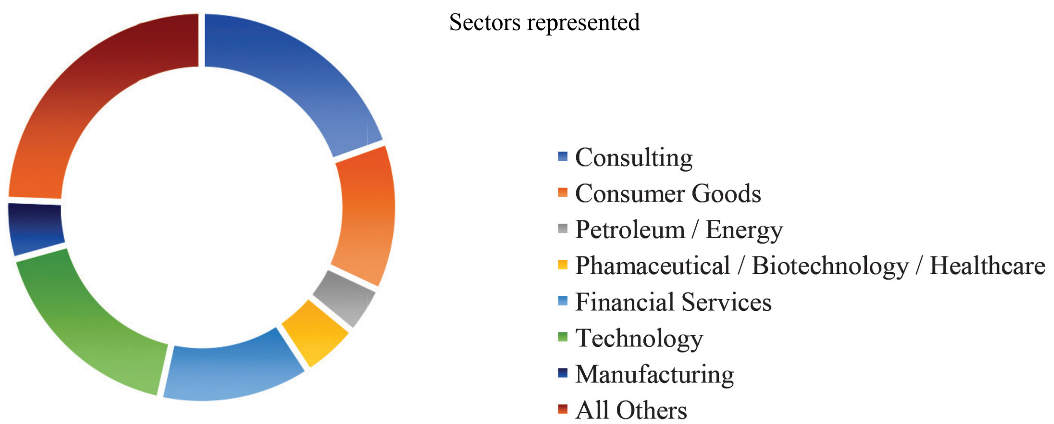
The results show that during the pandemic, the importance of resilience and empathy, emotional intelligence, increased. This suggests that in times of crisis, great attention should be paid to understanding the feelings and opinions of employees, to establish a sincere relationship with them. Organizations will be able to successfully deal with the current crisis situation if leaders listen and support employees. As the figure shows, the importance of effective communications has also increased. Communicating your opinions openly and correctly to employees has become especially valuable during a pandemic. To prevent the spread of the disease, many organizations have shifted their activities remotely, a move that in turn has facilitated the practice of using digital technologies to establish communication. Of course, such a style of communication makes it difficult to understand the feelings and attitudes of the participants in the communication process, therefore, the ability to communicate effectively is greatly increased in today's reality.

The second important result that this study has shown is the reduction in the importance of technical skills and authority. As it turned out, during the pandemic period, there was a shift from relatively more rigorous skills to more humane, milder skills and competencies.

The CEMS Alliance conducted a qualitative survey: expert panel discussions on findings and topics raised, and a series of interviews with CEMS corporate partners, business schools, and students planning to enter the employment market in the near future. As a result of these studies, it was found that:

- Basic human skills remain the main competence of leaders in the new reality created by the pandemic. These qualities include altruism and mindfulness;
- Investing in human capital in conditions of uncertainty should be a priority for leaders in order to achieve organizational sustainability and innovation;
- Leadership development should be focused on multicultural experiences and the creation of global networks.

FIG. N2. Distribution of respondents by sectors.

Source: (Valentová, 2021)

CEMS has also investigated the impact of the pandemic on the communications process. During the pandemic period, the communication process underwent significant changes, with people switching from face-to-face communications to digital, online communications. In this process, leaders are required to remotely and virtually manage relationships, to find new, different methods of company development, all of which, in turn, affect the quality of communications and relationships. According to the respondents, they will continue to communicate with colleagues as regularly as it did before the crisis, or more often. 35% of respondents thought that communication would become even more regular.

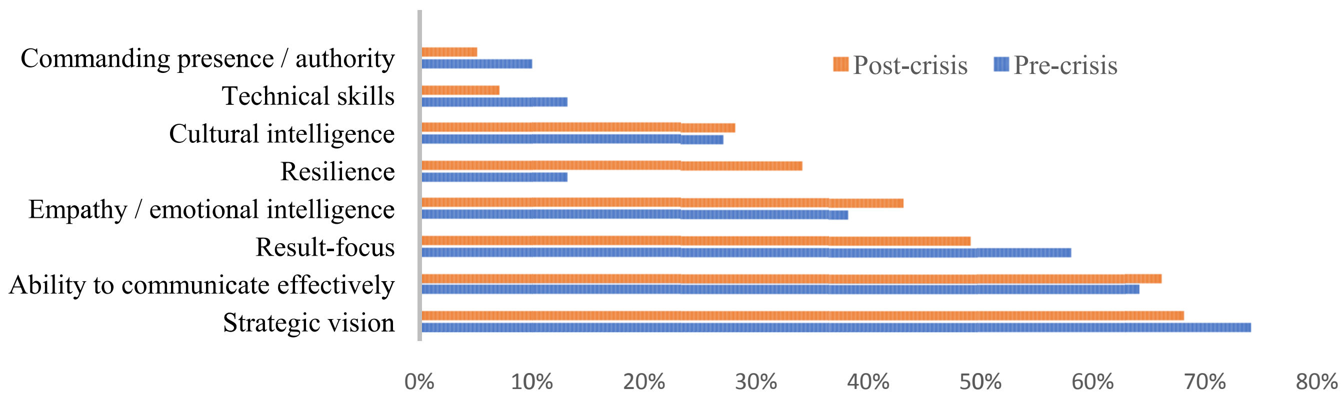
The CEMS study provides a critical insight into how managers around the world understand the impact of Covid-19 on their business, their prospects, and the ways in which leadership can be achieved in the post-pandemic future. Most managers believe that change will be long lasting and possibly even permanent. And it will focus on four main areas related to markets, communications, work ethic and work attitude. These are the areas in which a leader must work tirelessly. Success will be achieved by those who outperform their competitors and respond effectively to change.

It is clear that the policies pursued by the state during the Covid-19 pandemic also have a direct impact on organizational leadership. Lack of trust between managers and employees was caused by the practice of working from home. As a result, employee monitoring was intensified, leading to their irritability and stress. James Chen and Titima Stephan conducted a study to examine the influence of Covid-19 factors on organizational leadership, trust, utility relationships, and social exchange relationships. They define communal relationships as relationships between friends and family. The relationship between employees and organizations is often defined as a social exchange relationship, since a social exchange relationship requires a comparative benefit between the giver and the recipient.

In the research process, Chen and Titima interviewed 220 managers from 4 countries around the world. Prior to the study, actions related to Covid-19 were divided into three groups of factors.

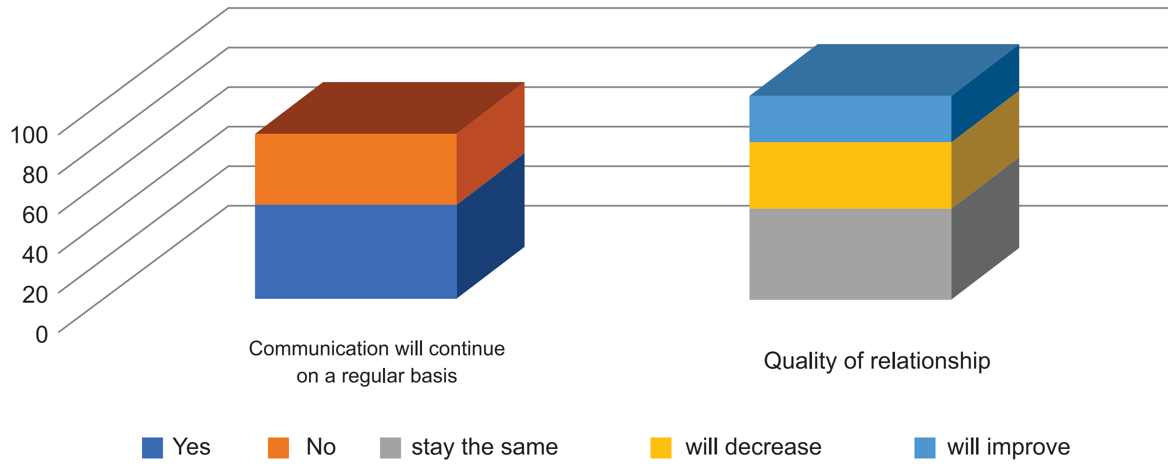
The study found that Covid-19 (F1) and (F2) factors increase the degree of leadership (leadership) in an organization when they are integrated with (1) trust, (2) utility, and (3) social exchange. These factors indicate that leaders during

FIG. N3. How leadership qualities are valued pre-crisis and post-Covid.

Source: (Valentová, 2021)

FIG. N4. Assess the quality of communications and relationships.

Source: (Valentová, 2021)

the Covid-19 pandemic must have good communication skills, the ability to respond quickly to change, be confident, be willing to help members of the organization, be able to inspire and motivate others, and empathize with followers. The results show that during the pandemic, the above factors had a positive effect on organizational leadership.

On the other hand, Covid-19 (F3) factors reduce the degree of leadership (leadership) in the organization. Quantitative analysis has shown that remote work reduces the quality of trust and relationships between employees and managers during a pandemic. Most managers find it uncomfortable to work remotely from employees as working from home leads to a lack of trust. For these reasons, relationships between managers and employees were damaged. Therefore, the leader should try to maintain a certain balance between control and trust. Prominent trust from leaders in a crisis situation can encourage positive relationships and lay the groundwork for effective performance.

Covid-19 Pandemic has brought significant change to organizations and leaders. For these changes to be positive, effective leadership must be critical. Managers expressed a desire to better combine hard and soft competencies: they began to bring empathy, resilience, and communication to the forefront because qualities such as assertiveness, authority, and technical strength are no longer so valuable.

The reality created by the Covid-19 pandemic has put new demands on leaders. They should try to create a psychologically safe environment to enable employees to show their full potential. In this new reality, leaders have a greater responsibility to protect the well-being of employees, to ensure their involvement, productivity, and to create an appropriate environment for the expression of new ideas. To do this, the leader:

- Must work on themselves, ask themselves questions about how much employees are trusted, how much they are respected, whether it creates the best environment for employees to experiment, learn and develop;
- Must create a safe culture and environment. Remotely employed employees should face challenges and show confidence. Whereas, without the latter, establishing long-term and effective relationships is unthinkable;
- The pandemic has created unprecedented uncertainty. Team members have more mental and emotional stress than ever before, and this can lead to stress and overload. Therefore, leaders need to be tolerant of failure and make it a starting point for learning if they want to gain the respect and trust of employees.

Table N1. Factor groups.

COVID-19 (F1) factors	COVID-19 (F2) factors	COVID-19 (F3) factors
•Address changes effectively during a pandemic. •Moral support for employees. •Satisfy staff expectations •Care for staff during a pandemic.	•Confidence in the actions of leaders. •Existence of effective communications with staff during the COVID-19 pandemic. •Confidence of leaders on the part of employees	•Quality of online communication by staff working remotely.

Source: (Chen & Sriphon, 2021)

REFERRENCES:

Bedianashvili, G. (2017). Knowledge Economy Formation and Innovative Entrepreneurship Policy: An Institutional Aspect. *Globalization and Business*. 3, 11.

Chen James, K. C., & Sriphon, T. (2021). Perspective on Covid-19 Pandemic Factors Impacting Organizational Leadership. Sustainability. 13 (6), 3230.

D'Auria, G., & De Smet, A. (2020). Leadership in a crisis: Responding to the coronavirus outbreak and future challenges. retrieved 03.01.2022 from https://www.mckinsey.com/business-functions/organization/our-insights/leadership-in-a-crisis-responding-to-the-coronavirus-outbreak-and-future-challenges

Economy, P. (2018). Study of 300,000 Leaders Revealed the Top 10 Traits for Success. retrieved 09.06.2021 from https://www.inc.com/peter-economy/this-study-of-300000-businesspeople-revealed-top-10-leader-traits-for-success.html

Hossain, K.A. (2015). Leadership qualities for 21st century leaders. *Pearl Journal of Management, Social Science and Humanities*. 1, 18-29.

Kharkheli, M., & Morchiladze, G. (2018). The importance of personal emotional competence in business relationships. *Economist*. 2, 82-89.

Maxwell, J. C. (1998). *The 21 Irrefutable Laws of Leadership: Follow them and People will follow you.* 1st edition. Thomas Nelson publishers, Nashville, 133

Mkheidze, N. (2016). Leadership and Organizational Culture in Management System. Caucasus International University, Tbilisi.

Okorie, V.N., & Olanrewaju, O. (2019). Exporing the Qualites of a Good Leader Using Principal Component Analysis. *Journal of Engineering Project and Production Management*. 9 (2), 142-150.

Papava, V. (2020). On the Reflection of the Coronomix in Economic Science and Economic Policy. *Globalization and Business*. 9, 13-24. https://doi.org/10.35945/gb.2020.10.00

Peters, T.J., & Waterman, R.H. (2004). *In Search of Excellence: Lessons from Americ's Best Run Companies.* 3rd edition. Collins Publishers, New York, 233.

Valentová, Z. (2021). Leadership in a Post-Covid-19 World. Global Alliance in Management Education. retrieved 07.01.2022 from https://cems.app.box.com/s/6f72wtplz476t9sfc07r93ujd52kfiri

დემოგრაფია, დასაქმება, მაკროეკონომიკა და ფინანსები

DEMOGRAPHY, EMPLOYMENT, MACROECONOMICS AND FINANCES

JEL Classification: I 20; J10. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.011

FORMATION AND REGULATION OF THE MINIMUM WAGE FEATURES IN GEORGIA

MURMAN TSARTSIDZE

Doctor of Economic Sciences, Associate Professor

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University,

Academician of the Georgian Academy of Economic Sciences, Georgia

murman.tsartsidze@tsu.ge

Abstract. In the interests of economic development and economic efficiency, in the current global crisis, priority is given to the development of human capital, increase the competitiveness of the workforce, creating fundamentally new mechanisms to stimulate labour, this, in turn, ensures an increase in labour productivity, its quality and efficiency. The successful solution of this problem requires the improvement of the organization of wages and its optimal state regulation. In the conditions of the current global crisis, role of the state in the field of wage regulation is more social in nature and its main function is to ensure a minimum level of income for the population. This last one, should be carried out by establishing a real subsistence minimum, a minimum wage and establishing an optimal ratio between them. In developed countries, the minimum wage is regulated on the basis of economic development, labour productivity, the level of average wages and the real value of the minimum consumer budget. The specific amount of the minimum wage is set at the national level by the legislature of the country, and its size in a particular area or region is determined by agreements concluded between trade unions and representatives of trade unions. In determining it, the following shall be taken into account: the needs of workers and their family members; the overall level of wages in the country; the value of life and its change; factors of economic development; level of labour productivity and opportunities to achieve and maintain a high level of employment. The purpose of establishing a minimum wage is to provide social protection for employees. Indeed, "The minimum wage has historically been a social protection mechanism which should protect low-wage workers and their families from poverty" (Khelaia, 2020,2). This problem is especially relevant for our country, because to date, there is no comprehensive mechanism for state regulation of the minimum wage and its defining Legislative Framework.

In a scientific article is presented the formation of the minimum wage and its peculiarities of regulation, analysis of the related legal framework from the Soviet period to the present day in Georgia. Is established the basic principles, goals and objectives of minimum wage formation. Particular attention is paid to the assessment of the pros and cons of the legally established minimum wage. The final section presents the main directions for calculating the minimum wage and improving its state regulation in Georgia.

KEYWORDS: LABOUR MARKET, SOCIAL POLICY, MINIMAL SALARY, SUBSISTENCE LEVEL, STATE REGULATION.

For citation: Tsartsidze, M. (2022). Formation and Regulation of The Minimum Wage Features in Georgia. *Globalization and Business.* 13, 73-82. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.011

JEL Classification: I 20; J10. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.011

მინიმალური ხელფასის ფორმირებისა და რეგულირების თავისებურებანი საქართველოში

მურმან ცარციძე
ეკონომიკის მეცნიერებათა დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი
საქართველოს ეკონომიკურ მეცნიერებათა აკადემიის აკადემიკოსი, საქართველო
murman.tsartsidze@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: შრომის ბაზარი, სოციალური პოლიტიკა, მინიმალური ხელფასი, საარსებო მინიმუმი, სახელმწიფო რეგულირება.

ციტირებისთვის: ცარციძე, მ. (2022). მინიმალური ხელფასის ფორმირებისა და რეგულირების თავისებურებანი საქართველოში. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 73-82. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.011

შესავალი

განვითარებული ქვეყნების თანამედროვე გამოცდილება გვიჩვენებს, რომ შრომითი ურთიერთობების კოლექტიურ-სახელშეკრულებო რეგულირება ეფექტიანად ხორციელდება, როგორც სახელმწიფოებრივ, ისე დარგობრივ, ტერიტორიულ-რეგიონულ და ფირმის დონეზე, რის საფუძველზეც ფორმდება გენერალური, დარგობრივი, ტერიტორიული და საფირმო კოლექტიური ხელშეკრულებები. მათი ყველა ძირითადი პირობა განისაზღვრება სოციალური პარტნიორების (სახელმწიფო ორგანოები, პროფკავშირები, დამსაქმებელთა და დასაქმებულთა გაერთიანებები) აქტიური მონაწილეობით და შემდეგ ეტაპზე საფუძვლად ედება კომპანიაში კონკრეტული შრომითი ხელშეკრულების პირობების განსაზღვრას, სადაც მნიშვნელოვანი ადგილი შრომის ანაზღაურებას უკავია. შესაბამისად, განვითარებულ ქვეყნებში კერძო სექტორში ხელფასის რეგულირება ხორციელდება სოციალური პარტნიორობის გზით, რომელიც ითვალისწინებს რეგიონალური სატარიფო შეთანხმებებისა და კოლექტიური ხელშეკრულებების დადებას. ხოლო ზოგადად ხელფასის სახელმწიფო რეგულირება ხორციელდება შემდეგი მიმართულებით: ხელფასის გარანტირებული მინიმუმის (მინიმალური ხელფასი) დადგენა; ხელფასზე და სხვა შემოსავლებზე მტკიცე საგადასახადო პოლიტიკის შემუშავება; ფასების ზრდის, ინფლაციის პირობებში შემოსავლების კომპენსაცია-ინდექსაციის ან სხვა ღონისძიებათა სისტემის შემუშავება და რეალიზაცია, რაც უზრუნველყოფს ხელფასის რეალური შინაარსისა და როლის ამაღლებას; სახელმწიფო სექტორში ხელფასის პირდაპირი რეგულირება; პირდაპირი სახელმწიფო კონტროლისა და ზედამხედველობის შემოღება ხელფასის სრულ და დადგენილ ვადებში გადახდის თაობაზე, ხელფასის სრული სახელმწიფო გარანტიების რეალიზაციის თაობაზე.

როგორც ვხედავთ, შრომის ანაზღაურების სფეროში სახელმწიფო რეგულირების ერთ-ერთ მნიშვნელოვან მიმართულებას მინიმალური ხელფასის განსაზღვრა წარმოადგენს. სწორედ ამიტომ, აღნიშნული პრობლემა განვითარებული ქვეყნების სამთავრობო და პროფკავშირული ორგანიზაციების მუდმივი ყურადღების ცენტრშია. შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციამ (შსო) არაერთხელ განიხილა და მიიღო კონვენციები და რეკომენდაციები დაქირავებულ მომუშავეთა შრომის ანაზღაურებაში მინიმალური გარანტიების შესახებ. ამ კუთხით ყველაზე სრულყოფილია შსო-ის N131-ე კონვენცია „მინიმალური ხელფასის დადგენის შესახებ განვითარებადი ქვეყნების განსაკუთრებული მონაწილეობით" (ilo.org), რომელიც ძალაში შევიდა 1972 წლის 29 აპრილიდან. კონვენცია ავალდებულებს შრომის საერთაშორისო ორგანიზაციის წევრ სახელმწიფოებს, შემოიღონ მინიმალური ხელფასის დადგენის სისტემა, რომელიც მოიცავს დაქირავებულ მომუშავეთა ყველა ჯგუფს, შრომის პირობებს და ეს საკითხები უნდა გადაწყდეს მეწარმეთა ორგანიზაციებისა და მშრომელთა დაინტერესებულ წარმომადგენლებთან შეთანხმებით. მინიმალური ხელფასის კონკრეტული სიდიდე ეროვნულ დონეზე დგინდება ქვეყნის საკანონმდებლო ორგანოს მიერ. მინიმალური ხელფასი ცალკეულ დარგში ან რეგიონში დგინდება მეწარმეთა კავშირებსა და პროფკავშირების წარმომადგენლებს შორის გაფორმებულ ხელშეკრულებებში. პრობლემა განსაკუთრებით აქტუალურია ჩვენი ქვეყნისათვის, რადგანაც აქ დღემდე არ არსებობს მინიმალური ხელფასის სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფილი მექანიზმი და მისი განმსაზღვრელი საკანონმდებლო ბაზა.

მინიმალური ხელფასის რეგულირების სამართლებრივი საფუძვლები საქართველოში

მინიმალური ხელფასი არის შრომის ბაზარზე სამუშაო ძალის ღირებულების ქვედა ზღვარი, რომელიც შეესაბამება ჯანმრთელობისათვის ნორმალურ პირობებში შესასრულებელი ნაკლებად რთული (მარტივი) სამუშაოს შრომის ანაზღაურებას (Tsartsidze, 2012, 281). თეორიული პოზიციებიდან მინიმალური ხელფასის სიდიდე უნდა იყოს საკმარისი ერთი მომუშავის მინიმალურად აუცილებელი მოთხოვნილებების დაკმაყოფილებისათვის. მინიმალური ხელფასის ეკონომიკური არსი მდგომარეობს მომუშავის მიერ მწარმოებლური შრომის უნარის შენარჩუნებასა და სამუშაო ძალის ნორმალური კვლავწარმოების უზრუნველყოფაში. მინიმალური ხელფასი დგინდება როგორც კანონმდებლობით, ისე არაფორმალურად. მაგალითად, სატარიფო შეთანხმებების საფუძველზე პროფკავშირებსა და კონსოლიდირებულ დამსაქმებლებს შორის დარგობრივი შეთანხმებების ხელმოწერის გზით.

საქართველოში 90-იან წლებში მოქმედი ჯერ კიდევ ძველი შრომის კანონთა კოდექსის, 76-ე მუხლის შესაბამისად: „მინიმალური ხელფასი არის სოციალურ-ეკონომიკური ნორმატივი, რომელიც განსაზღვრავს შრომის ანაზღაურების დასაშვებ მინიმალურ დონეს. მინიმალური ხელფასის ოდენობა, რომელსაც ამტკიცებს საქართველოს პრეზიდენტი, არ უნდა იყოს საშუალო მომხმარებლის საარსებო მინიმუმზე ნაკლები“ (Labour Code of Georgia, 1973); (Law of Georgia 1678, 1998); (Law of Georgia 2130, 2003). კოდექსის მოთხოვნების შესაბამისად ყველა საწარმო, ორგანიზაცია და დაწესებულება (მათი საკუთრებისა და ორგანიზაციულ-სამართლებრივი ფორმის მიუხედავად) ვალდებულია, დაიცვას მინიმალური ხელფასის ოდენობა, ანუ არცერთი კატეგორიის მომუშავეთა თვიური ანაზღაურება არ უნდა იყოს მინიმალურ ხელფასზე ნაკლები. თუმცა, უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს პრეზიდენტის შესაბამისი ნორმატიული აქტის საფუძველზე 1999 წლის ივნისიდან მისი სიდიდე ძალზე მიზერული თანხით 20 ლარით განისაზღვრა, რაც სამწუხაროდ დღემდე ძალაში რჩება (Decree 351, 1999); (Decree 767, 2006). აღნიშნულ პერიოდში განსხვავებული მიდგომა იქნა შემუშავებული აღმასრულებელ ხელისუფლებაში დასაქმებულ თანამდებობის პირებსა და მოსამსახურეებთან მიმართებაში. მათგან პირველ კატეგორიას ცალკეული თანამდებობების მიხედვით დაუდგინდათ კონკრეტული სახელფასო განაკვეთები. ხოლო 2005 წლის 24 იანვრიდან აღნიშნულ სფეროში დასაქმებულ მოსამსახურეთა მინიმალური თანამდებობრივი სარგო 115 ლარის დონეზე განისაზღვრა (Decree 43, 2005), რომელიც 2007 წლის 24 ნოემბრიდან 135 ლარამდე გაიზარდა (Decree 661, 2007). რაც შეეხება საქართველოში სოციალურ-შრომითი ურთიერთობების მარეგულირებელ ძირითად დოკუმენტს – შრომის კოდექსს, 2006 წელს და შემდეგ 2010 წელს მიღებულ ახალ ვარიანტში (Law of Georgia 3132, 2006, Law of Georgia 4113, 2010) მინიმალური ხელფასისა და მისი სამართლებრივი რეგულირების შესახებ არანაირი ინფორმაცია აღარ იქნა შეტანილი. საინტერესოა ის ფაქტიც, რომ მხოლოდ 2021 წლის სექტემბრიდან „დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ“ საქართველოს კანონის მე-14 მუხლის შესაბამისად განისაზღვრა გარკვეული კავშირი საარსებო მინიმუმსა და შრომის ანაზღაურების მინიმალურ დონეს შორის. კერძოდ, დადგინდა, რომ სრულგანაკვეთიანი სამუშაოს შესრულებისთვის ყოველთვიური შრომის ანაზღაურება საარსებო მინიმუმს ორჯერ მაინც უნდა აღემატებოდეს (Law of Georgia 6819, 2020). თუ გავითვალისწინებთ იმასაც, რომ საარსებო მინიმუმის დონის მაჩვენებელი საქართველოში 2021 წლის ნოემბრის თვეში შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცისათვის 223.7 ლარი იყო, აღნიშნული პერიოდიდან ქვეყანაში შრომის ანაზღაურების მინიმალური დონე 447.4 ლარზე ნაკლები არ უნდა იყოს. თუმცა, მხედველობაშია მისაღები ის ფაქტიც, რომ ამ შემთხვევაში საუბარია სრულგანაკვეთიანი სამუშაოს შესრულებაზე. მაშინ მიზანშეწონილი იქნებოდა, რომ აღნიშნული ზღვრული მინიმალური თანხა დაწესებულიყო მინიმალური ხელფასის სახით 550 ლარის დონეზე, რაც შესაბამისობაში იქნებოდა რეალური საარსებო მინიმუმის მაჩვენებელთან (Tsartsidze, 2022). ცალკეული კვლევის შედეგების მიხედვით კი „მინიმალური ხელფასის იდეას საქართველოში მხარს ფართოდ უჭერენ. ხოლო რესპონდენტების მიერ დასახელებული მინიმალური ხელფასის გონივრული რაოდენობის საშუალო მაჩვენებელი 1208 ლარს შეადგენს“ (Sichinava, 2021, 7).

ასევე აღსანიშნავია ისიც, რომ 2019 წლის ოქტომბერში საქართველოს პროფესიული კავშირების გაერთიანებამ მოამზადა კანონპროექტი „მინიმალური ხელფასის შესახებ“, რომლის მიხედვითაც საქართველოში მინიმალური ხელფასი სრულ განაკვეთზე დასაქმებული პირებისათვის 320 ლარით უნდა განსაზღვრულიყო. ხოლო არასრულ განაკვეთზე მომუშავეთა საათობრივი მინიმალური ხელფასი 2 ლარით განისაზღვრა. კანონპროექტი მიზნად ისახავდა დასაქმებულთა სოციალურ დაცვასა და ქვეყანაში არსებულ სიღარიბის დონის შემცირებას (Jalagonia, 2019). შემდეგი ინიციატივა იყო 2019 წლის ბოლოს დეპუტატ ბექა ნაცვლიშვილის მიერ მომზადებული კანონპროექტი, რომლის მიხედვითაც საქართველოში მინიმალური ხელფასის სიდიდე 520.91 ლარი უნდა გამხდარიყო. კანონპროექტი ითვალისწინებდა სრულ განაკვეთზე დასაქმებული პირისთვის საქართველოში დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასის არანაკლებ 45.0%-ის ოდენობას (Tkeshelashvili, 2019). კანონპროექტის მიზანი იყო დასაქმებულთა სოციალური მდგომარეობის გაუმჯობესება. ასევე აღსანიშნავია ისიც, რომ იგი ითვალისწინებდა საჯარიმო სანქციებს მისი ძირითადი ნორმების, მოთხოვნების და მინიმალური ხელფასის ოდენობის დარღვევისათვის.

ბოლო ინფორმაციით, მიმდინარე პერიოდში დეპუტატ

ლევან იოსელიანის ინიციატივით, ფინანსთა სამინისტროსთან და შესაბამის სტრუქტურებთან ერთად მზადდება ახალი კანონპროექტი მინიმალურ ხელფასთან დაკავშირებით, რომლის ძირითადი მიზანია დასაქმებულთა ინტერესების დაცვა (Murusidze, 2021). მიუხედავად აღნიშნული მცდელობებისა, შეიძლება დავასკვნათ, რომ საქართველოში დღემდე არ არსებობს მინიმალური ხელფასის სახელმწიფო რეგულირების სრულყოფილი მექანიზმი და მისი განმსაზღვრელი ნორმატიულ–საკანონმდებლო ბაზა.

მინიმალური ხელფასის დინამიკა საქართველოში

საბჭოთა პერიოდიდან დაწყებული საქართველოში მინიმალური ხელფასის რეგულირება ხდებოდა ცენტრალიზებულად მოხმარების საგნებზე ფასების ცვლილებასთან კავშირში. ჩვენს ქვეყანაში, ისევე როგორც სხვა მოკავშირე რესპუბლიკებში, მინიმალური ხელფასის სიდიდე შეადგენდა 70 მანეთს 1985 წელს, ხოლო 80 მანეთს 1990 წელს (Tsartsidze, 1999, გვ. 28). მოხმარების საგნებზე ფასების მომატებასთან ერთად სახელმწიფო ახდენდა მინიმალური ხელფასის ზრდასა და შესაბამისად სახელმწიფო სატარიფო განაკვეთების კორექტირებას, რაც ხორციელდებოდა არა ხელფასის ინდექსაციის მექანიზმის, არამედ ფასების სახელმწიფო პოლიტიკის საფუძველზე. 1990 წლის შემდეგ მინიმალური ხელფასი გაიზარდა თავდაპირველად 200, ხოლო შემდეგ 300, 500, 650, 850 და 1700 მანეთამდე. მაგრამ მან ვერ უზრუნველყო ცხოვრების ღირებულების გაძვირების სრული კომპენსაცია. 1985 წელს მინიმალური ხელფასის დონე შეადგენდა საარსებო მინიმუმის 74.0%–ს, ხოლო საშუალო ხელფასი 2.36–ჯერ აღემატებოდა ამ უკანასკნელს. 1990 წელს საარსებო მინიმუმით მოსახლეობის უზრუნველყოფის დონე შეადგენდა 71.0%–ს, ხოლო საშუალო ხელფასი 2.6–ჯერ მეტი იყო მასზე. 1991 წლის მაისისათვის დადგენილი მინიმალური ხელფასი მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის მხოლოდ 40.0%–ია, ხოლო საარსებო მინიმუმის დონე საშუალო ხელფასის 60.7%–ს შეადგენს. როგორც ვხედავთ, შესაბამისობა ქვეყანაში საკანონმდებლო წესით დადგენილ მინიმალურ ხელფასსა და რეალურ საარსებო მინიმუმს შორის მკვეთრად უარესდებოდა. აღნიშნულმა შესაბამისობამ კრიტიკულ დონეს მიაღწია 1994 წლის იანვრისათვის და შეადგინა 0.15%. იგივე პერიოდში საშუალო ხელფასის თანაფარდობის დონე საარსებო მინიმუმთან 0.48%–მდე დაეცა (Tsartsidze, 2004, გვ. 199). იგივე პრობლემა გრძელდება, ეროვნული ვალუტის – ლარის შემოღების შემდგომ პერიოდში. თუ 1995 წელს მინიმალური ხელფასი რეალური მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის (საარსებო მინიმუმის) 2.51%–ს, ხოლო საშუალო ხელფასი მის 11.4%–ს შეადგენდა, 2000 წელს აღნიშნული თანაფარდობა შესაბამისად 7.65% და 27.7%, ხოლო 2006 წელს 35.44% და 85.6%–იყო. მხოლოდ 2007 წლიდან უზრუნველყოფს დაქირავებულთა საშუალოთვიური ხელფასი რეალურ საარსებო მინიმუმს და აჭარბებს კიდეც მას. ბოლო 25–26 წლის მანძილზე მათ შორის თანაფარდობა არაერთგვაროვნად იცვლებოდა. 2021 წელს კი დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ხელფასი 148.8%–ით აღემატება ჩვენს მიერ გაანგარიშებული მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის ღირებულებას. 2018 წლის სექტემბრიდან გაანგარიშებაში მინიმალური ხელფასის ოდენობა ჩვენს მიერ აღებულ იქნა 250.0 ლარის დონეზე, იმ მოსაზრებით რომ იგი აღნიშნული პერიოდიდან რეალურად იქნა უზრუნველყოფილი ქვეყანაში, რაც გაცილებით ადრე უნდა განხორციელებულიყო მიზნობრივი სახელმწიფო პროგრამის შესაბამისად (Decree, 2002). 2021 წლის დეკემბრის თვეში ჩვენს მიერ გაანგარიშებული იქნა შრომისუნარიანი ასაკის მამაკაცის მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი, რომლის მინიმალური ღირებულება განისაზღვრა 550.0 ლარის დონეზე (საშუალოდ 178.0 აშშ დოლარის ექვივალენტი, რადგან გაანგარიშების მომენტში ეროვნული ბანკის მიერ დადგენილი ლარის ოფიციალური კურსი დოლართან მიმართებაში 3.09 ლარს შეადგენდა).[1] აღნიშნულის გათვალისწინებით 2021 წლის ბოლოსათვის მინიმალური ხელფასი მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის 45.45%–იყო (იხ. ცხრილი–1). თუ შევადარებთ ყოფილი პოსტსაბჭოთა ქვეყნების მიმდინარე პერიოდის ანალოგიურ მაჩვენებელს, მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის აღნიშნულ დონეს უახლოვდება რუსეთის ფედერაცია (158.0 აშშ დოლარი) და ტაჯიკეთი (147.0 აშშ დოლარი), ხოლო დანარჩენ ქვეყნებში იგი შედარებით დაბალია. განვითარებულ ქვეყნებთან შედარებით კი აღნიშნული მაჩვენებელი მინიმუმ 4–ჯერ (ესპანეთთან) და მაქსიმუმ 14–ჯერ დაბალია ლუქსემბურგთან შედარებით (Tsartsidze, 2022, გვ.103–104). გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ნორმების მიხედვით, მინიმალური ხელფასი არ უნდა იყოს 3.0 აშშ დოლარზე ნაკლები საათში (აშშ–ში 5.5 დოლარი), რაც მსყიდველობითუნარიანობის მიხედვით უზრუნველყოფს 10.0 ათასი კვტ.საათი ელექტროენერგიის ანაზღაურებას, 600 კგ. პურის შეძენას თვის განმავლობაში (wikipedia.org).

საქართველოს ფასებთან შესაბამისობაში, ყველაზე მინიმალური ფასებისა და ტარიფების შესაბამისად (0.18041 ლარი 1 კვტ.საათი ელექტროენერგიაზე და 2.15 ლარი კილოგრამ პურზე) მინიმალური ხელფასი უნდა იყოს არა 20, 250 ან 550 ლარი, არამედ 3094.10 ლარი. როგორც ვხედავთ საქართველოში არსებული მინიმალური ხელფასის დონე ძალზე დაბალია გაეროს მიერ დადგენილ აღნიშნულ ნორმასთან

[1] მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი (მსბ) გაანგარიშებულია კვების პროდუქტების მოხმარების დადგენილი ნორმების საფუძველზე, მიმდინარე პერიოდის საბაზრო ფასების მიხედვით. გაანგარიშების პროცესში ჩვენს მიერ გათვალისწინებული იქნა საშუალო ვარიანტი. კერძოდ, კვების პროდუქტების წილი განისაზღვრა ზოგიერთ პოსტსაბჭოთა ქვეყანაში (რუსეთი, ბელორუსი, უკრაინა) მიღწეული მაჩვენებლის საშუალო დონეზე–50.0%–ი. ანუ, სამომხმარებლო კალათის სტუქტურაში თანაფარდობა სასურსათო და არასასურსათო კალათის ღირებულებას შორის 50%/50%–ზეა.

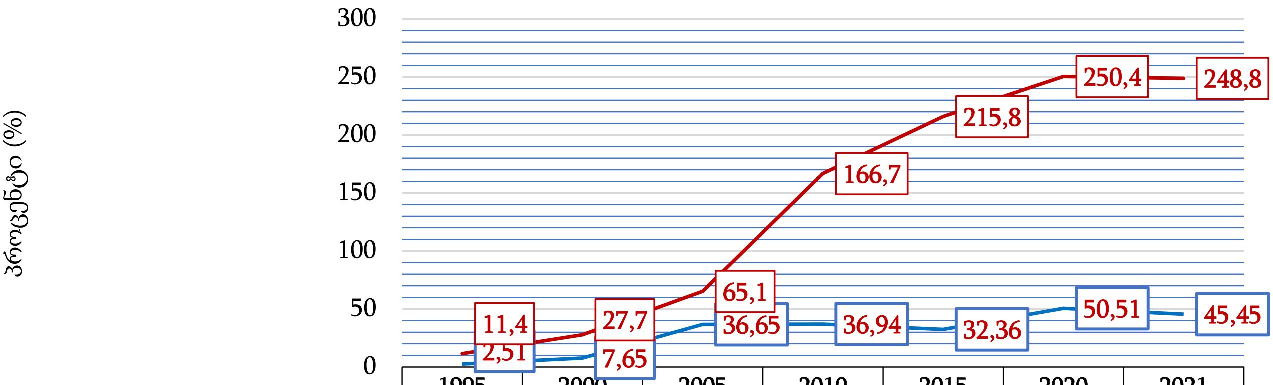
ცხრილი-1. მინიმალური და საშუალო ხელფასის თანაფარდობის დინამიკა მინიმალურ სამომხმარებლო ბიუჯეტ-თან საქართველოში 1995-2021 წლებში (პროცენტებში)

წლები	მინიმალური ხელფასი (ლარი)	მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი (ლარი)	მინიმალური ხელფასისა და მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის თანაფარდობა %-ში	დაქირავებით დასაქმებულთა საშუალოთვიური ნომინალური ხელფასი (ლარი)	საშუალოთვიური ხელფასის თანაფარდობა მინიმალურ სამომხმარებლო ბიუჯეტთან %-ში
1995 ნოემბერი	3.5	139.5	2.51%	15.9	11.4%
1996 დეკემბერი	12.0	205.6	5.84%	29.8	14.5%
1997 აგვისტო	15.0	218.6	6.86%	43.4	19.9%
1998 სექტემბერი	18.0	239.4	7.52%	56.7	23.7%
1999 სექტემბერი	20.0	251.5	7.95%	67.5	26.1%
2000 სექტემბერი	20.0	261.3	7.65%	72.3	27.7%
2001 სექტემბერი	20.0	272.4	7.34%	91.4	33.6%
2002 სექტემბერი	20.0	283.5	7.05%	113.5	40.0%
2003 სექტემბერი	20.0	293.8	6.81%	125.9	42.9%
2004 სექტემბერი	20.0	304.1	6.58%	156.6	51.5%
2005 სექტემბერი	115.0	313.8	36.65%	204.2	65.1%
2006 სექტემბერი	115.0	324.5	35.44%	277.9	85.6%
2007 სექტემბერი	135.0	335.0	40.30%	368.1	109.9%
2008 სექტემბერი	135.0	345.8	39.04%	534.9	154.7%
2009 სექტემბერი	135.0	354.9	38.04%	556.8	156.9%
2010 სექტემბერი	135.0	365.5	36.94%	609.4	166.7%
2011 სექტემბერი	135.0	375.8	35.92%	687.4	182.9%
2012 სექტემბერი	135.0	386.2	34.96%	741.5	192.0%
2013 სექტემბერი	135.0	396.5	34.05%	800.4	201.9%
2014 სექტემბერი	135.0	408.0	33.09%	818.0	200.5%
2015 სექტემბერი	135.0	417.2	32.36%	900.4	215.8%
2016 სექტემბერი	135.0	428.3	31.52%	940.0	219.5%
2017 სექტემბერი	135.0	438.2	30.81%	999.1	228.0%
2018 სექტემბერი	250.0	454.9	54.96%	1068.3	234.8%
2019 სექტემბერი	250.0	475.6	52.57%	1129.5	237.5%
2020 სექტემბერი	250.0	495.0	50.51%	1239.5	250.4%
2021 სექტემბერი	250.0	550.0	45.45%	1368.5	248.8%

მიმართებაში. პრინციპულად განსხვავებული მდგომარეობა გვაქვს ევროპის ქვეყნებში, სადაც მინიმალური ხელფასი, როგორც წესი, განისაზღვრება მთავრობის კანონმდებლობით და ვრცელდება ქვეყნის ყველა, ან თითქმის ყველა მუშაკზე. ზოგიერთ ქვეყანაში მინიმალური ხელფასი დგინდება 1 საათის, დღის, კვირის ან თვის სამუშაოსთვის. შრომის ანაზღაურების მინიმალური დონე შესაბამისი სამთავრობო კანონმდებლობით დადგენილია შემდეგ ქვეყნებში: ბელგია, ბულგარეთი, უნგრეთი, გერმანია, საბერძნეთი, ირლანდია, ესპანეთი, ლატვია, ლიტვა, ლუქსემბურგი, მალტა, ნიდერლანდები, პოლონეთი, პორტუგალია, რუმინეთი, სლოვაკეთი, სლოვენია, საფრანგეთი, ხორვატია, ჩეხეთი, ესტონეთი.

რაც შეეხება ევროკავშირის ექვს ქვეყანას: ავსტრია, დანია, იტალია, კვიპროსი, ფინეთი, შვედეთი, მათ არ აქვთ სამთავრობო დონეზე დადგენილი მინიმალური ხელფასი. თუმცა ამ ქვეყნებში მოქმედებს კანონმდებლობა მინიმალური ხელფასის შესახებ გარკვეული პროფესიებისთვის, ან მინიმალური ხელფასი განისაზღვრება დარგობრივი კოლექტიური ხელშეკრულებებით. აღნიშნულის მიუხედავად მიმალური ხელფასის სიდიდე მნიშვნელოვნად განსხვავდება ევროკავ-

სქემა-1. მინიმალური და საშუალო ხელფასის თანაფარდობა მინიმალურ სამომხმარებლო ბიუჯეტთან საქართველოში 1995-2021 წლებში (პროცენტებში)

	1995	2000	2005	2010	2015	2020	2021
მინიმალური ხელფასისა და მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის თანაფარდობა (%)	2,51	7,65	36,65	36,94	32,36	50,51	45,45
საშუალო ხელფასისა და მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის თანაფარდობა (%)	11,4	27,7	65,1	166,7	215,8	250,4	248,8

წყარო: ცხრილი და სქემა შედგენილია ავტორის მიერ, სტატისტიკის ეროვნული სამსახურისა და სხვა ოფიციალური ორგანიზაციების მონაცემების გამოყენებით.

შორის ქვეყნების მიხედვით (იხ. ცხრილი 2). მაგალითად, ბულგარეთს აქვს ყველაზე დაბალი მინიმალური ხელფასი 332.3 ევრო, ხოლო ლუქსემბურგს ყველაზე მაღალი მინიმალური ხელფასი 2201.9 ევრო. რაც შეეხება საქართველოს, როგორც ზემოთ აღვნიშნეთ 1999 წლიდან პრეზიდენტის ბრძანებულების შესაბამისად (Decree 351, 1999) მისი სიდიდე 20 ლარია (5.43 ევრო). „დასაქმების ხელშეწყობის შესახებ" საქართველოს კანონის მე-14 მუხლის მოთხოვნების გათვალისწინებით (Law of Georgia 6819, 2020), 2021 წლის სექტემბრიდან სრულგანაკვეთიანი სამუშაოს შესრულებისთვის ქვეყანაში შრომის ანაზღაურების მინიმალური დონე 450.0 ლარზე (122.26 ევრო), ხოლო ჩვენი გაანგარიშებით 550.0 ლარზე (149.43 ევრო) ნაკლები არ უნდა იყოს[2] (იხ. სქემა 2).

როგორც ვხედავთ, ჩვენს მიერ გაანგარიშებული მინიმალური ხელფასიც კი (149.43 ევრო) საკმაოდ დაბალია ევროკავშირის ქვეყნების ანალოგიურ მაჩვენებელთან შედარებით. კერძოდ, ამ ქვეყნებიდან ყველაზე დაბალ დონეს (ბულგარეთი 332.3 ევრო) 2.22 ჯერ, ხოლო ყველაზე მაღალ დონეს (ლუქსემბურგი 2201.93 ევრო) 14.74-ჯერ ჩამორჩება. სწორედ ამიტომ, ცალკეული სპეციალისტები მივიდნენ საკმაოდ სამწუხარო დასკვნამდე, რომ საქართველოში „მინიმალური ხელფასი დიდწილად ჩამორჩება დადგენილ საარსებო მინიმუმს, თანხვედრაში არაა მის ძირითად მიზნებთან, ასევე ხელს უწყობს დასაქმებულთა ექსპლუატაციას, ვერ უზრუნველყოფს დაბალ ანაზღაურებადი პირთათვის მინიმალური საცხოვრებელი სტანდარტებით უზრუნველყოფას, სამართლიანი სახელფასო სტრუქტურის შეძლებისდაგვარად ჩამოყალიბებას, სიღარიბის აღმოფხვრასა და საშუალო ფენის შექმნას" (Commersant.ge).

დასკვნები და რეკომენდაციები:

1. ქვეყანაში არსებული რეალური ვითარებიდან გამომდინარე, პირველ რიგში აუცილებელია, მიღებულ იქნას კანონი და შესაბამისი ნორმატიული-საკანონმდებლო აქტები მინიმალურ ხელფასთან დაკავშირებით, სადაც უნდა აისახოს შემდეგი ძირითადი საკითხები: მინიმალური ხელფასის შინაარსი, როლი და მისი გაანგარიშების მეთოდოლოგიური საფუძვლები; მინიმალური ხელფასის სახელმწიფო რეგულირების სფერო და საზღვრები; მინიმალური ხელფასის ინდექსაცია სამომხმარებლო საქონელზე ფასების ზრდის შესაბამისად; მომუშავეთა კატეგორიები რომელთაც ეხებათ გარანტირებული მინიმალური ხელფასი; მინიმალური ხელფასის განმსაზღვრელი ორგანოები; კოლექტიური ხელშეკრულების საფუძვლად მისაღები მინიმალური ხელფასის დონე და სხვა;

2. მინიმალური ხელფასის განსაზღვრის ძირითადი პრინციპები უნდა იყოს: მომუშავეთა სოციალური დაცვა; „ხელფასის სამართლიანი დონის" მიღწევა; მისი სათანადო დონეზე შენარჩუნება; „თანაბარი შრომისათვის თანაბარი ანაზღაურების" პრინციპის დამკვიდრება; ინფლაციის ტემპების შესაბამისად მინიმალური ხელფასის სისტემატური რე-

[2] გაანგარიშების მომენტისათვის ლარის ოფიციალური გაცვლითი კურსი ეროვნული ბანკის მონაცემების შესაბამისად შეადგენდა: 1€=3.6806 ლარი.

ცხრილი-1. შრომის ანაზღაურების მინიმალური სიდიდე თვეში ევროპის ქვეყნებში და საქართველოში 2021 წლის მდგომარეობით (ევრო)[3]

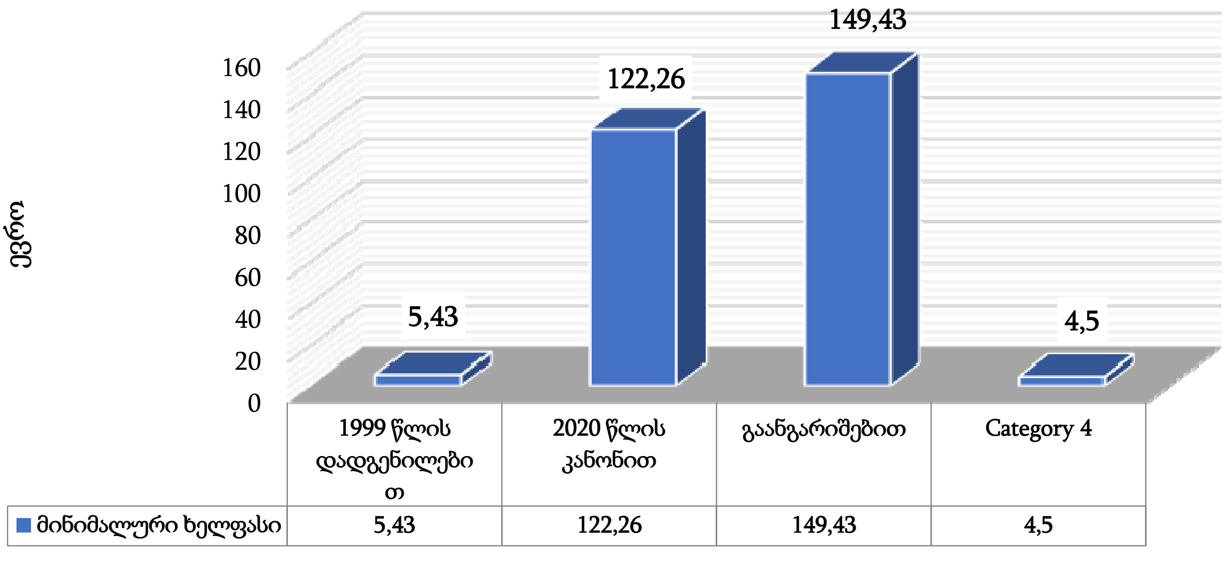
N	ქვეყანა	მინიმალური ხელფასი თვეში (ევრო)	N	ქვეყანა	მინიმალური ხელფასი თვეში (ევრო)
1	ბელგია	1625.72	12	ნიდერლანდები	1701.0
2	ბულგარეთი	332.34	13	პოლონეთი	619.46
3	უნგრეთი	476.0	14	პორტუგალია	775.83
4	გერმანია	1585.0	15	რუმინეთი	466.72
5	საბერძნეთი	758.33	16	სლოვაკეთი	623.0
6	ირლანდია	1723.8	17	სლოვენია	1024.24
7	ესპანეთი	1108.33	18	საფრანგეთი	1554.58
8	ლატვია	500.0	19	ხორვატია	567.32
9	ლიტვა	642.0	20	ჩეხეთი	596.36
10	ლუქსემბურგი	2201.93	21	ესტონეთი	584.0
11	მალტა	784.68	22	საქართველო	5.43

წყარო: ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ ევროკავშირის სტატისტიკური სამსახურის Eurostat-ის მონაცემებისა და სხვადასხვა ინტერნეტ-რესურსების გამოყენების საფუძველზე: visasam.ru; (nonews.co); https://ru-geld.de/salary/europe.html№minimum; (zagranitsa.com).

გულირება; ხელფასის საერთო დონეზე გავლენის მოხდება. ამ თვალსაზრისით ხელფასის მინიმალური დონე შეიძლება განვიხილოთ, როგორც ეკონომიკური სტაბილიზაციისა და შემოსავლების განაწილების ცვლილებების უზრუნველყოფისაკენ მიმართული ქმედითი მექანიზმი;

3. მინიმალური ხელფასის გაანგარიშება უნდა მოხდეს რეალური მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის საფუძველზე. ეს უკანასკნელი წარმოადგენს ადამიანის მინიმალური მოთხოვნილებების, მისი ნორმალური ქმედუნარიანობის უზრუნველყოფისათვის საჭირო, აუცილებელი საქონლის (მომსახურების) ნაკრების ღირებულებას. ამ უკანასკნელის შემადგენლობაში, რომელიც მოიცავს სხვადასხვა სახის კვების პროდუქტების, სამრეწველო საქონლისა და მომსახურების ნაკრებს (კვების პროდუქტები; ტანსაცმელი, თეთრეული, ფეხსაცმელი; სანიტარიისა და ჰიგიენის ნივთები; მედიკამენტები; სამეურნეო და კულტურულ-საყოფაცხოვრებო დანიშნულების საგნები; საცხოვრებელი ბინა, კომუნალური მომსახურება, სათბობი; საყოფაცხოვრებო

სქემა 2. მინიმალური ხელფასი საქართველოში 2021 წელს (ევრო)

წყარო: ცხრილი შედგენილია ავტორის მიერ სხვადასხვა ოფიციალური წყაროებიდან მოპოვებული ინფორმაციის საფუძველზე.

[3] მიუხედავად იმისა, რომ ზოგიერ ქვეყანაში მინიმალური ხელფასი განისაზღვრება 1 საათის, დღის, კვირის ან თვის სამუშაოსთვის, ცხრილში ასახული ინფორმაცია გადაანგარიშებულია თვიურ ჭრილში.

მომსახურება; ტრანსპორტი და კავშირგაბმულობა; სოციალურ–კულტურული მომსახურება, დასვენება) აუცილებლად უნდა იყოს გათვალისწინებული სავალდებულო გადასახადები და ანარიცხები, რომლის გარეშეც დღეს ადამიანის ცხოვრება წარმოუდგენელია;

4. მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის შემადგენლობაში კვების პროდუქტების ნაკრების კონკრეტული სახეობებისა და რაოდენობის დასადგენად საჭიროა გათვალისწინებული იყოს: სოციალური გარემო, ეროვნული ჩვევები, ასაკი, სქესი, პროდუქტების ბიოლოგიური ღირებულება, ეკონომიკის მდგომარეობა და სხვა ფაქტორები. აღნიშნულის საჭიროება განპირობებულია იმით, რომ ადამიანში არასრულფასოვანმა კვებამ შეიძლება გამოიწვიოს ნივთიერებათა ცვლის მოშლა, ფიზიკური განვითარების შეფერხება, გონებრივი განვითარების ჩამორჩენა, ორგანიზმის გამძლეობის დაქვეითება მავნე ფაქტორების მიმართ (ავადობა, ინფექციები და სხვა), იმუნიტეტის დაქვეითება, სისხლნაკლებობა და სხვა. ამიტომ, რაციონი ისე უნდა იყოს შედგენილი, რომ უზრუნველყოს ორგანიზმის ნორმალური ცხოველმოქმედება, მაღალი შრომისუნარიანობა, კვების პროდუქტების რაოდენობა უნდა შეესაბამებოდეს ორგანიზმის ფიზიოლოგიურ მოთხოვნილებებს, ხოლო რაციონის კალორიულობა ენერგოდანახარჯებს;

5. მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის მაჩვენებლის სრულყოფილი გაანგარიშება უნდა მოხდეს სამომხმარებლო ფასეულობათა ცალკეული ჯგუფის დასაბუთებული ნორმების დამუშავების საფუძველზე, რაც საჭიროებს სპეციალურ გამოკვლევას და მოითხოვს სპეციალისტთა დიდი ჯგუფის მუშაობას. T–შრომისუნარიანი მამაკაცის მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის ღირებულება შეიძლება ვიანგარიშოთ შემდეგი ფორმულის გამოყენებით.

6. მოსახლეობის დაბალშემოსავლიანი ჯგუფების დაცვის, სიღარიბის დონის რეგულირების, მოხმარების ოპტიმალური სტანდარტის ფორმირების, მოსახლეობის შემოსავლების დიფერენციაციის რეგულირებისა და სხვა მიზნით უნდა გავითვალისწინოთ ისიც, რომ საერთაშორისო პრაქტიკაში გავრცელებული სამომხმარებლო ბიუჯეტების სხვა ფორმებიც. კერძოდ, საარსებო მინიმუმი, რაციონალური და ელიტარული სამომხმარებლო ბიუჯეტი (studme.org). მათგან საარსებო მინიმუმის ბიუჯეტი შეიძლება გამოყენებული იქნას მოსახლეობის ყველაზე დაბალშემოსავლიანი, მოწყვლადი ფენების დასაცავად (ინვალიდები, პენსიონერები, უმუშევრები, ახალგაზრდები, მრავალშვილიანი ოჯახები და სხვა), სიღარიბის დონისა და მასშტაბების შესამცირებლად. ხოლო მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი, როგორც მინიმალური სოციალური სტანდარტი საფუძვლად უნდა დაედოს მინიმალური ხელფასის განსაზღვრას, უზრუნველყოს შრომის მინიმალური ეფექტიანობის კრიტერიუმების დადგენა და სამუშაო ძალის ნორმალური კვლავწარმოება (ადამიანის ფიზიკური და სულიერი ძალების აღდგენა, მისი პიროვნული განვითარება). რაციონალური სამომხმარებლო ბიუჯეტი კი საჭიროა მოხმარების ოპტიმალური სტანდარტის ფორმირებისათვის და იგი მნიშვნელოვან ინსტრუმენტს წარმოადგენს საშუალო ხელფასის სიდიდეზე ზემოქმედების თვალსაზრისით. რაციონალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის დონეზე შრომის ანაზღაურების დონის მიღწევა უნდა გახდეს ქვეყნის მოსახლეობის შრომითი ცხოვრების ხარისხისა და ცხოვრების დონის ამაღლების საფუძველი, რაც მიმდინარე გლობალური პანდემიის პირობებში სახელმწიფოს მნიშვნელოვანი სოციალურ–ეკონომიკური ამოცანაა. ელიტარული, პრესტიჟული სამომხმარებლო ბიუჯეტის განსაზღვრის მიზანი უნდა იყოს შემოსავლების განაწილების სისტემის სრულყოფა, მათ შორის განსხვავების, დიფერენციაციის დიაპაზონის შემცირება, სოციალური სამართლიანობის დამკვიდრება და შესაბამისად საზოგადოებაში სოციალური დაძაბულობის ხარისხის შემცირება;

7. მიუხედავად იმისა, რომ მინიმალური ხელფასი გამოიყენება მრავალ ქვეყანაში, მაინც არ არსებობს ერთიანი აზრი მის საერთო სახელმწიფო დონეზე საკანონმდებლო წესით დადგენასთან დაკავშირებით, როგორც საქართველოში, ისე განვითარებულ ქვეყნებში. კერძოდ, მინიმალური ხელფასის დაწესების მოწინააღმდეგები აყალიბებენ შემდეგ არგუმენტებს: მინიმალური ხელფასის დაწესების შედეგად იზრდება უმუშევრობა და შესაბამისად მას არ გააჩნია დადებითი ეფექტები სიღარიბეზე ზემოქმედების თვალსაზრისით; ასუსტებს კონკურენციას შრომის ბაზარზე, ეწინააღმდეგება ფირმების დანახარჯების შემცირებას ეკონომიკური დაცემის პერიოდში, განაპირობებს ფასების ზრდას; უფრო მეტ ზიანს აყენებს მცირე ბიზნესს, ვიდრე მსხვილ ბიზნესს; ამცირებს მოთხოვნას სამუშაო ძალაზე, სამუშაო დროის ან სამუშაო ადგილების შემცირების ხარჯზე; იწვევს ინფლაციას, რადგან ბიზნესი ცდილობს დანახარჯების კომპენსაციას ფასების ზრდის მეშვეობით; იწვევს მოსახლეობის უღარიბესი ფენების დემოტივაციას, მათ შორის დამატებითი განათლების მიღებაში, იძლევა რა მათთვის სამუშაოს მიღების საშუალებას. სხვა მკვლევართა აზრით მინიმალური ხელფასის საერთო სახელმწიფო დონეზე საკანონმდებლო წესით დადგენასთან დაკავშირებით კი მოსალოდნელი დადებითი ეფექტებია:

$$T = \sum_{i=1}^{n}\sum_{J=1}^{n} Aij * Uij$$

n –მთლიან სამომხმარებლო ფასეულობათა ჯგუფების რაოდენობა.

n_i–**i**–ურ ჯგუფში სამომხმარებლო ფასეულობათა რაოდენობა.

Aij–სამომხმარებლო ფასეულობათა **i**–ურ ჯგუფში **j**–ურ ფასეულობათა რაოდენობა.

Uij–სამომხმარებლო ფასეულობათა **i**–ურ ჯგუფში **j**–ური ფასეულობის ფასი;

ცხოვრების დონის ამაღლება მოსახლეობის უღარიბესი და ნაკლებად დაცული ფენებისათვის; პერსონალის მოტივაციის გაძლიერება ეფექტიანი, მაღალმწარმოებლური შრომისათვის; მოხმარების სტიმულირება ღარიბი მოსახლეობის წილად ფულადი მასის გაზრდის მეშვეობით; ბიზნესის დანახარჯების შემცირება; სახელმწიფოს სოციალური დანახარჯების შემცირება მოსახლეობის უღარიბესი ფენების შემოსავლების ზრდის ხარჯზე და სხვა;

8. გარდა აღნიშნულისა მიმდინარე გლობალური ფინანსური და ეკონომიკური კრიზისის ეტაპზე, მინიმალურ ხელფასს შეუძლია შეასრულოს მნიშვნელოვანი როლი სამუშაო ძალის ნორმალური კვლავწარმოების უზრუნველყოფაში. კერძოდ: იგი განსაზღვრავს მარტივი შრომის საფასურად მომუშავის სამუშაო ძალის კვლავწარმოებისათვის მინიმალურად აუცილებელი მატერიალური სიკეთისა და მომსახურების მოცულობას და იძლევა მისი მიღების გარანტიას; მინიმალური სამომხმარებლო ბიუჯეტის დონეზე დადგენილი მოხმარების ასეთი მოცულობა განისაზღვრება საზოგადოების ეკონომიკური პოტენციალის განვითარებასთან შესაბამისობაში; მინიმალური ხელფასი, ხელფასის რეალური დიფერენციაციის უმნიშვნელოვანესი ფაქტორია, რადგან გავლენას ახდენს როგორც საშუალო და მინიმალური ხელფასის, ისე ცალკეული კვალიფიკაციური ჯგუფების ანაზღაურების ურთიერთშესაბამისობაზე, აგრეთვე შრომის ანაზღაურების მინიმალურ და მაქსიმალურ ზომაზე; მინიმალური ხელფასი გავლენას ახდენს ხელფასის სტრუქტურაზე, მასში მუდმივი და ცვალებადი ნაწილების ურთიერთშესაბამისობაზე და მთლიანად ხელფასის ორგანიზაციაზე საწარმოში;

9. სახელმწიფო რეგულირების ფუნქციას უნდა მიეკუთვნებოდეს არა მარტო მინიმალური სამომხმარებლო ბიჯეტისა და ხელფასის განსაზღვრა, არამედ მისი სისტემატური გადასინჯვა. ის კრიტერიუმები, რომლითაც მთავრობამ უნდა იხელმძღვანელოს გადასინჯვისას, შემდეგია: სამომხმარებლო საქონელსა და მომსახურებაზე ფასების ზრდა, ინფლაციის ტემპები; საშუალო ხელფასის ზრდა, სამუშაო ძალის ბაზრის კონიუნქტურა; საერთო ეკონომიკური პირობები და სხვა. აღნიშნული ფაქტორები განსაზღვრავენ გადასინჯვის პერიოდსაც. თუ გავითვალისწინებთ ჩვენი ქვეყნის დღევანდელ მდგომარეობას და ინფლაციის ტემპებს, ასეთი გადასინჯვა უნდა მოხდეს კვარტალში ერთხელ მაინც.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Bedianashvili, G., Bichia, Q., & Natsvlishvili, E. (2021). Development of Entrepreneurial Activity, Labor Market and Modern Challenges of Higher Education. *Globalization and Business.* 12, 21-31. (In Georgian). https://eugb.ge/uploads/content/N12/Givi%20Bedianashvili.pdf

Consumer Budget: Essence, Types and Methods of Formation - Labor Economics (studme.org)

Danilov, A. A., & Danilova, V. A. (2011). Consumer Budgets and their Importance for Improving the Living Standards of the Population. (cyberleninka.ru).

Decree 192 President of Georgia 22th April 2002. On Approval of the State Program for Raising the Minimum Wage and the Living Wage for 2002-2005. https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/115780?publication=0

Decree 351 President of Georgia 4th June 1999. On the Amount of the Minimum Wage. https://matsne.gov.ge/ka/document/view/%20112786?publication=0

Decree 43 President of Georgia. On Some Measures to Regulate the Remuneration of Employees of Executive Authorities. 24th January 2005. https://matsne.gov.ge/ka/document%20/view/94168?publication=0

Gaganidze, G. (2020). World Economic Before Pandemic, During Pandemic and after Pandemic. International Scientific-Practical Magazine. *Globalization and Business,* 12, 2.

Gelashvili, S., Mindorashvili, M., Abesadze, N., Okruashvili, M., Kutsurua, K., Fantsulaia, N., & Gelashvili, N. (2021). Monograph - Impact of the Covid-19 Pandemic on the Standard of Living in Georgia. Publishing TSU.

Gvelesiani, R. (2010). Labor Market and Employment Policy Contradictions and Success Strategies. *Economics and Business*, 4(3).

International Labour Organization (ILO). Convention C131-Minimum Wage Fixing Convention. (1970) (131). (ilo.org).

Jalagonia, D. (2019). The Minimum Wage in Georgia Will Become 320 GEL-Trade Union Law. BM.GE.

Kharaishvili, E., Erkomaishvili, G., Natsvlishvili, I., & Lobjanidze, M. (2021). Challenges of Food Transportation and Policy Priorities in Georgia. International Scientific-Practical Magazine *Economics and Business,* 13, 3. (tsu.ge).

Khelaia, N. (2020). The Minimum Wage 07.04.2020. The Minimum Wage - 1TV.

Labour Code of Georgia. Agencies of the Supreme Soviet of the Georgian SSR 7, 30/07/1971. (matsne.gov.ge).

Labour Code of Georgia. Law, 3132. 25th May 2006. (matsne.gov.ge).

Labour Code of Georgia. Law, 4113. 17th December 2010. (matsne.gov.ge).

Law of Georgia 30th Octomber 1998. Law 1678 – I, 4, 20.11.1998. Article.38. (matsne.gov.ge).

Law of Georgia 6819, On Employment Promotion, Tbilisi, 14 july 2020. (matsne.gov.ge).

Law of Georgia 7th May 2003. Law 2130-I, 15, 04.06.2003. Article.99. (matsne.gov.ge).

Makalatia, I. (2020). What Results May Bring the Introduction of a Minimum Wage in Georgia. BM.GE.

Mekvabishvili, E. (2020). Impact of Global Economic Crisis on the Georgian Economy. Magazine *Economics and Business,* 12, 2. http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge

Minimum Wage in Georgia - Problems and Challenges - Progress Center, Commersant.ge.

Minimum Wage in Russia. (2022). Wikipedia (wikipedia.org).

Murusidze, I. (2021). The Minimum Wage Is Set in our Neighboring Countries. Initiative of Levan Ioseliani. BM.GE.

Papava, V. (2015). Economic of Georgia. Reforms and Pseudo-Reforms. Publisher - Intelekti, Tbilisi.

Papava, V., & Charaia, V. (2020). The Coronomic Crisis and Some Challenges for the Georgian Economy. GFSIS, Expert Opinion, 136. https://gfsis.org.ge/files/library/opinion-papers/136-expert-opinion-eng.pdf

Resolution Government of Georgia 662, on Approval of the National Strategy of Labour and Employment Policy of Georgia for 2019-2023, Tbilisi, 30 December 2019. (matsne.gov.ge);

Shelia, M. (2014). Employers Demand on Labour Force in Georgia s Big Cities. Interdisciplinary Perspectives on Social Sciences. Cambridge Scholars Publishing, 2014/UK.

Sichinava, D. (2021). The Minimum Wage in Georgia. Evaluate Two Years of Broad Public Support. Labour and Social Justice. September, 2021 new_minimum_wage_2021_GEO.pdf.

Silagadze, A., & Atanelishvili T. (2014). The Main Economic Indicators of the EU and Georgia - Topical Problems of the Development of Economy and Economic Science. Collection of Scholarly Works of Paata Gugushvili Institute of Economics TSU.

Standard of living. Subsistence Level - National Statistics Office of Georgia. (2021). (geostat.ge).

Tkeshelashvili, Sh. (2019). 520.91 GEL. Minimum Wage Volume, According to the Bill of Beka Natsvlishvili. BM.GE.

Tsartsidze, M. (1993). About the Formation of the Minimum Wage and the Minimum Consumer Budget. Magazine *Economic*. 2-3, 1993.

Tsartsidze, M. (2004). Labour Market Formation and Reproduction of Labour Force in Georgia. Doctoral Dissertation. TSU, Tbilisi.

Tsartsidze, M. (1999). Reproduction of the Workforce and Remuneration in the Process of Forming a National Labor Market. Monograph. Publisher of TSU - Source of knowledge. https://www.nplg.gov.ge/geo

Tsartsidze, M. (2016). Poverty and the Economic Development Factors in Georgia. *European Journal of Humanities and Social Sciences*. Scientific journal, 1, vienna 2016.

Tsartsidze, M. (2022). Unemployment and poverty in Georgia. Monograph. Ivane Javakhishvili Tbilisi State University. Publisher of TSU. Tbilisi.

Tsartsidze, M., & Gabadadze Sh. (2022). Determining and Regulating the Subsistence Level Peculiarities in Georgia. *Economics and Business.* 1, 2022. http://eb.tsu.ge/?cat=nomer&leng=ge

Tukhashvili, M. (2011). Peculiarities of Labour Market Formation in Georgia in the Post-Soviet Period. International Conference: Labour Market and Employment 15-17 september, Izmit, Turkey.

Tukhashvili, M. (2012). Georgian Labour Market in the condition of Political and Economic Crisis. In the book:Youth Employment: Challenges and Opportunites. Timisoara. Eurostampa.

JEL Classification: B26, D21, D22, D23, G30, L30. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.012

DETERMINANTS OF THE STRUCTURE OF THE BOARD OF DIRECTORS AND THEIR IMPACT ON THE PERFORMANCE OF THE GEORGIAN BANKING SECTOR

DAVID SIKHARULIDZE

Doctor of Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
davit.sikharulidze@tsu.ge

SHOTA SHABURISHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
shota.shaburishvili@tsu.ge

LEILA KADAGISHVILI

Doctor of Economics, Assistant Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
Leila.kadagishvili@tsu.ge

TEA MUNJISHVILI

Doctor of Economics, Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
tea.munjishvili@tsu.ge

Abstract. After gaining independence of Georgia, the banking system has made a significant contribution to the Georgian economy. The financial sector of Georgia is fully represented by banks. The profitability of the banking sector is one of the best in the region. According to the data of the first and second quarters of 2021, ROE was 16.5%, and ROA - 1.8%. The high rate of profitability ensures stability in the banking sector. Despite the stability of the Georgian banking sector, compared to other companies, banks face a more competitive and volatile global environment. In general, the banking sector is very sensitive to public scrutiny and the risks associated with management and stakeholder failure. Governance issues in banks are gaining enormous importance.

The purpose of this research is to study the determinants of the structure of the Board of Directors and their impact on the profitability of the banking sector in relation to Georgia. The study identifies the structure of the board of directors as an alternative function of the management mechanism, the characteristics of the board, and the control variables. The banking sector of Georgia is represented by 15 banks, whose empirical research was conducted quarterly for 2017-2021. The study found that the size, firm size and age of the supervisory board were negatively correlated with ROE, while the size, duality, concentration of ownership and institutional ownership of the board of directors were positive. However, these variables are not statistically significant.

KEYWORDS: AGENCY THEORY, PRINCIPAL, AGENT, BOARD OF DIRECTORS, INSTITUTIONAL OWNERSHIP, OWNERSHIP CONCENTRATION, CEO DUALITY, LEVERAGE, ROA, ROE.

For citation: Sikharulidze, D., Shaburishvili, Sh., Kadagishvili, L., & Munjishvili, T. (2022). Determinants of the Structure of the Board of Directors and Their Impact on The Performance of the Georgian Banking Sector. *Globalization and Business.* 13, 83-91. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.012

JEL Classification: B26, D21, D22, D23, G30, L30. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.012

დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტები და მათი გავლენა საქართველოს საბანკო სექტორის ეფექტიანობაზე

დავით სიხარულიძე
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
david.sikharulidze@tsu.ge

შოთა შაბურიშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
shota.shaburishvili@tsu.ge

ლეილა ქადაგიშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, ასისტენტ-პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Leila.kadagishvili@tsu.ge

თეა მუნჯიშვილი
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
tea.munjishvili@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: აგენტობის თეორია, პრინციპალი, აგენტი, დირექტორთა საბჭო, ინსტიტუციონალური საკუთრება, საკუთრების კონცენტრაცია, აღმასრულებელი დირექტორების დუალობა, ლევერიჯი, ROA, ROE.

ციტირებისთვის: სიხარულიძე, დ., შაბურიშვილი, შ., ქადაგიშვილი, ლ., მუნჯიშვილი, თ. (2022). დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტები და მათი გავლენა საქართველოს საბანკო სექტორის ეფექტიანობაზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 83-91 https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.012

შესავალი

დამოუკიდებლობის მოპოვების შემდეგ საქართველოს ეკონომიკურ განვითარებაში საბანკო სისტემას მნიშვნელოვანი წვლილი შეაქვს. ფაქტობრივად საქართველოს საფინანსო სექტორი მთლიანად წარმოდგენილია ბანკებით (90%-ზე მეტი) (OECD, 2020). საბანკო სექტორის რენტაბელობა რეგიონში ერთ-ერთი საუკეთესოა. 2021 წლის პირველ და მეორე კვარტალის მონაცემებით დაბანდებულ კაპიტალზე უკუგება იყო 16,5%, ხოლო აქტივებზე უკუგება – 1,8%. რენტაბელობის მაღალი მაჩვენებელი საბანკო სექტორში სტაბილურობას უზრუნველყოფს. მიუხედავად საქართველოს საბანკო სექტორის სტაბილურობისა ბანკები სხვა კომპანიებთან შედარებით უფრო კონკურენტუნარიანი და არასტაბილური გლობალური გარემოს წინაშე დგანან. ზოგადად, საბანკო სექტორი ძალიან მგრძნობიარეა ერთი მხრივ საზოგადოების კონტროლის, ხოლო მეორე მხრივ მენეჯმენტისა და დაინტერესებული მხარეების წარუმატებელი ურთიერთობების რისკებთან.

მენეჯმენტსა და დაინტერესებულ მხარეებთან ურთიერთობის პროცესში დირექტორთა საბჭო არის შიდა მმართველობის რამდენიმე მექანიზმიდან ერთ-ერთი, რომელიც მიზნად ისახავს უზრუნველყოს აქციონერებისა და მენეჯერების ინტერესების მჭიდრო თანხვედრა და დისციპლინა ან აღმოფხვრას ნაკლებად ეფექტიანი მენეჯმენტი. თანამედროვე ორგანიზაციის თეორიაში თვალსაჩინოა კონფლიქტი აქციონერებსა და ფირმების მენეჯერებს შორის. ბერლი და მეანსი

(Berle and Means, 1932) ხაზგასმით აღნიშნავენ ფართოდ გავრცელებული საკუთრების და მასთან დაკავშირებული მონიტორინგის პრობლემების შესახებ. ბოლო ორი ათწლეულის განმავლობაში კორპორატიული კონტროლის ეფექტური მექანიზმების სისუსტე (მაგ., ფრირაიდინგი აქციონერების მიერ) დიდ ყურადღებას იქცევს, რაც კორპორატიული მართვის საკითხების (როგორიცაა აღმასრულებელი დირექტორის დუალობა, საბჭოს ზომა და შემადგენლობა და საბჭოს წევრების ანაზღაურება) ემპირიული კვლევების მზარდ რაოდენობაზე აისახება. თუმცა მტკიცებულებები ბევრ ამ საკითხზე საკმაოდ განსხვავებულია (Gugler, 1998). აქციონერთა სამართლებრივი დაცვა აძლიერებს შესაძლებლობას, რომ ფინანსისტებმა თავიანთი წილი მიიღონ ფულადი სახსრების ნაკადებში (Sheifer, 1997). ინვესტორების სამართლებრივი დაცვის ერთ-ერთი ასპექტია აქციონერთა გავლენა მენეჯმენტის მონიტორინგზე. განსაკუთრებით იმ შემთხვევებში, როდესაც საკუთრების კონცენტრაცია დაბალია, აქციის მფლობელებს ექნებათ სტიმული, გარკვეულწილად გააკონტროლონ საბჭოს შემადგენლობა, იმ იმედით, რომ დირექტორთა საბჭოს კონტროლი გავლენას მოახდენს ფირმის ფინანსურ მაჩვენებლებსა და ღირებულებაზე. ლა პორტა (La Porta et al., 1998) აჩვენებს, რომ კონცენტრირებული საკუთრება ნორმად ითვლება მთელ მსოფლიოში გარდა აშშ-ისა და დიდი ბრიტანეთისა, სადაც აქციონერთა უფლებების სამართლებრივი დაცვა ძლიერია, ქვეყნების უმეტესობას საკმაოდ კონცენტრირებული საკუთრება აქვს.

ბანკებში მმართველობის საკითხები უზარმაზარ მნიშვნელობას იძენს. აღსანიშნავია, რომ საქართველოში კორპორაციული მართვის საბაზისო სტანდარტებს ადგენს „მეწარმეთა შესახებ საქართველოს კანონი", „ფასიანი ქაღალდების ბაზრის შესახებ საქართველოს კანონი" და „ბუღალტრული აღრიცხვის, ანგარიშგებისა და აუდიტის შესახებ საქართველოს კანონი" (Baziari et al., 2019).

ასევე, მნიშვნელოვანია საერთაშორისო სტანდარტებზე დაფუძნებული „კომერციული ბანკების კორპორაციული მართვის კოდექსი", რომლის მოთხოვნების შესრულება სავალდებულოა საქართველოში მოქმედი ყველა კომერციული ბანკისა და უცხოური ბანკების ფილიალების ან შვილობილებისათვის (საქართველოს ეროვნული ბანკი 2021).

ამგვარად აღნიშნული კვლევის მიზანია, გავცეთ კითხვაზე პასუხი აქციონერებისა და მენეჯერების ურთიერთობისას საქართველოს საბანკო სისტემაში დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტები რა გავლენას ახდენს კომერციული ბანკების ფინანსურ მდგომარეობაზე.

ლიტერატურის ანალიზი

ამ ნაწილში განვიხილავთ დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის საკითხებთან დაკავშირებულ მოსაზრებებს. ფამა და ჯენსენი აღნიშნავენ, რომ დირექტორთა საბჭო არის კორპორატიული მართვის ბირთვი, რომლის სტრუქტურა გავლენას ახდენს მისსავე ფუნქციებზე (Fama and Jensen 1983). ზოგადად დირექტორთა საბჭო ასრულებს სამ ძირითად ამოცანას (Goodstein et. al., 1994). პირველი, ის აკავშირებს ორგანიზაციას გარემოსთან და უზრუნველყოფს კრიტიკული რესურსებით (Williamson, 1996). მეორე, საბჭოს აქვს შიდა მართვისა და მონიტორინგის ამოცანა (Barnhart et al., 1994). მას შეუძლია დაამყაროს წესრიგი ან მოიცილოს არაეფექტური მენეჯმენტის გუნდები. მესამე – საბჭოს მნიშვნელოვანი როლი ენიჭება სტრატეგიული გადაწყვეტილების მიღებაში (Fama and Jensen, 1983).

წინამდებარე კვლევა ეძღვნება მეორე ამოცანის, კერძოდ, ფირმების ეფექტიანობაზე მართვის შიდა მექანიზმის გავლენის შესწავლას. მონსკი და მინოვი (Monks and Minow, 1995) თავიანთ ნაშრომში აღნიშნავენ, რომ საბჭოს მიერ განხორციელებულ მონიტორინგს ნამდვილად შეუძლია გააუმჯობესოს მენეჯერის გადაწყვეტილებების ხარისხი. სამეთვალყურეო და დირექტორთა საბჭოს მონიტორინგის როლის გაზრდას სხვადასხვა ასპექტი განსაზღვრავს. ერთ-ერთი მათგანია საბჭოს ზომა. ჰალებლიანი და ფინკელშტეინი (Haleblian and Finkelstein, 1993) ამტკიცებენ, რომ მართვის დიდი ზომის საბჭოს მთავარი უპირატესობა არის ის, რომ დიდ ჯგუფს აქვს პრობლემების გადაჭრის მეტი შესაძლებლობები. თუმცა, სავარაუდოა, რომ ძალიან დიდი საბჭოები არაეფექტურია. ჯენსენი (Jensen, 1993) აღნიშნავს, რომ „ჯგუფების ზრდასთან ერთად, ისინი ნაკლებად ეფექტური ხდებიან, რადგან კოორდინაციისა და პროცესის პრობლემები აჭარბებს მეტი ადამიანის მონაწილეობის უპირატესობებს". ლიპტონმა და ლორშმა (Lipton & Lorsch, 1992) უფრო მტკიცედ ჩამოაყალიბეს თავიანთი მოსაზრება, რომ „ქცევის ნორმები უმეტეს საბჭოში დისფუნქციურია". ზაჰრა და პირსი (Zahra and Pearce, 1989) ამტკიცებენ, რომ შესაძლოა არსებობდეს ბარიერი, რომ საბჭოს ზომამ შეიძლება უარყოფითი გავლენა მოახდინოს კომპანიის ეფექტიანობაზე. თუმცა ამ საკითხზე ემპირიული მტკიცებულებები საკმაოდ მწირია. შესამჩნევი გამონაკლისია ერმაკის კვლევები (Yermack, 1996), რომელმაც გამოავლინა, ძლიერი ნეგატიური მიმართება ფირმის ეფექტიანობასა და საბჭოს ზომას შორის.

საბჭოს ოპტიმალური ზომის განსაზღვრა მკვლევარების დებატების საგანია ლიპტონი (Lipton and Lorsch, 1992), ჯენსენი (Jensen, 1993), ერმაკი (Yermack, 1996), დალტონი (Dalton et al., 1999), ჰერმალინი (Hermalin and Weisbach, 2003). მკლევართა ერთი ჯგუფი ლიპტონი (Lipton and Lorsch, 1992, ჯენსენი (Jensen M., 1993) მიიჩნევს, რომ საბჭოს მცირე ზომა დადებითად აისახება ფირმის საქმიანობაზე, ხოლო მეორე ჯგუფის აზრით – პფევერი (Pfeffer, 1972), კლეინი (Klein, 1998), ადამსი (Adams and Mehran, 2003) – საბჭოს დიდი ზომა პოზიტიურ გავლენას ახდენს ფირმის საქმიანობაზე, ვინაიდან მიაჩნიათ რომ საბჭოს დიდი ზომა

უზრუნველყოფს ეფექტიან მონიტორინგსა და გადაწყვეტილების მიღების პროცესს. ისინი ვინც ემხრობიან მცირე ზომის საბჭოს, თვლიან რომ მსხვილი ზომის საბჭო აწყდება მოუქნელობისა და „ფრირაიდინგის" პრობლემას. საბჭოს ზომის ზრდასთან ერთად იზრდება „ფრირაიდინგის" პრობლემა და მცირდება საბჭოს საქმიანობის ეფექტიანობა. აღნიშნული მოსაზრება მტკიცდება ჯენსენის ნაშრომში (Jensen, 1993), რომელიც აღნიშნავს, რომ მცირე ზომის საბჭოში გადაწყვეტილების მიღების პროცესი ეფექტიანია კარგი კოორდინაციისა და კომუნიკაციის ნაკლები პრობლემის გამო. ერმაკი (Yermack, 1996)–ი და აიზენბერგი (Eisenberg et al., 1998)–ი თავიანთ კვლევებში ამტკიცებენ, რომ მცირე ზომის საბჭო ასოცირდება ფირმის მაღალ ღირებულებასთან, ხოლო დიდი ზომის საბჭო აწყდება კომუნიკაციის და დამაკავშირებელი პროცესების პრობლემას, რომელიც თავის მხრივ იწვევს კონფლიქტს (O'Reilly et al., 1989). ანდრესმა (Andres et al., 2005) დაადგინა, რომ არსებობს უარყოფითი კავშირი საბჭოს ზომასა და ბანკების ფინანსურ მაჩვენებლებს შორის. ველნამპიმ და ნიმალათასანმა (Velnampy and Nimalathasan, 2008) შეისწავლეს ფირმის ზომის გავლენა ცეილონის საჯარო ბანკის და ცეილონის კომერციული ბანკის მომგებიანობაზე შრი–ლანკაში 1997–დან 2006 წლამდე პერიოდში და დაადგინეს, რომ არსებობს პოზიტიური კავშირი ფირმის ზომასა და მომგებიანობას შორის ცეილონის კომერციულ ბანკებში. სხვა მხრივ კლაინი ამტკიცებდა, რომ აღმასრულებელი დირექტორებისათვის რჩევის ტიპი და მნიშვნელობა იზრდება ორგანიზაციის კომპლექსურობისა და ზომის ზრდასთან ერთად (Klein, 1998). მაგალითად, მრავალ სეგმენტში მოქმედ დივერსიფიცირებულ ფირმების მენეჯმენტს შესაძლოა დასჭირდეთ კომპლექსური რჩევა და საკითხის დეტალური განხილვა (Hermalin and Weisbach, 1988), შესაბამისად ასეთი ტიპის ფირმებისათვის აუცილებელი ხდება საბჭოს ზომის ზრდა. ამ ანალიზიდან გამომდინარე შემდეგი სახით მოვახდენთ ჰიპოთეზის ფორმულირებას.

H1. საბჭოს ზომა პოზიტიურად არის დაკავშირებული ფირმის ეფექტიანობასთან.

დებატების საგანია ასევე, აღმასრულებელ დირექტორთა დუალობასა და ფირმის ეფექტიანობას შორის მიმართება. კერძოდ, აგენტობის თეორიის მომხრეები ამტკიცებენ, რომ მხარეებს შორის (პრინციპალი და აგენტი) კონფლიქტი გარდუვალია. ამ თეორიის მიხედვით, ინდივიდი მოქმედებს უპირატესად თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე ვიდრე ალტრუისტულად. ამ მოსაზრებიდან გამომდინარე აღმასრულებელი დირექტორის დუალობა (კომბინირებული ლიდერობის სტრუქტურა) იწვევს ძალაუფლებისა და უფლებამოსილების კონსოლიდაციას, რამაც შეიძლება წარმოქმნას დარღვევები და გამოიწვიოს საბჭოს ეფექტიანობის მონიტორინგის შემცირება და შესუსტება (Solomon, 2007). ასეთი ძლიერი აღმასრულებელი დირექტორი, სხვა შეზღუდვების არ არსებობის პირობებში, იმოქმედებს თავისი ინტერესებიდან გამომდინარე, რამაც შეიძლება დააზიანოს პრინციპალის ეკონომიკური კეთილდღეობა (Deegan, 2006).

აღმასრულებელი დირექტორის დუალობა ამცირებს დირექტორთა საბჭოს მონიტორინგის როლს აღმასრულებელ მენეჯერზე რამაც, თავის მხრივ, შეიძლება უარყოფითად იმოქმედოს კორპორატიულ ეფექტიანობაზე (Elsayed, 2007). ამრიგად, აგენტობის თეორია ვარაუდობს უარყოფით კავშირს აღმასრულებელი დირექტორის დუალობასა და ფირმის ეფექტიანობას შორის (Boyd et al. 1997).

მკვეთრად განსხვავდება მმართველობის თეორია. მმართველობის თეორია ოპტიმისტურად უყურებს ადამიანის (მენეჯერის) ქცევას, რომელიც ამტკიცებს, რომ აგენტები სულაც არ არიან მოტივირებულნი ინდივიდუალური მიზნებით, არამედ მოქმედებენ დირექტორების ინტერესებიდან გამომდინარე (Barney, 1990), (Donaldson, 1990a), (Davis et al., 1997). ამ თეორიის მიხედვით, მეცნიერთა ჯგუფი ვარაუდობს აღმასრულებელ დირექტორთა ძალაუფლების კონსოლიდაციას. სხვა სიტყვებით, რომ ვთქვათ აღმასრულებელი დირექტორის საუკეთესო მმართველობითი როლი შეიძლება მხოლოდ მაშინ განხორციელდეს, როდესაც აღმასრულებელი დირექტორების და საბჭოს თავმჯდომარის როლი გაერთიანებულია (Donaldson & Davis, 1991), (Ong & Lee, 2000). მაშასადამე, მმართველობის თეორია გვთავაზობს პოზიტიურ დამოკიდებულებას აღმასრულებელი დირექტორების დუალობასა და ფირმის ეფექტიანობას შორის (Boyd, 1995). ამგვარად აღნიშნულ კვლევაში გათვალისწინებული იქნება აგენტობის თეორიის პერსპექტივა. კერძოდ აგენტობის თეორიის თანახმად, აღმასრულებელი დირექტორის დუალობა შეამცირებს ფირმის ეფექტიანობას და ჰიპოთეზასაც შემდეგნაირად ჩამოვაყალიბებთ:

H2. აღმასრულებელი დირექტორის დუალობა ნეგატიურად არის დაკავშირებული ფირმის ეფექტიანობასთან.

საკუთრების კონტროლი და ინსტიტუციონალური საკუთრება ასევე ფირმის ეფექტიანობის მნიშვნელოვანი ელემენტია. მაგალითად, აგიემანგი (Agyemang & Castellini, 2015) ფოკუსირებას ახდენს საკუთრების კონტროლსა და საბჭოს კონტროლის სისტემაზე, რომელიც მოქმედებს განვითარებადი ქვეყნების კორპორაციებში და ვარაუდობს, რომ ეს სისტემები მნიშვნელოვანია განვითარებად ქვეყნებში კარგი კორპორაციული მართვის პრაქტიკის გასაძლიერებლად. კირებოა–კოლემანმა (Kyereboah-Coleman, 2007)–მა გამოავლინა, რომ ინსტიტუციონალურ სააქციო კაპიტალში მონაწილეობა ზრდის ფირმის საბაზრო ღირებულებას. სხვა მხრივ მაშაიეხმა (Mashayekhi & Bazaz, 2008), რომელიც იკვლევდა კორპორაციული მართვის ინდექსის როლს ფირმის ეფექტიანობაში (შემოსავალი ერთ აქციაზე, შემოსავალი

დაბანდებულ აქტივებზე, შემოსავალი დაბანდებულ აქციებ-ზე) გამოავლინა, რომ ინსტიტუციონალური ინვესტორების არსებობა არ არის პოზიტიურად დაკავშირებული ფირმის ეფექტიანობასთან.

H3. ინსტიტუციონალური საკუთრება პოზიტიურად არის დაკავშირებული ფირმის ეფექტიანობასთან.

კვლევის მეთოდოლოგია და ემპირიული მოდელი

აღნიშნული კვლევა ემსახურება დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტების გავლენის შესწავლას საქართველოს კომერციული ბანკების ეფექტიანობაზე. მიზნის მისაღწევად ემპირიული ანალიზისათვის გამოყენებულია ეროვნული ბანკის მონაცემთა ბაზა და დამოუკიდებელი აუდიტორული დასკვნა, (საქართველოს ეროვნული ბანკი, 2021) მასში ხელმისაწვდომია ეროვნული ბანკის მოთხოვნების, კომერციულ ბანკების შესახებ როგორც ფინანსური ანგარიშგების საერთაშორისო სტანდარტების (ფასს) შესაბამისად მომზადებული კვარტალური ანგარიშგებები, ასევე, პილარ 3-ის ანგარიშგებები, რომელიც მოიცავს ინფორმაციას ბანკის წინაშე არსებული რისკების, საზედამხედველო კაპიტალის ელემენტების, კორპორაციული მართვისა და რისკების მართვის შესახებ. კვლევის ფარგლებში შერჩევა მოიცავს 15 კომერციულ ბანკს და დაკვირვება განხორციელდა 2017-2021 წლების განმავლობაში კვარტალურად.

კვლევაში გამოყენებული ცვლადები ასე კლასიფიცირდება: ფირმის ეფექტიანობა, დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტები და ფირმის მახასიათებლები. ფირმის ეფექტიანობისათვის გამოვიყენებთ შემდეგ ცვლადებს: ROA, ROE. დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების სახით გამოვიყენებთ მის ზომას, აღმასრულებელ დირექტორთა დუალობას და ინსტიტუციონალურ საკუთრებას. მაკონტროლებელ ცვლადებად განისაზღვრა: ფირმის ასაკი, ზომა და ლევერიჯი. (იხ. ცხრილი 1).

ემპირიული მოდელი

დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტებისა და ფირმის ეფექტიანობას შორის კავშირის შესწავლისათვის გამოყენებულია პანელურ მონაცემთა ბაზაზე დაფუძნებული რეგრესული მოდელი. პანელურ მონაცემთა ბაზა გვეხმარება, გავითვალისწინოთ ფირმის ჰეტეროგენურობა შესაძლო ამხსნელ ცვლადებთან მიმართებით. პანელურ მონაცემთა OLS რეგრესული მოდელი განისაზღვრა შემდეგი ტოლობით:

$$ROA_{it} = \beta_0 + \beta_1 BS1_{it} + \beta_2 BS2_{it} + \beta_3 CEOdual_{ti} + \beta_4 IO_{it} + \beta_5 age_{it} + \beta_6 concen_{it} + \beta_7 Size_{it} + \beta_8 Lev_{it} + \varepsilon_{it}$$

$$ROE_{it} = \beta_0 + \beta_1 BS1_{it} + \beta_2 BS2_{it} + \beta_3 CEOdual_{ti} + \beta_4 IO_{it} + \beta_5 age_{it} + \beta_6 concen_{it} + \beta_7 Size_{it} + \beta_8 Lev_{it} + \varepsilon_{it}$$

ცხრილი 1 ცვლადები და მათი განმარტებები

ცვლადები	სიმბოლო	საზომი
ფირმის ეფექტიანობის ცვლადები (დამოკიდებელი ცვლადები)		
მოგება დაბანდებულ აქტივებზე	ROA	PBDIT/მთლიანი აქტივები
მოგება დაბანდებულ ინვესტიციებზე	ROE	PBDIT / (სააქციო კაპიტალი + რეზერვები და ფონდები)
დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადები (დამოუკიდებელი ცვლადები)		
სამეთვალყურეო საბჭოს ზომა	BS1	წევრების რაოდენობა
დირექტორთა საბჭოს ზომა	BS2	წევრების რაოდენობა
ინსტიტუციონალური საკუთრება	IO	ფინანსური ინსტიტუტების წილი სააქციო საზოგადოებაში
საკუთრების კონცენტრაცია	CONCEN	საკუთრების კონცენტრაცია – ხუთი მსხვილი აქციონერის წილი მთლიან აქციებში.
აღმასრულებელი დირექტორების დუალობა	Dual	დიქოტომიური ცვლადი, ვანიჭებთ 1, თუ ორგანიზაციაში ადგილი აქვს დუალობას და ვანიჭებთ 0-ს თუ არ აქვს ადგილი დუალობას.
მაკონტროლებელი ცვლადები (დამოუკიდებელი ცვლადები)		
ფირმის ასაკი	FA	პერიოდი დაფუძნებიდან-დღემდე
ლევერიჯი	Lev	მთლიანი ვალდებულებებისა და სააქციო კაპიტალის თანაფარდობა
ფირმის ზომა	Size	გაყიდვების მოცულობა (გალოგარითმებული)

კვლევის შედეგები

ამ ნაწილში მოცემულია დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების გავლენის შეფასების შედეგებს ფირმის ეფექტიანობაზე. პირველ ეტაპზე, გაანალიზებულია დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცალკეული ცვლადის გავლენა ფირმის ეფექტიანობის ინდიკატორებზე. მომდევნო ეტაპზე შეფასებულია დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების გავლენა მაკონტროლებელ ცვლადებთან ერთად.

ცვლადების წინასწარი ანალიზი განხორციელდა აღწერილობითი სტატისტიკის გამოყენებით მთლიანი საბანკო სექტორისთვის, რომელიც მოცემულია ცხრილი 2-ში. ROA-ს საშუალოა 0,61, ხოლო სტანდარტული გადახრა – 2.8, ROE-ს საშუალოა 4.7 ხოლო სტანდარტული გადახრა – 18.2. წმინდა საპროცენტო მარჟის საშუალოა 5,3, ხოლო სტანდარტული გადახრა – 2,4.

ცხრილი 3 გვაჩვენებს, რომ დირექტორთა საბჭოს საშუალო ზომა არის 5 წევრი. აღმასრულებელი დირექტორების დუალობა თითქმის არ ვლინდება. ლევერიჯის საშუალო მაჩვენებალია 0,8. ბანკების საშუალო ასაკი 18 წელია. ინსტიტუციონალური საკუთრების წილი 82%, ხოლო საკუთრების კონცენტრაცია განისაზღვრა 77,45%-ით.

ცხრილი 4. გვაჩვენებს ყველა ცვლადის კორელაციის მატრიცას განხორციელებულ 255 დაკვირვებაზე დაყრდნობით, არსებული მულტიკოლენიარობის დასადგენად. თუ დამოუკიდებელ ცვლადებს შორის კორელაცია 0,5-ზე დაბალია, ეს ნიშნავს, რომ მათ შორის კორელაცია სუსტია. კორელაციური მატრიცა, გვაჩვენებს, რომ არ არსებობს მკაფიო მულტიკოლენიალურობის ალბათობა რეგრესულ მოდელში.

ცხრილი 5. და ცხრილი 6. გვაჩვენებს, რომ დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების ერთი ნაწილი სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია, ხოლო მეორე ნაწილი არ არის სტატისტიკურად მნიშნელოვანი. კერძოდ სტატისტიკურად მნიშნელოვანი ცვლადია დირექტორთა საბჭოს შემადგენლობა და ის დადებითად არის დაკავშირებული ROA-სთან. ასევე სტატისტიკურად მნიშნელოვანი ცვლადია ინსტიტუციონალური საკუთრება და უარყოფითად არის დაკავშირებული ROA-სთან. საკუთრების კონცენტრაცია არ არის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი ცვლადი თუმცა უარყოფით გავლენას ახდენს.

ცხრილი 5. აჩვენებს დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების გავლენას ROE-ზე. როგორც ცხრილიდან ჩანს სტატისტიკურად მნიშნელოვანი ცვლადებია საკუთრების კონცენტრაცია და ინსტიტუციონალური საკუთრება. ამ ცვლადებიდან ინსტიტუციონალური საკუთრება უარყოფით დამოკიდებულებაში იმყოფება ROE-სთან, ხოლო დირექტორთა საბჭოს ზომა დადებით გავლენას ახდენს ROE-ზე.

ცხრილი 7. აჩვენებს დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის ცვლადების გავლენას ROE-ზე. როგორც ცხრილიდან ჩანს სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი ცვლადია სამეთვალყურეო საბჭოს ზომა, რომელიც უარყოფით მიმართებაშია ROE-სთან. მართალია დირექტორთა საბჭოს ზომა და დუალობა დადებით მიმართებაშია ROE-სთან, მაგრამ ისინი არ წარმოადგენენ სტატისტიკურად მნიშვნელოვანს. ინსტიტუციონალური საკუთრება არ არის სტატისტიკურად მნიშნელოვანი ცვლადი, რომელიც ამავე დროს უარყოფით მიმართებაშია ROE-სთან. მაკონტროლებელი ცვლადებიდან სტატისტიკუ-

ცხრილი 2 აღწერილობითი სტატისტიკა

	ROE	ROA	LEV	LOGSIZE	AGE
Mean	4.739647	0.610627	0,80	7,57	17,80
Median	7.290000	1.370000	0,85	7,61	20,00
Maximum	48.45000	4.520000	1,00	9,17	29,00
Minimum	-84.30000	-17.23000	0,19	5,80	4,00
Std. Dev.	18.26799	2.800071	0,14	0,72	8,27
Observations	255	255	255	255	255

ცხრილი 3 აღწერილობითი სტატისტიკა

	BM1	BM2	CEODUAL	CONCEN	IO
Mean	5,29	4,52	0,02	77,45	82,60
Median	5,00	4,00	0,00	91,80	100,00
Maximum	9,00	8,00	1,00	446,67	100,00
Minimum	3,00	2,00	0,00	8,28	5,00
Std. Dev.	1,24	1,66	0,14	34,63	33,44
Observations	255	255	255	255	255

ცხრილი 4. კორელაციის მატრიცა

	ROA	ROE	BM1	BM2	CEODUAL	CONCEN	IO	LEV	LOGSIZE	AGE
ROA	1,00									
ROE	0,94	1,00								
BM1	0,01	0,05	1,00							
BM2	0,18	0,25	0,41	1,00						
CEODUAL	0,11	0,09	0,06	0,09	1,00					
CONCEN	-0,08	-0,16	-0,32	-0,27	0,13	1,00				
IO	-0,16	-0,21	-0,47	-0,59	-0,01	0,34	1,00			
LEV	0,09	0,09	0,23	0,50	0,04	-0,35	-0,30	1,00		
LOGSIZE	0,22	0,26	0,40	0,69	0,03	-0,48	-0,52	0,70	1,00	
AGE	0,10	0,12	0,25	0,51	0,18	0,28	-0,29	0,01	0,27	1,00

ცხრილი 5. დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტების გავლენა ფირმის ეფექტიანობაზე

	დამოკიდებული ცვლადი — ROA				
	1	2	3	4	5
BM1	0,018 (0.142)				
BM2		0,311 (0.104)***			
CEODUAL			2,117 (1.260)*		
CONCEN				-0,008 (0.005)	
IO					-0,014 (0.005)**
R-squared	0,000	0,034	0,011	0,010	0,027

ცხრილი 6. დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტების გავლენა ფირმის ეფექტიანობაზე

	დამოკიდებული ცვლადი – ROE				
	1	2	3	4	5
BM1	0,732 (0,927)				
BM2		2,782 (0,668)***			
CEODUAL			11,902 (8,233)		
CONCEN				-0,074 (0,032)**	
IO					-0,114 (0,033)***
R-squared	0,002	0,064	0,008	0,020	0,044

რად მნიშვნელოვანი ცვლადია ლევერიჯი, რომელიც უარყოფით მიმართებაშია ROE-სთან და ფირმის ზომა, რომელიც დადებით მიმართებაში იმყოფება ROE-სთან. ROE-სთან დადებით მიმართებაში იმყოფება ფირმის ასაკი, თუმცა არ არის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი ცვლადი.

ცხრილი 7-ში ასევე წარმოდგენილია დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტების ცვლადების გავლენა ROA-ზე. ცხრილიდან ჩანს, რომ ამ შემთხვევაშიც სამეთვალყურეო საბჭოს ზომა სტატისტიკურად მნიშვნელოვანია და უარყოფით გავლენას ახდენს ROA-ზე.

სტატისტიკურად მნიშვნელოვან ცვლადებს მიეკუთვნება აღმასრულებელ დირექტორთა დუალობა და ფირმის ზომა, რომელიც დადებით გავლენას ახდენს ROA-ზე. ROA-სთან დადებით მიმართებაშია დირექტორთა საბჭოს ზომა, საკუთრების კონცენტრაცია, თუმცა აღნიშნული ცვლადები სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი არ არის. ინსტიტუციონალური საკუთრება, ლევერიჯი და ფირმის ასაკი, რომლებიც უარყოფით მიმართებაში იმყოფებიან ROA-სთან ასევე არ არის სტატისტიკურად მნიშვნელოვანი. საკუთრების კონცენტრაციის გავლენა არ არის ცალსახა, ვინაიდან როგორც კვლევებიდან ჩანს, ROE-ზე ის უარყოფით გავლენას ახდენს მაშინ, როდესაც ROA-ზე მოქმედებს დადებითად.

ცხრილი 7. კორპორაციული მართვის ცვლადების გავლენა ფირმის ეფექტიანობაზე

	დამოკიდებული ცვლადი ROE	დამოკიდებული ცვლადი ROA
	1	2
BM1	-2,136 (1,055)*	-0,332 (0,165)*
BM2	1,599 (1,119)	0,086 (0,175)
CEODUAL	12,656 (8,073)	2,133 (1,261)**
CONCEN	-0,063 (0,052)	0,000 (0,008)
IO	-0,044 (0,044)	-0,008 (0,007)
LEV	-23,207 (11,543)*	-2,645 (1,803)
LOGSIZE	6,195 (2,880)*	1,110 (0,450)**
AGE	0,017 (0,194)	-0,003 (0,030)
C	-13,431 (18,853)	-3,637 (2,944)
Observations	255	255
R-squared	0.12	0.08

დასკვნა

წინამდებარე კვლევის ფარგლებში შევისწავლეთ დირექტორთა საბჭოს სტრუქტურის დეტერმინანტების (დირექტორთა და სამეთვალყურეო საბჭოს ზომა, საკუთრების კონცენტრაცია, ინსტიტუციონალური საკუთრება, აღმასრულებელი დირექტორების დუალობა) და მაკონტროლებელი ცვლადების (ფირმის ზომა, ლევერიჯი და ფირმის ასაკი) გავლენა საბანკო სექტორის რენტაბელობაზე. კვლევის პროცესში გამოვიყენეთ OLS რეგრესიის ემპირიული მოდელი. კვლევის შედეგები ნაწილობრივ შეესაბამება აგენტობის თეორიაში მოცემულ პროგნოზებს. კერძოდ, როგორც კვლევის შედეგებიდან ჩანს, დირექტორთა საბჭოს საშუალო ზომა 4 წევრია, ხოლო სამეთვალყურეო საბჭოსი – 5. საკუთრების კონცენტრაცია ძალზე მაღალია, საშუალო ზომაა 77%. დირექტორთა საბჭოს ზომა დადებით გავლენას ახდენს ფირმის ეფექტიანობაზე, ხოლო სამეთვალყურეო საბჭოს ზომა – უარყოფითს. აღმასრულებელი დირექტორების დუალობა ფირმის ეფექტიანობაზე დადებით გავლენას ახდენს, ხოლო ინსტიტუციონალური საკუთრება – უარყოფითს.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Adams, R. A. (2003). Is corporate governance different for bank holding companies? *Economic Policy Review-Federal Reserve Bank of New York*, 9 (1), 123-142.

Agyemang, O. A. (2015). Corporate governance in an emergent economy: a case of Ghana. *Corporate Governance: The international journal of business in society*, 15 (1), 52-84.

Andres, P.D. (2005). Corporate boards in OECD countries: Size, composition, functioning and effectiveness. *Corporate Governance*, 13 (2), 197-210.

Barney, J. B. (1990). The Debate Between Traditional Management Theory And Organizational Economics: Substantive Differences or Inter Group Conflict. *The Academy of Management Review*. 15 (3), 382-393.

Barnhart, S. W. (1994). Firm Performance and Board Composition: Some. *New Evidence. Managerial and Decision Economics*, 329-340.

Baziari, A., Ksovreli, T. & Tevzadze, E. (2019). Corporate governance and its importance. *Economics and Banking*, 6 (1), 5-15. (In Georgian).

Berle, A. M. (1932). The modern Corporation and private Property. *NewYork: MacMilllan.*

Boyd, B. K. (1997). CEO Duality and Firm Performance: An International Comparison, In H. Thomas, D. O'Neal & M. Ghertman. *Strategy, Structure and Style, Chichester: John Wiley & Sons*, 23-39.

Dalton, D. D. (1999). Number of directors and financial performance: a meta-analysis. *The Academy of Management Journal*, 42 (6), 674-686.

Davis, J. H. & Donaldson, F. D. (1997). Towards a Stewardship Theory of Management. *Academy of Management Review*, 22 (1), 20-47.

Deegan, C. (2006). Financial Accounting Theory. *Sydney: Second Edition, Sydney: McGraw Hill Australia Pty Ltd.*

Donaldson, L. (1990a). The Ethereal Hand: Organizational Economics And Management Theory. *The Academy of Management Review,*, 15 (3), 369-381.

Eisenberg, T. S. (1998). Larger board size and decreasing firm value in small firms. *Journal of Financial Economics*, 48 (1), 35-54.

Elsayed, K. (2007). Does CEO Duality Really Affect Corporate Performance? *Corporate Governance: An International Review*, 15 (6), 1203-1224.

Fama, E. J. (1983). Separation of ownership and control. *Journal of Law and Economics*, *27*, 301-325.

Goodstein, J. G. (1994). The Effects of Board Size and Diversity on Strategic Change. *Strategic Management Journal,* 241-250.

Gugler, K. (1998). Corporate Governance and economic performance, A survey. *University of Vienna: Deapartament of Economics.*

Haleblian, J. (1993). Top Management Team Size, CEO Dominance, and Firm Performance: the Moderating Roles of Environmental Turbulence and Discretion. *Academy of Management Journal*, 844-63.

Hermalin, B. (2003). Boards of directors as an endogenously determined institution: a survey of the economic literature. *Federal Reserve Bank of New York Policy Review*, 9 (1), 7-26.

Hermalin, B. W. (1988). The determinants of board composition. *Rand Journal of Economics*, 19 (4), 589-606.

Jensen, M. (1976). Theory of the firm: managerial behaviour, agency costs and capital structures. *Journal of Financial Economics*, 3 (4), 305-60.

Jensen, M. (1993). The modern industrial revolution, exit and the failure of internal control systems. *Journal of Finance*, 48 (3), 831-880.

Klein, A. (1998). Firm performance and board committee structure. *Journal of Law and Economics*, 41 (1), 275-304.

Kyereboah-Coleman, A. (2007). Corporate governance and firm performance in Africa: a dynami panel data analysis. paper prepared for the International Conference in Emerging Markets. *Journal for Studies in Economics & Econometrics*, 32 (2), 1-24.

La Porta, R. L. (1998). Law and Finance. *Journal of Political Economics, 27*, 595-612.

Lipton, M. A. (1992). A Modest Proposal for Improved Corporate Governance. *The Business Lawyer*, 48 (1), 59-77.

Mashayekhi, B. A. (2008). Corporate Governance and Frm Performance in Iran. *Journal of Contemporary Accounting & Economics*, 4 (2), 156-172.

Monks, R. A. (1995). Corporate Governance. *Cambridge: Basil Blackwell*.

National Bank of Georgia. (2021). https://nbg.gov.ge/. Retrieved from https://nbg.gov.ge/supervision/banking-supervision.

National Bank of Georgia. (2021). www.nbg.gov.ge.

O'Reilly, C. C. (1989). Work group demography, social integration and turnover. *Administrative Science Quarterly*, 34 (1), 21-37.

OECD. (2020). Access of small and medium enterprises to green finance in Georgia. *Paris. Publishing.* (In Georgian)

Pfeffer, J. (1972). Size and composition of corporate boards of directors: the organization and its environment. *Administrative Science Quarterly*, 17 (2), 218-229.

Sheifer, A. A. (1997). A survey of corporate governance. *Journal of Finance LII* (2), 737-783.

Solomon, J. (2007). Corporate Governance and Accountability. *Second Edition, Chichester: John Wiley and Sons Ltd.*

Velnampy, T. N. (2008). An association between organisational growth and profitability: A study of commercial ank of Ceylon Ltd. Srilanka. *Economic and Administrative Series*, 2, 46-57.

Williamson, O. E. (1996). The Mechanisms of Governance. *New York: Oxford University Press.*

Yermack, D. (1996). Higher market valuation of companies with a small board of directors. *Journal of Financial Economics*, 40 (2), 185-221.

Zahra, S. A. (1989). Boards of Directors and Corporate Financial Performance: A Review. *Journal of Management*, 291-334.

JEL Classification: I10, I11, I18. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.013

MEDICAL STUDENTS' CAREER CHOICE AND ATTITUDES TOWARDS FAMILY MEDICINE

TENGIZ VERULAVA

Doctor of Medicine, Professor

School of Medicine and Healthcare Management

Caucasus University, Georgia.

tverulava@cu.edu.ge

Abstract. In order to provide high quality primary health care system, qualified family doctors are needed. An extremely low number of properly qualified family physicians is a worldwide problem. Countries are using various strategies in order to solve this problem, for instance, they are encouraging medical students to choose family medicine as a profession. Despite these attempts, family medicine still struggles with a lack of interest, while the determination to choose a special career is increasing. According to studies, a very small number of undergraduate medical students chose family medicine as a profession. The decision to become a family doctor is influenced by the following characteristics: age, sex, family status, rural life. Studies show that students who choose family medicine are more likely to be socially oriented, instead of seeking leadership opportunities, they have a strong desire to help people and have an opportunity to take a residency in an easy way and obtain a doctor's certificate in a relatively short period of time. Students who choose the doctor's profession are influenced by the following factors: prestige, intellectual level, payment method, income, researching opportunities, and faculty status, work-life balance. Compared to family doctors, specialists can get quite high salary for performing "high-tech" procedures. The aim of the research is to assess the attitude of medical students towards the family doctor profession, and to find out the reasons that influence medical students' choice. According to our study, In Georgia, like in many countries, the specialization of family medicine suffers from a lack of interest, which has a negative impact on the number of properly qualified family doctors. According to our study only 2.9% of students expressed interest in the family doctor profession. The decision to become a family doctor is influenced by numerous factors: a duration of residency, an ability to form long-term relationships with patients, the influence of family or community, an ability to solve multiple medical problems, the simplicity of medical practice, an opportunity to find a job, the advantage of working in rural areas, an ability to balance career and personal life. The family doctor profession is less popular in Georgia, which is mainly caused by society's stereotypical attitudes. To popularize the family doctor profession, it is necessary to introduce effective methods of their financing, to develop a flexible model of family medicine residency education, which would be based on the improvement of a continuous, professional practice.

KEYWORDS: FAMILY MEDICINE, MEDICAL EDUCATION, MEDICAL STUDENTS, CAREER CHOICE.

For citation: Verulava, T. (2022). Medical Students' Career Choice and Attitudes Towards Family Medicine. *Globalization and Business.* 13, 92-98. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.013

JEL Classification: I10, I11, I18. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.013

მედიცინის სტუდენტების კარიერის არჩევანი და დამოკიდებულება საოჯახო მედიცინის მიმართ

თენგიზ ვერულავა
მედიცინის მეცნიერებათა დოქტორი, პროფესორი
კავკასიის უნივერსიტეტი, საქართველო
tverulava@cu.edu.ge

საკვანძო სიტყვები: საოჯახო მედიცინა, სამედიცინო განათლება, მედიცინის სტუდენტები, კარიერული არჩევანი.

ციტირებისთვის: ვერულავა, თ. (2022). მედიცინის სტუდენტების კარიერის არჩევანი და დამოკიდებულება საოჯახო მედიცინის მიმართ. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 92-98. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.013

შესავალი

მაღალხარისხიანი პირველადი ჯანდაცვის განსახორციელებლად საჭიროა კვალიფიციური ოჯახის ექიმები (Verulava et al. 2020; Verulava et al. 2019; Verulava, 2020). სათანადო კვალიფიკაციის ოჯახის ექიმების შედარებით დაბალი რაოდენობა მთელ მსოფლიოში გავრცელებული პრობლემაა (Chan, 2002). პრობლემის გადასაჭრელად ქვეყნები მიმართავენ სხვადასხვა სტრატეგიებს, მათ შორის ერთ-ერთია მედიცინის იმ სტუდენტების რაოდენობის გაზრდა, რომლებიც საოჯახო მედიცინას არჩევენ თავიანთ პროფესიად (Zink et al. 2010). მიუხედავად ამ მცდელობებისა, საოჯახო მედიცინის მიმართ ინტერესი მცირდება. 2010 წელს კანადაში ჩატარებული კვლევის მიხედვით, მედიცინის დამამთავრებელი კურსის სტუდენტების მხოლოდ 32%-მა აირჩია საოჯახო მედიცინა (Canadian Resident Matching Service, 2010). მსგავსი ტენდენციები შეინიშნება ამერიკის შეერთებულ შტატებში, რაც ცხადყოფს, რომ მცირდება ინტერესი ოჯახის ექიმის მიმართ და იზრდება ინტერესი ვიწრო სპეციალობების არჩევანის მიმართ (Skinner & Newton, 1999; Kahn, et al. 1999). იგივე შედეგები შეინიშნება სხვა ქვეყნებშიც (Blades et al. 2000; Senf et al. 2003; Jordan et al. 2003).

სტუდენტების მიერ საოჯახო მედიცინის სპეციალობის არჩევანზე გავლენას ახდენენ შემდეგი მახასიათებლები: ხანდაზმული ასაკი (Wright, et al. 2004), სქესი (Lawson at al. 2004; Lefevre et al. 2010), ოჯახური სტატუსი (Newton et al. 1998; Feldman et al. 2008), სოფლად ცხოვრება (Bowman et al. 1996). კვლევები ადასტურებენ, რომ სტუდენტებს, რომლებიც საოჯახო მედიცინას ირჩევენ, უფრო მეტად აქვთ სოციალური ორიენტაცია (Fincher et al. 19994), ადამიანების დახმარების სურვილი, ვიდრე ლიდერობის შესაძლებლობების ძიება, ასევე, გაიარონ რეზიდენტურა შედარებით მოკლე პერიოდში (Kassebaum et al. 1996). ზოგი კვლევის მიხედვით, მედიცინის სტუდენტების მიერ ოჯახის ექიმის სპეციალობის არჩევის გადაწყვეტილებებზე გავლენა იქონია ისეთი სამუშაოს ძიებამ, სადაც შეძლებდნენ კლინიკური უნარების ადვილად გამოყენებას პირადი მოთხოვნების გათვალისწინებით (Blades et al. 2000).

სტუდენტებზე, რომლებიც ირჩევენ ექიმ-სპეციალობის პროფესიას, უფრო მეტ გავლენას ახდენენ პრესტიჟი, ინტელექტუალური დონე, ანაზღაურების მეთოდი, შემოსავლები, კვლევის შესაძლებლობები და ფაკულტეტის სტატუსი (Bland et al. 1995). ოჯახის ექიმებთან შედარებით, ექიმ სპეციალისტებს შეუძლიათ „მაღალტექნოლოგიური" პროცედურების ჩატარებისათვის მიიღონ საკმაოდ მაღალი ანაზღაურება (Kasperski, 2001).

კვლევებმა გამოავლინა ოჯახის ექიმის სპეციალობის ისეთი ნეგატიური მხარეები, როგორებიცაა: მენეჯერული ორიენტაცია, პროფესიული იზოლაცია და ჭარბი დოკუმენტაციის შედგენის საჭიროება, დაბალი პრესტიჟი და ინტელექტუალური დონე, ზედმეტად ფართო და ზოგადი სფერო (Schafer et al., 2000). მედიცინის სტუდენტები შიშობენ, რომ სახელმწიფო შეეცდება, ახლადდამთავრებული ოჯახის ექიმებს აიძულონ მუშაობა შორეულ ადგილებში ან სოფლად (Rosser, 2002). ოჯახის ექიმები განიცდიან სამუშაოთი გადატვირთვას, სტრესს, სამედიცინო პრაქტიკით უკმაყოფილობას, ამასთან, ისინი იძულებული არიან გადაუდებელ შემთხვევებში არასამუშაო დროს პაციენტებს გაუწიონ სამედიცინო მომსახურება (Health Care in Canada, 2001).

ზოგ ქვეყნებში დიპლომისშემდგომი სამედიცინო განათლება მოითხოვს, რომ სტუდენტებმა აირჩიონ სპეციალობა სწავლების საწყის ეტაპზე, შესაბამისად მათ მცირე შესაძლებლობა ეძლევათ თავიდან გაიარონ რეზიდენტურის ალტერნატიული სასწავლო პროგრამა (Robertson, 1997).

საოჯახო მედიცინის მიმართ ინტერესის გაზრდის სტრატეგიების შესამუშავებლად მნიშვნელოვანია იმ ფაქტორების კომპლექსური ანალიზი, რომლებიც გავლენას ახდენენ მედიცინის სტუდენტების კარიერულ არჩევანზე.

კვლევის მიზანია მედიცინის სტუდენტების დამოკიდებულების და ინტერესის შეფასება ოჯახის ექიმის პროფესიის მიმართ, იმ მიზეზების შესწავლა, რომლებიც გავლენას ახდენს მედიცინის სტუდენტების მიერ ოჯახის ექიმის პროფესიულ არჩევანზე.

კვლევის მეთოდოლოგია

ჩატარდა რაოდენობრივი, აღწერითი, ჯვარედინ-სექციური კვლევა. კვლევის მიზნებიდან გამომდინარე, პირველ ეტაპზე შეირჩა ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტი და თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტი. სტუდენტების შესარჩევად გამოვიყენეთ ივანე ჯავახიშვილი სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის და თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის სასწავლო დეპარტამენტის მონაცემთა ბაზები. მეორე ეტაპზე აღნიშნული უნივერსიტეტების სასწავლო დეპარტამენტების დახმარებით კვლევაში მონაწილეობა მიიღეს მეხუთე და მეექვსე კურსის სტუდენტებმა, მათ შორის: ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის 156 და თბილისის სახელმწიფო სამედიცინო უნივერსიტეტის 252 სტუდენტმა. კვლევისთვის გამოყენებული იქნა არა-ალბათობრივი შემთხვევითი შერჩევის ტექნიკა.

კვლევისათვის გამოყენებულ იქნა კითხვარი, რომელიც ეფუძნება მედიცინის სტუდენტების მიერ ოჯახის ექიმის პროფესიულ არჩევანის შესახებ არსებულ კვლევებს. კითხვარის შედგენისას გარკვეული ცვლილებები იქნა შეტანილი ადგილობრივი კულტურისა და გარემოს გათვალისწინებით.

კვლევა ჩატარდა წინასწარ სტრუქტურირებული ონლაინ-კითხვარის საშუალებით, რისთვისაც გამოყენებულია ონლაინ-პლატფორმა (Google forms). კვლევა მიმდინარეობდა 2021 წლის იანვარი-მაისის პერიოდში.

კვლევის ფარგლებში შეგროვებული მონაცემები გაანალიზდა IBM SPSS პროგრამის 23-ე ვერსიის საშუალებით.

კითხვარს ერთვოდა ინსტრუქცია და აღწერილობა, რომ გამოკითხვა იყო ანონიმური, პაციენტები და ექიმები არ უთითებდნენ ისეთ პერსონალურ მონაცემებს, რაც მათი იდენტიფიცირების შესაძლებლობას შექმნიდა (სახელი, გვარი, პირადი ნომერი და სხვა მონაცემები).

შედეგები

კვლევაში მონაწილეობა მიიღო 408 სტუდენტმა. სტუდენტთა სოციო-დემოგრაფიული მონაცემები ნაჩვენებია ცხრილში N1. რესპოდენტთა 73% (n=296) მდედრობითი სქესისაა. კვლევაში მონაწილეობდა 20 წლიდან 30 წლამდე ასაკის სტუდენტები, რომელთაგან 81% (n=330) 25 წლამდე ასაკისაა. რესპოდენტთა საშუალო ასაკი შეადგენდა 23.6 (±2.8) წელს. რესპოდენტთა 90% დასაოჯახებელია (n=368), ხოლო 96% (n=391) ქალაქიდანაა. სტუდენტთა მხოლოდ 16%-ს (n=64)

ცხრილი 1: რესპონდენტების მახასიათებლები სასურველი კარიერული არჩევანის მიხედვით

დემოგრაფიული მახასიათებლები	ოჯახის ექიმი N= 12 (2.9%%)	მედიცინის სპეციალობები N= 396 (97.1%)	ჯამი N=408 (100%)	P მაჩვენებელი
ასაკი < 25	10 (83%)	320 (81%)	330 (81%)	
≥25	2 (17%)	76 (19%)	78 (19%)	
სქესი				
მდედრობითი	12 (100%)	284 (72%)	296 (73%)	0.031
მამრობითი	0 (0%)	112 (28%)	112 (27%)	
ოჯახური მდომარეობა				
დასაოჯახებელი	10 (83%)	358 (90%)	368 (90%)	0.00
დაოჯახებული	2 (17%)	38 (10%)	40 (10%)	
ქვრივი	-	-	-	
სოფელი თუ ქალაქი სოფელი ქალაქი	 9 (75%) 3 (25%)	 8 (1%) 388 (99%)	 17 (4%) 391 (96%)	
ექიმი მშობლები				
დიახ	0 (0%)	62 (16%)	62 (16%)	
არა	12 (100%)	334 (84%)	346 (84%)	

ცხრილი 2: ფაქტორები, რომლებიც გავლენას ახდენენ მედიცინის სტუდენტების სასურველ კარიერულ არჩევანზე

ფაქტორები	ოჯახის ექიმი N= 12 (%)	მედიცინის სპეციალობები N=396 (%)	ჯამი N=408	P მაჩვენებელი
პაციენტებთან გრძელვადიანი ურთიერთობების ჩამოყალიბების შესაძლებლობა	10 (83%)	153 (39%)	163 (40%)	0.001
რეზიდენტურის ხანგრძლივობა	12 (100%)	206 (52%)	218 (53%)	0.001
ინტერესი სპეციალობის კლინიკური საქმიანობის მიმართ	3 (25%)	360 (91%)	363 (89%)	0.010
ოჯახის, მეგობრების ან საზოგადოების გავლენა	8 (67%)	197 (55%)	205 (50%)	0.015
ექიმ/ლექტორთან დადებითი გამოცდილება	5 (42%)	266 (67%)	271 (66%)	0.016
გამოცდილება/შთაბეჭდილება სწავლების ან კლინიკაში მორიგეობის პერიოდში	4 (33%)	178 (45%)	182 (45%)	0.21
რთულ სამედიცინო შემთხვევებზე მუშაობის შესაძლებლობა	3 (25%)	303 (77%)	306 (75%)	0.001
პროფესიის ინტელექტუალური აღქმა	5 (42%)	275 (69%)	280 (69%)	0.018
სოფლად მუშაობის უპირატესობა	8 (67%)	56 (14%)	64 (16%)	0.001
მოსალოდნელი შემოსავალი	3 (25%)	268 (68%)	271 (66%)	0.009
პრესტიჟი	5 (42%)	270 (68%)	275 (67%)	0.0012
მრავალფეროვანი სამედიცინო პრობლემების მოგვარების შესაძლებლობა	11 (92%)	296 (75%)	307 (75%)	0.017
საექიმო პრაქტიკის სიმარტივე და ადრე დაწყების შესაძლებლობა	10 (83%)	194 (49%)	204 (50%)	0.037
სამუშაოს მოძებნის შესაძლებლობა	10 (83%)	250 (63%)	260 (63%)	0.03
პროფესიით მუშაობისას მიღებული სიამოვნება	9 (75%)	356 (90%)	365 (89%)	0.00
სფეროს შემდგომი განვითარების პერსპექტივა	4 (33%)	361 (91%)	371 (91%)	0.17
სამუშაოს დრო, ანუ სამუშაოსა და პირადი ცხოვრების დაბალანსების შესაძლებლობა	10 (83%)	224 (57%)	234 (57%)	0.047

ჰყავს ექიმი მშობელი და აქვს პროფესიული კავშირი მედიცინის სფეროსთან.

რესპოდენტთა ძალიან მცირე 2.9%-მა (n=12) აღნიშნა, რომ ისინი დაინტერესებული არიან ოჯახის ექიმის პროფესიით. მედიცინის სხვა სპეციალობებიდან ყველაზე დიდი მაჩვენებელი დაფიქსირდა ქირურგიაში 17% (n=66), გინეკოლოგიაში 15% (n=58), შინაგან მედიცინაში 13% (n=51), კარდიოლოგიაში 12% (n=47), რადიოლოგიაში 9% (n= 36), პედიატრიაში 7% (n=28), ოფთალმოლოგიაში 6% (n=25), ფსიქიატრიაში 5% (n= 21).

მიღებული შედეგი ცხადყოფს, რომ ოჯახის ექიმის არჩევა მხოლოდ მდედრობითი სქესის წარმომადგენლებს სურთ (n=12; 100%), რაც მიუთითებს სქესი განმაპირობებელი ფაქტორია პროფესიის არჩევისას (P=0.0.31). სოფლად მცხოვრები სტუდენტები უფრო მეტ უპირატესობას ანიჭებენ საოჯახო მედიცინას (n=9; 75%), ვიდრე ქალაქად მცხოვრებნი (n=3; 25%). ოჯახის ექიმის კარიერაზე ორიენტირებული სტუდენტებიდან არც ერთის მშობელი არ არის ექიმი, ხოლო მათგან ვისაც ექიმი ყავს მშობელი, აბსოლუტური უმრავლესობა არ ირჩევს ოჯახის ექიმს (ცხრილი 1).

სტუდენტების მიერ საოჯახო მედიცინის არჩევა დაკავშირებულია შემდეგ ფაქტორებთან: რეზიდენტურის ხანგრძლივობა (n=12; 100%; p=0.001), პაციენტებთან გრძელვადიანი ურთიერთობების ჩამოყალიბების შესაძლებლობა (n=10; 83%; P < 0.001), ოჯახის, მეგობრების ან საზოგადოების გავლენა (n=8; 67%; P = 0.015), მრავალფეროვანი სამედიცინო პრობლემების მოგვარების შესაძლებლობა (n=11; 92%; P = 0.017), საექიმო პრაქტიკის სიმარტივე და ადრე დაწყების

შესაძლებლობა (n=10; 83%; p=0.037), სამუშაოს მოძებნის შესაძლებლობა (n=10; 83%; P=0.03), სოფლად მუშაობის უპირატესობა (n=8; 67%; P < 0.001), სამუშაოს დრო, ანუ სამუშაოსა და პირადი ცხოვრების დაბალანსების შესაძლებლობა (n=10; 83%) (ცხრილი 2).

ამის საპირისპიროდ, სტუდენტებზე, რომლებიც ირჩევენ მედიცინის სხვა სპეციალობებს, გავლენას ახდენენ შემდეგი ფაქტორები: ინტერესი სპეციალობის კლინიკური საქმიანობის მიმართ (n=360; 91%; P=0.010), რთულ სამედიცინო შემთხვევებზე მუშაობის შესაძლებლობა (n=303; 77%; P<0.001), პროფესიის ინტელექტუალური აღქმა (n=275; 69%; P=0.018), მოსალოდნელი შემოსავალი (n=268; 68%; P=0.01), პრესტიჟი (n=270; 68%; P=0.009), სფეროს შემდგომი განვითარების პერსპექტივა (n=361; 91%; P=0.17).

დისკუსია

კვლევამ აჩვენა საოჯახო მედიცინის მიმართულებით სტუდენტების დაბალი ინტერესი (2.9%). მსოფლიოს სხვა ქვეყნებში ჩატარებული კვლევებიც ადასტურებენ ოჯახის ექიმის პროფესიული კარიერის მიმართ დაბალ ინტერესს (Mcleod et al., 2012; Scott et al., 2011), თუმცა საქართველოში მათთან შედარებით ეს მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად დაბალია.

კვლევის შედეგების თანახმად, მედიცინის სტუდენტების კარიერულ არჩევანზე გავლენას მრავალი ფაქტორი ახდენს. მათ შორის გასათვალისწინებელია დემოგრაფიული მაჩვენებლები – ასაკი, სქესი, ოჯახური მდგომარეობა, ქალაქად ცხოვრობს თუ სოფლად. მნიშვნელოვანია ის ფაქტი, რომ იმ 12 სტუდენტიდან, ვინც შეარჩია ოჯახის ექიმის პროფესია, არცერთი არ არის მამაკაცი, რაც გვიჩვენებს, რომ პროფესიის არჩევაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს სქესი. კერძოდ, ოჯახის ექიმის პროფესია მამაკაცებისათვის შეუფერებელ პროფესიად მიიჩნევა. საოჯახო მედიცინის ფემინიზაციას შესაძლოა ჰქონდეს თავისი უარყოფითი ეფექტი, რადგან ქალი ექიმები უფრო მეტად მუშაობენ ნახევარ განაკვეთზე ან აღებული აქვთ დეკრეტული შვებულება ორსულობისა და მშობიარობის გამო (Sarma et al., 2011). ამ მხრივ, მამაკაცების მიერ ოჯახის ექიმის პროფესიით დაინტერესების მიზნით საჭიროა გარკვეული ღონისძიებების გატარება.

კვლევით დადგინდა, რომ სოფლად მცხოვრები სტუდენტები უფრო მეტ უპირატესობას ანიჭებენ საოჯახო მედიცინას, ვიდრე ქალაქად მცხოვრები, რაც გვიჩვენებს, რომ ამ სტუდენტების მისაღები კონტიგენტის გაზრდა სამედიცინო უნივერსიტეტებში გაზრდის სოფლად ოჯახის ექიმების რაოდენობას.

სტუდენტების მიერ პროფესიის არჩევანზე ზემოქმედებას ახდენს პროფესიის მიმართ საზოგადოებაში დაფასების ფაქტორი და პრესტიჟი. სტუდენტთა აზრით, მედიცინის სხვა სპეციალობები უფრო პრესტიჟულია და დაფასებულია საზოგადოებაში, ვიდრე ოჯახის ექიმები. შესაბამისად, ნაკლები სტუდენტი ირჩევს საოჯახო მედიცინის კარიერას. ძალიან ძნელია საოჯახო მედიცინისადმი საზოგადოებაში დამკვიდრებული ამ ნეგატიური დამოკიდებულების აღმოფხვრა.

სტუდენტები, რომლებიც ირჩევენ ოჯახის ექიმის პროფესიას, დიდ მნიშვნელობას ანიჭებენ პაციენტზე მთელი სიცოცხლის განმავლობაში უწყვეტ ურთიერთობას, რეზიდენტურის მოკლე პერიოდს, სოფლად მუშაობას. ანუ ოჯახის ექიმის კარიერა პაციენტთან მრავალჯერად კავშირს, ექიმსა და პაციენტს შორის ემოციურ კავშირს გულისხმობს, რომელიც ნდობასა და ურთიერთპატივისცემაზეა დამყარებული.

სტუდენტების მიერ გაკეთებულ კარიერულ არჩევანზე ასევე გავლენას ახდენს შემდეგი ფაქტორები: დაბალი პრესტიჟულობა საზოგადოებაში, ცხოვრების წესი, სასწავლო გარემო, მედიკოსი ოჯახის წევრებისგან და ახლობლებისგან მიღებული რჩევები, სამომავლო სამუშაო პირობები, სფეროს შემდგომი განვითარების შესაძლებლობები, სამუშაოდან მიღებული სიამოვნება, მოსალოდნელი შემოსავალი, სამუშაო დრო. ოჯახის ექიმების სამუშაო გრაფიკი წინასწარ გაწერილია, შედეგად, სამუშაო საათების დასრულების შემდეგ მათ შეუძლიათ დატოვონ სამუშაო ადგილი და შესაბამისად, უფრო მეტი დრო დაუთმონ ოჯახს, შვილებს, პირად ცხოვრებას. გადაუდებელი მედიცინის ექიმებს ამის შესაძლებლობა ხშირ შემთხვევაში არ აქვთ.

მიუხედავად იმისა, რომ საქართველოში მოსახლეობის დაბერების მზარდი ტენდენციაა, და ეს, სავარაუდოდ, გაზრდის მოთხოვნას ოჯახის ექიმებზე, საოჯახო მედიცინისადმი ინტერესის შემცირება გამოიწვევს კიდევ უფრო მეტ დეფიციტს. ამ მხრივ, საჭიროა ინოვაციური სტრატეგიების განხორციელება, რომლებმაც უნდა გაზარდონ სტუდენტების მიერ საოჯახო მედიცინის არჩევის მოტივაცია.

კარიერულ არჩევანზე მოქმედ მნიშვნელოვან ფაქტორად განიხილავენ მედიკოსი მშობლების (ოჯახის წევრების) ზეგავლენას სტუდენტებზე, მაგრამ როგორც წინამდებარე კვლევიდან ირკვევა საქართველოს შემთხვევაში ეს მოსაზრება არ მართლდება, რადგან რესპოდენტთა მხოლოდ 16 %-ს ჰყავს მედიკოსი მშობელი, 84 %-ის შემთხვევაში სტუდენტის ოჯახს არ აქვს პროფესიული კავშირი აღნიშნულ სფეროსთან. აღნიშნული მიანიშნებს, რომ პროფესიის არჩევა სტუდენტის სურვილით ხდება და ასევე ნაკლებად მოქმედებს მშობლების ფაქტორი კონკრეტული მიმართულებით არჩევანის გაკეთებისას.

ოჯახის ექიმობის მსურველთა 75% (n=9) ფიქრობს, რომ მათი სამომავლო პროფესიული სამუშაო იქნება სასიამოვნო, მაშინ როდესაც, მედიცინის სხვა სპეციალობების მსურველთა 89,9 % (n=356) მიიჩნევს რომ, სასიამოვნო იქნება კონკრეტული მიმართულებით მუშაობა. ამგვარად, სტუდენტების აზრით, პროფესიიის არჩევისას სამუშაოდან მიღებული სიამოვნება ერთ-ერთი გადამწყვეტი ფაქტორია.

სტუდენტების უმრავლესობისათვის მნიშვნელოვანია, რომ მისმა არჩევანმა სიამოვნება მიანიჭოს, თუმცა, ოჯახის

ექიმის პროფესიის მსურველი სტუდენტების ძალიან მცირე ნაწილი ფიქრობს, რომ მისი არჩევანი სასიამოვნო კარიერას პირდება. ოჯახის ექიმის კარიერის არჩევანზე განსაკუთრებით გავლენას ახდენს დასაქმებისა და შემდგომი კარიერული ზრდის შესაძლებლობა. ოჯახის ექიმობის მსურველ სტუდენტთა მეტი წილი მიიჩნევს, რომ სამუშაოს მოძებნა და საექიმო პრაქტიკის დაწყება შედარებით მარტივია ამ პროფესიაში, ვიდრე მედიცინის სხვა სპეციალობების მსურველი სტუდენტები. ამგვარად, სამუშაოს მოძებნის სიმარტივე ასევე განაპირობებს კარიერულ არჩევანს სტუდენტებში (p=0.03).

კვლევამ აჩვენა, რომ მედიცინის სტუდენტის სამომავლო პროფესიის არჩევანზე ნაკლებ გავლენას ახდენს სწავლის პერიოდში ექიმ/ლექტორთან ურთიერთობა, მიღებული გამოცდილება და შთაბეჭდილებები, რაც მიგვანიშნებს, რომ სწავლების პერიოდში პრაქტიკები ნაკლებად საინტერესო აღმოჩნდა სტუდენტებისთვის, განსაკუთრებით ოჯახის ექიმობის მსურველებისათვის (n=4; 33%). ამ მხრივ, უნივერსიტეტში სწავლების პერიოდში ოჯახის ექიმებთან სტუდენტების ურთიერთობების გაფართოებამ შესაძლოა პოზიტიურად იმოქმედოს მითების მსხვრევაში საოჯახო მედიცინის დაბალი ინტელექტუალური დონის შესახებ.

მედიცინის სხვა სპეციალობების მსურველი სტუდენტები (n=271; 66%) უფრო მეტად ფიქრობენ, რომ მოსალოდნელი შემოსავალი გადამწვეტია პროფესიის არჩევისას, ვიდრე ოჯახის ექიმობის მსურველი სტუდენტები 25% (n=3). თუმცა, მიუხედავად იმისა, რომ ოჯახის ექიმის საქმიანობა საკმაოდ შრომატევადია, საქართველოში ძალიან დაბალია მისი ხელფასი, რაც ნეგატიურად მოქმედებს მედიცინის სტუდენტების მიერ ოჯახის ექიმის პროფესიის არჩევაზე.

დასკვნა

მედიცინის სტუდენტების მიერ ოჯახის ექიმის პროფესიის არჩევის გადაწყვეტილებაზე მრავალი, ერთმანეთისაგან განსხვავებული ფაქტორი მოქმედებს, შესაბამისად თავად გადაწყვეტილების მიღების პროცესი სირთულით ხასიათდება. კვლევამ აჩვენა, რომ საქართველოში ოჯახის ექიმის პროფესია ნაკლებად პოპულარულია. ამაში გარკვეული როლი ენიჭება ოჯახის ექიმის პროფესიის მიმართ სტერეოტიპულ მიდგომებს, რაც არაჯანსაღ დამოკიდებულებას ბადებს სტუდენტებში. მედიცინის სტუდენტებში ოჯახის ექიმის პროფესიის პოპულარიზაციისათვის საჭიროა ოჯახის ექიმების ანაზღაურების ეფექტური მეთოდების დანერგვა, საოჯახო მედიცინის კარიერული განვითარების პროგრამის და საოჯახო მედიცინის რეზიდენტურის, განათლების მოქნილი მოდელის შემუშავება, რომელიც დაფუძნებულია უწყვეტი, პროფესიული პრაქტიკის გაუმჯობესებაზე.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

Bland, C. J., Meurer, L. N., & Maldonado, G. (1995). Determinants of primary care specialty choice: a non-statistical meta-analysis of the literature. *Acad Med*, 70 (7), 620-641.

Bowman, M. A., Haynes, R. A., Rivo, M. L., Killian, C.D. & Davis, P. H. (1996). Characteristics of medical students by level of interest in family practice. Fam Med. 28 (10), 713-719.

Canadian Resident Matching Service. Reports and statistics (2010). R-1 match reports. Ottawa, ON: Canadian Resident Matching Service.

Chan, B. T. (2002). From perceived surplus to perceived shortage: what happened to Canada's physician workforce in the 1990's? Ottawa, ON: Canadian Institute for Health Information.

Feldman, K., Woloschuk, W., Gowans, M., Delva, D., Brenneis, F., Wright, B., et al. (2008). The difference between medical students interested in rural family medicine versus urban family or specialty medicine. *Can J Rural Med*. 13 (2), 73-79.

Ferguson, G., Richardson, H. C., & Redfern, N. (2000). A study of junior doctors to investigate the factors that influence career decisions. Br J Gen Pract. 50 (455), 483-485.

Fincher, R. M., Lewis, L. A., & Jackson, T. W. (1994). Why students choose a primary care or nonprimary care career. The Specialty Choice Study Group. Am J Med 1994; 97 (5), 410-417.

Health Care in Canada. Health care in Canada Survey (2001). Toronto, Ont: Health Care in Canada.

https://docs.google.com/forms/d/14IzgKeWkgx_d4MLXLcC2drhm8M65Nh5wVz2QMRsQ94o/edit#responses

Jordan, J., Brown, J. B., & Russell, G. (2003). Choosing family medicine. What influences medical students? Can Fam Physician. 49, 1131-1137.

Kahn, N. B., Schmittling, G. T., & Graham, R. (1999). Results of the 1999 National Resident Matching Program: family practice. Fam Med. 31(8), 551-558.

Kasperski, M. J. (2001). Where have all the family doctors gone? Response to the George Panel on Health Professional Human Resources Report. Toronto, Ont: Ontario College of Family Physicians.

Kassebaum, D.G., Szenas, P.L., & Schuchert, M. K. (1996). Determinants of the generalist career intentions of 1995 graduating medical students. Acad Med. 71(2), 198-209.

Lawson, S. R., Hoban, J.D., & Mazmanian, P. E. (2004). Understanding primary care residency choices: a test of selected variables in the Bland-Meurer model. Acad Med. 79 (10 Suppl), S36-9.

Lefevre, J. H., Roupret, M., Kerneis, S., & Karila, L. (2010). Career choices of medical students: a national survey of 1780 students. Med Educ. 44 (6), 603-612.

Mcleod, S., Szafran, O., & Duerksen, K. (2012). Factors influencing medical students' choice of family medicine: Effects of rural versus urban background. Canadian family physician. 58(11):e649-e657.

Newton, D. A., Grayson, M.S., & Whitley, T. W. (1998). What predicts medical student career choice? J Gen Intern Med. 13(3), 200-203.

Pugno, P. A., McPherson, D.S., Schmittling, G.T., & Kahn, N. B. (2000). Results of the 2000 National Resident Matching Program: family practice. Fam Med. 32 (8), 543-550.

Research Group on Disparities of Health Care resources; Principle Investigator: Yuko Takeda, MD; Mie University Graduate School of Medicine.

Robertson, S. (1997). Little room for error in Canada's postgraduate training system. Can Med Assoc J. 156, 682-684.

Rosser, W. (2002). The decline of family medicine as a career choice. Can Med Assoc J. 166 (11), 1419-1420.

Sarma, S., Thind, A., & Chu, M. K. (2011). Do new cohorts of family physicians work less compared to their older predecessors? The evidence from Canada. Soc Sci Med. 72 (12), 2049-2058. Epub 2011 May 11.

Schafer, S., Shore, W., French, L., Tovar, J., Hughes, S., & Hearst, N. (2000). Rejecting family practice: why medical students switch to other specialties. Fam Med. 32 (5), 320-325.

Scott, I., Gowans, M., Wright, B., Brenneis, F., Banner, S., & Boone, J. (2011). Determinants of choosing a career in family medicine. CMAJ. 183(1), E1-8.

Senf, J. H., Campos-Outcalt D, Kutob R. (2003). Factors related to the choice of family medicine: a reassessment and literature review. J Am Board Fam Pract. 16 (6), 502-12.

Skinner, B. D., & Newton, W. P. (1999). A long-term perspective on family practice residency match success: 1984-1998. Fam Med. 31(8), 559-565.

Verulava, T., Beruashvili, D., Jorbenadze, R., & Eliava, E. (2019). Evaluation of patient referrals to family physicians in Georgia. Family Medicine & Primary Care Review. 21 (2), 180-183.

Verulava, T., Dangadze, B., Jorbenadze, R., Lordkipanidze, A., Karimi, L., Eliava, E., & Maglakelidze, T. (2020). The Gatekeeper Model: patient's view on the role of the family physician. Family Medicine & Primary Care Review. 22(1), 75–79.

Verulava, T., Jorbenadze, R., & Karimi, L. (2020). Patients' perceptions about access to health care and referrals to family physicians in Georgia. Archives of the Balkan Medical Union. 55(4), 642-650. https://doi.org/10.31688/ABMU.2020.55.4.11

Verulava, T. (2018), Primary health care challenges in Georgia. Globalization and Business. European University. (5), 259-262

Verulava, T. (2020). Health Policy Challenges in Georgia: Organizational and Financial Perspectives on Medical Services. Shota Rustaveli National Science Foundation. Tbilisi, 2020. Blades DS, 5.

Verulava, T. (2021). The primary health care system and its role in raising health capital. Shota Rustaveli National Science Foundation. Tbilisi.

Verulava, T., & Jorbenadze R. (2020). Primary health care gatekeeping and referrals: Patients' perspectives on the role of the family physician. Economics and Business. 12 (1).

Wright, B., Scott, I., Woloschuk, W., Brenneis, F., & Bradley, J. (2004). Career choice of new medical students at three Canadian universities: family medicine versus specialty medicine. CMAJ. 170 (13), 1920-4.

Zink, T., Center, B., Finstad, D., Boulger, J. G., Repesh, L. A., Westra, R., et al. (2010). Efforts to graduate more primary care physicians and physicians who will practice in rural areas: examining outcomes from the University of Minnesota-Duluth and the Rural Physician Associate program. Acad Med. 85 (4), 599-604.

JEL Classification: I20, J10. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.014

DEMOGRAPHIC AGING PROCESS AND ITS INFLUENCE ON THE LABOR STRUCTURE OF THE POPULATION

NANA JGHARKAVA

Doctor of Economics, Associate professor

Samtskhe-Javakheti state University, Georgia

Nana.jgarkava123@gmail.com

Abstract. Development of the demographic aging is one of the characteristics out of many challenges of the modern world population. Demographic aging is demonstrated in increased number of the older population and is the sign of the aging structure evolution. The results of the demographic aging are obvious in many countries of the world, including Georgia. The outcomes are reflected in various fields, like family structure, savings, economic development, change of consumption forms, the balance of demand and supply at the labor market, healthcare and social protection services. Increased number of the elderly people will raise the costs of the retirement allowance and care and will be the kind of test for the country economy (Bruni …2017, 20)

Despite the trend of increasing proportion of the elderly population in the world, demographic aging is characterized by significant variety. The paper reads the demographic indicators (evaluations and predictions), describes period between 1990 and 2050. The portion of the population above 65 in entire world of the period was increased from 6.2% to 9.3%. According to the UN scale the world is aged, though least developed countries still maintain demographic youth, though according to forecast, the mentioned counties will be aged from 2030.

Based on estimation of the correlation between demographic aging coefficient and factors influencing it there are the following findings, in particular, correlation between demographic aging and birth general coefficient (-0,876) for entire world, as well as total birth coefficient (-0,812) is strong. The linkage between less developed regions is the same, while there is average linkage in the developed regions. As for relationship with migration it is average in developed regions, while it is weak in less developed regions and countries. The most important correlation was identified between the demographic aging and median age reaching almost full relationship (0,973-0,981). It shows that change of median age is the key indicator influencing demographic aging.

Demographic changes has been started by reduction of the birth rate since 19th century in Georgia, while portion of the elderly population exceeded 8% since 20s of the twentieth century. The paper refers the data from the public census for description of the demographic aging stages in Georgia according to the age groups (1897-2002); the factors influencing demographic aging are also learnt. The aging index within Georgian population corresponds to the index of the developed regions; this is why the influencing factors on the aging (birth, median age, life-span) mainly look similar to developed regions' tendencies. It was reflected and will be reflected in aging and the rate forecasted by the UN for 2050 is around 21.8. As for migration, considered as one of the influencing factors on aging, it has a negative impact, characterized for less developed countries. According to the UN forecast migration coefficient for 2020 was 2.5, actually it reached 4.2, what can be the result of Covid-19 pandemics.

As for the demographic aging linkage with the influencing factors in Georgia, the correlation of birth indicator is medium (general birth rate is 0.395, total birth rate is 0.612), while the strong linkage was identified between the migration and median age (median age was 0,935; migration was 0,988).

The changes derived from demographic aging are reflected in the age structure of the work-capable population, reduction of labor supply. The paper provides three age groups of the labor-capable population (1994-2020), where there is the reduction by 42% of 15-29 age group compared to baseline period. This is the most serious result of the demographic aging.

Reduction of the youth share among the work-capable population can have significant losses in terms of innovation, as well as less adaptation to the technological development. It was more obvious during the Covid-19 pandemics. The pandemics highlighted unequal access of the population to the digital technologies. Elderly people are more digitally-isolated and have barriers in accessing commodities and services which are provided online more and more (Ageing in the Digital Era, 2021). The same problem is faced by the population of pre-retirement period as during working processes appliance of digital technologies has been increased in the services. It is estimated that when younger part of the work-capable population be in the young adulthood age, the access to the modern requirements and media literacy will be increased, it will reduce the risk estimated by many scientists on slowing economic development down due to demographic condition during the next few decades. The economy is able to adjust to the changes of the population age structure due to new technologies.

KEYWORDS: DEMOGRAPHIC AGING, BIRTH RATES, MIGRATION, POTENTIAL SUPPORT RATE.

For citation: Jgharkava, N. (2022). Demographic Aging Process and Its Influence on the Labor Structure of the Population. *Globalization and Business.* 13, 99-106. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.014

JEL Classification: I20, J10. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.014

დემოგრაფიული დაბერების პროცესი და მისი გავლენა მოსახლეობის შრომით სტრუქტურაზე

ნანა ჯღარკავა
ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Nana.jgarkava123@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: დემოგრაფიული დაბერება, შობადობის მაჩვენებლები, მიგრაცია, პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტი.

ციტირებისთვის: ჯღარკავა, ნ. (2022). დემოგრაფიული დაბერების პროცესი და მისი გავლენა მოსახლეობის შრომით სტრუქტურაზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 99-106. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.014

შესავალი

მრავალი გამოწვევიდან, რომელიც თანამედროვე მსოფლიოს მოსახლეობისათვის არის დამახასიათებელი, ერთ-ერთი მნიშვნელოვანია დემოგრაფიული დაბერების პროცესის განვითარება. მოსახლეობის დემოგრაფიული დაბერება ხანდაზმული მოსახლეობის რიცხვის ზრდაში ვლინდება და არის ასაკობრივი სტრუქტურის ევოლუციის განმსაზღვრელი ნიშანი.

დემოგრაფიული დაბერების საკითხებს მიეძღვნა მრავალი ნაშრომი. უ. ტომპსონი იყო ერთ-ერთი, რომელმაც გამოავლინა ზოგადი კანონზომიერებები ქვეყნების დემოგრაფიულ განვითარებაში სხვადასხვა ფაქტორების გათვალისწინებით, მათ შორის სოციალურ-ეკონომიკური განვითარების დონის მიხედვით. მან გაამახვილა ყურადღება დემოგრაფიული დაბერების შედეგად მოსახლეობის სტრუქტურის შესაძლო ცვლილებებზე (Thompson, 1929). მოსახლეობის დაბერების საკითხის პოპულარიზაციაში მნიშვნელოვანი როლი ეკუთვნით ე. როსეტს (Rosset, 1968) და ა. სოვს (Sauvy, 1977). მათ მეცნიერულ კვლევებში დემოგრაფიული დაბერების კონცეპტუალური დასაბუთება მოცემულია დემოგრაფიული გადასვლის თეორიის ფარგლებში. მოსახლეობის სტრუქტურაში ხანდაზმული მოსახლეობის ზრდის ტენდენციამ მსოფლიოს განვითარებულ ქვეყნებში განსაკუთრებულ დონეს მიაღწია, რის საფუძველზეც დემოგრაფიულმა დაბერებამ სხვადასხვა ავტორის ნაშრომებში მიიღო სახელწოდებები „მშვიდი რევოლუცია“ (Denisenko, 2005) „ვერცხლის ცუნამი'' (Lebedeva, 2016), „ვერცხლის ცუნამი თუ ოქროს შესაძლებლობა“ (Lall, 2019). დემოგრაფიული დაბერების საკითხებს იხილავენ თავიანთ ნაშრომებში ქართველი დემოგრაფები ა. სულაბერიძე (Sulaberidze, 2016), გ. წულაძე (Tsuladze, 2013), მ. შელია (Shelia, 2013).

დემოგრაფიული დაბერების შედეგები საკმაოდ ნათლად ჩანს მსოფლიოს მრავალ ქვეყანაში, მათ შორის საქართველოში. მისი შედეგები აისახება სხვადასხვა სფეროებზე, ოჯახის სტრუქტურაზე, დანაზოგებზე, ეკონომიკურ ზრდაზე, მოხმარების ფორმების ცვლილებაზე, შრომის ბირჟაზე მოთხოვნასა და მიწოდებას შორის ბალანსზე, ჯანდაცვისა და სოციალური დაცვის სერვისებზე. ხანდაზმულთა რიცხვის ზრდა გაზრდის პენსიებისა და ხანდაზმულთა ზრუნვის ხარჯებს და მოგვევლინება როგორც ქვეყნის ეკონომიკის ერთგვარი გამოცდა (Bruni, 2017, 20).

ნაშრომის თეორიული საფუძველია ქართველი და უცხოელი მეცნიერების ნაშრომები. მეთოდოლოგიური საფუძველია ზოგადი და კერძო მეთოდები – ანალიზის, სინთეზის, შედარების და სხვ. კვლევა ეფუძნება გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის (ეკონომიკურ და სოციალურ საკითხთა დეპარტამენტი), საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მასალებს. განსაზღვრულია კორელაციური კავშირი დემოგრაფიულ დაბერებასა და მასზე მოქმედ ფაქტორებს შორის როგორც მსოფლიოს, ასევე საქართველოსთვის. გაანგარიშებულია საქართველოს მოსახლეობის პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტი და შედარებულია მსოფლიოს განვითარებული და ნაკლებად განვითარებული რეგიონების შესაბამის მაჩვენებლებთან. გამოვლენილია დემოგრაფიული დაბერების შედეგები შრომისუნარიანი ახალგაზრდა მოსახლეობის მკვეთრი შემცირების ტენდენციით.

ძირითადი ტექსტი

დემოგრაფიული დაბერების პროცესი დემოგრაფიული გადასვლის თეორიისა და დემოგრაფიული განვითარების ინსტიტუციონალური თეორიების კვეთაზე ვლინდება. ერთის მხრივ არ უნდა უარვყოთ, რომ არსებობს დემოგრაფიული გადასვლის ფაზები ყველა ქვეყნისათვის, მეორე მხრივ, შეუძლებელია არ გავითვალისწინოთ დემოგრაფიული სტრუქტურის შეცვლის

პროცესის თავისებურებები; ასევე გარეგანი ზემოქმედება, როგორიცაა ქვეყნის ეკონომიკური და პოლიტიკური ვითარება, ომები, კატასტროფები (Dobrokhleb, 2017, 99).

დემოგრაფიული დაბერების შესაფასებლად გამოიყენება სიბერის სხვადასხვა სკალები. გაეროს სკალით ბებერ მოსახლეობად ითვლება 65 წლის და უფროსი ასაკის კონტიგენტი. თუ ეს კოეფიციენტი მთელ მოსახლეობაში 4%-ზე ნაკლებია, ეს მოსახლეობა ახალგაზრდაა, 4-დან 7%-მდე სიბერის ზღვარზე მყოფი მოსახლეობაა, ხოლო 7 %-ზე მეტი მიეკუთნება დაბერებულ მოსახლეობას. გავრცელებულია ასევე ბოჟე-გარნიეროსეტის სკალა. ამ გრადაციით ბებერს მიეკუთვნება ისეთი მოსახლეობა, როცა 60 წლის და უფროსი მოსახლეობის ხვედრითი წონა მთელ მოსახლეობაში 12%-ს გადააჭარბებს (A Short…, 2012, 67). გაერთიანებული ერების ორგანიზაციის ევროპის ეკონომიკური კომისიის შესაბამისად (2014 წ.) 65 წელი მიჩნეულია ხანდაზმულობის საწყის ასაკად. ამიტომ ნაშრომში დემოგრაფიული დაბერების დასახასიათებლად გამოყენებულია 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილი.

მსოფლიოში ხანდაზმული მოსახლეობის წილის ზრდის ტენდენციის მიუხედავად დემოგრაფიული დაბერების პროცესი მაინც მნიშვნელოვანი დიფერენციაციით ხასიათდება. ისეთი დემოგრაფიული მაჩვენებლები, როგორიცაა ასაკობრივი ცვლილებები, მასთან დაკავშირებული მედიანური ასაკი, აღნიშნული ცვლილებების მოსახლეობის სტრუქტურაზე დამოკიდებულების ამსახველი დემოგრაფიული დატვირთვის და პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტები (შეფასებები და პროგნოზები) წარმოდგენილია ცხრილი 1-ში.

როგორც ცხრილი 1-ის მონაცემებიდან, ჩანს 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილი მთლიანად მსოფლიოში განხილულ პერიოდში 6,2-დან 9,3%-მდე გაიზარდა, თუმცა განვითარების დონის მიხედვით აღნიშნული მაჩვენებელი მნიშვნელოვანი დიფერენციაციით ხასიათდება – განვითარებულ ქვეყნებში 12,5%-დან 19, 3%-მდე, ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში – 4,4%-დან 7,4%-მდე, ხოლო ყველაზე ნაკლე-

ცხრილი 1. ზოგიერი დემოგრაფიული მაჩვენებელი (მსოფლიო 1990-2050 წ.წ.)

	15^{-}	15-24	25-64	65^{+}	მედიანური ასაკი	დატვირთვის კოეფიციენტი	პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტი
1990							
მსოფლიო	32,8	18,9	42,1	6,2	24,1	137,6	6,8
a	20,6	14,7	52,2	12,5	34,4	91,6	4,2
b	36,2	20,1	39,3	4,4	21,8	154,4	8,9
c	41,5	19,5	32,8	3,1	17,6	204,7	10,6
2000							
მსოფლიო	30,1	17,7	45,3	6,9	26,3	120,6	6,6
a	18,4	13,7	53,6	14,3	37,3	86,6	3,8
b	33,0	18,6	43,3	5,1	24,1	130,7	8,5
c	43,1	20,0	33,7	3,3	18,2	196,5	10,4
2010							
მსოფლიო	27	17,5	48	7,6	28,5	108,4	6,3
a	16,6	12,9	54,5	16,0	39,9	83,4	3,4
b	29,2	18,6	46,6	5,8	26,4	114,7	8,1
c	41,5	19,8	35,3	3,4	19,0	183,4	10,4
2020							
მსოფლიო	25,5	15,5	49,6	9,3	30,9	101,2	5,3
a	16,4	11,0	53,3	19,3	42,0	87,5	2,8
b	27,2	16,4	49,0	7,4	29	104,1	6,6
c	38,8	20,0	37,6	3,6	20,3	166,0	10,5
2030							
მსოფლიო	23,6	15,1	49,6	11,7	33,0	101.7	4,3
a	15,4	11,3	50,5	22,9	44,1	98,1	2,2
b	25,1	15,8	49,4	9,7	31,2	102,4	5,1
c	35,9	19,5	40,5	4,2	22,1	147,0	9,6
2050							
მსოფლიო	23,6	15,1	49,6	11,7	36,2	103,2	3,1
a	15,0	10,3	47,7	26,9	46,0	109.5	1,8
b	22,0	14,3	49,5	14,2	34,9	102.2	3,5
c	30,4	17,9	45,3	6,4	26,1	120,7	7,1

ცხრილი აგებულია UN World Population Prospects 2019-ის მონაცემების საფუძველზე (a – განვით ქვეყნები, b -ნაკლებად განვითარებული, c -უფრო ნაკლებად განვითარებული)

ბად განვითარებულ ქვეყნებში – 3,1%-დან 3,6%-მდე. გაეროს სკალის მიხედვით მსოფლიო დაბერებულია, თუმცა ყველაზე ნაკლებად განვითარებული ქვეყნები ჯერ კიდევ ინარჩუნებენ დემოგრაფიულ ახალგაზრდობას. გაეროს პროგნოზის მიხედვით აღნიშნული ქვეყნები 2030 წლისათვის უკვე დაბერებული იქნება, რაზეც გავლენას ახდენს ასევე მედიანური ასაკის ზრდა. მსოფლიოს მასშტაბით მედიანური ასაკის მატების ტემპი 1990-2020 წლებში 8,6-ს შეადგენს, განვითარებულ ქვეყნებში 6,8-ს, ნაკლებად განვითარებულ ქვენებში 9,9-ს, ხოლო ყველაზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში 4,9-ს.

დემოგრაფიული ცვლილებების პროცესის ასახვა მოსახლეობის სტრუქტურაზე კარგად ჩანს ასაკის დატვირთვის და პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტების სახით (ცხრ.№1). რა თქმა უნდა ცვლილებებმა ასაკობრივ სტრუქტურაში, შობადობის და მიგრაციის მაჩვენებლებში განსაზღვრა დატვირთვის კოეფიციენტის გაზრდა (რომელიც გაანგარიშებულია 24 წლამდე ასაკის და 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის თანაფარდობით 25-64 წლის მოსახლეობასთან) და პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტის შემცირება (რომელიც გაანგარიშებულია 25-64 წლის მოსახლეობის თანაფართობით 65 წელს გადაცილებულ მოსახლეობასთან). პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტი გაეროს მიერ გაანგარიშებულია სიბერის ორი ბარიერის გათვალისწინებით, რომელიც გამოიყენება გაეროს დაბერების 2019 წლის პროფილებში შესაბამისი ეკვივალენტობის კრიტერიუმთან. მოსახლეობის დაბერების ზომები ორი ზღვრის გამოყენებით წარმოქმნის განსხვავებულ შეხედულებებს მოსახლეობის დაბერების ისტორიისა და სავარაუდო მომავლის შესახებ (Sanderson, 2020). ამიტომ ჩვენ ვიყენებთ 65 წელს, როგორც სიბერის ზღვარს.

დემოგრაფილ დაბერებაზე მოქმედ ფაქტორებს მიეკუთვნება შობადობის და მიგრაციის მაჩვენებლები, რომელიც წარმოდგენილია ცხრილი 2-ში.

როგორც ცხრილი 2-დან ჩანს მთლიანად მსოფლიოში მცირდება როგორც შობადობის ზოგადი, ასევე ჯამობრივი კოეფიციენტი და გრძელდება ტენდენცია შესაბამისად პროგნოზშიც. ხოლო რაც შეეხება მიგრაციის კოეფიციენტს, განვითარებულ ქვეყნებში დადებითი სალდოთი ხასიათდება, ხოლო დანარჩენი ქვეყნებისათვის განხილულ პერიოდში გვაქვს უარყოფითი სალდო. პროგნოზში მიგრაციის კოეფიციენტში მცირედი ცვლილებები შეინიშნება, რის საფუძველზე შეიძლება ითქვას, რომ მიგრაციული პროცესები დაბერების მაჩვენებელზე მნიშვნელოვან გავლენას შეიძლება ახდენდეს მხოლოდ იმ ცალკეული ქვეყნებისთვის, რომელთაც გამოხატული მიგრაციული პროცესები ახაიათებს.

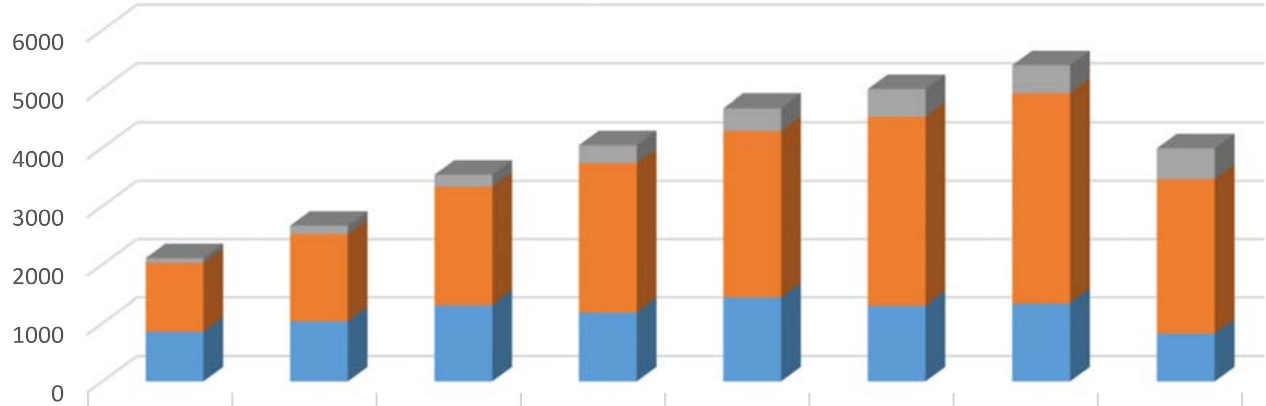
დემოგრაფიული დაბერების კოეფიციენტსა და მასზე მოქმედ ზემოთაღნიშნულ ფაქტორებს შორის კორელაციის გაანგარიშების საფუძველზე გამოვლინდა შემდეგი. კერძოდ, მთლიანად მსოფლიოს მასშტაბით დემოგრაფიულ დაბერებასა და შობადობის ზოგად კოეფიციენტს შორის კავშირი მცირედით, მაგრამ მაინც უფრო ძლიერია (-0,876), ვიდრე დემოგრაფიულ დაბერებასა და შობადობის ჯამობრივ კოეფიციენტს შორის (-0,812). განვითარების დონის მიხედვით ეს ტენდენცია რჩება ძალაში, მაგრამ კავშირი უფრო ძლიერია ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში და ყველაზე ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში (დემოგრაფიულ დაბერებასა და შობადობის ზოგად კოეფიციენტს შორის კავშირი: – 0,777 (a), -0,881(b), -0,934(c), დემოგრაფიულ დაბერებასა და შობადობის ჯამობრივ კოეფიციენტს შორის – 0,351(a), -0,826(b), -0,891(c)). მოვლენებს შორის კორელაციური კავშირის განსაზღვრისას გამოიკვეთა, რომ განვითარებულ რეგიონებში დემოგრაფიული დაბერების კავშირი შობადობის ჯამობრივ კოეფიციენტთან და მიგრაციასთან საშუალოა, ხოლო ნაკლებად განვითარებულ რეგიონებში და უფრო ნაკლებად განვითარებულ ქვეყნებში დემოგრაფიული დაბერებისა და მიგრაციის კავშირი სუსტია. ყველაზე მნიშვნელოვანი კავშირი გამოიკვეთა დემოგრაფიულ დაბერებასა და მედიანურ ასაკს შორის, რომელიც ყველა განხილულ რეგიონებსა და ქვეყნებში თითქმის სრულ კავშირს უახლოვდება (0,973-0,981), რაც იმაზე მიუთითებს, რომ მედიანური ასაკის ცვლილება უშუალოდ და ყველაზე მეტად აისახება დემოგრაფიული დაბერების მაჩვენებელზე.

ცხრილი 2. მოსახლეობის შობადობისა და მიგრაციის მაჩვენებლები (მსოფლიო 1990-2050 წ.წ.)

	შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი				შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი				მიგრაციის კოეფიციენტი		
	მსოფ	a	b	c	მსოფ	a	b	c	a	b	c
1985-1990	27,4	13,9	31,2	43,3	3,44	1,81	3,90	6,17	1,2	-0,4	-1,6
2000-2005	21,0	11,0	23.4	37,6	2,66	1,58	2,87	5,00	2,8	-0,6	-1,3
2010-2015	19,5	11,1	21,2	33,5	2,52	1,67	2,66	4,31	2,3	-0,5	-1,7
2015-2020	18,5	10,6	20,1	31,6	2,47	1,64	2,59	4,00	2,2	-0,6	-1,0
2025-2030	16,6	9,9	17,9	28,3	2,38	1,67	2,47	3,52	1,7	-0,3	-0,7
2045-2050	14,6	9,8	15,4	22,6	2,21	1,73	2,26	2,87	1,8	-0,3	-0,5

ცხრილი აგებულია UN World Population Prospects 2019-ის მონაცემების საფუძველზე (a – განვით ქვეყნები, b -ნაკლებად განვითარებული, c -უფრო ნაკლებად განვითარებული)

დიაგრამა 1. საქართველოს მოსახლეობის ასაკობრივი ცვლილებები აღწერის მასალების მიხედვით

	1897	1926	1939	1959	1970	1979	1989	2002
65+	84,9	143,6	204,2	309,9	385,6	461,7	478	528,7
15-64	1170,5	1490,8	2027,8	2549,5	2857,2	3233,9	3584,4	2641
15-	853,9	1032,1	1308	1184,6	1431,8	1297,6	1338,4	821,6

წყარო: დიაგრამა აგებულია საქსტატის მონაცემების საფუძველზე.

დემოგრაფიული ცვლილებები საქართველოში მე–19 საუკუნის დამდეგს დაიწყო. ცვლილებები გამოხატული იყო შობადობის შემცირებით და გაგრძელდა მე–20 საუკუნის ოციან წლებამდე. ამ დროიდან ხანდაზმული მოსახლეობის წილმა 8%–ს გადააჭარბა. დემოგრაფიული დაბერების შემდგომი ეტაპი მეოცე საუკუნის 70–იან წლებამდე გაგრძელდა და მისთვის დამახასიათებელი იყო მოსალოდნელი სიცოცხლის საშუალო ხანგრძლივობის ზრდა. მესამე ეტაპი — 70–იანი წლებიდან 90–იან წლებამდე გაგრძელდა. ამ ეტაპზე მოსახლეობის შემდგომ განვითარებას უკვე ჩამოყალიბებული სქესობრივ–ასაკობრივი სტრუქტურა განაპირობებდა. 60 წლისა და უფროსი ასაკის მოსახლეობის მოკვდაობის ზრდის ხარჯზე იზრდება მოკვდაობის ზოგადი მაჩვენებელი. 90–იანი წლებიდან გრძელდება დემოგრაფიული დაბერების მეოთხე ეტაპი. ამ ეტაპზე დაბერების პროცესი დაჩქარდა, რაც განპირობებული იყო შობადობის მკვეთრი კლებითა და ქვეყნის მრავალსაუკუნოვან ისტორიაში უმაგალითო ემიგრაციული პროცესებით. მიგრანტად იქცა მილიონზე მეტი ადამიანი, რომელთა უმრავლესობა სამუშაო ასაკში იმყოფებოდა. სწორედ ამან განაპირობა დაბერება `შუადან" (არა „ზემოდან" ან „ქვემოდან"), რაც გამოწვეული იყო შუა ასაკის მოსახლეობის ინტენსიური ემიგრაციით.

დემოგრაფიული დაბერების პროცესი დიფერენცირებულად მიმდინარეობს სხვადასხვა ეთნოსოციალურ გარემოში. იგი დამოკიდებულია ეთნოჯგუფებში დემოგრაფიული ქცევის თავისებურებებზე, რომელიც განპირობებულია ისტორიულად ჩამოყალიბებული ტრადიციებით, წეს–ჩვეულებებით, რელიგიით, მსოფლმხედველობით, ოჯახისა და ყოფის შესახებ შეხედულებებით (Shelia, 2013, 91).

ძირითადი ასაკობრივი ჯგუფების მიხედვით მოსახლეობის რიცხოვნობის შესახებ აღწერებით მიღებული მონაცემები ახასიათებს დემოგრაფიული დაბერების ეტაპებს საქართველოში.

როგორც დიაგრამა 1–დან ჩანს, 0–14 წლის ასაკობრივი ჯგუფი ყველაზე მეტი რაოდენობით წარმოდგენილია 1970 წელს, დროთა განმავლობაში ეს ადგილი დაიკავა 15–64 წლის ასაკობრივ ჯგუფმა –1989 წელს, ხოლო 65 წელს გადაცილებულთა ჯგუფმა 2014 წელს.

შესწავლილია დემოგრაფიულ დაბერებაზე მოქმედი ფაქტორები, ასევე მისი ამსახველი მაჩვენებლები საქართველოში (ცხრილი 3).

ზემოთაღნიშნული მონაცემებისა და პროგნოზის საფუძველზე უნდა აღინიშნოს, რომ საქართველოს მოსახლეობაში დაბერების მაჩვენებელი (65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილი) შეესაბამება განვითარებული რეგიონების მაჩვენებელს; სწორედ ამიტომ დაბერებაზე მოქმედი ფაქტორებიც (შობადობა, მედიანური ასაკი, სიცოცხლის ხანგრძლივობის მაჩვენებელი) უმეტესწილად ემსგავსება განვითარებული რეგიონების ტენდენციას. რაც თავისთავად აისახა და მომავალშიც აისახება დაბერებაზე, რომელსაც გაერო საქართველოში 2050 წლისათვის 21,8–ის ფარგლებში პროგნოზირებს. რაც შეეხება მიგრაციას, როგორ დაბერებაზე მოქმედ ფაქტორს, უარყოფითი სალდოთი ხასიათდება, როგორც ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისთვის არის დამახასიათებელი. აღსანიშნავია, რომ გაეროს პროგნოზის მიხედვით მიგრაციის კოეფიციენტი 2020 წლისათვის –2,5 იყო პროგნოზირებული. რეალურად მან 4,2 შეადგინა, რაც სავარაუდოა, რომ კოვიდ–19–ით გამოწვეული პანდემიის შედეგია.

მოსახლეობის დაბერების პროცესის დასახასიათებლად გამოყენებული დატვირთვის კოეფიციენტი, საქართველოს სტატისტიკის ეროვნული სამსახურის მიერ გაანგარიშებულია როგორც 15 წლამდე და 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის რიცხოვნობა ყოველ ას 15–64 წლის პირზე, ხოლო გაეროს მიერ აღნიშნული მონაცემები წარმოდგენილია, როგო–

რც 25 წლამდე და 65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის თანაფარდობა 25–64 წლის მოსახლეობასთან. ამიტომ ჩვენ შესადარისობისათვის შევეცადეთ აღნიშნული მაჩვენებელი გაგვეანგარიშებინა 65 წელს გადაცილებულ მოსახლეობასთან მიმართებაში. დაბერების ერთ–ერთი ფართოდ გამოყენებული საზომი პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტი ნაშრომში გაანგარიშებულია(ცხრ. 2) როგორც 25–64 წლის ასაკის მოსახლეობის თანაფარდობა 65 წელს გადაცილებულ მოსახლეობასთან. მსოფლიოს მასშტაბით შესაბამის მაჩვენებლებთან შედარება გვიჩვენებს, რომ დემოგრაფიული დატვირთვის კოეფიციენტის მიხედვით საქართველო განვითარებული რეგიონების მსგავსი ტენდენციით ხასიათდება და ასევე მაჩვენებლები უახლოვდება ამ რეგიონების მაჩვენებლებს. იგივე შეიძლება ითქვას პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტის შესახებ. მხოლოდ გამონაკლისს წარმოადგენს 2000 წელი საქართველოსთვის, როდესაც მხარდაჭერის კოეფიციენტი საკმაოდ მაღალია (6,2) და არ შეესაბამება არც წინა და არც მომდევნო განხილულ პერიოდებს. ამის მიზეზი კი რა თქმა უნდა არის აღნიშნულ პერიოდში ცნობილი საქართველოში გააქტიურებული მიგრაციული პროცესები.

რაც შეეხება დემოგრაფიული დაბერების კავშირს მასზე მოქმედ ფაქტორებთან საქართველოში, შობადობის მაჩვენებლების კავშირი საშუალოა (შობადობის ზოგადი კოეფიციენტის 0,395, შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტის 0,612), ხოლო მიგრაციასთან და მედიანურ ასაკთან მიმართებაში გამოიკვეთა ძლიერი კავშირი (მედიანური ასაკის 0,935; მიგრაციის 0,988).

ზემოთგანხილულ მოვლენებს შორის კავშირის განმსაზღვრელი კორელაციის კოეფიციენტების განხილვის საფუძველზე ვხედავთ, რომ საქართველოს შესაბამისი მაჩვენებლები მოსახლეობის დემოგრაფიულ დაბერებაზე მოქმედ ფაქტორებთან დაკავშირებით არ შეესაბამება მსოფლიოს არც განვითარებულ და არც ნაკლებად განვითარებული რეგიონების შესაბამის კოეფიციენტებს. თუმცა დემოგრაფიული დაბერების მაჩვენებლის მიხედვით უახლოვდება განვითარებული რეგიონების შესაბამის მაჩვენებელს, რაზეც ყველაზე მნიშვნელოვან გავლენას ახდენს მედიანური ასაკის ცვალებადობა და მიგრაციული პროცესები, მიუხედავად იმისა, რომ ბოლო პერიოდში ეს უკანასკნელი დადებითი სალდოთი ხასიათდება.

დემოგრაფიული დაბერების შედეგად წარმოშობილი ცვლილება აისახება შრომისუნარიანი მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაში. შრომის ასაკის დაბერების კოეფიციენტი განხილულ პერიოდში 45%–დან 52 %–მდე გაიზარდა. უფრო მკაფიოდ რომ გამოჩნდეს აღნიშნული ცვლილებები, შრომისუნარიანი მოსახლეობა შეიძლება სამ ჯგუფად წარმოვიდგინოთ 15–დან 29 წლამდე (ახალგაზრდობა), 30–დან 49 წლამდე (შუა ასაკი) და 50–დან 59 წლამდე ქალები, 50–დან 64 წლამდე კაცები (წინასაპენსიო ასაკი). შრომისუნარიანი მოსახლეობის ასაკობრივი ცვლილებები წარმოდგენილია დიაგრამა 2–ის სახით.

როგორც დიაგრამა 2–დან ჩანს, განხილულ პერიოდში მცირდება ყველა ასაკობრივი ჯგუფის მოსახლეობის რიცხოვნობა, გარდა წინასაპენსიო ასაკისა. მაგრამ ამავე დროს ჩვენთვის საინტერესო შრომისუნარიან ასაკობრივ ჯგუფებს თუ დავაკვირდებით, აშკარაა, რომ შუა ასაკის და წინასაპენსიო ასაკობრივ ჯგუფებში საბაზისო პერიოდთან მიმართებაში კლება 18–19%–ს შეადგენს, ხოლო 15–29 წლების ჯგუფის მოსახლეობაში 42 %–იანი კლებაასწორედ ეს არის ყველაზე მძიმე შედეგი დემოგრაფიული დაბერებისა.

მოსახლეობის დაბერების ყველაზე აშკარა შედეგი არის შრომის მიწოდების შემცირება. მიწოდების შემცირებას ხელს უწყობს ასევე უმაღლესი განათლების მიღებისათვის საჭირო დრო. თუმცა განათლების დონის მატება ამცირებს შრომის ბაზრიდან გასვლას და ახანგრძლივებს დასაქმებას ოფიციალური საპენსიო ასაკის მიღწევის შემდეგ (Kapelyushnikov, 2021, 6).

როგორც ვხედავთ დემოგრაფიულ დაბერებას აქვს მნიშვნე–

ცხრილი 3. ზოგიერთი დემოგრაფიული მაჩვენებელი (საქართველო 1994–2050 წ.წ.)

	1994 წ.	2000 წ.	2010 წ.	2020 წ.	2030 წ.	2050 წ.
სულ მოსახლეობა	4929,9	4116,8	3773,6	3716,9		
15-	23,1	21,0	18,2	20,4	18,6	17,7
15-24	15,6	15,6	15,4	11,4	13,5	11,6
25-64	50,9	50,6	52,8	53,1	49,3	48,9
65+	10,5	12,7	14,2	15,1	18,5	21,8
მედიანური ასაკი	32	34	36	37	40,5	40,9
შობადობის ზოგადი კოეფიციენტი	11,9	11,8	14,6	12,6	12,7	13,8
შობადობის ჯამობრივი კოეფიციენტი	1,53	1,59	2,00	1,97	1,98	1,88
მიგრაციის კოეფიციენტი	-40,2	-19,4	-8,0	4,2	-2,6	-2,8
დატვირთვის კოეფიციენტი	96,5	88,6	90,6	88,4	102,8	104,5
პოტენციური მხარდაჭერის კოეფ.	4,9	6,2	3,9	3,6	2,7	2,3

წყარო: ცხრილი აგებულია საქსტატისა და UN World Population Prospects 2019–ის მონაცემების საფუძველზე, დატვირთვის და პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტები გაანგარიშებულია ავტორის მიერ.

დიაგრამა 2. შრომისუნარიანი მოსახლეობის შიგაასაკობრივი ცვლილებები საქართველოში (1994-2020 წ.წ.)

	1994	2000	2010	2020
50-59/64	720,4	487,9	564,4	592,7
30-49	1234,9	1163,5	1052,5	999,9
15-29	1163,1	940,8	859,1	672,8

წყარო: დიაგრამა აგებულია საქსტატის მონაცემების საფუძველზე.

ლოვანი შედეგები, მაგრამ ნამდვილად არ არსებობს რაიმე შესაძლებლობა, მზა რეცეპტი, რაც ამ პროცესს შეაჩერებს. დაბერების პროცესი არ არის თავისთავად ეკონომიკური პრობლემა, არამედ სირთულეები დაკავშირებულია ეკონომიკის ახალ დემოგრაფიულ ვითარებასთან ადაპტაციის აუცილებლობასთან.

მოსახლეობის დაბერება არ წარმოადგენს გადაულახავ გამოწვევას ერისთვის, აუცილებელია, რომ გონივრული პოლიტიკა მალე განხორციელდეს, რათა კომპანიებსა და შინამეურნეობებს პასუხის გაცემის საშუალება მიეცეს. შეთავაზებულ უნდა იქნას პრაქტიკული მიდგომები რესურსებისთვის შინამეურნეობების მომავალი მოხმარების მხარდასაჭერად (Bronikowski, 2010).

ზემოთაღნიშნული პრობლემები, რომელსაც აჩენს დემოგრაფიული დაბერება, პროგნოზის მიხედვით შესაძლებელია გამწვავდეს. დღევანდელი პანდემიის პირობებში ზოგიერთ დემოგრაფიულ მაჩვენებელთან მიმართებაში (მოკვდაობის მაჩვენებელი ნაშრომში არ არის განხილული, როგორც დემოგრაფიული დაბერებაზე მოქმედი მნიშვნელოვანი ფაქტორი) მნიშვნელოვანი ცვლილებებია მოსალოდნელი. რადგან როგორც ცნობილია მსოფლიოში პანდემიით გარდაცვლილთა რაოდენობა შეადგენს 5 271 358-ს, ხოლო საქართველოში 12 407-ს. ამის ფონზე მთლიანად მსოფლიოში მოკვდაობის მაჩვენებელი მაღალია წინა უახლოეს პერიოდებთან მიმართებაში. ასევე გაეროს პროგნოზის მიხედვით მომავალში იზრდება აღნიშნული მაჩვენებელი, რაც მნიშვნელოვნად ამცირებს ბუნებრივ მატებას. საქართველოშიც იგივე ვითარებაა 2020 წლის მოკვდაობის მაჩვენებელი მნიშვნელოვნად აღემატება წინა წლის მაჩვენებლებს. ამის ფონზე მოსალოდნელია მომავალში ასაკობრივ სტრუქტურაში გარკვეული ცვლილებები.

შრომისუნარიანი მოსახლეობის ახალგაზრდების წილის შემცირებას შეიძლება ჰქონდეს მნიშვნელოვანი დანაკარგები ინოვაციების თვალსაზრისით, ასევე ნაკლები ადაპტაცია ტექნოლოგიურ განვითარებასთან. კოვიდ 19-ით გამოწვეული პანდემიის პირობებში ეს უფრო ნათლად გამოვლინდა. პანდემიამ ხაზი გაუსვა ციფრულ ტექნოლოგიებზე არათანაბარ წვდომას მოსახლეობაში და მის შიგნით. ხანდაზმული ადამიანები უფრო მეტად არიან ციფრულად გარიყულნი და განიცდიან ბარიერებს საქონელსა და სერვისებზე წვდომისას, რომლებიც სულ უფრო მეტად არის მოწოდებული ონლაინ რეჟიმში (Ageing in …, 2021). აღნიშნული პრობლემა გამოვლინდა ასევე წინასაპენსიო ასაკის მოსახლეობაში, რადგან სამუშაო პროცესებში, სერვისებში გაიზარდა ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება. ვფიქრობთ მომავალში შრომისუნარიანი მოსახლეობის ახალგაზრდა ნაწილი აღმოჩნდება მაღალ ასაკობრივ ჯგუფებში, თანამედროვე მოთხოვნების შესაბამისად გაიზრდება ხელმისაწვდომობა და ციფრული წიგნიერება. რაც შეამცირებს მრავალი მეცნიერის შიშს იმის შესახებ, რომ დემოგრაფიული ვითარება შეანელებს ეკონომიკურ ზრდას მომავალ ათწლეულებში. ეკონომიკას შეუძლია მოერგოს მოსახლეობის ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილებებს ახალი ტექნოლოგიების წყალობით.

დასკვნა

დემოგრაფიული დაბერება გლობალური ფენომენია. გაეროს სკალის მიხედვით მსოფლიო დაბერებულია, თუმცა ყველაზე ნაკლებად განვითარებული ქვეყნები ჯერ კიდევ ინარჩუნებენ დემოგრაფიულ ახალგაზრდობას. პროგნოზის მიხედვით 2030 წლისათვის ისინიც შეუერთდებიან დაბერებულ მსოფლიოს. არსებული მონაცემები საშუალებას გვაძლევს აღვნიშნოთ ასაკობრივი სტრუქტურის ცვლილების ერთი ვექტორის არსებობაზე მთლიანად მსოფლიოში(ხანდაზმულთა პროპორციის ზრდა). მოსახლეობის დაბერება მკვეთრად განსხვავდება მსოფლიოს ცალკეულ რეგიონებში, რაც ადასტურებს დიფერენციაციის არსებობას ასაკობრივი სტრუქტურის შეცვლის პროცესებში. დემოგრაფიულ დაბერებაზე მოქმედი ფაქტორებიდან გამოვლენილია ცვლადები, რომელთა კავშირი საკმაოდ

ძლიერია (მედიანური ასაკი, შობადობის მაჩვენებლები, მიგრაციული პროცესები). კავშირი განსხვავებულია მსოფლიოს ცალკეულ რეგიონებში და შესაბამისად საქართველოში.

საქართველოს მოსახლეობაში დაბერების მაჩვენებელი (65 წელს გადაცილებული მოსახლეობის წილი) შეესაბამება განვითარებული რეგიონების მაჩვენებელს; სწორედ ამიტომ დაბერებაზე მოქმედი ფაქტორებიც (შობადობა, მედიანური ასაკი, სიცოცხლის ხანგრძლივობის მაჩვენებელი) უმეტესწილად ემსგავსება განვითარებული რეგიონების ტენდენციას. რაც თავისთავად აისახა და მომავალშიც აისახება დაბერებაზე, რომელსაც გაერო საქართველოში 2050 წლისათვის 21, 8–ს ფარგლებში პროგნოზირებს. რაც შეეხება მიგრაციას, როგორ დაბერებაზე მოქმედ ფაქტორს, უარყოფითი სალდოთი ხასიათდება, როგორც ნაკლებად განვითარებული ქვეყნებისთვის არის დამახასიათებელი.

დემოგრაფიული ცვლილებების პროცესის ასახვა მოსახლეობის სტრუქტურაზე მოცემულია დემოგრაფიული დატვირთვის და პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტების სახით. საქართველოსთვის გაანგარიშებული მაჩვენებლები შედარებულია მსოფლიოს შესაბამის მაჩვენებლებთან, რის საფუძველზეც დემოგრაფიული დატვირთვის კოეფიციენტის მიხედვით საქართველო განვითარებული რეგიონების მსგავსი ტენდენციით ხასიათდება და ასევე მაჩვენებლები უახლოვდება ამ რეგიონების შესაბამის მაჩვენებლებს. იგივე შეიძლება ითქვას პოტენციური მხარდაჭერის კოეფიციენტის შესახებ. მხოლოდ გამონაკლისს წარმოადგენს 2000 წელი საქართველოსთვის, როდესაც მხარდაჭერის კოეფიციენტი საკმაოდ მაღალია (6,2) და არ შეესაბამება არც წინა და არც მომდევნო განხილულ პერიოდებს. ამის მიზეზი კი რა თქმა უნდა არის აღნიშნულ პერიოდში ცნობილი საქართველოში გააქტიურებული მიგრაციული პროცესები.

დემოგრაფიული დაბერების მნიშვნელოვანი შედეგი არის შრომისუნარიანი მოსახლეობის ასაკობრივ სტრუქტურაში ახალგაზრდების წილის შემცირება. შემცირება წარმოდგენილია საქართველოში შრომისუნარიანი ასაკის მოსახლეობის სამი ასაკობრივი ჯგუფის სახით, სადაც ახალგაზრდა მოსახლეობაში საბაზისო პერიოდთან მიმართებაში 42%–იანი კლებაა. მომავალში შრომისუნარიანი მოსახლეობის ახალგაზრდა ნაწილი (ადაპტირებული ტექნოლოგიურ განვითარებასთან) აღმოჩნდება მაღალ ასაკობრივ ჯგუფებში და არ იქნება დანაკარგების საშიშროება ინოვაციების თვალსაზრისით, ეკონომიკური ზრდის შენელების თვალსაზრისით.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

A Short Encyclopedic Dictionary of Demographics. (2012). UNFPA. 280. (In Georgian).
Ageing in the Digital Era. (2021). UNECE Policy Brief on Ageing. 26 https://unece.org/sites/default/files/2021-07/PB26-ECE-WG.1-38_0.pdf
Bronikowski, A. (2010). Aging and Its Demographic Measurement.
Bruni, B., & Sichinava, M. (2017). Population aging and the elderly in Georgia. UNFPA (In Georgian). https://www.geostat.ge/media/20625/2.-Ageing_GEO_Print-_F_0.pdf
Denisenko, M. B. (2005). A quiet Revolution, Domestic Notes. 2005, 3. (In Russian);
Dobrokhleb V.G., & Barsukov V.N. (2017). Demographic Theories and the Regional Aspect Aging Population, Economic and Social Changes: Facts, Trends, Forecast. 10, 6, 89-103. (In Russian).
https://iliauni.edu.ge/uploads/other/39/39662.pdf
https://lki.lk/blog/ageing-in-asia-silver-tsunami-or-golden-opportunity/
https://www.nature.com/scitable/knowledge/library/aging-and-its-demographic-measurement-16821152
Kapelyushnikov, R. (2021) Aging Forever: How Population Aging Affects the Economy. (In Russian). https://www.hse.ru/news/expertise/442362720.html
Lall, P. (2019). Ageing in Asia – Silver Tsunami or Golden Opportunity?
Lebedeva, I.P. (2016). Silver Tsunami in Japan, Asia and Africa Today. 5, 43-49. (In Russian).
National Statistics Office of Georgia - https://www.geostat.ge/ka
Rosset, E. (1968). Aging Process of Population. Moscow, Statistika, 508. (In Russian).
Sanderson, W., & Scherbov, S. (2020). Choosing between the UN`s Alternative Views of Population Ageing. https://journals.plos.org/plosone/article?id=10.1371/journal.pone.0233602
Sauvy, A. (1977). General Theory of Population. 2, Moscow, Progress, 520. (In Russian).
Shelia, M. (2013). Elderly Population in Georgia. (Social and Economic Problems). Tbilisi. 234. (In Georgian).
Sulaberidze, A., Sulaberidze, V., & Gomelauri N. (2016). Demographic Aging and Peculiarities of the Formation of the Second Demographic Dividend in Georgia, TSU. Conference materials, Tbilisi, 68-72. (In Georgian);
Thompson, W. (1929). Population, American Journal of Sociology. 34 (6), 959-975.
Tsuladze, G. (2013). Demographic Perspectives of Georgia: 2015-2300, Tbilisi, Institute of Demography and Sociology. 35. (In Georgian).
Wotld Population Ageing. (2019), Highlights. https://www.un.org/en/development/desa/population/publications/pdf/ageing/WorldPopulationAgeing2019-Highlights.pdf
Wotld Population Prospects 2019, V.II: Demographic Prifiles. https://population.un.org/wpp/Publications/Files/WPP2019_Volume-II-Demographic-Profiles.pdf

JEL Classification: H11, H110, H50. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.015

BUDGET PAYMENTS AND ECONOMIC GROWTH

NATIA SHARABIDZE

PhD Student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

natia.sharabidze664@eab.tsu.edu.ge

Abstract. The study of the relationship between fiscal policy and economic growth has received a great deal of attention in both developed and developing countries. An effective fiscal policy contributes to the economic growth and stabilization of the country. Determining the optimal level of budget expenditures is an important prerequisite for forming an effective budget. Separate science papers suggest that fiscal policy may affect economic growth in different degrees and forms, although the results vary from country to country. The article presents the optimal size of government for Georgia calculated as a result of the research.

KEYWORDS: PUBLIC EXPENDITURE, ECONOMIC GROWTH, SIZE OF GOVERNMENT, FISCAL POLICY.

For citation: Sharabidze, N. (2022). Budget payments and economic growth. *Globalization and Business.* 13, 107-110. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.015

INTRODUCTION

Promoting economic growth is one of the most important goals of the state at the present stage of Georgia's development. Fiscal policy is the main mechanism by which the government can influence economic growth. An effective fiscal policy contributes to stabilization of the economy. The topicality of the issue is determined by the effective usage of budget expenditures during budget formulation process.

The efficiency of spending budget funds has a significant impact on the budgetary process and is a key determinant of the successful budget system. Optimal distribution of budget allocations simplifies state programs development, adoption and monitoring processes, as well as improves the quality of financial management and control procedure over spending of budgetary funds. Budget project prioritization during the strategic planning and the budget preparation process helps to increase the effectiveness of the budget allocations. In order to use budget funds rationally, a unified systematic approach to evaluating efficiency parameters is advisable.

Analysis of the results for the optimal size of the government research on the example of Georgia

Fiscal decisions serve different purposes for states at different stages of economic development. Fiscal policy in Georgia is one of the preconditions for the transition to a market economy and achieving economic stability, it plays a crucial role in regulating the economic development of the country. Fiscal instruments can be used to ensure economic stability and growth, especially by expanding aggregate demand during recessions.

By using fiscal policy, the state must efficiently allocate resources, regulate markets, stabilize the economy and ensure social harmony in order to achieve the ultimate goal of promoting economic growth.

Examining the relationship between fiscal policy and economic growth in developed countries, in both short and long term, some scientists have concluded that fiscal policy may affect economic growth in different ways and means. Therefore, the impact of public spending on economic growth is a subject of active interest.

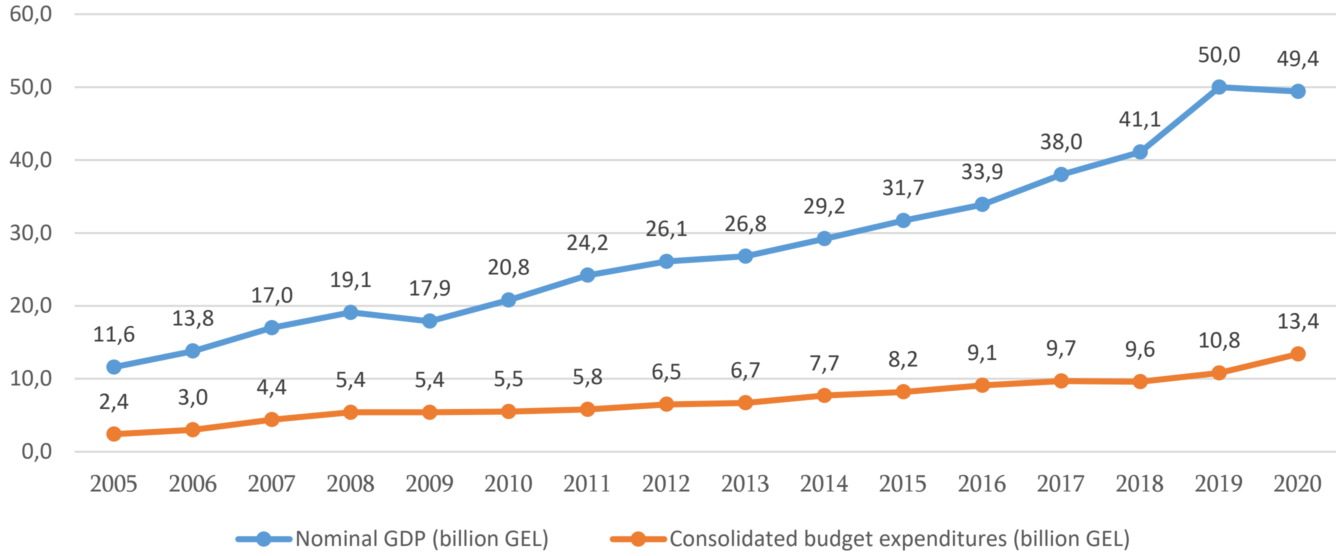
Studies on the example of EU countries that have determined the nature of economic growth have viewed fiscal policy as a tool for stimulating economic growth. There is empirical evidence about reducing public spending, in particular the public sector wages, being main driving force of economic growth.

The primary focus of the article is the optimal size of government and economic growth. Theories of budgetary policy are noteworthy and mutually exclusive. On the one hand, the effective fiscal policy implemented by the government strikes a balance between social and private interests, also public investment can become a precondition for economic growth in Georgia. Their impact on the region's economy depends on specific characteristics such as technical efficiency, organizational capabilities, and manufacturing specialization. On the other hand, a government size larger than optimal leads to a reduction in the productivity of public goods.

According to the theory of American economist Robert J. Barro, public spending stimulates economic growth by maximizing private sector efficiency at an earlier stage of economic growth. However, after reaching a certain level, the increase in public spending worsens the efficiency of the private sector.

The views of different scientists on the optimal size of government vary. According to some economists, if govern-

Figure 1. Nominal GDP and consolidated budget expenditures in 2005-2020 (billion GEL)

Source: Ministry of Finance of Georgia

ment current expenditures are less than 15% of nominal GDP, relationship between government size and economic growth is positive. In this regard, monitoring practices of developed countries is interesting, for example, the size of the government of the US, according to the World Bank, in 2020 was 14.7%. However, this Indicator is different for developed European countries. For example, in 2020, government spending in the UK as a share of GDP was 22.4%, in France - 25.1%, in Italy - 20.1%, and in Sweden - 26.8%.

Evidently, if a change in the size of government spending leads to a change in the production growth rate, the size of government is a factor of potential importance for explanation of long-term growth rate. Empirical evidence presented in certain studies of this issue confirms the impact of government spending on economic growth, although the nature of the relationship between the variables differs across countries, according to their national characteristics and evaluation periods. However, in the research process, a problem related to the size of the public sector or data availability obstacles may occur.

The government can promote economic growth through various methods: efficient provision of public goods, infrastructure development, social services and targeted intervention in the economy.

The present article discusses the effect of government size on economic growth. In this empirical analysis, the economic growth rate is the real GDP growth rate. Regression analysis based on time series was performed to determine the relationship between the variables. The study examines the possibility of rapid economic growth in Georgia. It is known that the optimal size of government varies across countries and depends on their characteristics. The figure below demonstrates the consolidated budget expenditures as well as the nominal GDP of Georgia between the years of 2005 to 2020.

The figure shows that the size of consolidated budget expenditures and nominal GDP was increasing annually and amounted to 49.4 billion GEL and 13.4 billion GEL in 2020 respectively. The government size calculated based on these data are presented in the table below.

From 2005 to 2020, the lowest government size (consolidated budget expenditures/nominal GDP) was observed in 2005 at 20.9%. This indicator reached the highest mark during periods of economic recession, respectively, in 2009 and 2020. In order to make an impact on slowdown in economic activity in these years, the government used more fiscal incentives, accordingly, the relative size of the budget expenditures increased.

Low economic growth in Georgia in recent years has provoked interest in the appropriate level of government intervention in the economy. The issue of the size of the public sector has been subject of the economic and political debates for years.

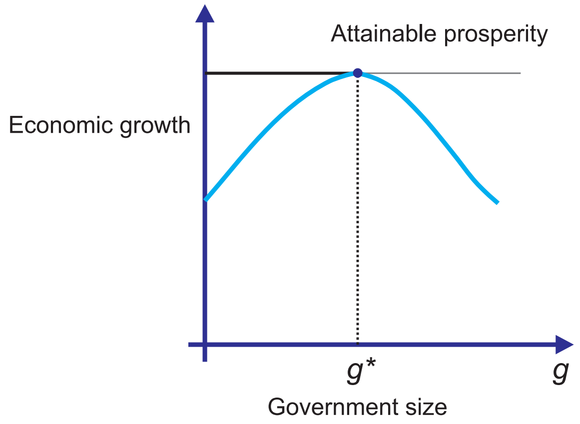
The question is, is there an optimal level of government spending that will maximize economic growth? The present study aims to determine the impact of government spending on economic growth and to identify the level of government spending that will maximize the economy. This is important in the government policy-making process.

As it turns out, causes of low economic growth in Georgia are multifaceted. One of the important indicators of economic growth is the amount of payments made by the government. If the amount of budget allocations is chosen on the basis of scientific justification, it can become important factor contributing to economic growth. When additional

Table 1. Government size in 2005-2020 (%)

Year	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Government size (%)	20.9	21.6	25.8	28.3	30.2	26.3	23.9	24.9	25.1	26.5	25.8	26.9	25.4	23.4	21.7	27.1

Figure 2. Relationship Between Government Size and Economic Growth (Armey curve)

government expenditures negatively affect the GDP growth rate, they exceed the optimal level, which allows us to conclude, that reducing them, other things being equal, will lead to an improvement in economic conditions in the country. However, a reduction in government expenditure would not automatically indicate the existence of favorable conditions for economic growth. For economic growth in the country it is important not only to choose the optimal size of government, but also to properly manage budget expenditures and use them efficiently.

Wagner's law named after the German economist Adolph Wagner, states that as countries economically develop and incomes rise, additional business development opportunities arise, the demand for social services also increases the government is given incentives and opportunities to increase budget expenditures.

On the contrary, according to the Armey curve, named after the American economist Richard K. Armey, increasing government spending above the optimal level leads to a reduction in GDP. The analysis presented below, that determines the optimal size of government, is based on the theoretical model of government size known in the field of economics as the Armey curve (Armey, 1995). According to this concept, government spending to a certain, optimal level has a positive impact on GDP. However, above this level, the increase in government spending has a negative impact on economic growth due to ineffective regulations, as well as social assistance programs that, among other factors, discourage people's participation in the labour force.

The figure below demonstrates the relationship between government size and economic growth. The Armey curve shows that the increase in government spending to the optimal level contributes to GDP growth, at the optimal point economic growth reaches the maximum possible mark (GDP growth rate is maximum) and after this mark the increase in government spending reduces the GDP growth rate (GDP growth rate gradually decreases). The reason may be the impact of aggravating tax burden on production to finance increased government spending. However, it should be noted that the Armey curve expresses the relationships between variables within the theoretical concept. In practice, the size of government is always greater than zero, as far as the state has the need to finance the expenses necessary for its existence.

To estimate the optimal size of government spending that maximizes economic growth of the country, regression analysis was conducted, a nonlinear regression model was built with corresponding variables: the ratio of consolidated budget expenditures to GDP and real GDP growth rate). Real GDP growth rate is a dependent variable, while the explanatory variable is government spending as a share of total output. According to data used in the study, the parameters of the nonlinear regression model are calculated. Using them the optimal level of expenditures was estimated for which the GDP growth rate is maximum.

Structural transformation may cause data reliability issues, however, it should be noted that fundamental legal, political and economic institutions in Georgia has not changed significantly during the analysis period, making the timeline data reliable.

Based on the findings it is concluded, that the economic growth rate in Georgia is maximum when the size of the

The optimal size of the government of Georgia was estimated using the following formula:

$y = a_0 + a_1 g + a_2 g^2 + ε$ (1)[1]

y is the real GDP growth rate;

g is the ratio of government spending to GDP;

ε is random error.

The concept of the Armey curve implies that as a result of increasing government size by 1% above the optimal limit, real GDP grow

less than 1%.

Using the square function above, we can determine the point on the Armey curve for which GDP reaches the maximum value. At thi

nt the size of the government is optimal. If we denote this size by g^* then its value can be calculated by the following formula:

$g^* = -\hat{a}_1 / 2\hat{a}_2$ (2)

Where $\hat{a}_1$ and $\hat{a}_2$ are the estimates of the coefficients a_1 და a_2, respectively.

Based on the data in the table below, was created a regression equation expressing the relationship between government size an

nomic growth in Georgia.

The values of $\hat{a}_1$ and $\hat{a}_2$ coefficients calculated based on the data presented in the tables are 174.64 and -493.59, respectively. Base

the analysis mentioned above, applying formula 2, the estimated optimal size of the government of Georgia is presented below:

$g^* = -174.64/(2*(-493.59)) \approx 0.18$

[1] A positive sign of the a1 coefficient indicates that government spending stimulates economic growth, while a negative sign of the a2 coefficient indicates that government spending decreases economic growth rate after the certain level of spending - marginal utility declines. Thus, if the a2 coefficient is negative, there is evidence of the Armey curve relationship between the variables.

Table 2. Real GDP growth rate (%)

Year	2005	2006	2007	2008	2009	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020
Real GDP growth rate (%)	9.3	9.4	12.4	2.1	-3.9	6.4	7.2	6.1	3.2	4.8	2.8	2.7	5.0	4.7	5.1	-6.2

Source: Ministry of Finance of Georgia

government is 18%. During the period under review this indicator stood at 25% on average, which is 7% higher than the optimal size of the government. At the same time, the estimated optimal size of the government is about 9% less than it was in 2020 (27%).

CONCLUSION

The results of this study shows that the current size of the Georgian government is not optimal and budget expenditure cut is necessary. In order to increase the effectiveness of fiscal policy in the country, changes in budget expenditures as a share of GDP and their optimal level need to be considered during budget formulation process. It is also advisable to reduce the size of the Georgian government gradually in a medium-term, in order to increase the efficiency of budget expenditures. Thus, in order to promote economic growth, it is recommended to reduce public spending by further optimizing the government.

REFERENCES:

(% of GDP). https://data.worldbank.org/indicator/NE.CON.GOVT.ZS
Armey, R. K. (1995). The freedom revolution: The new Republican House Majority Leader Tells.
Arpaia, A., & Turrini, A. (2008). Government Expenditure and Economic Growth in the EU: Long-
Barro, R. J. (1990). Government Spending in a Simple Model of Endogenous Growth. *The Journal of Political Economy*. 98(5), 103–125.
https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3451296/Barro_GovernmentSpending.pdf
Bedianashvili, G. (2017). Business and Institutional Environment of Competition in the Context of European Integration. Competition Policy: Contemporary trends and challenges. 42-45. (In Georgian).
https://admin.competition.ge/uploads/81b623d91dd94bd2955643d88ccae8a7.pdf
Boldeanu, F. T., & Ialomiţianu, R. (2016). Does Government Spending Boost Economic Growth in Europe? Bulletin of the Transilvania University of Braşov. https://doaj.org/article/669fd0c15d6f4d43a3e3e1fb78a37650
Chikviladze, M., & Archvadze, I. (2021). Public Finance. Lecture course. (In Georgian).
Context of European Integration. Competition Policy: Contemporary Trends and Challenges. 42-45. (In Georgian).
Development Model. Tbilisi. 205-210. (In Russian).
Economy. Tbilisi. 212-224. (In Georgian).
https://admin.competition.ge/uploads/81b623d91dd94bd2955643d88ccae8a7.pdf
https://dash.harvard.edu/bitstream/handle/1/3451296/Barro_GovernmentSpending.pdf
https://old.tsu.ge/data/file_db/economist_faculty/sajaro%20fin.rid.pdf
https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2367933
https://www.heritage.org/budget-and-spending/report/the-impact-government-spending-economic-growth
https://www.mof.ge/shesrulebis_angarishi
Idrisov, G., & Sinelnikov-Murylev, S. (2013). Budget Policy and Economic Growth.
Kakulia, R., Bakhtadze, L., & Jibuti, A. (2012). Public Finance, TSU. (In Georgian).
Kovzanadze, I. (2016). Lessons from the World Economic Crisis and Formation of the New
Maúcaa, S. G., Cuceua, I. C., & Văideana, V. L. (2015). The Fiscal Policy as Growth Engine in EU countries. https://core.ac.uk/download/pdf/82169206.pdf
Mekvabishvili, E. (2018). The Financial Crises of the Globalization Era and the Georgian Economy. Tbilisi. 212-224. (In Georgian).
Mitchell, D. J. (2005). The Impact of Government Spending on Economic Growth. https://www.heritage.org/budget-and-spending/report/the-impact-government-spending-economic-growth
Papava, V. (2015). Georgian Economy: Reforms and Pseudoreforms. Tbilisi, Intelekti
Publishing. 202-205. (In Georgian).
Run Tendencies and Short-Term Adjustment. European Communities. https://ec.europa.eu/economy_finance/publications/pages/publication12024_en.pdf
State Budget Performance Reports (2005-2020), the Ministry of Finance of Georgia.
Why Big Government Failed, Why Freedom Works, and How We Will Rebuild America. Regnery Publishing. Washington, D.C.
World Bank national accounts data, General government final consumption expenditure

JEL Classification: O40, O47. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.016

THE EFFECTIVENESS OF DIGITAL TECHNOLOGIES AND ECONOMIC GROWTH

TINATIN MSHVIDOBADZE
Associate Professor
Gori State University, Georgia
tinikomshvidobadze@gmail.com

Abstract. The article describes the impact of digital technologies on the level of social and economic development of the society, provides a rating of the largest IT companies in terms of the volume of business capitalization. The necessity of digital transformation of the management of the socio-economic development of society and organizations is substantiated. The research used groupings of economic activities that directly influence the development of the digital economy. Using the data of regression models, the coefficients of GDP elasticity from the development of the studied sectors were calculated and used to forecast GDP under the development influence of the studied sectors while maintaining the existing trends. A forecast of GDP growth in Ukraine has been constructed, taking into account the processes of digitalization of the economy in accordance with certain trends. The forecast dynamics of changes in GDP under the influence of the IT sector development until 2023 was also illustrated. The results showed that stimulating the development of information and communication technologies has significant prospects for activating digitalization processes in all spheres of the economy and society and increasing GDP.

KEYWORDS: DIGITAL TECHNOLOGIES, DIGITALIZATION, ECONOMIC GROWTH, MODELLING, GDP.

For citation: Mshvidobadze, T. (2022). The Effectiveness of Digital Technologies and Economic Growth. *Globalization and Business.* 13, 111-114. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.016

INTRODUCTION

A theoretical understanding of the impact of increasing information flows on the current socio-economic system can be revealed in post-industrial and information concepts.

Changes in manufacturing processes, the reorientation of production from the formation of material goods to the delivery of services, the globalization of economics are pointed out by the theorists of the digital society as the more fundamental features of the latest type of society caused by informatization (Kluver, 2015).

The digital economy is not a separate industry, but simply acts as a virtual addition to the real traditional economy. Digitalization of the society ensures the establishment of relations between the government, business and the public using the latest information technologies, includes socio-economic events on the Internet platform, mobile and touch networks. The digital economy is based on ability

The introduction of the digital economy makes it possible to increase labor productivity, business competitiveness and the well-being of citizens. To realize the digital economy, first of all, it is necessary to expand access to the Internet, because today the Internet is the most important element of economic development.

The processes of digitalization of the economy and social relations contribute to the deepening of interaction between all subjects of the market environment, which transcends national borders, creates the preconditions for GDP growth, increases labor productivity, innovates and spreads in all walks of life.

Materials and methods

The basis of the technological concept was a large number technological innovations in the field of information and communication technologies that have become available to a wide range of consumers. The latest technologies are considered to be the most important indicators of the change of economic concepts and they are often referred to as the driving force behind the formation of the economy. (Ilin, 2020).

The digital economy is based on the introduction and widespread use of large amounts of information storage and processing technologies (big data, cloud computing), Internet of Things, information technology, cybersecurity technologies, robotics, and comprehensive automation. Most of the processes and industries and other areas of development of innovative technologies that change the human role in the economic system.

Without the ability to model socio-economic phenomena and processes, it is impossible to imagine a modern management system at its various levels. Modeling is used to diagnose the current state and development prospects of management facilities, to identify cause-and-effect relationships, to study development trends and mechanisms for the formation of socio-economic phenomena and variability in

$$GDP_f^t = GDP_e^t + (K_c * T_c^t * GDP_e^t) \quad (1)$$

formula 1.

where GDP_f^t - forecast value of GDP in year t under the influence of sector development;

GDP_e^t $-$ $extrapolation\ forecast\ value\ of\ GDP\ in\ period\ t$;

K_c $-$ elasticity coefficient of GDP from the development of a particular IT sector;

$T_c^t -$ $forecast\ growth\ rate\ of\ the\ sector\ in\ the\ year\ t$, %.

processes, to identify areas for improvement life.

Using the data of regression models to calculate the elasticity coefficients of GDP studied sectors that can be used to forecast GDP while maintaining trends under the influence of the development of the sectors studied.

GDP growth forecast under the influence of forecast growth (Yakubiv, 2015) of certain sectors of the digitalization of the economy implemented according to the formula 1.

In particular, according to a Chinese market study, in just one month of quarantine, e-commerce platforms reported more than 200% increase in demand for more food and more than 75% increase in demand for non-food products. Certain businesses that worked primarily with customer contact also increased their sales through established and improved internet platforms for this purpose. The most successful e-businesses whose online commerce volume has increased in China during the quarantine period include: selling cars on electronic platforms, delivering ready-to-eat food and beverages.

Work, online learning services, online travel platforms, and also, the spread of Covid-19 have led to advances in artificial intelligence technology that helps brands improve customer data platforms and data capabilities with a combination of online and offline data. Besides, the spread of the coronavirus has accelerated the use of 5G to facilitate online shopping and has had an impact on the accelerated construction of "smart cities". The online direction and the entertainment industry have been strengthened to retain customers.

Data collection

According to Hlinenko and Daynovskyy, E-commerce also has many advantages in emergencies, the device of which can be quarantined in connection with the rapid spread of the coronavirus epidemic (Hlinenko and Daynovskyy, 2018).

According to studies conducted in China, the Ukrainian market may also be extrapolated, as the number of Internet users and related services has also increased significantly during the quarantine period in Ukraine (NVB. 2020).

Although Ukraine has not created a proper regulatory framework for the development of the IT sector the Impact of globalization processes as a response to new demands in the market environment the information and telecommunications industry is evolving quite rapidly. This is confirmed by statistics, showing rapid growth ales volume of value-added services by enterprises working in the field of IT technologises. Table 1 shows the current trends in the main components of the Ukrainian economy and society digitalization industry Classification of Economic Activities (CTEA) (State Statistics …, 2020).

In 2015-2020, there is a rapid increase in sales of products and services of enterprises. Working in the field of information and communication, as well as the share of the sector in the GDP of Ukraine. The fastest growing (five times more than in the studied period) is the growth of IT products, in particular the development and introduction of software, consulting in the field of IT technologies and related activities. At the same time, share this type of activity in GDP increased by 3.5% during the study period, indicating a rather significant innovative shift.

In the development of the economy and society the IT sector currently employs almost 180,000 specialists and the number of employees is constantly growing. According to experts, the main factor in the development of the IT industry in Ukraine is a sufficient number of qualified specialists, state non-interference in the development of IT business and a favorable taxation mechanism that allows to develop IT in small businesses and not pay extra profit tax.

Table 1. Dynamics of production volumes of products (services) of the economy in Ukraine.

Types of economic activities	2015	2016	2017	2018	2019	2020	Growth 2020/2015
Telecommunications	43833.3	45927.7	48639.7	52080.3	55775.3	64034.8	46.1
Specific weight in GDP, %	3.0	2.9	2.4	2.2	1.9	1.8	-1.2
Computer programming	21432.3	32007.4	52304.1	79149.2	107748.4	143163.5	568.0
Specific weight in GDP, %	1.5	2.0	2.6	3.3	3.6	4.0	2.6
Provision of information services	7381.3	8581.7	12662.4	16753.7	23528.6	31668.9	329.0
Specific weight in GDP, %	0.5	0.5	0.6	0.7	0.8	0.9	0.4

Table 2 Forecast indicators of digital transformation of the economy and society in Ukraine:

Indicators	2021	2022	2023	2024	2025	2026	2027	2028	2029	2030
Domestic market (ICT), USD billion	2.0	2.5	3.0	4.5	6.0	8.0	10.0	12.0	14.0	16.0
GDP growth in terms of digital transformation	0.5	1	2.0	3.5	4.5	6.0	7.5	9.0	11.0	14.0
Share of the digital economy in total GDP, %	3%	5%	8%	11%	15%	20%	28%	40%	52%	65%

According to experts from the Institute for the Future of Ukraine, "Ukraine now has significant funding for the economy in the context of its technology consumption, ie the pace and scale of modernization of economic sectors and the field of life is much lower than its neighbors. Overall, according to the level of consumption of ICT products and services, one can make a conclusion about the level of modernization of the country and its level of productivity and efficiency, which means competitiveness. To achieve $ 1 trillion in GDP by 2030, the level of consumption of ICT products will increase significantly in the coming years, primarily due to the implementation of large-scale national projects (Semjachkov, 2017).

Accoeding to Institute for the Future of Ukraine for digital transformation – "from priority sectors of the economy to areas of life such as medicine, education, transport, ecology, tourism, etc." (Ukrainian Institute for…, 2020).

Considering the impact of digital transformation of the economy on GDP in developed countries is also major IT development trends in Ukraine, the "Digital Agenda of Ukraine" experts have developed a forecast.

The possible development of the national economy and the digital transformation of society is shown in Table 2.

These forecasts are relative and can be implemented in the field of digitalization in the context of the formation and implementation of targeted state policies in the country, as well as the development of an effective mechanism for its implementation in all areas of management and economic activity.

Using Formula 1, GDP forecast values were calculated under the influence of information development trends.

Results

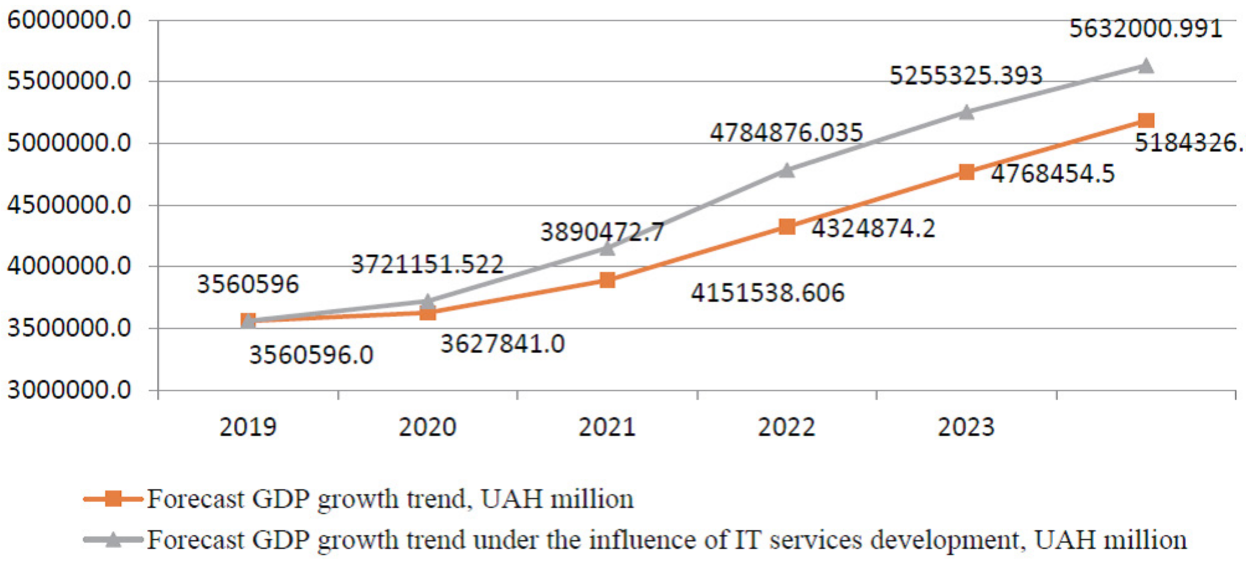
According to the results of forecasting the development of the information services sector using computer technologies, it was found that in the forecast period (2019-2023), in case of a 25% growth of this sector, GDP growth will be 47.3% forecast growth of 45.6%, excluding the impact of these sectors.

Consequently, while maintaining the constant influence of existing trends and external factors, increase the volume Information services using computer technology will be 25% by 2023, which, from 2022, will have a significant impact on GDP growth. This is primarily due to the intensification of information processes in all areas of production, management, market and social activities, of which the development of e-marketing and commerce is an essential part.

Calculations using Formula 1 show that by 2023, despite significant growth in the IT market.

Taking into account past trends, its impact on GDP is

Fig. 1. Forecast of Ukraine's GDP growth under the influence of the IT sector development in accordance with certain trends.

lower than in developed countries, i.e. it will only lead to an increase in its GDP 5.7% of gross domestic product (GDP) forecast. This condition is primarily related to insufficient levels of consumption past IT services in the Ukrainian economy. Fig. 1 reflects the forecast dynamics of GDP change under the influence of IT sector development until 2023.

Thus, the results of the modeling of the impact on the economic growth of digital technology development show the possibility of accelerating the growth rate of Ukraine's GDP by influencing the development of the IT sector in line with certain trends.

CONCLUSION

Applying the proposed approaches to modeling the impact of digital technology development on economic growth makes it possible at the regional and individual territorial levels.

Improve the process of developing regional digital transformation programs with the main implementation of mechanisms to eliminate digital gaps between areas, types of economic activities and social institutions.

Analysis of the impact of digital technology development on economic growth has also shown that despite sufficient terms of strong scientific base and human potential, Ukraine lags far behind developed countries the level of development of industrial production in information and communication technologies and equipment, as well as entirely depends on imports in this field.

Stimulating the development of industrial production of information and communication technologies has important prospects for deepening digitalization processes in all sectors of the economy and society and increasing GDP.

REFERENCES:

Hlinenko, L. K., & Daynovskyy, Y. A. (2018). State-of Art and Prospects of Development of Ukrainian Electronic Commerce. Marketing and Management of Innovations, 1, 83-102. http://doi.org/10.21272/mmi.2018.1-06;

Ilin, I. V., Frolov, K. V., & Lepekhin, A. A. (2020). Sustainable Economic Growth, Education Excellence, and Innovation Management through Vision. Proceedings of the 29th International Business Information Management Association Conference.

Kluver, R. (2015). Globalization, informatization, and intercultural communication. Taylor & Francis.

NVBusiness. (2020). Online sales, TV viewing growth and contactless delivery. How coronavirus has affected business and consumption – research. Retrieved Mau, 21, 2020 from: https://nv.ua/ukr/biz/markets/pandemiya-koronavirusa-shchozminilosya-dlya-biznesu-i-spozhivachiv-novini-svitu-50077243.html;

Semjachkov, K. A. (2017). The digital economy and its role in the management of modern socioeconomic relations. Modern Management Technology. 8 (80). Retrieved Mau, 26, 2020 from: http://sovman.ru/article/8001/;

State Statistics Service of Ukraine. (2020). http://www.ukrstat.gov.ua

Ukrainian Institute of the Future. (2020). Ukraine 2030E is a country with a developed digital economy. Retrieved July, 21, 2020 from: https://strategy.uifuture.org/kraina-z-rozvinutoyu-cifrovoyu-ekonomikoyu.html#6-2-1.

Yakubiv, V. M. (2015). Accounting and analytical methods of diagnostics improvement for enterprises' organizational development. Economic Annals-XXI, 3-4 (1), 68-71.

JEL Classification: O3, O30, O31. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.017

FACTORS AFFECTING THE INNOVATION ECONOMICS AND POSITION OF GEORGIA IN THE GLOBAL INNOVATION INDEX

LELA BAKHTADZE
Associate Professor
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
lela.bakhtadze@tsu.ge

SALOME DANELIA
Doctor in Economics
Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia
salome.danelia@tsu.ge

Abstract. The article, based on the development of Georgia's innovation economics strategy, examines the factors that have a positive and negative impact on the development of the innovation economics. **Aim and objectives of the research:** This article aims to identify the determinants affecting the development of an innovation economics as well as on the basis of the improvement of the legislative framework to create a favorable environment for the introduction of innovations, accelerate innovation processes, improve the institutional base and achieve rapid growth in the export production of high-tech products. The article based on the analysis of innovation policies defines the role of government in improving innovation processes. **The objective of the research** is a comparative analysis of Georgia and post-soviet countries according to the Global Innovation Index. In addition, the role of government in improving innovation processes in the country is defined based on the analysis of innovation policies. The impact of micro and macro factors on the innovation development of the country is highlighted. Besides, the recommendations have also been developed for creating a favorable environment for the introduction of innovations, diversifying the export production of high-tech products, as well as promoting both fundamental and technological research and improving the innovation ecosystem.

KEYWORDS: INNOVATION ECONOMICS, GLOBAL INNOVATION INDEX, INTELLECTUAL PROPERTY, RESEARCH AND DEVELOPMENT.

For citation: Bakhtadze, L., & Danelia, S. (2022). Factors Affecting the Innovation Economics and Position of Georgia in the Global Innovation Index. *Globalization and Business.* 13, 115-120 https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.017

INTRODUCTION

The most important factors in shaping the Georgia's innovation economics strategy are the institutional changes promoting the creation of innovation, legislative initiatives and the improvement of regional innovation policies. When revealing the peculiarities of an innovation economics, it is essential to identify the determinants influencing the development of an innovation economics. Consequently, the innovation economics is usually influenced by micro, macro, regional and global factors. Moreover, it is worthy note that the factors affecting the innovation economics at the micro level are determined by the scale and capabilities of companies' use of innovation. It is also obvious that companies are creating innovative products or services through highly qualified and professional staff. In the view of foregoing, the professionalism of the staff employed in the company is considered to be a powerful tool for introducing innovations in the field of production and services. Therefore, specialization and high level of qualification of employees are considered as one of the strengths of creating innovations in companies.

It should also be noted that at the macro level the attention is focused on factors such as the legislative, fiscal and institutional framework developed in the country. The state, by making optimal use of the three main tools mentioned above, creates a favorable environment for the introduction of innovations, which accelerates the development of innovation processes and the rapid growth of export production of high-tech products. This will ultimately ensure the formation of an innovation economics in the country and its effective development.

It should be underlined that in parallel with the above significant attention is given to the improvement of the legal framework of intellectual property. As the latter is the main legislative lever for the development of innovation economics and as a macro factor, it also incorporates institutional

problems related to the creation of an optimal organizational structure. The aim of the last-mentioned is to promote both fundamental and technological research and to create an innovation ecosystem.

The fiscal policy implemented in the country also has a significant impact on the formation of an innovation economics. For its part, Georgia's relations with the Eastern Partnership and EU member states are seeing as a regional factor of innovation policy, because regional and neighborhood policies create fertile ground for the development of an innovation economics. In view of the above, Eastern Partnership and EU policy aim at knowledge and technology transfer. This, in turn, is an important contributing factor to the accelerated development of scientific potential.

Generally, the global factor of innovation policy refers to those international organizations that create favorable environmental conditions for the development of an innovation economics, as well as assess the current situation and develop recommendations in this area. The recommendations of the International Monetary Fund (IMF) are noteworthy in this regard.

It is worth noted that the International Monetary Fund, in turn, has developed a strategy for the formation of innovation systems within which it may be appropriate to make a comparative analysis of innovation processes by EU countries taking into account the specifics and innovation potential of EU Member States.

The International Monetary Fund's Innovation Lab is also of great value, in which, in parallel with the implementation of the latest research, the current global economic trends are covered and evaluated. In addition, various digital platforms are available for higher education institutions in the above-mentioned laboratory.

The Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) offers some interesting assessments and recommendations in the above-mentioned area.

As is known, the Organization for Economic Co-operation and Development (OECD) based on the analysis of innovation policies of EU member states defines the role of government in improving the innovation processes.

It should also be pointed out that in general, The World Trade Organization (WTO) supports the economic development through measures promoting the innovations. In particular, the organization sets tariff preferences for telecommunications infrastructure for member countries, as well as supports the promotion of e-commerce and the liberalization of Internet services, etc.

Thus, the determinants affecting the development of innovation economics in Georgia are closely related to each other and, as a whole, creates greenhouse conditions for the development of an innovation economics. However, it is important to note that the factors influencing the development of the innovation economics at the macro and micro levels are crucial in determining the development prospects in the country.

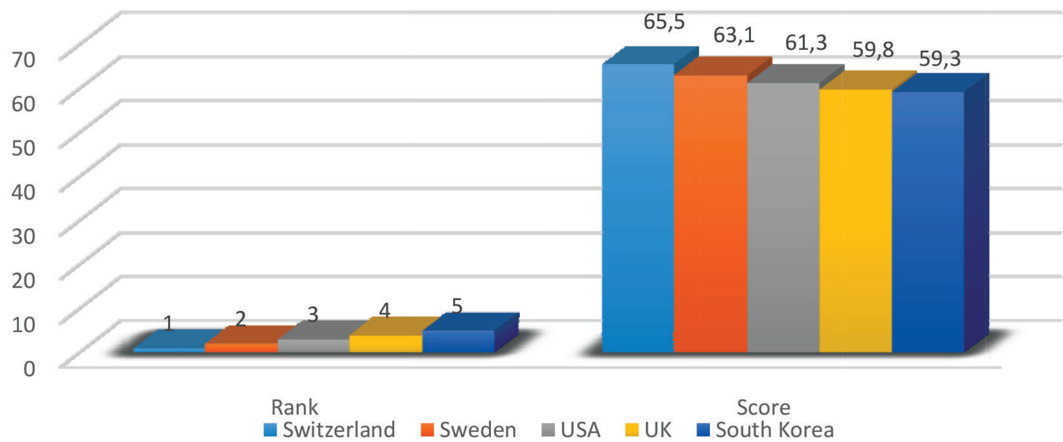
It should also be emphasized that positions in international rankings are considered as an important indicator for assessing the current processes in the economic, social and political environment of the country. However, the country's innovation performance is measured by the Global Innovation Index (GII), which identifies innovation opportunities in 132 countries and responds to the world trends in the field of innovation.

Moreover, the data of the Global Innovation Index, in turn, assists countries in creating favorable conditions for innovation development as well as offers flexible mechanisms to increase productivity and job growth in the country in the long run (Bakhtadze & Danelia, 2020). It is also worth mentioning that The World Intellectual Property Organization (WIPO) and Cornell University annually analyze the Global Innovation Index data.

The Global Innovation Index consists of 80 indicators which are grouped into seven categories and each country is evaluated in all seven categories. In addition, the assessment covers the following main categories:

- Institutions (political environment and legislative framework);
- Human capital and research (education, research and development);

Figure 1. Top five performer countries in GII

Source: Compiled by the authors based on the 2021 report of Global Innovation Index https://www.globalinnovationindex.org (29.12.2021)

- Infrastructure (information and communication technologies, infrastructure and ecological sustainability);
- Market sophistication (investments, trade, competition and market scale);
- Business sophistication (employee knowledge level, degree of application of innovation in production);
- Knowledge and technologies outputs (creating new knowledge, assessing the impact of knowledge on innovation, and dissemination of knowledge);
- Creativity outputs (intangible assets, innovative services, e-innovation).

According to the above indexes, Switzerland with a score of 65.5, Sweden (63.1), the United States (61.3), the United Kingdom (59.8) and South Korea with a score of 59.3 have all ranked among the top five in 2021 (See Figure 1).

Thus, according to the Global Innovation Index based on the data of 2021 Georgia ranked 63rd out of 132 countries. This is due to the categories included in the various indexes, such as: creativity, knowledge and technology, business environment, market and infrastructure development, institutions, human capital and research, which are assessed by the scores shown in Figure 2 below.

According to the Global Innovation Index, the results for each category in 2021 show that the best achievements in Georgia are evident in terms of institution development. The above is conditioned by the state policy implemented in the country, which serves to promote the development of an innovation economics.

Furthermore, several institutional units established in Georgia promote the development of innovative products or services for private business. In recent times, the state-sponsored activities to support small entrepreneurs and develop innovation have also increased significantly. In this regard, the Georgia's Innovation and Technology Agency and the state program "Produce in Georgia" make a significant contribution to the development of the country.

It should also be emphasized that the activities carried out by the agency "Produce in Georgia", which aims to improve the entrepreneurial environment, have had a positive impact on the development of the private sector, export promotion and investment attraction.

In addition, the goal of the "Enterprise in Georgia" program is to develop entrepreneurship, support entrepreneurs, as well as promote the creation of new enterprises and the expansion or improvement of existing ones, the purpose of which will be reflected in increased profits and enhanced global competitiveness.

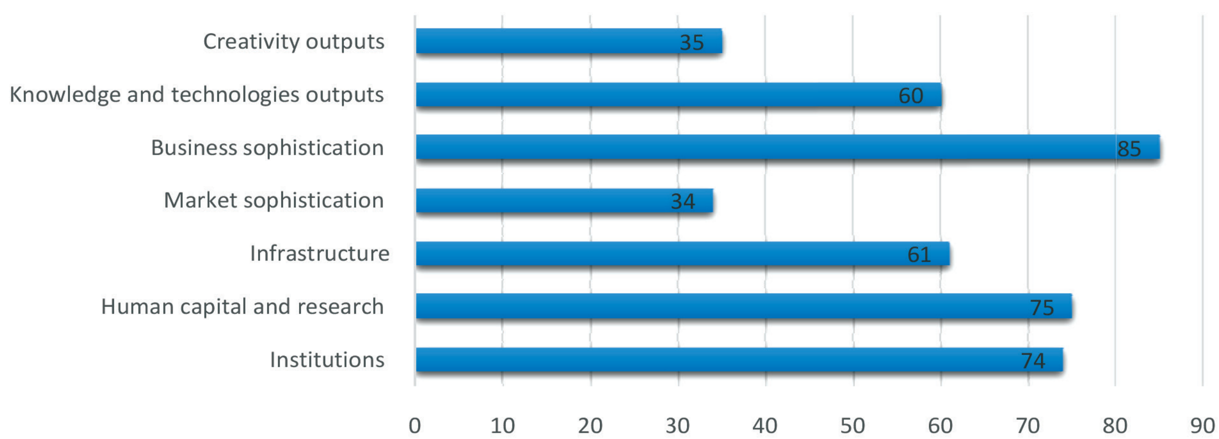
Moreover, the market development is distinguished with the high results achieved in the country (34th place), which depicts investment, trade, competition and market scale. However, despite some progress, infrastructure development, which includes the arrangement of general infrastructure, development of high information and communication technologies and ecological sustainability, remains a weakness (85th place).

On the other hand, unfavorable results are evident in the field of research and development (R&D), which reveals an insufficient level of innovation knowledge, and in turn hinders the development of innovative production and services as well as it is reflected in the scarcity of research and development costs.

In 2020 and 2021, Georgia's ranking significantly deteriorated in five out of the seven categories of the Global Innovation Index, dropping the country from 62nd to 75th place in the category of knowledge and technology production, from 81st to 85th place in the category of infrastructure, from 68th to 74th place in the category of creativity. On the other hand, the country's ranking has improved in the business environment category and moved from 79th to 61st place. As well, slightly changed the position compared to 2020 and from 67th place moved to 75th. Technology development rates have also deteriorated. While the category of institutions did not change compared to the previous year.

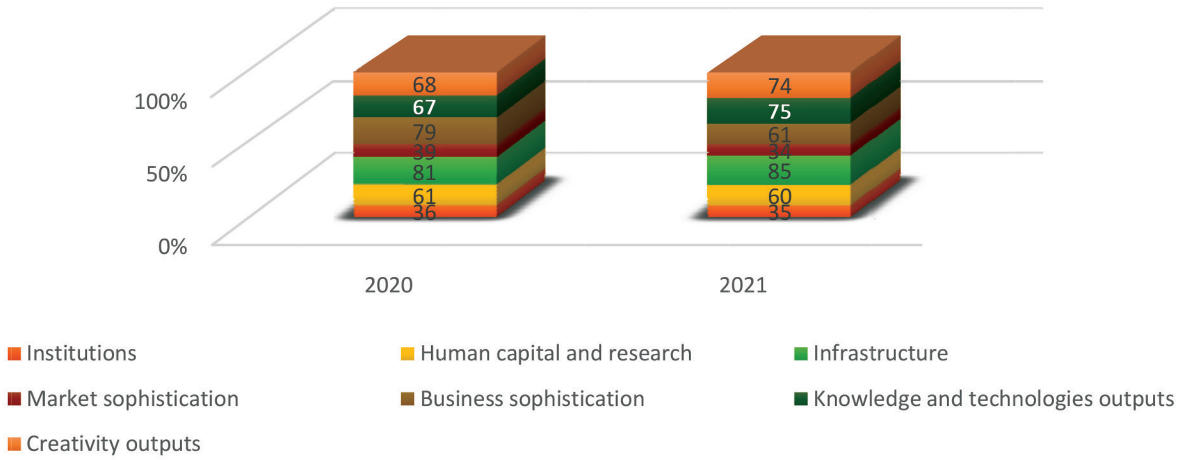
Thus, the data from the last two years illustrate that business environment in the country reveals a tendency for improvement. The ranking of several post-soviet countries in the Global Innovation Index, namely the Eastern Partnership

Figure 2: The result of Georgia according to the Global Innovation Index 2021

Source: Compiled by the authors based on the 2021 report of Global Innovation Index https://www.globalinnovationindex.org (29.12.2021)

Figure 3: Georgia's ranking in the Global Innovation Index by Individual Categories, in 2020-2021

Source: Compiled based on the report of the Global Innovation Index 2021 https://www.globalinnovationindex.org/aalysis-indicator (30.12.2021)

(Belarus, Ukraine, Moldova, Armenia, Georgia and Azerbaijan), are also interesting.

However, as the diagram of the post-soviet countries illustrates (see the figure 4), Ukraine was the leader among the post-soviet countries with the score of 35.6 (49th place), while Azerbaijan was in the last 80th place with the score of 28.4.

Furthermore, when reviewing the rankings of some post-soviet countries in the Global Innovation Index, it is important to analyze the Global Innovation Index by all seven categories (see Figure 5).

Among some of the post-soviet countries we have reviewed, Georgia leads in terms of institutional category and is ranked 36th. In terms of human capital and research as well as market development, Azerbaijan holds a leading position (36th) in the ranking, followed by Georgia ranked 39th.

An important role in creating a favorable business environment is given to human capital as well as the introduction of knowledge and innovation in the field of production and services. It should be noted that in this category, Ukraine ranks 53rd, and Georgia - 61st. As regards the introduction of knowledge and technology in production, which considers the impact of knowledge on the creation of innovation and its dissemination, Ukraine leads in 33rd place.

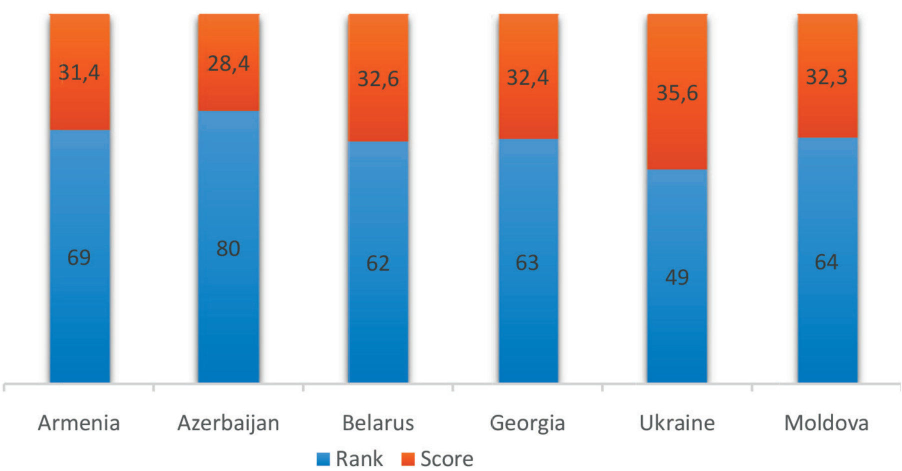
Moreover, in the seventh category, which includes creativity, intangible assets innovative services as well as electronic innovations Ukraine leads in 48th place among the post-soviet countries.

As mentioned above, the Global Innovation Index (GII) includes 80 indicators and combines seven categories.

Consequently, based on our analysis of key indicators of the Global Innovation Index, the strengths and weaknesses of Georgia in terms of innovation development have been identified.

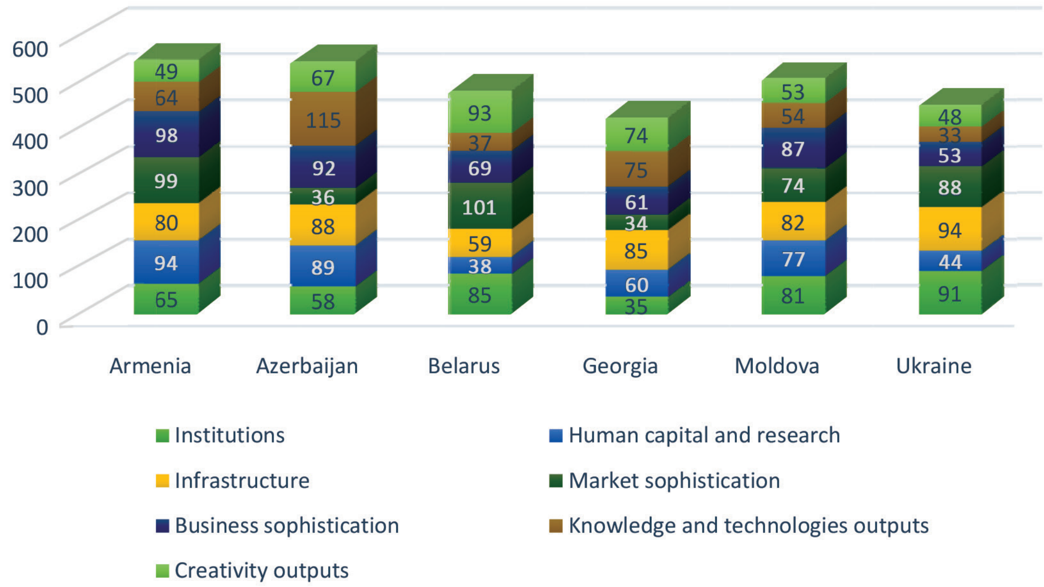
In our point of view, simplicity of starting a business, the flexibility of market institutions and the institutional arrangement are considered to be the strength of Georgia. Furthermore, as a result of the Global Innovation Index analysis, human capital and research category are also positively evaluated.

Figure 4. The ranking of some post-soviet countries in the Global Innovation Index 2021

Source: Compiled by the author based on the report of the Global Innovation Index 2021 https://www.globalinnovationindex.org (30.12.2021)

Figure 5: Ranking of some post-soviet countries in the Global Innovation Index 2021 by categories

Source: Compiled by the author based on the report of the Global Innovation Index 2021 https://www.globalinnovationindex.org (30.12.2021).

In respect to weaknesses, a low rate was revealed according to the logistics indicator in which Georgia had a lowest evaluation. Weak connection between universities and the private sector in terms of collaboration in the field of research should also be considered a weakness. And in terms of business development, the quality of the cluster merger is low, as well as the costs of research and development.

CONCLUSION

The determinants affecting the development of Georgia's innovation economics are closely related to each other and as a whole, create greenhouse conditions for the development of an innovation economics. However, it is important to note that in defining the development prospects of the country a crucial role is given to the development factors of the innovation economics at the macro and micro levels.

According to the Global Innovation Index 2021, the result of each category illustrates that the best achievements in Georgia are evident in terms of institution development that is conditioned by the state policy implemented in the country and serves as a promoter to the development of an innovation economics.

It is also noteworthy that several institutional units established in Georgia promote the development of innovative products or services for private business. Besides, in recent times, the state-sponsored activities to support small entrepreneurs and develop innovation have increased significantly. In this regard, the Georgia's Innovation and Technology Agency and the state program "Produce in Georgia" make a significant contribution to the development of the country.

It should also be noted that the activities carried out by the agency "Produce in Georgia", which aims to improve the entrepreneurial environment, have had a positive impact on the development of the private sector, export promotion and investment attraction.

REFERENCES:

Abesadze, R. (2016). Innovations - a Key Factor in Economic Development. The Collection of the International Scientific-Practical Conference Materials: Current Problems in the Economics and Development of Economic Science. Tbilisi, TSU, Publishing House of Paata Gugushvili Institute of Economics.

Bakhtadze, L., & Danelia, S. (2019). The Major Determinants of Innovative Environment Formation in Georgia. Economic Alternatives, University of National and World Economy, Sofia, Bulgaria. 2, 243-249.

Bedianashvili, G. (2018). Knowledge Economy, Innovative Entrepreneurial Policy and Culture: Systemic View. Materials of the International Scientific-Practical Conference: Modern tendencies of development of economy and economic science. Paata Gugushvili institute of economics, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Tbilisi, 28-32.

Danelia, S. (2020). The Importance of Knowledge-Based Economy Index in Georgia. *Journal of Economics*. 6-9, 54-68.

Danelia, S. (2021). The Role of the State in Forming the Innovative Economics: The Case of Georgia. *Globalization and Business*. 12, 45-51

Freeman, C. (2002). Continental, national and sub-national innovation systems complementarity and economic growth. *Research Policy*. 31, 191-211.

Gagnidze, I. (2016). The Impact of Entrepreneurial Universities on the Innovative Development of Economy, Conference Proceedings: Strategic Imperatives of Modern Management, KNEY, Kiev, 186-192. http://wiki.kneu.kiev.ua/bitstream/2010/20956/1/186-192.pdf

GII (2021) Global Innovation Index https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/

Gvelesiani, R. (2014). The main reasons for distancing from the reality of the concept of economic policy and the possibilities of their elimination. *Economics and Business*. 9(3), 11-24.

Lundvall, A. (2007). National Innovation Systems. Analytical Concept and Development Tool. *Industry & Innovation*. 14, 95-119.

OECD (1997). National Innovation Systems. Paris: OECD.

Papava, V. (2018). Downward and backward growth - the experience of EU post-communist countries and Georgia.

ᲛᲘᲙᲠᲝᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲐ, ᲠᲔᲒᲘᲝᲜᲣᲚᲘ ᲔᲙᲝᲜᲝᲛᲘᲙᲐ, ᲘᲜᲝᲕᲐᲪᲘᲣᲠᲘ ᲢᲔᲥᲜᲝᲚᲝᲒᲘᲔᲑᲘ ᲓᲐ ᲡᲐᲛᲔᲬᲐᲠᲛᲔᲝ ᲡᲐᲥᲛᲘᲐᲜᲝᲑᲘᲡ ᲒᲐᲜᲕᲘᲗᲐᲠᲔᲑᲐ

MICROECONOMICS, REGIONAL ECONOMY, INNOVATIVE TECHNOLOGIES AND ENTREPRENEURSHIP DEVELOPMENT

JEL Classification: Q0, Q1, O2. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.018

THE IMPACT OF COVID-19 ON GEORGIA'S AGRICULTURE

NINO DAMENIA

Doctor of Business Management, Professor

St. Andrew the First-Called Georgian University of the Patriarchate of Georgia,

Associate Professor, Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

nino.damenia@tsu.ge

Abstract. Covid-19 has become a global problem affecting all countries of the world. The pandemic covered all areas: medicine, economics, tourism, culture, etc., including agriculture. Closing markets, banning transport, and various economic restrictions have effectively hampered agricultural workers. The field of agriculture is important for Georgia because many people are employed in this sector and the well-being of many families is directly related to the development of this field. Added to this is the fact that agriculture is a kind of tradition and culture for Georgia, which has been followed by the nation for many centuries and which is bloodied with the Georgian identity. Therefore, the impact of Covid-19 in this area is especially important for Georgia. In the context of the global pandemic, various problems and challenges have been identified in all areas, including agriculture. Along with a number of negative aspects, such as economic instability, problems in export-import of products, etc., which negatively affect the development of agriculture, there are also positive circumstances: the ability to control quality, focus more on food safety, accelerating digitization and popularization, popularization, and popularization.

KEYWORDS: COVID-19 PANDEMIC, AGRICULTURE, FOOD SAFETY.

For citation: Damenia, N. (2022). Impact of Covid-19 on Georgia's Agriculture. *Globalization and Business.* 13, 123-127. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.018

JEL Classification: Q0, Q1, O2. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.018

COVID-19-ის გავლენა საქართველოს სოფლის მეურნეობაზე

ნინო დამენია

ბიზნესის მართვის დოქტორი, პროფესორი

საქართველოს საპატრიარქოს წმიდა ანდრია პირველწოდებულის სახელობის ქართული უნივერსიტეტი,
ივანე ჯავახიშვილის სახელობის თბილისის სახელმწიფო უნივერსიტეტის ასოცირებული პროფესორი, საქართველო
nino.damenia@tsu.ge

საკვანძო სიტყვები: COVID-19-ის პანდემია, სოფლის მეუნეობა, სურსათის უვნებლობა.

ციტირებისთვის: დამენია, ნ. (2022). Covid-19-ის გავლენა საქართველოს სოფლის მეურნეობაზე. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 123-127. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.018

Covid-19 იქცა გლობალურ პრობლემად, რომელიც შეეხო მსოფლიოს ყველა ქვეყანას. პანდემიამ მოიცვა ყველა სფერო: მედიცინა, ეკონომიკა, ტურიზმი, კულტურა და ა.შ, მათ შორის სოფლის მეურნეობაც.

ბაზრების ჩაკეტვამ, ტრანსპორტის აკრძალვამ და სხვადასხვა ეკონომიკურმა შეზღუდვებმა სოფლის მეურნეობაში დასაქმებულებს ფაქტიურად ხელ-ფეხი შეუკრა.

სოფლის მეურნეობის სფერო მნიშვნელოვანია საქართველოსთვის, რადგან ამ სექტორში ბევრი ადამიანია დასაქმებული და უამრავი ოჯახის კეთილდღეობა ამ სფეროს განვითარებასთან პირდაპირაა დაკავშირებული. ამას ემატება ისიც, რომ სოფლის მეურნეობა საქართველოსთვის ერთგვარი ტრადიცია და კულტურაა, რომელიც ერს უკვე მრავალი საუკუნეა მოსდევს და რომელიც ქართულ იდენტობასთანაა შესისხლხორცებული. აქედან გამომდინარე საქართველოსთვის განსაკუთრებით მნიშვნელოვანია Covid-19-ის გავლენა აღნიშნულ სფეროზე.

საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორში ქვეყნის მოსახლეობის მნიშვნელოვანი ნაწილია ჩართული. სექტორში დასაქმებულთა დიდ ნაწილს ფერმერები წარმოადგენენ, რომლებსაც ხშირად უწევთ ისეთ რისკებთან გამკლავება, როგორიცაა ფასების ცვალებადობა, ინფლაცია, გაუმართავი ინფრასტრუქტურა, კლიმატის ცვლილება თუ შეზუდული ფინანსური რესურსები. Covid-19 დამატებითი გამოწვევაა ამ სექტორში დასაქმებულთათვის. თუმცა Covid-19-ის გავლენის სიმწვავე დიდწილად არის დამოკიდებული იმაზე, თუ როგორი იქნება მასზე რეაგირების პოლიტიკა როგორც მოკლე, ისე გრძელვადიან პერიოდში.

პანდემიამ არაერთი ეკონომიკური საქმიანობა შეაფერხა, თუმცა სოფლის მეურნეობა და მასთან დაკავშირებული დარგობრივი საქმიანობები მთავრობას არ შეუზღუდავს. 2020 წლის მარტში საქართველოს მთავრობამ წარმოადგინა სოფლის მეურნეობის ანტიკრიზისული გეგმა, რომელშიც წარმოდგენილი იყო სოფლის მეურნეობის სექტორზე პანდემიის გავლენის შემცირების მექანიზმები. მთავრობამ სექტორს ორი სახის მხარდაჭერა შესთავაზა: პირდაპირი და სექტორული. პირდაპირი დახმარება მიზნად ისახავდა ფერმერთა წინაშე არსებული მოკლევადიანი გამოწვევების მოგვარებას. სექტორული მხარდაჭერა კი, რომელიც გრძელვადიან სტრატეგიად შეიძლება მივიჩნიოთ, ძველი პროგრამების გაგრძელებაა, მიზანი კი სექტორში არსებული ძირეული პრობლემების გადაჭრაა. თუმცა ისიც უნდა აღინიშნოს, რომ სექტორში ჯერ კიდევ უამრავი სისტემური პრობლემაა გადასაჭრელი (ISET Economist ..., 2021).

კორონავირუსით გამოწვეული შოკის ფონზე საქართველოს სოფლის მეურნეობის სექტორი სერიოზული გამოწვევების წინაშე აღმოჩნდა, განსაკუთრებით იმ პროდუქტებზე, რომლებიც შიდა მოთხოვნას, მათ შორის, ტურიზმის სექტორის მოთხოვნას აკმაყოფილებდა. მნიშვნელოვნად შემცირდა ბანკების მიერ სესხების გაცემა. ქვეყანაში დაწესებულმა შეზღუდვებმა, მათ შორის ტრანსპორტით გადადგილების შეზღუდვამ, წარმოქმნა წარმოებული პროდუქტის რეალიზაციის პრობლემა. აგრობიზნესის წარმომადგენლებისთვის პროდუქტების გაყიდვა გაართულა სასტუმროებისა და კაფე-რესტორნების დახურვამ. ერთერთ დიდ პრობლემას წარმოადგენს ასევე აგროსაშუალებებზე ხელმიუწვდომლობა. შხამქიმიკატების უმეტესობა იმპორტირებულია, არსებული შეზღუდვების ფონზე მათი შემოტანა გაძნელდა და ამავე დროს გაიზარდა მათი ფასი, რაც ძირითადად განაპირობა ეროვნული ვალუტის გაუფასურებამ (დათუნაშვილი, 2021).

სოფლის მეურნეობის ანტიკრიზისული გეგმა ქვეყანაში 2020 წლის 20 მაისიდან ამოქმედდა და დახმარების ბიუჯეტი 300 მილიონი ლარია. ახალი სახელმწიფო პროგრამა „სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების მიწის მესაკუთრეთა სტიმუ-

ღირება“ ითვალისწინებს სასოფლო-სამეურნეო საქონლისა და ხვნის მომსახურების ღირებულების სუბსიდირებას. სუბსიდიის მოცულობა 1 ჰექტარ მიწაზე განისაზღვრა 200 ლარით (აგრობარათზე დარიცხული 200 ქულით), ხოლო 0.25 ჰა-დან 1.25 ჰა-მდე მიწის ნაკვეთის მესაკუთრისათვის: სასუქებისა და მცენარეთა დაცვის ქიმიური/ბიოლოგიური საშუალებების, მცენარეთა მოვლის ქიმიური/ბიოლოგიური საშუალებების და სათესლე და სარგავი მასალების შესაძენად დარიცხული ქულების მიხედვით.

პროგრამით ისარგებლებს 200 000-მდე ფერმერი. მისი ბიუჯეტი 37 000 000 ლარია და პროგრამის განხორციელება დაიწყო 2020 წლის 20 მაისიდან.

საჯარო რეესტრის ეროვნულ სააგენტოში რეგისტრირებული სასოფლო-სამეურნეო დანიშნულების 0,25-დან 100 ჰექტარი ფართობის მიწის ნაკვეთის მესაკუთრე ფიზიკური და იურიდიული პირები, ახალი სახელმწიფო პროექტის ფარგლებში, დიზელის საწვავს შეღავათიან ფასად იყიდიან. საწვავის ლიმიტი 1 ჰექტარზე 150 ლიტრის ოდენობით განისაზღვრა.

პროგრამის მიზანია ხელი შეუწყოს პირველადი სასოფლო-სამეურნეო პროდუქციის წარმოების ზრდას, რაც, თავის მხრივ, სასურსათო უზრუნველყოფასა და პროდუქციის თვითღირებულებაზე დადებითად აისახება.

დაიწყო 2012-2019 წწ. წარმოქმნილი დავალიანების ჩამოწერა ყველა იმ ფიზიკურ და იურიდიულ პირებზე, ვინც ისარგებლა შპს „საქართველოს მელიორაციის“ შემდეგი სერვისებით: ირიგაცია, დრენაჟი, მობილური ტუმბოაგრეგატებით წყლის მიწოდება, სატბორე მეურნეობების წყლით უზრუნველყოფა. აგრეთვე იმათზეც, რომლებსაც ვალდებულება წარმოეშვათ შპს „საქართველოს მელიორაციის“ წინაშე წყლის დატაცების შედეგად. პროგრამის მიხედვით, 42 ათასზე მეტი ფერმერი სამელიორაციო მომსახურების საფასურისგან უნდა გათავისუფლდეს, რაც 1 ჰექტარზე 75 ლარამდე გადასახადს გულისხმობს და ჯამში 5 მილიონ ლარს შეადგენს.

რაც შეეხება შეღავათიან აგროკრედიტს, სესხები გაიცემა 5 000 ლარიდან 100 000 ლარის ჩათვლით, ხოლო სახელმწიფო მოახდენს 6 თვის საპროცენტო განაკვეთის სრულად დაფინანსებას უზრუნველყოფილი სესხების შემთხვევაში, ხოლო არაუზრუნველყოფილი სესხების შემთხვევაში – წლიური 17%-ის მოცულობით. პროგრამის ფარგლებში ფერმერებზე გაცემული სესხების ჯამური სავარაუდო მოცულობა იქნება 50 000 000 ლარი. წლიური პროცენტის თანადაფინანსების საბიუჯეტო თანხა შეადგენს 4 500 000 ლარს. პროგრამით სარგებლობის შესაძლებლობა 5 000 პოტენციურ ბენეფიციარს აქვს. „შეღავათიანი აგროკრედიტის“ ძირითადი საშუალებების კომპონენტში იზრდება თანადაფინანსების პროცენტი. არსებული წლიური 8%-ის ნაცვლად სახელმწიფო ფერმერს 48 თვის განმავლობაში დაუფინანსებს 11%-ს. იზრდება ლიზინგის თანადაფინანსების პროცენტიც, ნაცვლად არსებული 9%-ისა 12 %. ძირითადი საშუალებების კომპონენტში და მის ყველა ქვეკომპონენტში იზრდება ბანკებისთვის დაწესებული პროცენტის ზედა ზღვარი, ნაცვლად 15%-ისა 18%. ძირითადი საშუალებების კომპონენტს და ლიზინგს ემატება ყურძნის გადამმუშავებელი საწარმოების და მაკარონის ნაწარმის წარმოების დაფინანსება.

პროგრამის ფარგლებში ფერმერებზე გაცემული სესხების ჯამური სავარაუდო მოცულობა იქნება 25 000 000 ლარი. წლიური პროცენტის თანადაფინანსების საბიუჯეტო ჯამური თანხა 4 000 000 ლარი (2 წლის განმავლობაში).

პროექტს ასევე დაემატა ახალი ქვეკომპონენტი სასურსათო მრეწველობის დაფინანსებისთვის.

ქვეკომპონენტის ფარგლებში სესხი გაიცემა 1 500 001 ლარიდან 5 000 000 ლარის ჩათვლით, რომლის საპროცენტო განაკვეთის თანადაფინანსებას სააგენტო მოახდენს წლიური 10 %-ის მოცულობით 24 თვის განმავლობაში. არსებულ მიზნობრიობებს ემატება ყურძნის გადამმუშავებელი საწარმოების, პურისა და პურპროდუქტების წარმოების და მაკარონის ნაწარმის წარმოების დაფინანსება. პროექტს ემატება აგროლიზინგის კომპონენტის ქვეკომპონენტი სასურსათო მრეწველობის დაფინანსებისათვის, სადაც სახელმწიფო თანადაფინანსებაა 12% 24 თვის განმავლობაში. პროგრამის ფარგლებში,

ფერმერებზე გაცემული სესხების ჯამური სავარაუდო მოცულობა იქნება 20 000 000 ლარი. 500 000 ლარის ბიუჯეტის ოდენობით ანაზღაურდება მეორადი უზრუნველყოფის ფარგლებში.

მნიშვნელოვანია აგროწარმოების ხელშეწყობის პროგრამა, პროგრამის ფარგლებში სახელმწიფო თანადაფინანსების მოცულობა ჯამურად ერთ ბენეფიციარზე შეადგენს

50%-ს, მაგრამ არაუმეტეს 50 000 ლარისა. ხოლო სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისთვის მაქსიმალური თანადაფინანსების ოდენობა შეადგენს 500 000 ლარს. პროგრამის საბიუჯეტო თანადაფინანსების ჯამური თანხა შეადგენს 10 000 000 ლარს. პროგრამის ფარგლებში სავარაუდოდ დაფინანსდება 200 ტრაქტორი, 80 000 კვ/მ სათბური და 400 ჰა მიწის ფართობზე მოეწყობა სარწყავი სისტემა.

ტექნიკური დახმარების პროგრამა სახელმწიფო პროგრამებით მოსარგებლე ბენეფიციარებისათვის 1 500 000 ლარს შეადგენს. პროგრამის ფარგლებში, სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებს დაუფინანსდებათ აღჭურვილობა/დანადგარები, რომლის საშუალებით წარმოებული პროდუქცია ბაზრის მოთხოვნის შესაბამისი სარეალიზაციო ფორმით დამზადდება. სააგენტოს თანადაფინანსება განისაზღვრება არაუმეტეს 70%-ით, მაგრამ არაუმეტეს 10 000 ლარისა. პროგრამა სააგენტოს ბენეფიციარებისათვის ასევე ითვალისწინებს საკონსულტაციო მომსახურებას და ტრენინგებს – საერთაშორისო პრაქტიკისა და გამოცდილების გაზიარებას.

აგროდაზღვევის პროგრამის ფარგლებში, ყველა კულტურაზე, გარდა ვაზისა, სახელმწიფოს მხრიდან თანამონაწილეობა პოლისის ღირებულების 70%-ით, ხოლო ვაზზე, 50%-ით განისაზღვრა.

სადაზღვევო პოლისი ფარავს შემდეგ სადაზღვევო რისკებს: სეტყვა, წყალდიდობა, ქარიშხალი, საშემოდგომო ყინვა.

2020 წელს პროგრამის ფარგლებში ბიუჯეტი შეადგენს 9 მილიონ ლარს. მიმდინარე წელს იგეგმება, 15 000-ზე მეტი სადაზღვევო პოლისი გაცემა და 12 000 ჰა-ზე მეტი სასოფლო-სამეურნეო სავარგულების დაზღვევა.

რაც შეეხება მევენახეობის სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივების ხელშეწყობის სახელმწიფო პროგრამას, მთიან დასახლებებში 95%-იანი თანადაფინანსება არა უმეტეს 500 ათასი ლარის ერთ კოოპერატივზე, საქართველოს დანარჩენ ტერიტორიაზე 90%-იან თანადაფინანსებას არა უმეტეს 500 ათასი ლარის ერთ კოოპერატივზე.

სოფლისა და სოფლის მეურნეობის განვითარების სააგენტოს პროგრამებში გათვალისწინებულია დამატებით 10% – თანადაფინანსება სასოფლო-სამეურნეო კოოპერატივებისათვის (https://mepa.gov.ge/Ge/Page/AntiCrisisPlan№).

საქართველოს საქსტატის 2020 წლის მონაცემების მიხედვით 2020 წლის პირველ სამ კვარტალში 2019 წელთან შედარებით გვაქვს ზრდის ტენდენცია როგორც რეალური მშპ სოფლის მეურნეობაში ასევე მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვის რაოდენობაში და ფრინველთა ეკონომიკური ინდიკატორების მაჩვენებლებში შესაბამის სექტორში.

წარმოების მნიშვნელოვანი განმსაზღვრელი ფაქტორი ინვესტიციებია, რომლის სახარბიელო მდგომარეობაც საქართველოში ნამდვილად არაა, თუმცა აღსანიშნავია, რომ 2017 წელთან შედარებით 2018 წელს აგრარულ სექტორში განხორციელებული ინვესტიციის მოცულობა გაიზარდა 3 მილიონით და 15 მილიონი ლარი შეადგინა. 2016 წლის შემდეგ აგრარულ სექტორში განხორციელებული ინვესტიციები იზრდება. 2018 წელს განხორციელდა 1,2 მლრდ დოლარის პირდაპირი უცხოური ინვესტიცია, აქედან აგრარულ სექტორში განხორციელებულია მხოლოდ 15 მლნ დოლარის ინვესტიცია. 2017 წელთან შედარებით ინვესტიციათა მოცულობა დაახლოებით 4%-ით გაიზარდა. მიუხედავად ამისა აგრარულ სექტორში მობილიზებული პირდაპირი უცხოური ინვესტიციების მთლიანი რაოდენობის უმნიშვნელო თანხა, რომელიც 2018 წლისთვის 1% შეადგინა (ამირიძე, 2020).

Covid-19-ის საქართველოს სოფლის მეურნეობაზე გავლენის შესაფასებლად საქართველოს ფერმერთა ასოციაციამ კვლევა ჩაატარა. გამოკითხული ფერმერებისა და აგრობიზნესის წარმომადგენელთა 60% თანხმდება იმაზე, რომ ისინი ვერ შეძლებენ პროდუქტების გაყიდვას, რადგან სასტუმრო-კაფე-რესტორნები დაიხურა. ფერმერების ნახევარზე მეტმა განაცხადა, რომ ტრანსპორტის გადაადგილებაზე დაწესებული შეზღუდვების გამო წარმოებული პროდუქტის რეალიზაცია გართულდა. გარდა ამისა, რესპონდენტების 35% ამბობს, რომ ახალი სესხის აღება გაძნელდება (http://geoeconomics.ge/?p=13037).

პანდემიით შექმნილ ვითარებაში სურსათის წარმოებისა და სასურსათო უსაფრთხოების უზრუნველყოფის მხარდასაჭერად, საქართველოს ევროკავშირმა, გარემოს დაცვისა და სოფლის მეურნეობის სამინისტრომ და გაეროს სურსათისა და სოფლის მეურნეობის ორგანიზაციამ (FAO) საქართველოში 50 ბენეფიციარისთვის 2.2 მილიონი ლარის ღირებულების სასოფლო-სამეურნეო გრანტი გასცა. ფინანსური მხარდაჭერა ვრცელდება როგორც ბოსტნეულის, მარცვლეულის, კარტოფილის, ხორცისა და რძის პროდუქტების სექტორებზე, ასევე თაფლისა და ღვინის წარმოების მიმართულებით. გრანტები საშუალებას აძლევს ფერმერებს, მწარმოებლებს და მცირე და საშუალო ბიზნესის წარმომადგენლებს, ისეთი კაპიტალური ინვესტიციები განახორციელონ, როგორებიცაა ტრაქტორის ან სხვა სასოფლო-სამეურნეო ტექნიკის შეძენა და სათბურის მოწყობა. დამტკიცებული ინვესტიციების მოცულობა მთლიანობაში 5 მილიონ ლარს აღემატება. „აწარმოე საქართველოს" პროექტის ფარგლებში სოფლად მცირე გრანტების პროექტების დაფინანსების ბიუჯეტი გაიზრდება 30000 ლარამდე ერთ საგრანტო განაცხადზე.

Covid-19-ს ძალიან დიდი დადებითი გავლენა აქვს გარკვეულ პროცესებში, მაგალითად:

ელექტრონული სისტემების აქტიური გამოყენება სხვადასხვა სფეროს მიმართულებით, მათ შორის სოფლის მეურნეობის კუთხით;

სოფლის მეურნეობა გახდა განსაკუთრებით მიმზიდველი განვითარებად ქვეყნებში. ეკონომიკური რყევების პარალელურად, უმუშევრობის დონის ცვლილებების ფონზე იმატა სოფლის მეურნეობაში დასაქმების წილმა.

აგრეთვე გაიზარდა პროდუქციის უვნებლობის ხარისხი და გამკაცრდა კონტროლი, სწორედ პანდემიით გამოწვეული

ცხრილი 1. ეკონომიკური ინდიკატორები სოფლის მეურნეობაში

	2019 წ.	2020 წ.	% ცვლილება
რეალური მშპ სოფლის მეურნეობაში პირველ სამ კვარტალში (მლნ. ლარი)	2,140	2,205	↑3
მსხვილფეხა რქოსანი პირუტყვი პირველ სამ კვარტალში (ათასი სული)	2,861	2,931	↑2.4
ფრინველი პირველ სამ კვარტალში	29,540	34,356	↑16

წყარო: geostat.ge 2020 წ.

შედეგების თავიდან ასაცილებლად ხშირი მონიტორინგი ხარისხობრივი და უსაფრთხო პროდუქციის მიწოდების კუთხით (http://www.fao.org/americas/noticias/ver/es/c/1267028).

მართალია, პანდემიამ სერიოზული პრობლემები შექმნა სოფლის მეურნეობისა და სურსათის სისტემებში, თუმცა აშკარაა, რომ მან არაერთი შესაძლებლობაც მოიტანა, რაც სექტორის ტრანსფორმაციის დაჩქარებასა და მთელი რიგი გამოწვევების წინააღმდეგ სექტორის მდგრადობის გაზრდას შეუწყობს ხელს. ვინაიდან სურსათზე მოთხოვნა მუდმივია და მომხმარებელთა მხარჯველობითი ქცევებიც იცვლება (სულ უფრო მეტი ადამიანი ამზადებს საჭმელს სახლში, რესტორნებსა თუ კაფეებში სიარულის ნაცვლად), სოფლის მეურნეობამ შეიძლება პანდემიით დაზარალებულ ეკონომიკის სხვა სექტორებზე უკეთესი შედეგი აჩვენოს. გარდა ამისა, პოპულარული ხდება მარტივი მებაღეობა და სულ უფრო მეტი ოჯახი ერთვება ისეთ მარტივ ფერმერულ საქმიანობაში, როგორიც ყვავილებისა თუ ბოსტნეულის მოყვანაა. იმისათვის, რომ ყველა ეს შესაძლებლობა რეალობად იქცეს და ზრდა უფრო დიდი იყოს, საჭიროა, არსებული საბაზრო სისტემები გაუმჯობესდეს. არსებულმა კრიზისმა კიდევ ერთხელ დაგვანახა, რომ საჭიროა აგრარული ბაზრების რეფორმა და ციფრული ტექნოლოგიების გამოყენება ფერმერის ბაზართან დასაკავშირებლად, უსაფრთოხების ქსელის შესაქმნელად, სათანადო სამუშაო პირობების შესაქმნელად და სასოფლო-სამეურნეო და სურსათის სისტემების დეცენტრალიზაციისთვის, რათა ისინი კიდევ უფრო მდგრადი გახდეს (https://iset-pi.ge/index.php/ka/iset-economist-blog/entry/covid-19sakartvelos-soplis-meurneobashi-gamotsveva-shesadzlebloba-tu-orive).

პანდემიის პირობებში ქვეყანაში განხორციელდა არაერთი პროექტი. სოფლის მეურნეობის კუთხით, გლეხებს საშუალება მისცა ჩართულიყვნენ სხვადასხვა პროგრამებში და მიეღოთ შესაბამისი დახმარება სახელმწიფოს მხრიდან.

ამრიგად, გლობალური პანდემიის პირობებში გამოიკვეთა სხვადასხვა პრობლემები და გამოწვევები ყველა მიმართულებით, მათ შორის სოფლის მეურნეობაშიც. რიგ უარყოფით ასპექტებთან ერთად, როგორიცაა: ეკონომიკური არასტაბილურობა, პროდუქციის ექსპორტ-იმპორტის პრობლემები და სხვა, რომელიც უარფოფითად აისახება სოფლის მეურნების განვითარებაზე, უნდა აღინიშნოს დადებითი გარემოებებიც: ხარისხის კონტროლის შესაძლებლობა, სურსათის უვნებლობის საკითხებზე მეტი ყურადღების გამახვილება, დიჯიტალიზაციის დაჩქარება და პოპულარიზაცია, სოფლის მეურნეობის სფეროებით დაინტერესება და სხვ.

მნიშვნელოვანია მთავრობის მიდგომა სოფლის მეურნეობის მიმართულებებით შეთავაზებული გრანტების და დახმარების პროგრამების კუთხით. მსოფლიოს ქვეყნებმა ცალსახად გამოხატეს დაინტერესება სოფლის მეურნეობის გაძლიერების კუთხით, რადგან კრიზისის პირობებში არსებული საკვები რესურსების მობილიზება პრიორიტეტს წარმოადგენს ყველა ქვეყნისთვის.

გამოყენებული ლიტერატურა/REFERENCES:

ISET Economist_https://iset-pi.ge/index.php/ka/iseteconomist-blog/entry/covid-19-sakartvelos-soplis-meurneobashi-gamo-tsvevashesadzlebloba-tu-orive;

Datunashvili, L. (2021). Agriculture and economic challenges in a pandemic. http://conferenceconomics.tsu.ge/?mcat=1&cat=nomer&leng=ge

Ministry of Environment Protection and Agriculture of Georgia https://mepa.gov.ge/Ge/Page/AntiCrisisPlan#

Amiridze, M. (2021). Agrarian Policy in Georgia and the Impact of Covid-19 on the Sector. http://geoeconomics.ge/?p=13037

Food and Agriculture Organization. 2020d. FAO alerta sobre el impacto del Covid-19 en la alimentación escolar de América Latina y el Caribe (2020). Available in: http://www.fao.org/americas/noticias/ver/es/c/1267028/

https://iset-pi.ge/index.php/ka/iset-economist-blog/entry/covid-19sakartvelos-soplis-meurneobashi-gamotsveva-shesadzlebloba-tu-orive

JEL Classification: M21, Z32. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.019

ASPECTS OF HOTEL BUSINESS DEVELOPMENT IN POST-PANDEMIC GEORGIA

TAMAR MAKASARASHVILI

PhD in Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
tmakasarashvili@gmail.com

GIULI GIGUASHVILI

PhD in Economics, Professor
Gori State Teaching University, Georgia
giuligiguashvili@gmail.com

Abstract. Tourism and hotel businesses are the sectors most affected by the Covid-19 pandemic in the Georgian economy. Despite the gradual removal of restrictions imposed during the pandemic period in early 2022, despite the transition to the tourism industry recovery phase, it is important to assess the impact of the pandemic on the hotel sector to better identify post-pandemic challenges and plan sustainable business development measures.

The paper analyzes the impact of the global pandemic and other negative factors on the development of the hotel business in Georgia, the main challenges, measures taken to mitigate the damage caused by the pandemic to the hotel sector, and the measures taken to save the hotel business.

The paper is based on a review of leading scientific publications and statistical data, an assessment of the main directions of the state anti-crisis policy, government program 2021 - 2024 "Building a European state".

Opinions are expressed on the mobilization of existing opportunities in the process of hotel business development in Georgia in the post-pandemic period and the emergence of new perspectives; in the new reality with the services traditionally considered for the hotel business, the introduction of innovative technologies and innovative products.

KEYWORDS: COVID-19 PANDEMIC, TOURISM, HOTEL BUSINESS.

For citation: Makasarashvili, T., & Giguashvili, G. (2022). Aspects of Hotel Business Development in Post-Pandemic Georgia. *Globalization and Business.* 13, 128-133. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.019

INTRODUCTION

For Georgia, as well as for all countries in the world, the Covid-19 pandemic is one of the main challenges. The negative impact of the global pandemic on business has been most painfully experienced by companies in the tourism sector. The hotel industry has faced significant challenges - a dramatic decline in international travel, restrictions on educational and other conferences, bans on parties and weddings - and pandemic restrictions have had a significant impact on the sector›s revenues, especially on family-run hotels.

The global economic crisis expected as a result of Covid-19 and the ongoing hostilities in Ukraine is likely to have a lasting impact on the functioning of the tourism and hospitality sectors. An important role is played by the economic policy of the state, which should provide incentives for the development of the hotel business; The focus of business financial and consulting support should be on digitization, innovation, and investment promotion, which will enable businesses to better meet changing customer requirements.

Aim of Research

The main purpose of this paper is to study the impact of the global pandemic and other negative factors on the development of the hotel business in Georgia and to develop recommendations to overcome the existing challenges.

The object of research is the hotel-socio-economic complex, which performs complex economic and managerial functions, ensures a high level of concentration and centralization of production and capital, the establishment and dissemination of international standards of tourism services.

The hotel industry is a powerful mechanism for economic growth and job creation around the world. It is, directly and indirectly, responsible for regional development, many types of work, industry, and sub-industries, and is based on multifaceted economic activities (Aharon, 2021).

A modern hotel should be high-tech and fully customer-oriented. Covid-19 turned out to be an unexpected catalyst in terms of introducing innovations in the tourism as well as the hotel business sector. In the conditions of the pandemic,

the demand of tourists for the use of digital technologies, contactless technologies while traveling is growing, which is the main precondition for safe and trouble-free travel. At the same time, the use of digital technologies has become a necessary condition for the hotel business to be able to participate in global supply chains and maintain competitiveness in domestic and foreign markets, not lagging behind current technology trends.

Research Methodology

A systematic approach was used in the research process, to identify the main challenges of the hotel business in the conditions of the pandemic, in-depth analysis of the current situation, studies and state programs, statistical data, certain conclusions, and recommendations were developed.

Literature Review

The modern hotel industry in many countries of the world provides not only safe and quality accommodation and food services for travelers, but also transport, communication, entertainment, excursion services, medical, sports services, beauty salon services, and other services. In the civilized world, hotels are accepted according to their level of comfort and wide range of services. In total, there are more than 30 classifications based on the historical and cultural characteristics of states and based on national traditions, customs, and habits (IBISWorld, 2022).

The key players in the hotel industry include Marriot International, Hilton Worldwide, the InterContinental Hotels Group, and the Wyndham Hotel Group. Hilton Worldwide's brand Hilton Hotels & Resorts took the top spot with a brand value of 10.83 billion U.S. dollars in 2020. Meanwhile, in a list of the biggest hotel companies by revenue, Marriot International recorded the highest revenue worldwide, earning 21 billion U.S. dollars in 2019. the Wyndham Hotel Group came top in a ranking of the hotels with the most properties worldwide with almost 9.3 thousand units. Marriott International was also the leader of the hotel companies with the most guest rooms accounting for approximately 1.4 million rooms worldwide (Lock, 2021).

While the hotel industry and the companies that reside in it have shown growth over the last decade, this did not continue in 2020. The Covid-19 pandemic had an unprecedented negative impact on the hospitality industry (Mauguin, 2020; Rahman, 2021).

Covid-19 Pandemic has dealt a severe blow to the hotel businesses of developed countries: America (Huang, 2020), China (Hao, 2020), Spain (Rodríguez-Antón, 2020), etc., as well as the economies of developing countries.

According to the World Travel and Tourism Council Economic Impact Report Prior to the pandemic, the travel and tourism sectors, both directly and indirectly, accounted for 1 in 4 of all new jobs created around the world. 62 million jobs were lost in 2020, and unfortunately, the threat of job loss continues (WTTC, 2021). The travel industry involves various sectors and contributes to these areas' advancement and the global value of tourism management. The effect of the Covid-19 pandemic on the tourism destination, tourists' behavior, and their preference is irrespective of district or nationality.

According to PMC Research, the hotel business in Georgia is one of the most affected by the pandemic. In 2016-2019, before the pandemic, the hotel sector was growing steadily. In particular, the number of hotels and hotel-type establishments increased by 12.4% from 2016 to 2019 (from 1,496 to 1,682), the total area of hotels increased from 1,675 thousand sq.m. to 2,272 thousand sq.m. by 35.7%, and the number of employees in the hotel sector increased by 31.7% (from 15,628 to 20,575). The spread of Covid-19 has changed the direction of the positive dynamics of key industry indicators. In 2020, the number of hotels decreased by 37.3% compared to 2019, while the total area of hotels increased by 19.6%. At the same time, the number of employees in the hotel sector decreased by 33.8% (PMC Research, 2021).

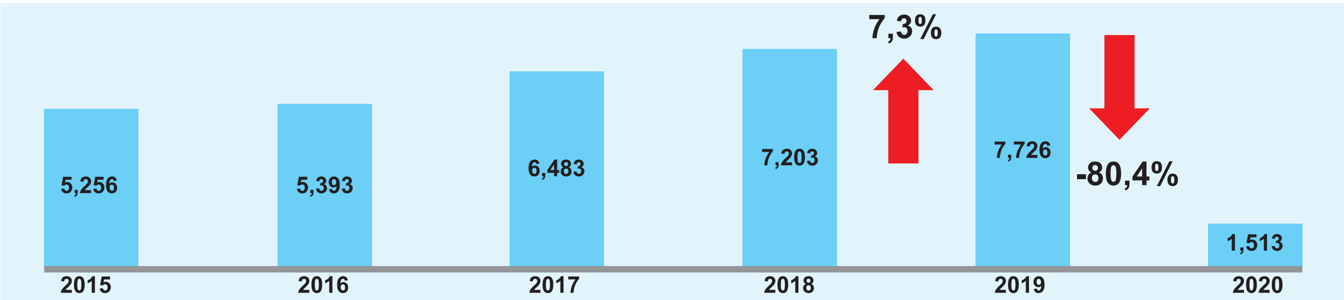
The coronavirus (Covid-19) crisis, like the rest of the world, posed new challenges to Georgia; the pandemic affected all areas of public life.

Discussion and Results

Revenues from tourism have a significant share in the Georgian economy, however, due to the impact of the pandemic, in 2020, compared to the previous year, revenues from tourism decreased by 83.4%; And the number of international visitors - by 80.4% (www.economy.ge) (Diagram 1).

The hotel business is an ever-changing, living mechanism. It is a diverse business: includes both large transnational net-

Diagram 1. International visitors (thousand)

Source: http://www.economy.ge/?page=ecoreview&s=37&lang=en

works and small family hotels; Luxurious five-star hotels, as well as small hostels and cottages. In the aftermath of the pandemic, the relocation of business and leisure activities to cyberspace has catastrophically reduced the number of international and local visits and their use of the hotel sector. The number of international travelers in September 2021 decreased by 73.1% compared to the pre-pandemic period.

The number of hotel visitors reached a maximum (4.01 million) in 2019, of which 71.5% of visits came from non-residents. 35.3% of non-resident visitors came from Georgia and 15% from the EU. In 2020, the total number of visitors, compared to 2019, decreased by 66.5%. The visits of residents of Georgia - decreased by 18.5% and amounted to 69.4% of total visits, which completely changed the pre-pandemic structure of visitor shares by residence.

The economic indicators of the hotel sector and the turnover of enterprises engaged in the provision of accommodation and catering activities have decreased (Diagram 2).

The pandemic has also changed the distribution of hotel visits by purpose. If in 2019 an average of 1.3% of total visitors visited hotels for medical purposes, in 2020 this figure was 16.2%. 90.3% of the visits come from Georgian residents, which is directly explained by the use of hotel quarantine zones during the pandemic.

The current situation shows that we will have to live with the virus for now. Despite the challenges, Covid-19 has laid the groundwork for a number of trends that offer new opportunities for economic growth. New businesses will be identified that will be best able to adapt to new circumstances and meet changing customer requirements.

Table 1. Monthly average number of nights spent by Georgian resident visitors of age 15 and older during the visits on the territory of Georgia

Year	Quarter	Number of nights
2018	I	1.45
	II	1.42
	III	3.28
	IV	1.26
2019	I	1.44
	II	1.23
	III	3.52
	IV	1.33
2020	I	1.48
	II	2.64
	III	2.96
	IV	1.67
2021	I	1.69
	II	1.78
	III	3.22
	IV	1.53

Source: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/101/domestic-tourism

The decision of our government regarding coveted hotels is vital for the survival of the hotel business. Georgia is one of the first countries in the world where a new system of quarantine and hotel visits has been introduced. Up to 260 hotels across the country were involved in the project. According to the National Tourism Administration, more than 4,000 people were employed and retained jobs during the World Pandemic as a result of the Quarantine and Covid-19 Hotels project. Due to the crisis situation in the country, the Government of Georgia has mobilized two billion GEL in the state budget for 2020, which was intended to support the country›s economy. In addition, 351 million GEL was allocated to the budget directly for the challenges related to the Covid-19 pandemic in the health sector (Giguashvili, 2021).

To offset the damage caused by the Covid-19 pandemic and to restore the tourism sector quickly and safely, the National Tourism Administration has been involved in quarantine management since March 2020. The process involves mobilizing quarantine, cove, and hot hotels and managing them across the country. From March 2020 to the end of 2021, approximately 186 thousand people received services under the Quarantine and Covid-19 Hotels project. The National Tourism Administration carried out the transfer of passengers from all border points (airports, ports, border checkpoints) to quarantine areas. As well as the transportation of citizens from the clinic to the Covid-19 Hotel, and vice versa - from the Covid-19 Hotel to the clinic.«

The administration has developed adapted regulations specifically to support the private sector:

- In close cooperation and active communication with business representatives, the Ministry of Health, and the Business Ombudsman, recommendations were made for accommodation facilities, guides, tourist transport, and catering facilities.
- 1,280 representatives of the tourism industry were trained as part of a large-scale training program to facilitate the rapid implementation of Covid-19 adapted regulations (BusinessPartner, 2021).

Booking of hotels as quarantine areas started from March 10, 2020, until the state of emergency was declared in the country, the transportation of citizens from the borders to the hotel was provided by the government. In the case of long distances, food delivery was ensured. Also, the hotel staff was provided with special medical equipment and other necessary activities were carried out. When booking hotels for quarantine areas, the value of the hotel room was negotiated each time. From March 21, 2020, when booking new hotels as quarantine spaces, a single tariff was introduced for all 34 hotels involved in the project, which provides for the cost of a hotel room - 59 GEL (including VAT), of which the fixed three-course meal rate is 25 GEL for each hotel. As of May 22, the quarantine zone included 84 hotels across the country, comprising a total of more than 6,500 rooms in which 19,002 people had completed mandatory quarantine. At the same time, an average of 4,500-5,000 rooms were permanently occupied for two months. The project facilitated the operation of 23 small (5 to 40 rooms), 42 medium (41

Table 2. Hotels and Restaurants (Declarated Data)

	2014	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021 I	2021 II	2021 III	2021 IV
Turnover, Million Gel	843.6	1069.8	1307.0	1562.3	1811.7	2089.1	1232.4	229.5	342.9	564.4	470.3
Production Value, Million Gel	832.8	1057.1	1325.3	1564.5	1816.1	2101.1	1197.6	233.4	346.2	569.7	471.9
Value Added, Million Gel	327.3	416.7	608.0	700.1	788.8	1074.6	468.3	...	...	...	...
Intermediate Consumption, Million Gel	505.5	640.4	717.3	864.3	1027.4	1026.5	729.3	...	...	...	...
Fixed Assets, Million Gel	730.8	1017.1	1838.9	1846.5	2310.3	3058.8	1983.2	...	...	...	...
Number of Employed, Thousand Person	31.3	33.9	37.4	42.2	45.7	48.6	31.8	21.8	30.3	34.9	34.2
Average Monthly Renumeration of Employees, Gel	477.8	563.9	626.6	673.3	826.9	583.6	822.1	869.6	942.0	1061.8	1105.5

Source: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/391/hotels-and-restaurants305

to 100 rooms), and 18 large hotels (101 rooms and above), providing services to both sector representatives and people employed in the sector. Maintain revenue. It should be noted that the existence of the quarantine zone project contributed not only to the effective fight against Covid-19 but also to the financial support of representatives in such areas as transport service, catering and food distribution, production of local agricultural products, etc. According to the report of the measures taken by the Government of Georgia against Covid-19, the state budget spent for quarantine zones is 32.5 million GEL (https://www.gov.ge/).

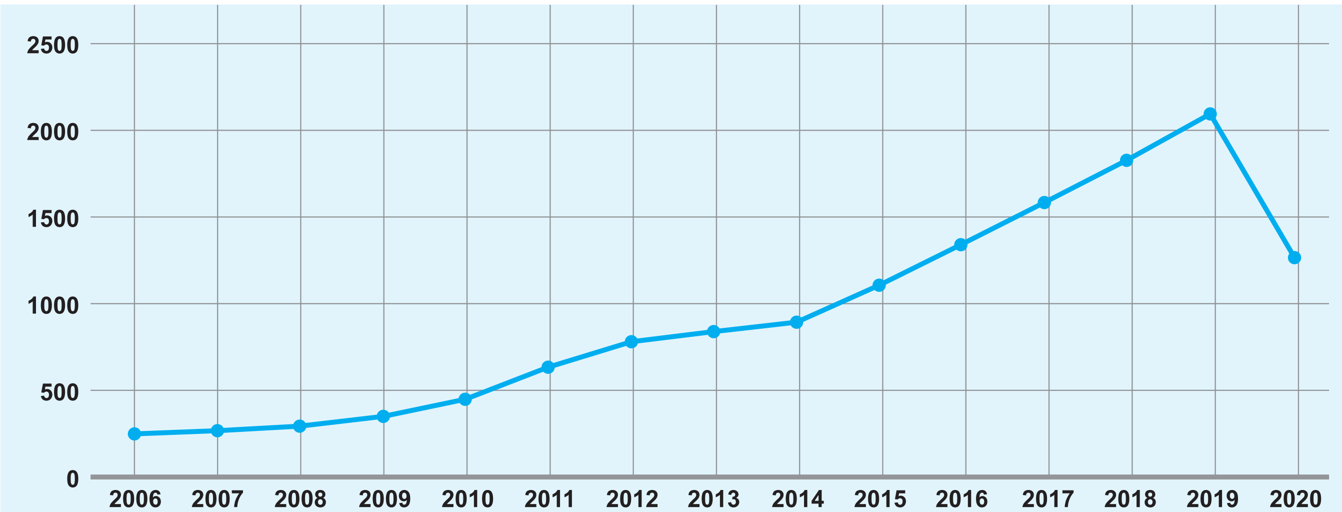
According to the decision of the Interagency Coordination Council: since March 1, quarantine areas, so-called Covid-19 hotels, have been abolished and, consequently, the entry of infected people into these areas has been suspended (https://stopcov.ge/ka/page/restrictions-list). A platform was created by which all facilities complied with one standard, which in turn became a prerequisite for taking care of the safety of visitors and preventing the virus.

The experience of Singapore is interesting in this regard. Singapore has created a «Certificate of Cleanliness» (SG Clean). In order for tourism businesses to obtain this certificate, it is necessary to meet seven different standards. These standards are having a «Certificate of Cleanliness» manager onsite, strict and detailed disinfection work on a daily basis, implementation of the screening process (identification of possible symptoms of visitors), and more. (https://www.sgclean.gov.sg/about/)

The Department of Tourism and Resorts of Adjara has some experience, which has introduced the quality mark «Recommended by the Department of Tourism.» This sign is a ready platform for the introduction of a standard similar to the «Cleanliness Certificate» in Georgia. (http://recommend.ge/files/press/journal/Journal-February-1.pdf)

In today›s reality, when all efforts are focused on tackling the pandemic, creative approaches take on a different meaning and function. Along with many challenges, new opportunities have emerged in this situation. Continuous development during a crisis provides a good basis for making up for the loss more easily after overcoming it. For the hotel business, digital technologies provide opportunities such as increasing the productivity of day-to-day operations;

Diagram 2. Turnover in accommodation and food service activities, million GEL

Source: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/391/hotels-and-restaurants305

With the help of digital technologies, businesses can improve supply chain traceability, transparency, and adaptability, as well as be able to accelerate the flow of data and information. Companies that can support new technologies will find themselves in a competitive position and retain their place in complex global supply chains.

The Government Program 2021 - 2024 «European State Building» serves to deal with challenges and timely response, the main goal of which is to overcome the crisis created by the pandemic, rapid recovery, and development of the economy, creating a stable and secure environment for every citizen (https://www.gov.ge).

The coronavirus pandemic has posed new challenges and problems to the Georgian economy, revealing its challenges. In addition to the challenges, the pandemic has created new opportunities and prospects for development. The economic policy of the country will be focused on the maximum use of these opportunities for the next 4 years. In parallel, active work will be devoted to the systemic and structural problems of the country›s economy. In the post-pandemic period, the Georgian economy will have all the prerequisites for a speedy recovery and transformation into an «opportunity economy.» The country›s economic policy will still be based on free-market principles, where the private sector is the main driving force of the economy. At the same time, economic policies will focus on maintaining macroeconomic stability, especially in the aftermath of the Covid-19 pandemic, as well as the further development of the business and investment environment, which should facilitate the recovery and further expansion of pandemic-affected businesses. Agency - «Produce in Georgia» plans to continue developing local production and the hotel industry, working to promote exports and attract investment.

The Covid-19 pandemic has hit tourism and its neighboring industries hardest, so in the coming years, the Georgian government will focus its efforts on restoring pre-pandemic outcomes and further developing the tourism sector. A new vision will be formed in the field of tourism development. The new tourism development strategy will be based on the requirements of diversification and qualitative improvement. Business support will be provided to offer high-quality services that will help attract more high-end tourists to the country.

In particular, in order to develop the tourism potential of Georgia, the following measures are planned:

- To restore tourism and manage crises, it is planned to prepare a strategic plan with the involvement of the private and public sectors. The main goal of the document is to assist Georgia in adapting its tourism strategy to the challenges of 2025, which includes the pandemic and beyond, to ensure the effective and timely recovery of tourism;
- Over the next 4 years, the target countries will be diversified, which means increasing the market share of the EU and new markets (China, USA, etc.). In line with the global trend of Covid-19, 36 government programs will be targeted in 2021-2024 to identify target countries and, consequently, implement international marketing activities;
- In 2023, Georgia, as a host country, will be presented at the world›s largest and most influential tourism exhibition - ITB Berlin 2023;
- Targeted marketing activities will be carried out to support the tourism industry in the post-pandemic environment and to strengthen the sector to increase domestic tourism flows;
- The expansion of service levels will improve the level of service for tourism employees and job seekers across the country as a result of the expansion;
- In order to increase the level of sustainable development and services of the tourism industry, in line with the European Parliament directive, the formation of a tourism legal framework will be implemented in accordance with European best practices. A high standard of travel safety and consumer protection will be introduced through this legal framework. At the same time, the formation of the legislative framework will strengthen the coordination of national and regional policies;
- New tourism products will be developed to meet the demand in the international market as well as existing projects will be expanded;
- The Wine Road program will be expanded to a new quality standard. The project includes family wine cellars and enterprises across the country that host wine tourism.

Particular attention will be paid to the development of mountain resorts. To this end, the following measures will be taken in the coming years:

- To develop the mountain-ski resorts (Gudauri, Bakuriani, Goderdzi, Tetnuldi, and Hatsvali), the ski infrastructure will be developed, and the «4 Seasons» tourist products will be created;
- In 2023, Georgia will host the World Ski and Snowboard Freestyle Championships, and before the championship, 12 international competitions will be held here. Thousands of visitors will visit Georgia during the mentioned championship (Government Program 2021-2024).

It should be noted that the direction of promoting the development of the hotel industry is provided in the state program - «Produce in Georgia» (http://www.economy.ge/?page=projects&s=27). The program actively stimulates the introduction of the experience of successful international brands in Georgia through the co-financing of the so-called «franchising» agreement. According to the hotel industry development project of the state program «Produce in Georgia», the entrepreneur interested in state financial support is given the opportunity to build a new hotel in any region of Georgia except Tbilisi and Batumi; Expand/re-equip existing infrastructure; Also sign a franchising agreement with the international hotel operator and introduce a foreign brand in the Georgian market.

CONCLUSION

Thus, in conclusion, we can say that the Georgian economy has started to recover after the lifting of restrictions, the situation is changing in a hopeful direction, and we may return to pre-pandemic parameters in 2022.

In the new reality, in addition to the services traditionally considered for the hotel business, it is necessary to mobilize innovative technologies, which will enable the introduction of products that will control security, energy consumption, the degree of pollution, waste management. Consequently, they will save energy resources, reduce the level of environmental impact. As a result, as the hotel ensures the provision of safe, secure services through the introduction of innovative services, improving the quality of environmental protection, its action will become one of the business cards of the hotel. Customer satisfaction will be transformed into a stable clientele, which will make the hotel revenue more solid and predictable. New technology products will not only enhance its image as an organization with high-quality service but also allow customers to use these technologies to schedule hotel visits throughout the year.

Most of the hotel business representatives operating in Georgia will not be able to independently implement large projects in the field of innovative technologies. Thus, for the effective implementation of modern technological advances, the optimal solution would be to strive for the establishment of a unified platform, which is a condition of mobilizing the necessary financial resources, reducing investment risks, and rapid dissemination of innovations in the field of innovative technologies. The full satisfaction of customer needs will be possible only through the joint efforts of different companies.

REFERENCES:

Aharon, D. Y., Jacobi, A., Cohen, E., Tzur, J., & Qadan, M. (2021). Covid-19, government measures and hospitality industry performance. PLoS ONE 16 (8), e0255819. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0255819

Business-Partner (2021). Business-Partner: In 2021, up to 260 accommodation facilities were involved in the Kovid Hotels project. 30/12/2021, URL: https://business-partner.ge/turizmi/2021-tsels-kovid-sastumroebis-proektshi-gantavsebis-260-mde-obiekti-iqo-chartuli (In Georgian).

Giguashvili, G., Khorguashvili, T., Makasarashvili, T., & Khorguashvili, N. (2021). Problems of State Debt Management Of Georgia In The Pandemic. Scientific journal *European Science Review*. 5–6/2021. (May–June), 75-78. DOI: 10.29013/ESR-21-5.6-75-78. URL: http://ppublishing.org/upload/iblock/749/ESR-5-6_2021.pdf

Government Program 2021-2024 - European State Building. (2020). URL: https://www.gov.ge/files/68_78117_645287_govprogramme2021-2024.pdf (In Georgian).

Hao, F., Xiao, Q. & Chon, K. (2020). Covid-19 and China's Hotel Industry: Impacts, a Disaster Management Framework, and Post-Pandemic Agenda. *International Journal of Hospitality Management.* 90, September 102636. pmid:32834356. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102636

Huang, A., Makridis, C., Baker, M., Medeiros, M., & Guo, Z. (2020). Understanding the Impact of Covid-19 Intervention Policies on the Hospitality Labor Market. *International Journal of Hospitality Management.* 102660. pmid:32904433. https://doi.org/10.1016/j.ijhm.2020.102660

IBISWorld (2022). Global Hotels & Resorts Industry - Market Research Report. URL: https://www.ibisworld.com/global/market-research-reports/global-hotels-resorts-industry/

Lock, S. (2021). Hotel industry worldwide - statistics & facts, Mar 15, 2021. URL: https://www.statista.com/topics/1102/hotels/#dossierKeyfigures

Mauguin, M. (2020). Covid-19: The great hospitality reset. URL: https://hospitalityinsights.ehl.edu/great-hospitality-reset

Measures implemented taken by the Government of Georgia against Covid-19.Report. URL: https://www.gov.ge/files/76338_76338_444796_Covid-19angarishi...pdf (In Georgian).

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, Economic Growth. URL: http://www.economy.ge/?page=ecoreview&s=37&lang=en

Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. Hotel Industry Development Component - Host in Georgia. URL: http://www.economy.ge/?page=projects&s=27 (In Georgian).

National Statistics Office of Georgia (Geostat), Domestic Tourism Statistics. URL: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/101/domestic-tourism

National Statistics Office of Georgia (Geostat), Hotels and Restaurants. URL: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/391/hotels-and-restaurants305

National Statistics Office of Georgia (Geostat), Inbound Tourism. URL: https://www.geostat.ge/en/modules/categories/102/inbound-tourism

PMC Research. (2021). The hotel industry is one of the most affected sectors as a result of the pandemic. URL: https://www.ghn.ge/news/273012-sastumro-industria-pandemiis-shedegad-ert-erti-qvelaze-dazaralebuli-sektoria-pmc-research (In Georgian).

Rahman, M. K., Gazi, M A I., Bhuiyan, M. A., & Rahaman, M. A. (2021). Effect of Covid-19 pandemic on tourist travel risk and management perceptions. PLoS ONE 16 (9): e0256486. https://doi.org/10.1371/journal.pone.0256486

Rodríguez-Antón, J. M., & Alonso-Almeida, M. D. M. (2020). Covid-19 Impacts and Recovery Strategies: The Case of the Hospitality Industry in Spain. Sustainability, 12 (20), 8599. https://doi.org/10.3390/su12208599

World Travel and Tourism Council (WTTC). (2021). Economic Impact Reports. URL: https://wttc.org/Research/Economic-Impact

JEL Classification: L15, L29. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.020

ACTUAL ISSUES OF BUILDING SECURE COMMUNICATION CHANNEL CONSIDERING MODERN TECHNOLOGICAL CHALLENGES

IOSEB KARTVELISHVILI
Associate Professor,
Georgian Technical University, Georgia
s.kartvelishvili@gtu.ge

TEA TODUA
Associate Professor,
Georgian Technical University, Georgia
tea_todua@gtu.ge

Abstract. In today's globalized, dynamic world, organizations' dependence on information and, consequently, their interest and demands for information is growing. Information technologies play a crucial role in effective functioning and control for modern companies and business. In the conditions of operational accessibility of necessary information it is possible to adequate evaluation of current situation and to make timely decision. At the same time, information must be available only to those to whom it is intended and unavailable - to all remaining. Computers are integrated into a common network for fast data transfer and efficient interaction. This connection must be reliable and secure. Modern companies are interested in possibility of using Internet channels. However, the principles of building of the Internet give the chance to malefactors to steal and distort information purposely. Corporate and broadcasting networks which are based on TCP/IP protocols and are constructed on standard Internet applications (E-mail, Web, FTP) have no warranty from invasion of unauthorised persons. In article the technology of creation of the virtual private networks (VPN), which is one of the optimal variants for creation of secure channel of communication, is considered.

KEYWORDS: INFORMATION TECHNOLOGY, VIRTUAL PRIVATE NETWORK (VPN), SECURE COMMUNICATION CHANNELS.

For citation: Kartvelishvili, I., & Todua, T. (2022). Actual Issues of Building Secure Communication Channel Considering Modern Technological Challenges. *Globalization and Business.* 13, 134-137. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.020

INTRODUCTION

Modern information technologies are a powerful tool for accelerating progress in all areas of social development. Of course, this is one of the important factors that determines the competitiveness of a country, region, industry and individual organization. Information is as important asset for organization as any other significant assets of management and needs to be properly managed. This issue becomes especially actual in an interdependent and related business environment.

In the modern information world information processing processes require more accuracy and reliability. As a result, organizations are consistently and step-by-step faced with the problem of adapting and implementing specific management models or practices to their own needs. Business partners are also more willing to work with organizations that see the need for correct, reliable and secure processing of information and take it into account in their work.

In order to effectively fight against cyber attacks in business or banking sphere and to ensure the active and secure use of the computer network, the concept of building virtual private networks - VPN (Virtual Private Network) was created and actively developed in the early 90s of the 20th century. A VPN is a network architecture implemented for the purpose of achieving privacy in a commonly accessible network. It has become a reliable and low-cost solution for network and telecommunication type organizations. Virtual private networks are quite profitable for any kind of IT industry as it enables huge cost savings on infrastructure at the expense of universally accessible internet usage so that communication channels are secure.

Problems of building secure connection channels

VPN technology implies that the connection between two nodes is temporary and it exists only when transmitting

information flows over a public network. The technical implementation of virtual private tunnels and networks has historically taken place in two directions:

- By using the built-in mechanisms of the organization of virtual channels, building a frame relay between the two points of the common infrastructure of network, which is isolated from other users.
- By using tunneling technology, building a virtual IP tunnel between two network nodes, during this process each IP packet is encrypted and moved to a special type of new packet data field.

The first modern network technology to create a virtual private network became the frame relay service. VPN simplifies creation of connections, in order to make it work, you only need to connect the node to the provider. Routers send data to the required address, using a VPN is much cheaper.

With the advent of network services for connecting separate network nodes, it has become possible to actively use an internet based VPN. As we mentioned above, such solution is much cheaper in comparison to previous approaches. All this made it possible to actively use one of the main virtues of the Internet - easy access. Therefore, with the help of internet connection, any person could easily connect to a bank or various companies from anywhere in the world. However, due to the openness of the Internet data, the data transmitted through this network is available to anyone to read or modify it. That is why Internet-based VPNs have the means to protect the information transmitted between VPN nodes.

The Internet-based VPN network is based on two main technologies: first - it is a tunnel that allows the creation of virtual channels, the second is the provision of confidentiality and security of transmitted information, as well as various methods of user authentication and authorization. Authentication is the proof of authenticity, the procedure of verifying the subject and its compliance, with the help of unique information, in the simplest case - by name and password. Authorization is the process of checking the necessary parameters, as well as the outcome of the process and the transfer of authority (access right) to a person or a group of persons to perform certain actions in different restricted access systems. The development of VPN technology has led to its connection to cryptographic methods of information protection.

The concept of building VPN is based on a fairly simple idea: if there are two nodes in a global network that want to exchange information, then between these two nodes it is necessary to build a virtual tunnel to ensure the confidentiality and inviolability of the information transmitted by public network. Access to this tunnel should be very complicated, for all possible active and passive outside observers. For example, by creating such virtual tunnels, banks can get significant savings in financial resources. The bank can refuse to build or lease expensive separate channels to set up its own Internet/extranet networks and use cheap Internet channels for which the speed and reliability of transmission are not inferior to those of separate lines. However, there are two major types of attack threats involved when connecting a corporate LAN to a public network:

- Unauthorized access to internal resources of corporate local networks, which is obtained by the perpetrator as a result of unauthorized access to this network;
- Unauthorized access to corporate data during the process of their transfer to the public network.
- In case of using local area networks and separate computers public networks, information security can be ensured by effectively solving the following tasks:
- Protection of local area networks connected to public channels, as well as individual computers connected to these networks through external unauthorized access;
- Protection of information in the process of its transmission through public channels.

Firewalls are commonly used to protect local area networks and individual computers from unauthorized access. They are placed between local and public networks. For the protection of a separate remote computer connected to a public network, network monitor software is installed on this computer. Such a network monitor is called a personal monitor.

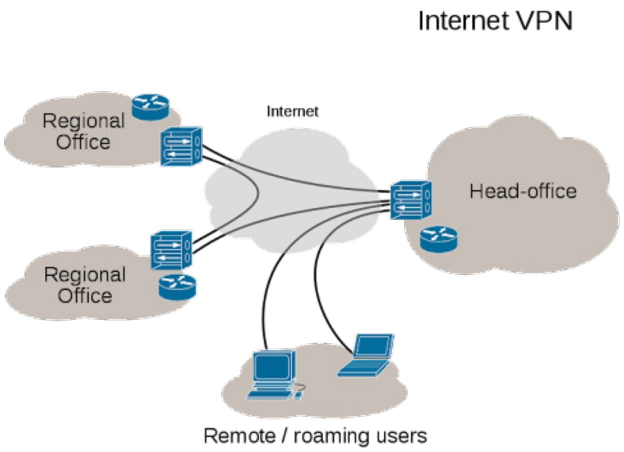
Data protection, in the process of its transmission through public channels, is based on the use of virtual protected networks. Virtual protected networks are the combination of local area networks and individual computers into a single virtual corporate network that ensures the security of circulating data. Virtual protected networks are formed by building virtual protected connection channels. These virtual protected connection lines are called VPN tunnels. The VPN network gives possibility by using VPN tunnels to connect central offices, branch offices, business partner offices, and users to securely exchange information over the Internet (Pic. 1).

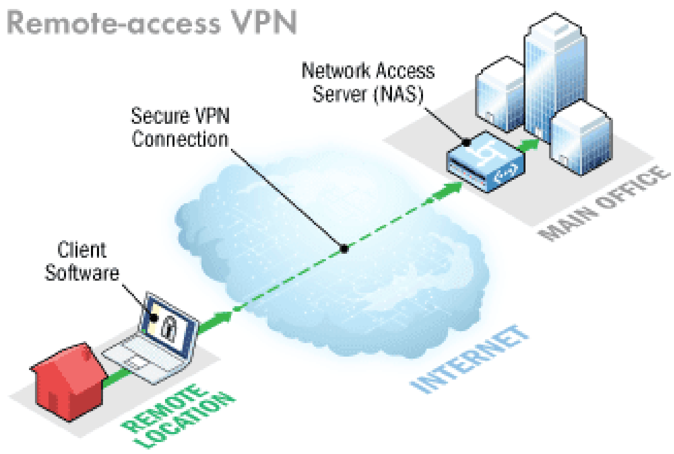
A VPN tunnel transmits cryptographically protected information packets. Information security in the process of transmitting it through VPN tunnel is based on the following functions:

- authentication of interacting parties;
- cryptographic encryption of transmitted data;
- checking the authenticity and safety of the transmitted information.

The effectiveness of such protection is ensured at the expense of the joint use of symmetric and asymmetric cryptographic systems. A VPN tunnel formed by VPN devices has protected dedicated line properties. Besides this, Internet VPN devices in virtual private networks can play the role of VPN client or VPN server. A VPN client is a set of software or hardware that is usually executed on a personal computer basis. Its network software is modified to perform information flow encryption and authentication, which allows this

Pic.1. VPN network

device to exchange transactions with other VPN clients or VPN servers. A VPN server is a set of software or hardware that is installed on a computer and performs server functions. A VPN server ensures the protection of servers from unauthorized access, as well as the organization of secure connections to separate computers and local area segment computers protected by appropriate VPN products. A VPN server is a functional analogue of a VPN client for a server platform. It is primarily characterized by enhanced resources to support multiple connections to VPN clients. A VPN server can also support a secure connection to a smartphone user.

CONCLUSION

The technology of building virtually secure private VPN networks are very popular among large companies (banks, large government and private companies, etc.). The reason for such interest is that VPN technologies allow companies not only significantly reduce their expenses for managing dedicated channels to connect to distant branches, but also to increase the confidentiality of information exchange. The use of VPN ensures the organization of protected tunnels, both between the company's offices and with separate workstations and servers. However, it does not matter which ISP will connect a particular workstation to the enterprise's protected resources. All a foreign observer will see is a stream of ordinary IP packets with unknown content. Instead of the traditional method of connecting Internet users virtual private networks (VPNs) are introduced, which allow users to communicate freely with each other via the Internet.

There are different options for VPN classification. According to the technical solution architecture, there are three main types of virtual private networks: intra-corporate VPN, VPN with remote access, extranet VPN.

Intranet VPNs are designed to provide secure interactions between subdivisions within an enterprise that are connected by a corporate network, including dedicated lines.

Remote access VPN are designed to provide secure access between remote corporate information resources.

Extranet VPN is designed to ensure secure exchange of information between strategic partners. It also provides direct access from one company's network to another company's network and thus contributes to the reliability of the connection.

Based on the above, we can conclude that among the remote computers that use the Internet infrastructure to create a secure connection channel, VPN technology is one of the most optimal options today. The issue is highly topical, as a reliable connection through which confidential information can be transmitted is essential in many areas of human activity, such as banking, e-commerce, etc. VPN is very convenient to solve this problem, it is one of the most powerful and convenient technology to establish different types of connections in the global network.

REFERENCES:

Feilner, M. (2006). OpenVPN - Building and Integrating Virtual Private Networks. Packt Publishing.

Jyothi, K.K., & Reddy, D.I.B. (2018). Study on Virtual Private Network (VPN), VPN's Protocols and Security. *International Journal of Scientific Research in Computer Science, Engineering and Information Technology*. 3, 919-932.

Kartvelishvili, I., Darchashvili, M., & Okhanashvili, M. (2021). Virtual Private Network - VPN technology and the advantages of its use in the network. International scientific -technical conference - Information Society and Education Intensification Technologies. GTU Thematic Scientific Papers Collection, *Automated Management Systems*. 1 (32), Tbilisi. (In Georgian).

Kartvelishvili, I., & Todua, T. (2017). Issues of Security of Wireless Networks. Actual Problems of Knowledge Economy in Modern Globalization. 2-nd International Conference. Tbilisi.

Kartvelishvili, I., Shonia, O., Beridze, Z., & Shonia, I. (2012). Combined method of encryption of characters in virtual private networks (VPN). Georgian Technical University, *Automated Management Systems*. 1 (12), Tbilisi. (In Georgian).

Kartvelishvili I., & Shonia L. (2018).Virtual Private Network (VPN) construction concept, network functions and their classification. International Scientific-Technical Conference - International Society and Education Intensification Technologies. International Scientific Journal *Automated Management Systems*. 2 (26), Tbilisi. (In Georgian).

Kartvelishvili, I., Shonia, O., Kaishauri, T., Shonia, L., Beridze, Z., & Didmanidze, I. (2012). Algorithm of Combined Method for Symbol Encoding In Virtual Private Networks (VPN). *Journal of Technical Science & Technologies*. 2 (1). (In Georgian).

Kaur, K., & Kaur, A. (2019). A Survey of Working on Virtual Private Network. IRJET, 6, (9).

Sharma, Y.K., & Kaur, C. (2020). The Vital Role of Virtual Private Network (VPN) in Making Secure Connection Over Internet World. *International Journal of Recent Technology and Engineering* (IJRTE) ISSN: 2277-3878, 8 (6).

Singh, K., & Gupta, H. (2016). A new approach for the security of VPN. ICTCS ‹16: Proceedings of the Second International Conference on Information and Communication Technology for Competitive Strategies.

JEL Classification: Z38, Z39. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.021

THE NEGATIVE IMPACT OF PANDEMICS ON THE TOURISM SECTOR AND SOLUTION WAYS

IA GELASHVILI
Associate Professor,
Samtskhe-Javakheti State University, Georgia
Iagel2805@gmail.com

Abstract. The paper describes the situation in the tourism sector due to the pandemic crisis. The root causes for the fall in the tourism business are learnt and analyzed. The specific ways and recommendations are given for overcoming crisis and supporting positive trends in the sector.

Tourist Industry is the fast-growing sector in almost every country of the world. The safe environment, domestic stability, proper level of economic development, etc. are the pre-conditions for sector development.

Tourism itself supports creating new jobs, increasing income, diversifying economy, protecting the environment, approximating the cultures, etc.

Tourism has a growing tendency in Georgia, reflecting in significant increase of foreign visitors and accordingly, growth of the sector share in the revenues of a state budget. Though considering the situation in the world, meaning the global pandemics Covid-19, the problems were noticeable in Georgia too. The share of the tourism industry in country's GDP was 11% but due to pandemics the number of visitors was dramatically decreased, followed by the closure of the country and internal strict regulations causing paralyzing of entire tourist infrastructure. The following data demonstrates the situation better, in 2019 the income from the tourism was USD 3.5 billion, while 170 thousand people were employed in the sector. The pandemic crisis caused the loss of 30 million GEL per month. In general, tourism market lost about 75.2 million jobs throughout entire world.

The tourist agencies, guest houses, catering services and freelancer guides, etc. were mostly affected by the pandemics. Reduction of the travelers' flow by 50% left thousands of people without income. Moreover, the crisis in the tourism sector affected other fields of economy, though the most significant was decrease of currency income.

Since 2021 the positive trends are noticeable in reviving the tourism industry, for instance, according to the National Tourism Agency, in April, 2021 the number of foreign visitors was increased by 140,4 % in Georgia, while it was increased by 222,8 % in May and reached 172,333 people.

It is a fact that calculation of the losses caused by the global pandemics and recovery will take a long time for Georgian business. Currently, the most important thing is to avoid replication of the past mistakes, like introduction ungrounded, economically unjustified lockdowns. The pandemic management methods and approaches should be improved significantly and even more it has to be changed totally, the low rate of vaccination of the country has to be raised as well.

Stability of the political situation is very important, as political stability is a crucial factor for development of tourism.

Introduction of tourism supporting state policy is important, which should create strong ground for developing tour operators and other agents of tourist industry, the affords for fund raising, attracting highly qualified human resource have to be intensified and the control of efficient and targeted appliance of the investment resources has to become stricter, that will increase the quality of the touristic services.

KEYWORDS: TOURIST INDUSTRY, PANDEMIC CRISIS, ANTI-CRISIS PLAN, ECONOMIC COLLAPSE.

For citation: Gelashvili, I. (2022). The Negative Impact of Pandemics on the Tourism Sector and Solution Ways. *Globalization and Business.* 13, 138-142. (In Georgian). https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.021

JEL Classification: Z38, Z39. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.021

პანდემიის ნეგატიური ზეგავლენა ტურიზმის სექტორზე და მისი გადაჭრის გზები

ია გელაშვილი

ეკონომიკის დოქტორი, ასოცირებული პროფესორი
სამცხე-ჯავახეთის სახელმწიფო უნივერსიტეტი, საქართველო
Iagel2805@gmail.com

საკვანძო სიტყვები: ტურიზმის ინდუსტრია, პანდემიური კრიზისი, ანტიკრიზისული გეგმა, ეკონომიკური კოლაფსი.

ციტირებისთვის: გელაშვილი, ი. (2022). პანდემიის ნეგატიური ზეგავლენა ტურიზმის სექტორზე და მისი გადაჭრის გზები. *გლობალიზაცია და ბიზნესი.* 13, 138-142. https://doi.org/10.35945/gb.2021.12.021

შესავალი

თანამედროვე პირობებში ტურიზმის ინდუსტრია არის ერთ-ერთი სწრაფად მზარდი სექტორი რომლის სწორ და ეფექტურ განვითარებას განაპირობებს უსაფრთხო გარემო, შიდა სტაბილურობა ეკონომიკის განვითარების მისაღები დონე და ა. შ. ტურიზმის ინდუსტრიაა სწორედ ერთ-ერთი ყველაზე დინამიური ინდუსტრია მთელი მსოფლიოს მასშტაბით, რამდენადაც ის ერგება ტექნოლოგიურ ცვლილებებს, პროდუქტის ინოვაციებსა და ახალ ბაზრებს. ამიტომაც ტურიზმის პოლიტიკა მუდმივად ცვალებად სამყაროში მიმართული არის და იქნება მგზავრობისა და ტურიზმის ინდუსრიისათვის მოქმედების წესზე. (TSU...,4). თავის მხრივ ტურიზმი ხელს უწყობს მშვიდობის განვითარებას სამუშაო ადგილების შექმნას, შემოსავლების ზრდას, ეკონომიკის დივერსიფიკაციას, გარემოს დაცვას, კულტურათა დაახლოებას და სხვა. აქვე შევნიშნავთ რომ ტურიზმი კომპლექსური დარგია, რაც განპირობებულია იმით, რომ ტურისტული პროდუქტი იქმნება მრავალი დარგის რთული ურთიერთთანამშრომლობის შედეგად. ტურიზმთან დაკავშირებულ დარგებს წარმოადგენს: ტრანსპორტი, სოფლის მეურნეობა, განათლება, კავშირგაბმულობა და ა. შ.

საქართველოში, ბოლოდროინდელი სიტუაციიდან გამომდინარე, როცა საუბარია სიღარიბის მაღალ მაჩვენებელზე, შემცირებულ ინვესტიციებზე და სამუშაო ადგილებზე, დიდ ეკონომიკურ ვარდნაზე, ანაკლიის პროექტის გაჩერებაზე, მეტად მოულოდნელ და სავალალო მდგომარეობაში ჩავვარდით, როცა იფეთქა პანდემიამ - Covid-19-ის სახელით და მოიცვა მთელი მსოფლიო 2020 წლის მარტში საქართველოში გამოცხადდა საგანგებო მდგომარეობა. ამ პერიოდისთვის ეკონომიკა 2.7%-ით შემცირდა ხოლო წლის ბოლოსთვის 6% კლება იყო, 2021 წლის იანვარში კი 11.5 % შემცირდა. (საქ. სტატის მონაცემები). 2021 წლის იანვარში გამოქვეყნებული ანგარიშის მიხედვით, გლობალური ეკონომიკა 2020 წლის განმავლობაში 3.5 % შემცირდა. „საერთაშორისო სავალუტო ფონდი"-ის საპროგნოზო მაჩვენებლით 2021 წ გლობალური ეკონომიკა 5.5 %-იან, ხოლო 2022 წ - 4.2%-იან ზრდას პროგნოზირებს. „მსოფლიო ბანკი"-ს საპროგნოზო მაჩვენებელი გლობალური ზრდის ტემპთან დაკავშირებით 2021 წლისთვის 4%-ით, 2022 წლისთვის კი 3.8 % განისაზღვრა. „ეკონომიკური განვითარებისა და თანამშრომლობის ორგანიზაცია" (OECDE) 2020 წლის დეკემბერში გამოქვეყნებული ანგარიშის მიხედვით, 2021 წ მსოფლიო ეკონომიკის 4.2 %-ით, 2022 წლისთვის კი 3,7 %-ით ზრდას ვარაუდობს.

ძირითადი ტექსტი

ყველაზე დიდი დარტყმა პანდემიამ ტურიზმს მიაყენა გამოჩენის პირველივე დღიდან. არადა ტურიზმი ერთ-ერთ მნიშვნელოვან სექტორად იყო ჩამოყალიბებული და მზარდი ტენდენციითაც ხასიათდებოდა. იგი საქართველოს მთლიანი სამამულო პროდუქტის დაახლოებით 11%-ს აწარმოებდა.

2019 წელს ვიზიტორების მთლიანმა რაოდენობამ 9357964-ს მიაღწია, რაც წინა წელთან შედარებით 7.8 % მეტია. საქ. შინაგან საქმეთა სამინისტროს საინფორმაციო ანალიტიკური დეპარტამენტის მონაცემებით, საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ვიზიტები ასეთნაირადაა წარმოდგენილი.

ტურიზმის ეროვნული ადმინისტრაციის ინფორმაციით 2021 წლის აპრილში საქართველოში უცხოელ ვიზიტორთა რაოდენობა 140.4 % გაიზარდა, ხოლო მაისში 222.8 % და შეადადგინა 172333 ათ. კაცი.

2021 წლის თებერვალში ინფლაციამ 6.6 % მიაღწია, რაც ყველაზე მეტად გამოწვეული იყო ბოლო წლებში ბიზნეს

საერთაშორისო ვიზიტორების მიერ განხორციელებული ვიზიტები

2019 წ. მაისი	2020 წ. მაისი	2021 წ. მაისი	ცვლილება 2019/2021	ცვლილება % 2019/2021
39.753	1956	9537	-30216	-76.0%

წყარო: საქ. შინაგან საქმესთა სამინისტროს საინფ. ანალიტიკური დეპარტამენტი

აქტივობების შემცირებით, ექსპორტის კლების და იმპორტის გაძვირებით. 2020 წელს ეროვნული ვალუტა 14% გაუფასურდა, რისთვისაც ეროვნულმა ბანკმა ვალუტის სიმყარის შენარჩუნებისათვის 800 მლნ დოლარზე მეტი მოცულობის სავალუტო ინვესტიციები განახორციელა და 2021 წლის თებერვლის მდგომარეობით საქართველოს საგარეო ვალი 7.825 მლრდ დოლარს შეადგენდა. წლიური ინფლაცია 2.8 % იყო წინა წელთან შედარებით (httrs://www.geostat.ge/ka) 2021 წლის 10 ივნისის მდგომარეობით დოლარის ოფიციალური ღირებულება ლართან მიმართებაში 3.1613 ლარი გახდა (bm.ge). ლარის გაცვლითი კურსის მერყეობა კიდევ უფრო ცუდ სიტუაციაში აყენებს ბიზნესს, შეიძლება ითქვას, რომ კატასტროფულ მდგომარეობაშიც კი. გამომდინარე იქედან, რომ საქართველო მაინც იმპორტდამოკიდებული ქვეყანაა, იგი პირდაპირ ზეგავლენას ახდენს ფასების სტაბილურობაზე, რაც კიდევ უფრო ცუდ მდგომარეობაში აყენებს ბიზნესს და საქართველოს თითოეულ მოქალაქეს (www.commersant.ge).

2020 წელს უცხოურმა ინვესტიციამ 53% ვარდნა განიცადა, ხოლო 2021 წლის პირველი კვარტლისთვის დაახლოებით 80%-იანი, რის გამოც ქვეყანაში გამწვავდა ეკონომიკური კრიზისი, გაიზარდა უმუშევრობის მაჩვენებელი, სიღარიბის დონე და ეკონომიკური უთანასწორობა სოციალურ ჯგუფებს შორის. (www.buzinessfeed.ge) კრიზისის დროს ჩვენი საგადამხდელო ბალანსი მეტწილად დამოკიდებული იყო ტურიზმის სექტორზე და საგარეო გადმორიცხვებზე, რომელსაც თან დაერთო უარყოფითი სავაჭრო დეფიციტი. დღეს გვაქვს კრიზისების წარმოქმნის დომინოსებური ეფექტი – ეკონომიკის მკვლევარ ტატო ხუნდაძის თქმით: – ტურიზმის კოლაფსმა გაზარდა უმუშევრობა, დაეცა შემოსავლები, შემცირდა მთლიანი შიდა მთხოვნა და შესაბამისად საბიუჯეტო შემოსავლები, რასაც თან ერთვის დოლარიზაციის ნეგატიური გავლენა შინა მეურნობებზე და იმ ადამიანებზე, რომელთაც სესხები დოლარში აქვთ აღებული. (მთლიანი გაცემული სესხების დაახლოებით 70%). (www.socialjustice.org.ge). 2019 წ ტურიზმმა 3.5 მლრდ აშშ დოლარის მოგება მოიტანა და დარგში 170 ათ. ადამიანი დაასაქმა. კორონავირუსის გამო ტურიზმა დაკარგა აქტუალობა. ყოველთვიურმა ზარალმა 30 მლნ ლარს მიაღწია. Statista.com-ის მიხედვით მსოფლიო მოგზაურობისა და ტურიზმის ბაზარმა სავარაუდოდ 75,2 მლნ სამუშაო ადგილი დაკარგა. UNWTO-ს მონაცემებით დაზარალდა მცირე და საშუალო ზომის საწარმოები, რომელთა წილი ტურიზმის სექტორში 80% შეადგენს. 2020 წლის 1-ლ და მე-2 კვარტალში უმუშევრობის დონე გაიზარდა. ინვარი-ივნისის თვეში დასაქმებული ადამიანების რაოდენობა 40000-ით შემცირდა, რაც უმუშევრობის დონის მატებაზე 17% აისახა (forbeswoman.ge). საქართველოში შიდა ტურიზმის წვლილი დაბალია სხვა ქვეყნებთან შედარებით. ყველაზე დიდი დარტყმა მიიღო ტურისტულმა სააგენტოებმა, ტუროპერატორებმა, სოფლად სასტუმრო სახლებმა და დამოუკიებელმა გიდებმა, მათვის შიდატურისტულმა ნაკადებმა არაფერი შეცვალა, რადგან მათი მთავარი კლიენტურა (90-95%) იყო საერთაშორისო ტურისტები. TAV Georgia-ს ინფორმაციით 2020 წლის გაზაფხულზე თბილისის აეროპორტში მგზავრთა ნაკადი 50%-ით შემცირდა და შემდგომ კი საერთოდ გაჩერდა, სპეცრეისების გარდა. ჯამში ოფიციალური ინფრმაციით 375 000-მდე ადამიანმა დაკარგა სამსახური (eecmd.org).

სერიოზულად დაზარალდა სასტუმრო სექტორი, რესტორნები და კაფეები, შეიძლება ითქვას, პრაქტიკულად გაჩერდა. შემცირდა მოთხოვნა ქვეყნის შიგნით ტრანსპორტირებაზე, გიდების, თარჯიმნების და ტურისტების სხვა მომსახურებაზე. ტურიზმისა და ექსკურსიების მსოფლიო საბჭოს 2020 წლის მონაცემებით მსოფლიო საერთაშორისო ტურიზმის დანაკარგებმა 2 ტრილ. აშშ დოლარი შეადგინა.

აღნიშვნის ღირსია ის ფაქტიც, რომ ქვეყანაში, როცა იქმნება არასასურველი და კრიზისული სიტუაციები, თავს იჩენს ხოლმე უამრავი კორუფციული რისკები, როდესაც ადგილი აქვს საკუთარი ძალაუფლების გამოყენებას პირადი სარგებლობისთვის. ამიტომ ურთულეს სიტუაციებში ხელისუფლებამ ყურადღება არ უნდა მოადუნოს და მეტი დრო დაუთმოს კორუფციის რისკების ინდენტიფიცირებას და სავარაუდო კორუფციული შემთხვევების გამოვლენას, აგრეთვე უზრუნველყოს მაქსიმალური გამჭირვალობას სასიცოცხლოდ მნიშვნელოვანი ვაქცინების, ტესტების და აღჭურვილობის შესყიდვისას. სახელმწიფომ უნდა შექმნას მედიკამენტების, სამედიცინო დანიშნულების და პირადი მოხმარების სტრატეგიული რეზერვები, კრიზისულ სიტუაციებში მათი ოპერატიული და ეფექტიანი გამოყენება სასიცოცხლოდ მნიშვნელობის ამოცანა უნდა გახდეს. (Mekvabishvili, 2020, 40). ასეთ ვითარებაში მნიშვნელოვანია სამოქალაქო საზოგადოების როლის გაძლიერება, მათმა აქტიურმა ჩართულობამ უნდა უზრუნველყოს ბიუჯეტის მონიტორინგი, რაც თავის მხრივ უზრუნველყოფს ფინანსების ეფექტიან ხარჯვას და კორუფციული რისკების შემცირებას (idfi.ge/ge/Pandemics-and-courruption-risks).

საქართველოს მთავრობის მიერ 2020 წლის პირველ კვარტალში ჯამში მოზიდულ იქნა 1.5 მლრდ. აშშ დოლარი საბიუჯეტო დახმარება საერთაშორისო ორგანიზაციიებიდან. მათ შორის:

- IMF-200 მლნ. აშშ დოლ.;
- ADB-400 მლნ. აშშ დოლ.;
- WB-250 მლნ. აშშ დოლ.;
- AFD-200 მლნ. აშშ დოლ.;
- AIIB-100 მლნ. აშშ დოლ.;
- KFD-250 მლნ. აშშ დოლ.;
- EU-200 მლნ. აშშ დოლ.

შედეგად საქართველოში გაიზარდა სახელმწიფო ვალის მთლიანი მოცულობა.

(Jgerenaia, & Ghaniashvili, 2021. 71). შემოსული თანხებიდან მცირეოდენი სასიკეთო ცვლილებები განხორციელდა:

1) ბიზნესის მხარდაჭერისთვის გამოიყო 500 მლნ ლარი;

2) ცვლილებები შევიდა სახელმწიფო პროგრამის – „აწარმოე საქართველოში" თანადაფინანსების პირობებში;

3) სესხი/ლიზინგი პირობები 24დან 36 თვემდე გაიზარდა;

4) გაიზარდა პროცენტის დაფინანსებაში სახელმწიფოს მონაწილეობა;

5) სახელმწიფომ დაიწყო სოფლის მეურნეობის მხარდაჭერის მიკრო საგრანტო პროგრამა, რომლის მოცულობა 40მლნ ლარამდეა (bm.ge).

თუმცა ეს მცირეოდენი ჩამონათვალი ვერაფერი შეღავათი და საიმედო ვერ იქნება ასეთ კრიზისთან მიმართებაში . ქართველ ბიზმესმენთა და დისტრიბუტორთა წარმომადგენლები აღნიშნავენ, რომ ქართულ ბიზნესს სერიოზული პრობლემები აქვს და საქართველოს ეროვნული ბანკი (სებ-ი) ყველაზე მეტად უნდა იყოს დაინტერესებული ამ პრობლემებით. მან თავისი ბერკეტებით და ინსტრუმენენტებით უნდა უზრუნველყოს არამარტო ფასების რეგულირება, არამედ სავალუტო რისკებისა და კურსის დაზღვევაც. ამას ემატება ისიც, რომ საქართველოში არ გვაქვს სერიოზული ფორმით და სახით წარმოება, რომელიც კიდევ უფრო ართულებს და აუარესებს ინფლაციასთან დაკვშირებულ პრობლემებს. სახელმწიფომ უნდა განახორციელოს ადგილობრივი რესურსების უპირატესი გამოყენების საფუძველზე ეკონომიკის რეალური სექტორის დაჩქარებული განვითარებისკენ, მძიმე სასურსათო ბაზრის დივერსიფიკაციისკენ, აგროსასურსათო პროდუქციის უარყოფითი საგრეო სავაჭრო ბალანსის შემცირებისაკენ ორიენტირებული ეკონომიკური პოლიტიკა, რაშიც იგულისხმება იმ პროდუქტების ადგილობრივი წარმოების ხვედრითი წილის გაზრდა, რომლის შესაძლებლობაც ჩვენს ქვეყანაში არსებობს და სამწუხაროდ ჯერ კიდევ გამოუყენებელია. (Mekvabishvili, 2020, 40). ეროვნული ბანკი თავის ფუნქციებს ჰკარგავს, რადგან ვერაფერს აკეთებს ბიზნესის განვითარებისთვისთვის, მითუმეტეს პანდემიის პირობებში. აუცლებელია სებ-ი თავის მონეტარულ პოლიტიკას ატარებდეს ისე, რომ იგი თანხვედრაში მოდიოდეს ბიზნესი განვითარებასთან. ბოლო წლების გამოცდილება ცხადყოფს, რომ სებ-ი პირიქით, ხელს უშლის ბიზნესის განვითარებას – ნათქვამია ქართული ბიზნესის წარმომადგენელთა ანგარიშში (commersant.ge.2021.17.06). კორონავირუსის პანდემიისგან მიყენებული ზარალის დათვლა და მასთან გამკლავება კიდევ დიდხანს მოუწევს ქართულ ბიზნესს. მთავარია, სასიკეთო ძვრებს მიეცეს მსვლელობა, რათა შევამციროთ მნიშვნელოვანი ზარალის პროცენტული მაჩვენებელი. აუცილებელია რესურსების ეფექტიანი გამოყენება და რეფორმები ქვეყნის სოციალურ-ეკონომიური მდგომარეობის გაუმჯობესებისათვის. თუკი სახელმწიფო და კერძო სექტორი ერთად იმუშავებს, ეს შესაძლებელი იქნება. საჭიროა ეკონომიკური პოლიტიკის გადახალისებაც. ქვეყნის განვითარებისთვის მნიშვნელოვანია ადგილობრივ მომხმარებელთა ფოკუსირება ქართულ პროდუქტზე, რის დეფიციტსაც მოსახლეობა განიცდის. საჭიროა ადგილობრივ პროდუქტზე მოთხოვნის გზრდისადმი ნდობის აღდგენა, ამისთვის კი მიზანშეწონილია სათანადო ღონისძიებების გატარება. სახელმწიფომ უნდა შეამციროს სამთავრობო ხარჯები და შექმნას მოსახლეობის არსებობისათვის საჭირო მინიმალურ პირობები (Chikviladze, 2020, 73) 2020 წლის ზაფხულში დროებით გახსნილმა შიდა ტურზმმა, რომელიც შემოდგომით ისევ ჩაიკეტა, ვერ მოგვცა მაინცადამაინც დიდი სასიკეთო შედეგი. თუმცა უახლოესი თვეების განმავლობაში არის ცოტაოდენი სასიკეთო ძვრები ტურიზმის გაჯანსაღების მიზნით:

1) ზაფხულის საზღვაო სეზონზე სასტუმრო სექტორმა გარკვეული სარგებელი ნახა ქართველი ტურისტების საშუალებით, უფრო მეტიც, განსაკუთრებით სასრგებლო აღმოჩნდა ეს პროცესი საერთაშორისო ქსელური სასტუმროებისთვისაც, რომლებიც საზღვაო სეზონის დროს იყვნენ 100% დატვირთულნი, რიგ მომენტებში ე. წ. „ოვერბუქინგსაც" კი ჰქონდა ადგილი. ეს განპირობებული იყო სხვადასხვა ფაქტორებით – ადგილობრივი ტურისტები ვერ გადიოდნენ დასასვენელბლად უცხოეთში, სასტუმროებმა გააკეთეს მნიშვნელოვანი ფასდაკლებები და ა. შ. ამ მხრივ ძირითადად დატვირთული იყო ბრენდული სასტუმროები, აპარტ-ოტელები, ასევე თბილისის გარშემო არსებული ლოკაციები, (კახეთი და ა. შ.) საირმე და ბორჯომის სასტუმროები (eap-csf.ge./wp-content/2021/03);

2) საქართველო მსოფლიო ტურიზმის ორგანიზაციის აღმასრულებელი საბჭოს წევრი გახდა (sputnik-georgia.com.03.06.2021) და 4 წლის ვადით აირჩიეს. 35 სახელმწიფოდან 23-მა საქართველოს დაუჭირა მხარი საბერძნეთის დედაქალაქ ათენში. „საქართველოს ექნება შესაძლებლობა, ჩაერთოს ორგანიზაციის მიზნების დასახვასა და შემდგომ წარმატებით განხორციელებაში, ასევე უზრუნველყოს მისი ეფექტური და გამჭირვალე ფუნქციონირება. საქართველო თავისი სტრატეგიული ადგილმდებარეობის გათვალისწინებით შეძლებს დაიცვას როგორც შავის ზღვის, ასევე აღმოსავლეთ ევროპის რეგიონების ინტერესები ტურიზმის განვითარების მიმართულებით." – აღნიშნულია განცხადებაში;

3) პირველი ივნსიდან გაიხსნა სახმელეთო საზღვარი და ყველას საბაჟო გამშვები პუნქტი მზადაა ტურსიტების და სატრანსპორტო ნაკადის მისაღებად;

4) პანდემიის გამო შეჩერებული ტურიზმის საინფორმაციო ცენტრებმა მუშაობა განაახლა, რის შემდეგაც ინფორმა-

ციის მიღება შესაძლებელია 24 საათის განმავლობაში უფასო ცხელი ხაზის მეშვეობით (gnat.ge./ge/.2021.14.06);

5) აჭარაში ტურისტული სეზონი ოფიციალურად გაიხსნა 16.06.2021 წ. და მასთან ერთად დამატებითი ვაქცინაციის პუნქტი (droa.ge/?p=106200);

6) 2021 წლის 6 ივნისს გაიხსნა ბორჯომ–ხარაგაულის ეროვნული პარკის ნეძვის აღკვეთილში ახალი ეკოტურისტული ბილიკი. 32 კმ. სიგრძის პანორამული ბილიკიდან, რომელიც სოფ. ახალდაბას, მთა დიდ ქართას, მთა შუანოსა და სოფ. ნეძვს აკავშირებს და აღჭურვილია ეკოტურისტებისათვის აუცილებელი ინფრასტრუქტურით, მათ შორის საერთაშორისო მარკერებით, თანამედროვე კენპინგითა და ტურისტებისათვის განკუთვნილი კოტეჯით (droa.ge./?p=105920). სამომავლოდ უფრო პრიორიტეტული გახდება პატარა სასტუმროები, კერძო ტურისტული უბნები, რადგან აქ უფრო ადვილია უსაფრთხოებისა და ჰიგიენის ნორმების დაცვა, აგრეთვე სოციალური დისტანციისა და უცხო ადამიანებთან არასასურველი კონტაქტებისაგან თავის დაცვა. თუმცა ნებისმიერ სასტუმროში დაცული უნდა იქნას სანიტარული ნორმები, რადგან ტურისტი აუცილებლად მოითხოვს უსაფრთხოების ნორმების დაცვას, პირადი კონტაქტები უნდა შეცვალოს ონლაინ მომსახურებამ. აუცილებელია აგრო, ეკო, მთის, სათვგადასავლო, გამაჯანსაღებელი და სოფლის ტურიზმის განვითარების ხელშეწყობა. წინ წამოიწია ტურიზმის ეკოლოგიურმა სახეობებმა არა დახურულ სივრცეში არამედ, სუფთა ჰაერზე, ღია ცის ქვეშ (yumpa.com/nino xazaraze–turizmis–ganvitarebis–perspeqtivebi–saqartvelosi.).

ᲓᲐᲡᲙᲕᲜᲐ

მჯერა, რომ პანდემიის დასრულების შემდეგ ტურიზმი კვლავ აღიდგენს თავის პრიორიტეტულ მნიშვნელობას, მაგრამ ვიდრე პანდემიური პროცესი ჯერ კიდევ მძვინვარებს, აუცილებელია, ვისწავლოთ პანდემიის მართვა ისეთნაირად, რომ შევამსუბუქოთ ბიზნესსაქმიანობა და ვეძებოთ იოლი გზები პანდემიისგან თავის დასაღწევად. პირველ რიგში, აუცილებლობად მიმაჩნია ვაქცინაციიის პროცესის დაჩქარება, რომელიც არის ერთადერთი გზა მის შესაჩერებელად. ამისათვის სახელმწიფოს მხრიდან უნდა გადაიდგას ქმედითი ნაბიჯები მოსახლეობის ცნობიერების ამაღლებისკენ, სახელმწიფო პოლიტიკა უნდა გადაიხედოს და მოხდეს მისი გადახალისება იმ კუთხით, რაც ხელს შეუწყობს განვითარების სწრაფ ტემპებს და სადაც გათვალისწინებული იქნება ჩვენი ქვეყნის ეკონომიკური, ეკოლოგიური, ორგანიზაციული და სოციალური ასპექტები. მთავრობის მიერ საგანგებოდ მირებული ანტიკრიზისული გეგმა საჭიროებს გადახედვას და უკეთესი ქმედითი ღონისძიებების გატარებას, რაც დააჩქარებს სასიკეთო პროცესების მიმდინარეობას და ხელს შეუწყოფს ქვეყანას, უფრო სწრაფად და უმტკივნეულოდ დააღწიოს თავი შექმნილ რთულ სიტუაციას. ქვეყნის ეკონომიკა, ნებისმიერი დარგი და მიმართულება აუცილებლად უნდა დაადგეს აღმშენებლობის გზას, სხვანაირად თითოეული ადამიანის ყოფითი პრობლემები ვერ იქნება სათნადოდ დაძლეული.

ᲒᲐᲛᲝᲧᲔᲜᲔᲑᲣᲚᲘ ᲚᲘᲢᲔᲠᲐᲢᲣᲠᲐ/REFERENCES:

Chikviladze, M. (2020), Challenges of New Coronavirus (Covid-19), Economic Problems. *Globalization and Business*. 2020, 10, 73. (In Georgian).

Edgell Srand, D. L., & Jason, T. (2008). Tourism Policy and Planning. Yesterday, Today and Tomorrow. Swanson, 2008.

Georgian National Statistics Office.

https://gnta/wp-content/uploads/2015/01.pdf

https://ka.wikipedia.org/wiki/Tourism

https://tsu.ge/assets/media/files/7/biblioteka/vako.pdf

https://www.droa.ge./?p=105920

https://www.droa.ge/?p=106200

https://www.eap-csf.ge./wp-content/2021/03

https://www.eecmd.org

https://www.forbeswoman.ge

https://www.gnat.ge./ge/.2021.14.06

https://www.idfi.ge/ge/Pandemics-and-courruption-risks

https://www.sputnik-georgia.com.03.06.2021

https://www.yumpa.com/nino xazaraze-turizmis-ganvitarebis-perspeqtivebi-saqartvelosi.

Information Analytical Department of the Ministry of Internal Affairs of Georgia.

Jgerenaia, E., & Ghaniashvili, M. (2021). A New Understanding of Economic Cycles in Economic Conditions. *Globalization and Business*. 11, 2021, 71. (In Georgian).

Mekvabishvili, E. (2020). The Anti-Crisis Role of the State (Based on the Experience of the Global Financial Crisis and the Coronomics Crisis). *Globalization and Business*. 10. 40. (In Georgian).

www.commersant.ge

www.socialjustice.org.ge

JEL Classification: R530, R580. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.022

MECHANISMS FOR IMPROVING THE POLICY OF STATE ENTERPRISE MANAGEMENT ON THE EXAMPLE OF THE AUTONOMOUS REPUBLIC OF ADJARA AND MUNICIPALITIES

PAATA BERIDZE
PhD in Business Administration,
Batumi Shota Rustaveli State University, Georgia
paataberidze@yahoo.com

Abstract. The world experience confirms that the state-supported / operating enterprises are often inefficiently managed, which is a precondition for statization and privatization of state-owned enterprises. The policy of the state towards insolvent enterprise implies to conduct bankruptcy-liquidation procedures, however, at the same time, the establishment of the state-supported entrepreneurial entities is underway.

The most state-owned enterprises are unprofitable enterprises, which are also characterized by a very low degree of accountability, which in turn prevents formation of an optimal business strategy.

The main purpose of this paper is to study the mechanisms for improving the management policy of the enterprises owned by the Autonomous Republic of Adjara and municipalities and to develop proposals for its further implementation in practice.

The theoretical significance of the paper lies in the fact that the results of its main research can be used to further improve the legislative and normative acts in the field of management policy of the existing, as well as state-supported enterprises and enterprises supported by the Autonomous Republic of Adjara and municipalities, and the practical significance is reflected in the fact that the results, conclusions and proposals obtained in the process of researching the paper can be used directly in the field of management of the existing, as well as state-supported enterprises and enterprises supported by the Autonomous Republic of Adjara and municipalities

KEYWORDS: AUTONOMOUS REPUBLIC OF ADJARA, MUNICIPALITY, STATE ENTERPRISE, LEGISLATIVE NORMATIVE ACT.

For citation: Beridze, P. (2022). Mechanisms for Improving the Policy of State Enterprise Management on the Example of the Autonomous Republic of Adjara and Municipalities. *Globalization and Business.* 13, 143-148. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.022

INTRODUCTION

It's worth mentioning that many notable papers have been published on state property management issues, but very few papers have been submitted directly on the management of enterprises owned by the Autonomous Republic of Adjara and municipalities and on improvement of management policy.

Based on the analysis of the legislative and normative base in the field of enterprise management and the assessment of the factual situation, specific examples of deviation from the goals of entrepreneurial activity, the facts of avoidance of the registration of enterprise and non-fulfillment of partner authorities have been identified. The Ways to improve enterprise management policy are suggested.

The following scientific ways and methods were used in the process of creating the paper, in particular: scientific methods, qualitative and quantitative methods, as well as comparative analysis have been used, which allowed us to analyze in detail the information provided by the Ministry of Finance and Economy of the Autonomous Republic of Adjara, Batumi, Kobuleti, Khelvachauri, Keda and Khulo municipalities, including about the financial standing of the enterprises owned by them.

1. Overview of foreign experience in managing state-owned enterprises

The government can develop a strategy or policy that will benefit the public through specific decisions. For example, it can promote policies such as: encourage some state-owned enterprises to participate in international tenders, to take appropriate measures to operate a state enterprise in a competitive environment and to attract private capital. These policies may to some extent replace direct state control and state support in state-owned enterprises (LIOUKAS, et al., 1993).

Some companies established by state have a role that falls within the competence of the Ministry of Finance or the Ministry of Transport, for example. Instead of paying the

profits received by the state-owned enterprise to the state budget, state-owned enterprises finance projects such as state debt service; creating infrastructure and running costs; funding of health and education programs; subsidizing consumer fuel and purchasing weapons. This practice is a concern because it interferes with the analysis of the state budget (revenue and expenditure section), however, the given practice can be detrimental to the commercial viability of the company (The Natural Resource Governance Institute, 2015).

The monitoring of the management of a state enterprise and the vision for strategic leadership in different countries are as follows:

Chile - The independence of directors is protected by law, although the State Enterprise Oversight Agency (SEP) may give recommendations to the State Enterprise Supervisory Board. The council can independently appoint or dismiss the executive management of a state-owned enterprise.

Estonia – The directors of state-owned enterprises face the same responsibilities as private-owned enterprises. The members of the Supervisory Board of a state-owned enterprise are independent in implementing changes in the management of the enterprise. In some cases, the decision is made by the members of the Supervisory Board after consultation with the relevant ministry.

Israel - The Supervisory Board of a state-owned enterprise has the right to appoint the General Director of the company with the consent (approval) of the Ministry, who can be dismissed at its own discretion. The responsibilities of the Supervisory Board for corporate governance are based on the Enterprise Management Law and the State Enterprise Law.

Slovakia - In most state-owned enterprises, the Supervisory Board has the power to hire, control and change the management of a state-owned enterprise. The exception is public state-owned enterprises, the management of which can be changed only by the decision of the President of the Republic (Organisation For …, 2011).

A number of countries have revised the law on state-owned enterprises, as well as adopted new laws and regulations to ensure the legitimacy of a shareholder of the state-owned enterprise.

Finland amended the Law enacted in 1991 in 2007 and adopted a new law on state capital management, which marked off the state regulatory function from the state property function, specified the decision-making powers and legal standards for corporate governance and state property management. In addition to the above, a state property policy document was issued in the same year, which is the most important document (rule) for the implementation of the activities of state-owned enterprises.

The Law on State Property, issued in Hungary in 2007, defines the rights of the state as the owner who can manage and dispose of (use) the property (The World Bank, 2014).

As for the privatization process in some countries, e.g. In Lithuania, a privatization commission is set up. The Privatization Commission is a state institution responsible for supervision on privatization in Lithuania. It consists of 7 members, 5 members of which (including the chairman) are appointed and dismissed by the government, and the other 2 members are appointed and dismissed by the Lithuanian Parliament. The Privatization Commission is part of the Government of Lithuania, which has the following rights:

- Approve or reject the proposed privatization programs, agreements and list of strategic objects.
- Suspend privatization programs and / or declare them completed;
- Approve or deny the sale of state-owned or municipal-owned shares (OECD, 2015).

2. Retrospective analysis of the legislative framework on state property management

The public sector of the economy refers to the system of firms, institutions and organizations based on the state ownership base for the realization of economic, political, social or other functions by the state.

After the signing of the Act on Restoration of State Independence of Georgia (April 9, 1991), one of the first laws was the Law of the Republic of Georgia "On Fundamentals of Entrepreneurial Activity" of July 25, 1991 (Supreme Court Of Georgia, 2020), which is the predecessor of the Law of Georgia on Entrepreneurs of October 28, 1994.

According to the Law of the Republic of Georgia On Fundamentals of Entrepreneurial Activity, it was possible to establish 10 different types of entrepreneurial entities in Georgia, the volume of responsibilities of which was quite vague. According to the Law of Georgia on Entrepreneurs, the legal forms have been reduced to 6 entities and the definition of each legal entity and the rights and obligations of the partners have become clear (Parliament of the Republic of Georgia, 1994).

At present, the management and disposal of state property, including the state-supported enterprises, is carried out in accordance with the Law of Georgia on State Property adopted in 2010 (The parliament of Georgia, 2010).

From restoration of independence of Georgia until the adoption of this law (before 2010), 35 units of legislative-normative acts, regulating the management and disposal of state property, were repealed. As a rule, the requirements of the mentioned legislative acts were partially or not fulfilled at all.

The current Law of Georgia on State Property has been amended 44 times, which also indicates a non-homogenous approach towards this issue and the imperfection of the unified state policy. A retrospective analysis of the changes in the legislative framework showed that a large part was not focused on refining the state property management policy and the changes were mainly caused by the redistribution of powers between different government agencies at different periods.

3. Overview of the current state of management of the enterprises existing / operating (including transferred with right to manage) under the support of the municipalities of Autonomous Republic of Adjara

According to the data requested from state agencies, as of 01.01.2020, the Autonomous Republic of Adjara and its

municipalities own shares of 55 companies, of which only 27 entities (49%) are engaged in entrepreneurial activities provided by the charter. 2 entities out of the total number of enterprises are transferred to a third party with right of management; 10 entities are in liquidation / bankruptcy process and 16 entities are non-functional enterprises, which incur various expenses (including salaries) every year. (Ministry of Finance and Economy of the Autonomous Republic of Adjara, 2020); (Batumi Municipality City Hall Administration, 2020); (Keda Municipality City Hall, 2020); (Kobuleti Municipality City Hall, 2020); (Shuakhevi Municipality City Hall, 2020); (Khelvachauri Municipality City Hall, 2020); (Khulo Municipality City Hall, 2020).

According to the information provided by the municipalities of the Autonomous Republic of Adjara (official correspondence), it turns out that Batumi, Kobuleti, Khelvachauri, Keda and Khulo Municapalities missed the fact that they own a share in the enterprise of strategic importance for the Autonomous Republic of Adjara (it means that they ow a share in Joint Stock Company “Ajara Water Alliance“), which should carry out the construction and rehabilitation of water supply and sewerage system in the municipalities of the Autonomous Republic of Adjara (JSC “Ajara Water Alliance“ (AWA), 2017).

In addition to the above, the Ministry of Finance and Economy of the Autonomous Republic of Adjara did not registered its 80% share in MINERAL Ltd until 2020, which was transferred to its ownership in 2010. As of today, the 100% share in "Kobuleti Tourist Center" Ltd, established in 2003, is not yet registered (National Agency of Public Registry, 2021).

The analysis of the issue revealed that state agencies do not register and manage the property owned by them (in this case, the shares in the company), which poses a high risk of destruction of state property.

4. Analysis of the financial standing of the enterprises under support of the Autonomous Republic of Adjara

The studies revealed that 7 of the enterprises under support of the Autonomous Republic of Adjara, recognized as "passively operating" enterprises, have a large amount of authorized capital in the amount of 7 639 556 GEL (1 USD = 3, 32 GEL). Since the formation of the authorized capital of the companies is based on cash and / or property contributions, we can conclude that the Autonomous Republic of Adjara has a contribution of 7,639,556 GEL to the companies as for today, which covers the period from its establishment until 01.01.2019 and does not provide any benefits to the state (State Audit Office, 2020).

The activities of Adjara Asset Management Company Ltd should be mentioned separately, the authorized capital of which as of 01.01.2019 consisted of 3 495 906 GEL. According to the charter, the main function of the company was defined as “searching, inventarization and disposal of the receivable and creditor claims in accordance with the current legislation. Due to the appropriate expediency, to be appointed as a director and to exercise leadership powers in the existing shareholding companies under the support of the Autonomous Republic of Adjara”. As of today, Adjara Asset Management Company Ltd has been appointed as a director of 13 companies and spends the necessary financial resources to perform this function. The given need would not have arisen in the conditions when in the past years, instead of disposing of the assets (mainly real estate) necessary for the activities of the companies, the shares of these companies would have been disposed of (privatized).

The result of inconsistent policies towards enterprises is the ownership of shares in enterprises in which the state agency does not have a decisive vote, at the same time, over the years it has not yielded any results other than losses to the founding partner, for example: JSC "Batumi Bus Station" (the share of the Autonomous Republic of Adjara consists of 30.91%), finished 2016 with a loss of 31,714 GEL; 2017 with a profit of 1,618 GEL and the financial statements of 2018-2019 have not submitted to the founding partner at all. Moreover, the given company has not transferred any amount to the budget of the Autonomous Republic in the form of dividends for years.

No less worse financial situation is in JSC "Gomarduli" (the share of the Autonomous Republic of Adjara consists of 10%). The company finished 2016 with 229 179 GEL and 2017 with a loss of 311,305 GEL. Like JSC "Batumi Bus Station", the management of JSC "Gomarduli" has not submitted the financial statements for 2018-2019 to the Ministry of Finance and Economy. Although the company owns 120,000 sq. m. of non-agricultural land in Gomarduli resort (which was given to the company by the Autonomous Republic of Adjara in exchange for 10% of shares in JSC Gomarduli), which is not actually used for the purpose for which it was transferred to the company.

Due to the given circumstances, it becomes necessary to consider which profitable enterprises have transferred funds in the form of dividends to the republican budget of the Autonomous Republic of Adjara.

As of 01.01.2020, from 38 companies operating under the support of the Autonomous Republic of Adjara, the number of companies transferring dividends during 2019 is 3, which is only 7.9% of the total number.

The analysis of the financial standing of the companies existing / operating the support of the the Autonomous Republic of Adjara shows that as of 01.01.2019, the volume of authorized capital of significant enterprises consisted of 178,998,732 GEL, and during 2018, the profit received from enterprises amounted to - 2,849,442 GEL, which is a meager 1.6% in relation to the volume of authorized capital. In Georgian legislation, the term “authorized capital” may be used with following meanings: the total amount of capital (total amount of contributions) while establishment of the company, the own capital of the company, the amount obtained by multiplication of the nominal value of shares on the number of shares and the total number of votes of the enterprise partners.

To demonstrate this, let us consider the ratio of the authorized capital of significant (incomplete) enterprises operating under the support of the Autonomous Republic of

Adjara in relation to the amounts credited to the budget as dividends over the years (see Table 1):

The ratio of the amount of authorized capital to the dividend paid to the budget of the Autonomous Republic and comparison with the refinancing rate of the National Bank.

From the above data, it is clear that the government of the Autonomous Republic, if it had invested the funds invested in the authorized capital of enterprises in commercial banks, would have received much more benefits than it has received in the form of dividends. As we know, the refinancing rate set by the National Bank is a benchmark for commercial banks in determining the interest rate on banking products.

5. Analysis of the financial standing of the enterprises under support of the municipalities of the Autonomous Republic of Adjara

From the presented information it is clear that the self-governing city of Batumi Municipality, Khelvachauri Municipality, as well as Kobuleti Municipality partially (in 2 cases out of 5 legal entities) do not have information on the financial ratio (profit / loss) of the enterprises operating under their support at the end of the financial year.

In the case of Batumi Municipality, none of the 11 enterprises in 2017 have transferred dividends to the municipal budget, while in 2017, 24 869 461 GEL was transferred from the municipal budget to increase the subsidy and authorized capital. In 2018-2019, only 2 enterprises ("Sandasuptaveba" Ltd and "Black Sea Flora and Fauna Research Center" Ltd) transferred dividends in the amount of 900,000 GEL and 838,000 GEL, respectively, in the conditions when 30 864 645 GEL and 27 191 659 GEL were transferred from the municipal budget for the management of enterprises in the same years. The profitability of 2 enterprises is also conditional, due to the fact that 500 000 GEL was transferred to the budget in the form of a dividend in 2018 by the company "Sandasuptaveba" Ltd, although in the same year, funding in amount of 8 041 603 GEL was received from the municipal budget. The given situation has not changed positively in 2019 either, in particular, the amount paid in the form of dividends amounted to - 408 893 GEL, and the funding received - 9 502 302 GEL. Based on the data obtained, we can conclude that the Municipality of Batumi actually owns only one entrepreneurial entity - "Black Sea Flora and Fauna Research Center" Ltd, which operates in full compliance with the Law of Georgia on Entrepreneurs; as a profitable enterprise, it pays dividends to the founder / partner and does not receive any financial funds from him (400 000 and 429 107 GEL were paid to the budget as dividends in 2018-2019 respectively) (Batumi Municipality City Hall Administration, 2020).

The situation is similar in Khelvachauri municipality, namely: no information is available on the financial standing of 2017, 2018, 2019 of the enterprise "Khelvachauri Tskalkanali" Ltd, 100% of shares of which is supported by the municipality, the amount transferred to the municipal budget in the form of dividends in the given years amounted to 0 GEL, while the amounts received from the budget in the same years amounted to 1 682 997 GEL.

In case of Kobuleti Municipality, only one company ("Kobuletis Tskali" LLC) out of five entrepreneurial entities has paid a dividend to the municipal budget in amount of 1 612 923 GEL in 2017, 2018, 2019, which was again returned from the municipal budget in the same amount to the enterprise. In addition to the above, Kobuleti Municipality owns 100% of the share of "Football Club - Shukura" Ltd., which in 2018-2019 ended the financial years with quite solid profits - 3 282 143 GEL and 3 101 228 GEL. During the same periods, no funds in the form of dividends were transferred to the municipal budget by the given community, which indicates improper management by the municipality. However, Kobuleti Municipality, like other named municipalities, does not have information on the financial performance (profit / loss) of two out of five enterprises (Kobuleti Municipality City Hall, 2020).

We can ask a logical question, why are entrepreneurial entities created (founded) by the state (including the Autonomous Republic and municipalities) to perform the social function of the state, when it is logical to establish a legal entity of public law to perform this function?

To answer this question, let's consider the current legislation. Pursuant to Article 12 of the Law of Georgia on Legal Entities of Public Law, a Legal Entity of Public Law established on the basis of state (autonomous republic) property may, with the consent of the state control body, perform the following actions:

Table 1

Volume of authorized capital of important (incomplete) enterprises (GEL)		Dividend paid to the budget of the Autonomous Republic (GEL)		Amount of dividend paid in respect of authorized capital -%	Monetary policy rate set by the National Bank of Georgia (refinancing rate) -%	
01.01.2017	75958902	2017	3222970	4,24 %	25.01.2017	6,75 %
01.01.2018	111312785	2018	2473157	2,22 %	31.01.2018	7,25 %
01.01.2019	178998732	2019	2547415	1,42 %	30.01.2019	6,75 %

Source: Table is compiled by the author.

- Determination of the budget (except for educational institutions), staff list and state fund (except for higher education institutions);
- Determination of the funds to be allocated for material incentives for employees, as well as the limits of fuel and communication expenses to be purchased by a Legal Entity of Public Law (except for educational and scientific research institutions) (The parliament of Georgia, 1999).

As for the Law of Georgia on Entrepreneurs, a person (director) authorized to manage / represent the company has the right to approve the staff schedule and incur any expenses (no limit set) related to entrepreneurial activities without the agreement of the founder-partner. However, the law does not set a maximum limit on the remuneration of a person authorized to represent the company, which is appointed by the directors by the individual decision of the founding partner (Parliament of the Republic of Georgia, 1994).

The decision on the appointment / dismissal of a person authorized to manage / represent a legal entity of private law of a municipality / municipalities in accordance with the charter (statute) of the relevant legal entity as a founder / partner / shareholder / member of a legal entity of private law is made by the executive body.

CONCLUSIONS, PROPOSALS, RECOMMENDATIONS

Within the conditions, when the main condition for the establishment of an entrepreneurial entity is to make a profit, which is ultimately a precondition for the transfer of funds in the form of dividends to the budget, the financial indicators of municipal enterprises look deplorable. Based on the given indicators, we can conclude that entrepreneurial entities are established by municipalities in order to fulfil their social function and do not serve to get profit at all.

2) The analysis of the data shows that instead of establishing legal entities of public law, the entrepreneurial entities are established, in which the amounts of staff and salary rates are opaque to a scale that is severely distant from the socio-economic situation of Georgia. The reason for this may be the legal minimization of control over spending of public funds.

3) Prior to the establishment of an enterprise owned by the state, the Autonomous Republic of Adjara and the municipality, the potential founding partner must carry out the following steps in the field and meet the criteria order to establish an entrepreneurial entity in accordance with the objectives of the current legislation.

These stages and criteria include:

- Identification of the problem in the field;
- Identification of the goals to be achieved in the case of establishing an entrepreneurial entity, indicating the resources (including: human, material and financial) and deadlines needed to achieve the goals;
- Market research and analysis of a given segment;
- Study the probability of attracting private investment in a given field;
- Selection-substantiation of the legal form (Ltd., JSC, LEPL), taking into account the profitability parameter;
- Registration of an entrepreneurial entity, as well as regulation of registration of shares of state-owned, autonomous and municipal-owned enterprises on a single electronic platform (which will be connected to the electronic database of the "Entrepreneurial Registry") to exclude cases of non-registration of shares of enterprises;
- Approval and monitoring of short-term and medium-term business plans.

Prior to the implementation of the necessary measures for the registration of an entrepreneurial entity by the state agency, the compliance of the planned project with the criteria defined by the Law of Georgia on Public-Private Partnership shall be determined; if the criteria are met, an appropriate competition must be announced at least once. In the absence of a competitor, it is possible to start the registration procedures of an entrepreneurial entity for the implementation of a given project.

REFERENCES:

Anon., bez datuma (Tiešsaiste).

Batumi Municipality City Hall Administration. (2020). Report: 25/3627, Batumi: Batumi Municipality City Hall Administration.

Batumi Municipality City Hall Administration. (2020). Report: 25/9136, Batumi: Batumi Municipality City Hall Administration.

JSC "Ajara Water Alliance" (AWA), (2017). Minutes of the shareholders / partners meeting 2017/a-1, Batumi: National Agency of Public Registry.

Keda Municipality City Hall. (2020). Report: 03/826, Keda: Keda Municipality City Hall.

Khelvachauri Municipality City Hall. (2020). Report: 05/757, Khelvachauri: Khelvachauri Municipality City Hall.

Khulo Municipality City Hall. (2020). Report: 09/981, Khulo: Khulo Municipality City Hall.

Kobuleti Municipality City Hall, (2020). Report: 01-34/2285, Kobuleti: Kobuleti Municipality City Hall.

Kobuleti Municipality City Hall. (2020). Report: 01-19/1046, Kobuleti: Kobuleti Municipality City Hall.

Lioukas, S., Bourantas, D., & Papadakis, V. (1993). Managerial Autonomy Of State-Owned Enterprises: Determining Factors. Organization Science, November, 4(4), 662.

Ministry of Finance and Economy of the Autonomous Republic of Adjara. (2020). Report: 01-01-10/879, Batumi: Ministry of Finance and Economy of the Autonomous Republic of Adjara.
National Agency of Public Registry. (2021). National Agency of Public Registry. (Tiešsaiste)
Available at: https://napr.gov.ge/
OECD, 2015. *OECD* Review of the Corporate Governance of State-Owned Enterprises Lithuania, bez viet.: OECD.
Organisation for Economic Co-Operation and Development, 2011. www.oecd.org. (Tiešsaiste)
Available at: https://www.oecd.org/daf/ca/corporategovernanceofstate-ownedenterprises/48455108.pdf
Parliament of the Republic of Georgia, 1994. Law of Georgia on Entrepreneurs. (Tiešsaiste)
Available at: https://www.matsne.gov.ge/ka/document/view/28408?publication=69
Shuakhevi Municipality City Hall. (2020). Report: 07/530, Shuakhevi: Shuakhevi Municipality City Hall.
State Audit Office. (2020). Report: 4/36, Batumi: State Audit Office.
Supreme Court of Georgia. (2020). Report, 233-20, Tbilisi: Supreme Court of Georgia.
The Natural Resource Governance Institute. (2015). www.resourcegovernance.org. (Tiešsaiste)
Available at: https://resourcegovernance.org/sites/default/files/nrgi_State-Participation-and-SOEs.pdf
The parliament of Georgia. (1999). Law of Georgia on Legal Entities under Public Law. (Tiešsaiste) https://www.matsne.gov.ge/document/view/19204?publication=29
The parliament of Georgia. (2010). Law of Georgia on State Property. (Tiešsaiste)
Available at: https://www.matsne.gov.ge/document/view/112588?publication=44
The World Bank. (2014). www.worldbank.org. (Tiešsaiste) http://documents1.worldbank.org/curated/en/228331468169750340/pdf/Corporate-governance-of-state-owned-enterprises-a-toolkit.pdf

JEL Classification: B26, D24, D53, K24. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.023

SMALL INNOVATIVE BUSINESS DEVELOPMENT PROBLEMS IN GEORGIA

LELA GULEDANI

PhD student

Ivane Javakhishvili Tbilisi State University, Georgia

lela.guledani@yahoo.com

Abstract. The sustainable development of small innovative entrepreneurship is quite a difficult task and requires systematic work, which must involve both the state, academic and industrial circles. It is necessary to create connecting rings between these areas. Based on these trends, a whole set of measures should be developed and implemented, which should be aimed at the mass acquisition of innovations. It should be noted that only with the fruitful interaction of science, entrepreneurship, society, and state and municipal bodies will it be possible to ensure the rapid pace of economic development of the country and the establishment of an innovative economy.

Georgia has a positive attitude towards expected innovations along with the development of the country's economy. The relationship between income level (GDP per capita) and innovation is positive. A positive trend line indicates expected innovations in terms of revenue levels. Georgia's performance is in line with expectations of its level of development, the relationship between the input and output of innovation is negative. Georgia produces less innovative products compared to the level of innovative investments.

KEYWORDS: SMALL INNOVATIVE BUSINESS, REGULATORY IMPACT ASSESSMENT, INNOVATION INPUT SUB-INDICES, GLOBAL INNOVATION INDEX.

For citation: Guledani, L. (2022). Small Innovative Business Development Problems in Georgia. *Globalization and Business.* 13, 149-153. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.023

INTRODUCTION

Since the 90s, many reforms have been carried out in the field of economy in our country, but it still faces a number of challenges. The goals stated in the strategic and programming documents related to the significant reduction of poverty and unemployment are still unattainable. Georgia is still one of the most unequal countries in terms of inequality between Europe and Central Asia.

The strategy of economic development, in the absence of competition, has facilitated the benefits of free trade to be limited to specific groups in society. Consequently, economic wealth could not be created, so the transfer of public investment in human capital and technology was not enough, and free markets could not eliminate this shortage.

The main message of the country's economic policy is to encourage inclusive growth, thus increasing productive employment. In order to achieve high economic growth and reduce inequality, productive assets must be increased, which must be achieved by investing in human capital. But the State Policy is aimed at improving the conditions of the poor by redistributing policies rather than involving them in economic activity.

Main body

Achieving innovative development dynamism is vital for the development of our country's economy. Activation of innovative processes requires constant development, improvement of the legal framework, development of methods for its implementation, spending solid funds on innovative ideas and projects, raising the level of intellectualization of the basic factors of production. (GGP, 2021-2024)

Creating a favorable business environment for entrepreneurship and attracting investments and stimulating an innovation-based economy is one of the activities of the Parliament of Georgia. In order to develop better regulations, the Parliament of Georgia decided to institutionalize the Regulatory Impact Assessment (RIA) system. (MP. Info Card, 2016).

The key is that policies and laws under the RIA must be designed to perform their tasks at minimal cost. "Better regulation" ensures that political decisions, which are made in an open, transparent manner. Present Drafting regulations, the consultation process is weak and ineffective, and mandatory requirement to consult with stakeholders and experts doesn't exist. (EC, Impact Assessment Guidelines, 2009)

The business sector often, in the case of important acts, receives information when the acts are already registered in the parliament and therefore there is less opportunity to respond to it due to time and legal restrictions. A number of negative initiatives have been named by business associations and experts, which were initiated in a short period of time as a result of such an inefficient consultation process and insufficient analysis of the impact of regulation.

In response to problems with the quality of regulations

and the challenges posed by the growing number of new regulations, the Georgian government has acknowledged that the policy-making process must be fully participatory and evidence-based, as evidenced by the 2015-2017 Policy Planning Reform Strategy. The Strategy Action Plan envisages the mandatory introduction of the RIA from 2017 to minimize the negative impact of regulations on citizens, businesses, trade and investment. (GP, SCEEP, Aticle 9, 10, 2021).

According to international best practice, the RIA methodology for developing countries should be light / simple, flexible and relevant to existing resources. And the RIA should target only those regulations that can have the most significant potential impact on business. (BDO, Program 'Produce in Georgia', Assessment, 2018)

The Government of Georgia has developed an updated strategy for the development of small and medium enterprises in 2021-2025, which aims to identify the specific interests of the country in the field of small and medium enterprises, adapt them to relevant policies through successful international practice and respond to the challenges of small and medium enterprises. (MESD, Draft Small Medium Entrepreneurship Development Strategy 2021-2025).

Government Program 2021-2024 "European State Building" continues to support investment projects of innovative and high-tech startups, with the involvement of regional technoparks and universities, programs to support new innovative ideas. (OECD. Introductory Handbook for Undertaking RIA, 2008)

Let’s Review Government Programs Implemented to Promote Entrepreneurship and Improve the Entrepreneurial Environment. LEPL "Produce in Georgia" has been implementing projects since 2014, which combines several components. (Produce in Georgia, Annual Report 2015) these are:

- Access to finance;
- Provision of real estate;
- Consulting services.

As a result of the research we can identify the most problematic issues of the program.

Increase the level of proper awareness of entrepreneurs:

1. Develop a targeted communication strategy that will be tailored to the demands and needs of entrepreneurs. Will be tailored to the target audience, to strengthen and scale the technical assistance and consulting services component. It is desirable to create platforms where entrepreneurs can share their experiences with each other;

2. Audit and optimize the financial support component.

Increase the 2-year co-financing period, which will make the program more flexible and long-lasting. Lowering the loan repayment threshold (currently $ 75,000) will provide an opportunity to finance a variety of projects. Additional funding will help cover unforeseen expenses for entrepreneurs and eliminate working capital shortages;

3. Tax policy review.

Reducing/eliminating VAT on equipment (fixed assets) and importing raw materials will significantly improve business processes and improve the business environment. As well as reduction/cancellation of income tax on reinvested funds. The entrepreneur has to reflect the property and loan income, which is tax deductible after the release of the product;

4. More involvement of the agency in loan approval.

Increasing the role of the program will lead to the financing of interesting, promising projects that fail to fully comply with banking procedures and fail to receive funding;

5. Introduce the principle of one window.

It would be good if the agency "Produce in Georgia" on the principle of "one window" will provide assistance to the private sector, both in terms of planning and implementation of programs, as well as informing the state about various opportunities and obtaining professional advice;

6. Creating a unified electronic database of active entrepreneurs.

Unified electronic renewable database of interested and active entrepreneurs, accounting / analysis of those who have been denied funding by the bank, will help to identify such gaps as: sector, reason for refusal, amount requested, etc. Analysis will be very helpful for interested entrepreneurs for effective application planning;

7. Formation of monitoring and evaluation system.

A step forward is the fact that in the 2016 budget, (PG, Action Plan of the Committee on Sectoral Economics and Economic Policy, 2022) indicators are written in appropriate quantitative indicators, (MF, Data, 2022) which will give us adequate opportunities for program evaluation and civic engagement. (GYLA, Evaluation Report, 2021).

Since 2015, the Agency has been implementing a micro and small entrepreneurship promotion program in the regions of Georgia (Produce In Georgia. SME, 2020) - through financial assistance or consulting services, the state has provided funds from 5,000 to 15,000 GEL to start-up and expand entrepreneurship-winning entrepreneurs. (EDA Annual Report, 2016).

Changes in the micro and small grants program have been implemented since 2020, increasing the maximum amount of grant funds from 20,000 GEL to 30,000 GEL. The share of co-payments for new beneficiaries of the program has been reduced from 20% to 10%, and for existing beneficiaries from 50% to 25%. The program will fund more than 300 activities for this phase. (Produce in Georgia, Annual Report 2020).

In 2015-2018, 6,212 projects were funded under the program. The total amount disbursed by the Agency under the Micro and Small Grants Program amounted to 46.9 million GEL, while the investment exceeded 61 million GEL. More than 15,000 jobs were created.

The program covers any business activity, except for the production of primary agricultural products and related services. Priority is given to projects focused on accommodation and tourism services, starting a new business, starting / expanding a business by a female entrepreneur, in a rural / highland village, by IDPs.

The tools help entrepreneurs during the incubation period, for the first two years. After that, in terms of financial

co-financing, the agency terminates its relationship with the companies and provides consulting services after which the company itself continues to pay. If the entrepreneur is not solvent during these two years, the state will immediately stop co-financing the interest (Bochorishvili, 2014).

The agency conflicts with the content of the program regarding the financing new enterprises. Start-ups who do not have a loan business or related assets are not eligible for the program. Obstacles for an entrepreneur to start a new production are: 1. the interest rate, which is quite high for him, and 2. the collateral, which the entrepreneur cannot fully secure. The program is not for those who have only an idea.

Innovation Development Processes are coordinated by the Georgian Innovation and Technology Agency, which was established in 2014. (Order of the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia, 2014).

The Agency also ensures the activities of the Research and Innovation Council, (Government Resolution, 2015, 3) which unfortunately has not yet started to work, therefore the state strategy in the field of innovation, the priorities of the strategy and the persons responsible for its implementation have not been created.

On June 22, 2016, the Government of Georgia also adopted the Law on Innovation, which aims to create and improve the national innovation ecosystem necessary for the socio-economic development of Georgia, build an economy based on knowledge and innovation in the country, promote the absorption of technologies created in other countries (Georgian Law on Innovation, 2016).

Relevant structures have been established in the regions to support innovative activities: investment-venture funds, technoparks, business incubators, business accelerators, technology transfer centers, innovation laboratories (FabLab, ILab, etc.).

As a result of the Agency's programs in 2014-2020, 941 residents, 785 businesses in e-commerce, 130 students in the innovation camp were trained. The total number of beneficiaries in 2014-2020 is 56,000, across the regions - 4,556. 135 startups - 100,000 GEL with a grant, 21 startups - 650,000 GEL with a grant, 423 startups - 15,000 GEL with a grant. A total of 579 startups, in which a total of 40 million GEL was spent.

If we look at the ranking of the most innovative countries in the world, which is mainly compiled by the World Intellectual Property Organization (WIPO) and the news agency Bloomberg, we are not so lucky.

Georgia is in the 63rd place with 32.40 points in this rating. Georgia lags behind the countries of the former Soviet Union: Estonia (25th), Latvia (33rd), Russia (45th), Ukraine (50th), Moldova (54th) and Armenia (59th).

According to the rating published by Bloomberg, Georgia could not be included in the list of 40 countries. Georgia lags far behind the other countries in the process of developing and implementing innovations. (South Korea, 2022)

The World Intellectual Property Organization uses more than 80 criteria to compile the Innovation Index. The Innovation Index is grouped by innovation input costs and innovation output.

According to the table, Georgia has a better position in innovating than in publishing. It is also clear that in 2021 Georgia has spent more on innovation than in 2019, while the output of innovations is lower than in previous years.

Georgia has a positive attitude towards expected innovations along with the development of the country's economy. The relationship between income level (GDP per capita) and innovation is positive. A positive trend line indicates expected innovations in terms of revenue levels. Georgia's performance is in line with expectations of its level of development. The relationship between the input and output of innovation is negative. Georgia produces less innovative products compared to the level of innovative investments.

Georgia is relatively strong in terms of market sophistication and the weakest in terms of infrastructure.

7 columns of the Global Innovation Index, Georgia ratings:

Innovation input sub-indexes:

1. Institutions (political, legal and business environment) – 35;
2. Human resources and research (education, higher education, research and development R&D) – 60;
3. Infrastructure (information and communication technologies) – 85;
4. Market sophistication (credit, investment, trade, diversification and market scale) – 34;
5. Business sophistication - 61 (knowledgeable workers, innovative connections, knowledge absorption);

Innovation Release Sub-Indices:

6. Release of knowledge and technology (knowledge creation, knowledge influence, knowledge diffusion) – 75;
7. Production of creative product (intangible assets, creative goods and services, online creativity) – 74.

For the past decade, the GII - Global Innovation Indexs - has been a leading tool for measuring innovation. Recognizing that innovation is a major driver of economic development, GII aims to provide an in-depth analysis of innovation in up to 130 economies.

The creation of venture funds, techno parks and busi-

Table № 1. Georgia Ratings 2019 - 2021

	GII	Innovation input	Innovation output
2021	63	49	74
2020	63	54	71
2019	48	44	60

Source: https://www.globalinnovationindex.org/Home

Table № 2. Strengths and weaknesses of Georgian innovations

Strong sides			Weak sides		
code	Indicator	Score	code	Indicator	Score
1.2.3	Extra cost	**16**	**2.1.4**	PISA (International Student Assessment Program. Low Assessment in Reading, Mathematics, and Science)	**70**
1.3.1	Start a business easily	**2**	**2.3.3**	Global corporate R&D investors	**41**
2.1.5	Student-teacher ratio, average	**3**	**2.3.4**	QS University Rating	**74**
4.1.1	Ease of taking credit	**14**	**3.2.2**	Logistic performance	**111**
4.2.1	Easy protection for a minor investor	**7**	**3.3.3**	Environmental Certificate	**102**
4.3.1	Average weighted interest rate	**5**	**5.1.4**	GERD funded by businesses	**89**
5.1.5	Employed women%	**23**	**6.2.5**	High-tech production	**90**
5.3.4	Foreign direct investment	**9**	**6.3.1**	Sale of intellectual property	**97**
6.2.1	Increase in labor productivity	**24**	**7.1.4**	Creating ICT and organizational model	**101**
6.2.2	New business	**11**	**7.2.5**	Export of creative goods trade%	**104**

Source: WIPO statistics, https://www.wipo.int/global_innovation_index/en/

ness incubators does not automatically ensure the implementation of innovative policies in the process of economic development (Gudushauri, 2020). We are facing inappropriate spending of funds in this direction, therefore, moving Georgia on an innovative path of development requires a lot of effort.

It should be noted that innovations are still taking place in the country, but their realization does not take place inside most of the enterprises and are private initiatives of individual representatives of the business. This is due to the fact that in many enterprises the organization's staff is not ready to implement large-scale innovations, moreover, it is less interested in using its knowledge and skills to introduce innovation in the organization. The reasons for this can be many things: underdeveloped infrastructure, insufficient interest and motivation of the employee, lack of support for innovative thinking of the employee, lack of ordering innovations in the enterprise, lack of intellectual property, periodic cash flow, lack of cash flow, and lack of funding.

CONCLUSION

The sustainable development of small innovative entrepreneurship is quite a difficult task and requires systematic work, which must involve both the state, academic and industrial circles. It is necessary to create connecting rings between these areas. Based on these trends, a whole set of measures should be developed and implemented, which should be aimed at mass acquisition of innovations. It should be noted that only with the fruitful interaction of science, entrepreneurship, society, state and municipal bodies will be possible to ensure the rapid pace of economic development of the country and the establishment of an innovative economy.

Unfortunately, the state does not have the potential for small innovative businesses and its role in the development of the country's economy and the creation of innovations. The unserious and superficial attitude towards this issue is well seen in the legislative space, in particular in the legal acts and in the state documents where small entrepreneurship is mentioned. I am not talking about the term "small innovative entrepreneurship", which you will not find in any document. To date, a single concept of a small enterprise adapted to the real business environment of Georgia has not been established. For example, in the Law on Entrepreneurs there is only the concept of entrepreneur. Law of Georgia on Innovation In the definition of terms, you will meet a start-up business, which is defined as an entrepreneurial entity defined by the Law of Georgia on Entrepreneurs, which has not been registered for more than 2 years in accordance with the rules established by the legislation of Georgia. A special tax regime has been introduced in the Tax Code - for micro, small and individual enterprises, in the data of the National Statistics of Georgia you will find various commandments. The methodology for calculating the size of a small enterprise has also changed very often in recent years.

It is desirable to establish a single state body, which will be responsible to the government for the development and implementation of innovative economic policies and the importance of the role of small innovative businesses and projects in this regard. It can be said that the measures taken by the Government of Georgia are not enough to support small innovative businesses and move the Georgian economy on an innovative path, there is still much to be done in this regard.

At the moment, it is difficult to positively assess the development of small innovative businesses in Georgia despite the fact that we have adopted the Law of Georgia on Innovation. Until now, there has been no proper regulation of innovation processes in small businesses.

REFERENCES:

BDO (2018). Program - Produce in Georgia - Industrial part, technical Support and finances Access to components of results Rate.
Bochorishvili, K. (2014). Deputy Minister of Economy and Sustainable Development, June 14, 2014 interview
Draft Small Medium Entrepreneurship Development Strategy 2021-2025. Ministry of Economy and Sustainable Development.
Entrepreneurship Development Agency, Annual Report 2016.
European Commission. Impact Assessment Guidelines 15, January 2009.
Georgian Government Program 2021-2024 for the construction of a European State.
Georgian Young Lawyers Association, Evaluation Report of the Industrial Incentive Component of the State Program - Produce in Georgia. 2021.
Ghudushauri, T. (2020). Innovative Economics: Development Problems and Prospects. Caucasus International University.
Government of Georgia. On the establishment of the Research and Innovation Council and the approval of its statute. Government Resolution 32.3, February 2015. https://www.matsne.gov.ge/ka/document/-
Law of Georgia on Innovations. Legislative Herald of Georgia. (2016). 22.06.2016. https: //matsne.- gov.ge/ka/document/view/3322328
Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. Approval of the Statute of LEPL-Georgia Innovation and Technology Agency. Order of the Ministry of Economy and Sustainable Development of Georgia. (2014). 1-1 / 66. March 5, 2014. https: // - matsne.gov.ge/ka/document/view/2269957
Ministry of Finance website, statistical data. (2022).
MP. Info Card Regulatory Impact Assessment (RIA) System in Georgia and Stakeholder Positions. (2016). June 10, 2016.
OECD. Introductory Handbook for Undertaking Regulatory Impact Analysis (RIA). (2008). Version 1.0 October 2008
Parliament of Georgia. (2022).2022 Action Plan of the Committee on Sectoral Economics and Economic Policy.
Policy Planning System Reform Strategy, Administration of the Government of Georgia. (2015). May 23, 2015.
Produce in Georgia, Annual Report 2015.
Produce in Georgia, Annual Report 2020.
Produce In Georgia. Micro and Small Entrepreneurship. (2020).
Program of the Government of Georgia for the construction of the European state 2021-2024
Statute of the Committee on Sectoral Economics and Economic Policy. 9
Statute of the Committee on Sectoral Economics and Economic Policy. 10

JEL Classification: L83, D81, M1, I00. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.024

DECISION-MAKING PROCESS DURING ONLINE GAMBLING: AN INTEGRATION OF GLOBAL APPROACHES AND OTHER FACTORS (A CASE OF GEORGIA)

ANA ELIZAROVA

PhD Student

Caucasus University, Georgia

ana.elizarova@gmail.com

Abstract. Since the dawn of the computer and internet era, many online users have exploded, and more people are using the Internet to spend their money online. Georgia is well-known and well-positioned as a regional gambling hotspot. Gambling is a strategically vital and financially lucrative industry for the country. Gambling business plays a crucial role in the Georgian economy by contributing to its budget revenues via income generated from licenses and spending of foreign tourists and increasing employment by hiring a steadily increased number of employees in the field. Gambling is a steadily growing industry with an increasing number of players raises several behavioral questions on why so many people decide to play online and the main factors that determine and affect their choices. Even though online gambling is a strategically important and financially attractive field for Georgia, it is, at the same time, a source of many social problems such as gambling addiction, the involvement of adults, and financial problems. Gamblers maintain behavioral habits by attempting to deny concerns and a false sense of control. As a result, gambling becomes the most important activity in a person's life. Its nature is so broad that it complicates the process and makes it difficult for gamblers to recover. Therefore, this case requires a thorough study from various perspectives. These aspects lack scientific studies of the local market or other related research papers that add novelty to the Georgian online gambling segment. This research examines several traditional approaches to gambling behavior, their proclivity for problem gambling, and the primary elements that influence it.

KEYWORDS: PROBLEM GAMBLING, DECISION-MAKING PROCESS, RISKY BEHAVIOR, PREFERENCE, APPROACHES TO GAMBLING.

For citation: Elizarova, A. (2022). Decision-Making Process during Online Gambling: an Integration of Global Approaches and Other Factors (A Case of Georgia). *Globalization and Business.* 13, 154-159. https://doi.org/10.35945/gb.2022.13.024

INTRODUCTION

Gambling is a kind of entertainment in which customers wager a valuable item, usually a quantity of money, on the possibility of a reward. Gambling has existed as a source of entertainment for millennia and throughout civilizations. Players gamble because it is a pleasurable hobby activity (Wood, 2008). However, because most gamblers know the term "the house always wins," it is also an excellent example of hazardous decisions and illogical conduct. In economic terms, this refers to the fact that gambling has a negative anticipated value. The gambling odds are set up so that the casino/bookmaker makes money at the player's expense. The proclivity for such bets begs what drives gamblers' decision-making and how a different stimulus may influence that process. In the instance of Georgia, this study aims to offer an overview of alternative approaches to a gambling habit and to describe the essential components in the decision-making process. We will start by going through some standard approaches to gambling decision-making.

The Psychobiological Approach

One of the broadest approaches is gambling behavior from the clinical perspective. Gambling is a form of recreational behavior that, in some cases, can spiral out of control and transform into pathological. American Psychiatric Association (APA, 2013) and the World Health Organization (WHO, 1992) accepted pathological gambling as the only behavioral addiction recognized as a mental disorder. The psychobiological approach studies group differences between problem gamblers and healthy control groups on a measure of brain chemistry and function (Clark, 2010). Researchers divided studies of brain functions into two categories. The first category assesses the function of neurotransmitters. Second, splits brain activity into neuropsychological studies, which evaluate brain function indirectly using tasks validated in individuals with brain injury, and functional studies, which measure brain activity directly during task performance, usually using functional magnetic resonance imaging (fMRI). Studies can measure brain activity at rest or in response to

psychological tasks by tapping specific stimuli (e.g., cues for reward) or processes (e.g., decision-making). The blood-oxygen-level-dependent (BOLD) signal depicts a level of brain activity on fMRI.

The Cognitive Approach

We should also consider the importance of the cognitive approach in gambling and the psychobiological processes stated. According to the cognitive formulation of gambling, problem gamblers primarily continue to play because their incorrect beliefs induce them to overestimate their chances of winning (Ladouceur, 2003).

This distortion also highlights several factors, such as gamblers' perceptions of skill, unpredictability, and chance during the game. Several articles described false beliefs (Raylu, 2004). Applying the strategies above in psychotherapy for compulsive gambling is effective (Fortune, 2012).

Illusion of Control

Mentioned distortion can foster different game features, such as involvement of choice, open competition, and instrumental action. The most classic distortion is the "illusion of control," when a gambler tries to use skills and confuses a game of chance with a game of skill (Langer, 1975). Ladouceur & Walker's studies referred to some games, such as blackjack, where skill involvement is required to win or continue to play, which raises a belief that skill is excessively influential. A recent study found that problem gamblers overestimate their control of positive outcomes more than non-gamblers (Orgaz, 2013).

One of the most common methods used as evidence of the cognitive approach is the "think aloud" procedure. It was first developed in 1989 year by Gaboury & Ladouceur. Facilitators ask gamblers to verbalize thoughts while gambling in a realistic environment, such as a casino. The critical factor is speaking continuously and trying not to control or filter speech during gambling. Gamblers' comments are recorded and categorized by the moderator into two groups – accurate (e.g., It is a program/machine we have no control over; it is all luck) and erroneous (I have mastered it; I am getting good at these games). Participants fill out a questionnaire before and after a gambling session. Results showed that 70-80% of all statements were wrong, even when chance determines reward and gamblers are aware of it.

Different studies suggest that cognitive distortions are higher among problem gamblers and justify play (Walker, 1992); (Griffiths, 1994); (Baboushkin, 2007); (Joukhador, 2003). Baboushkin reported that probable pathological gamblers had more erroneous thoughts during gambling on blackjack, slot machines, and roulette rather than non-regular players. Griffiths also compared regular and non-regular gamblers and confirmed similar results on slot machines.

Another example of personal control is a lucky ticket in the lottery when gamblers expect their favorite numbers to win. Observations showed that gamblers are more confident when arranging the gambling process themselves. Participants bought a lottery ticket, and then the moderator asked them to buy back their cards. Persons who could choose their tickets were offered more money ($9) than people who took it from a random selection ($2). Individuals who had chosen their tickets were more likely to reject the offer with a higher chance of winning (Langer, 1975). The experiment shows how personal control affects the decision-making process in gambling and how a person perceives an opportunity to win when they arrange their gambling.

Similar findings have been described in roulette when players throw the dice ("shooting the dice"). Players displayed superstitious behavior, such as blowing on the dice using more force when throwing a high number (Henslin, 1967). The effect of personal control makes players accept more risky choices and place higher bets when they have an opportunity to throw the ball by themselves, rather than when a croupier is involved (Ladouceur, 1987). Consider that it was an illusory control that did not affect results in all examples. In further studies, (Petry, 2002) created an effective cognitive therapy to correct erroneous beliefs among problem gamblers.

Gambler's Fallacy

Studies showed that both occasional and problem gamblers tend to develop faulty beliefs. Understanding the mechanism psychologically, we should discuss at least two reasons for erroneous beliefs.

First, different features of games foster these erroneous beliefs. Second, classic studies show that humans are generally poor at judging probabilities and randomness (Tversky, 1971); (Gigerenzer, 2002). The problem is that gamblers fail to appreciate the independence of turns and use small samples as representatives (Ayton, 2004). Poor abilities of random processing sequences lead to the "Gamblers Fallacy." Gamblers' Fallacy is gamblers' belief that the expectancy of a particular event becomes less likely after a long series of the same event; therefore, the win is "due" after a series of losses (Cowan, 1969). Players are trying to create a strategy based on the previous outcome. The studies found that gamblers were more likely to bet on black (75%) if the last result was red (50%) while playing roulette. The winning and losses series might be considered a "streak." Works showed that gamblers perceive winning or losing "streaks" on the third consecutive trial (Carlson, 2007).

Similar findings of "Gamblers Fallacy" report difficulties caused by various features of gambling games. Structural characteristics promote gambling and evoke cognitive distortions. For example, the slot machine wins, followed by flashing lights and specific sounds. Mentioned method manipulates the player's perception, helps them easily recall win rather than losses, and may bias the decision to continue to play by distorting their memory of past outcomes.

The Near-Miss Effect

The "near-miss effect" arises when a poor outcome is close to a considerable gain; the "near-miss effect" arises. Several studies looked into the impact of near-miss outcomes on gambling habits. Despite their objective equivalent as no wins, Clark's investigations revealed that near-miss outcomes were related to increased willingness to gamble than full-miss outcomes (Clark, 2009). They displayed two cherries on the slot machine task, with the third cherry appearing later. The impact mentioned above occurs in all forms of gambling and is sometimes misinterpreted as an indication of mastery of skills/games. An illusion of control causes the near-miss effect, and as a result, gamblers believe they are winning rather than losing (Griffiths, 1991).

Behavioral Approach

In general, decision-making is an adaptive behavior that considers both internal and external variables and leads to selecting a course of action over others, often competing and options. Different fields studied it, ranging from mathematics, economics, and psychology to neuroscience. Discussions around this field yielded a new description of decision-making processes. Reinforcement-guided decision-making models are based on economic and reinforcement learning theories and maximize benefits over a specific period (Khani, 2016). Several neurotransmitter systems and brain areas are studied to understand the decision-related process better. We will use these models during the cross-talks among different approaches to process decision-related information in gambling. Another insight given from the behavioral economics review is the role of Prospect theory (PT), which describes a range of standard behavior and deviation from normative expected value theory (Kahneman, 2013). One of the main points in PT is "loss aversion".

Observations showed that humans and other species are more sensitive to losses than gains. This might lead to a "loss chasing" behavior in problem gamblers (Takahashi, 2013). Prospect theory also shows nonlinearity in probability. It overestimates small probabilities and underestimates significant chances. Behaviorally, the overestimation might result in a risky decision and increase the attractiveness of the gamble. Distortions correlated with dopamine in the ventral striatum and dorsolateral prefrontal cortex (Takahashi, 2010). Different methods study brain activity and gamblers' perception of the decision-making process.

Research Methodology

This study explored the main approaches to gambling behavior and their tendency to problem gambling. Additionally, and of importance to the present investigation, we asked respondents about their preferences for online gambling, and they were able to explain their reasons for it.

Generally, gambling is reviewed as risky behavior and recognized as an addiction. Gamblers avoid talking about gambling issues as they know social attitudes toward the sector is very negative and in some cases recognized as a pathological and is considered in a correlation with other addictions. On the second hand some gamblers even do not recognize that they belong to that problem group. Considering mentioned factors, we decided to conduct a qualitative research methodology using the focus groups method. Because special atmosphere is created during research process and the appropriate group of people with similar interests help gamblers feel comfortable and speak openly about their interests, preferences and motivations. The facilitator’s guide and questionnaire covered all interesting issues, such as preferences, behavior, and decision-making process.

A qualitative approach is primarily exploratory research and is used to uncover underlying causes, opinions, and motivations. It gives information about the situation or aids in the development of ideas. Qualitative research is used to uncover trends in thought and beliefs and dive deeper into the issue. The qualitative data collection method used during our research is semi-structured interview techniques. The sample size is typically small, with 40 respondents, due to the facts listed above. Recruiting for Focus Groups was problematic due to the specific target group, and social stigma toward gamblers made the selection process even harder. We selected respondents for interviews from representative groups and divided them by age categories, and the main criteria were active playing status. Focus groups consisted of 5 main clusters: 1) 21-30 2)31-40 3) 41-50 4) 51-60 5) +61. The groups were mixed; respondents were users of different slot clubs, casinos, and sports betting sites. They have been active players for many years and have played many times during the past month. Participants were males, and all respondents were offered a gift valued at $20 US. The research guide consisted of a manner that helped us make a holistic market overview and define players' preferences. We used the semi-structured method during focus groups, one of the most popular instruments, which allows us to be more flexible with respondents and ask additional questions, making the interview more in-depth. Qualitative research yields descriptive rather than predictive outcomes. Furthermore, we are not able to generalize results on population.

All information collected during the research follows ethical issues, including the right to privacy and autonomy. We explained to respondents that no correct and incorrect answers existed; they could discuss gambling issues without barriers and leave research at any time. We informed participants about the audio recording that we needed for analyses. We treat all provided confidential information with respect, and we follow guidelines on protecting sensitive data, which means that no harm can come to participants or the researcher. Collected data is protected and will not transfer to a third party. We aim to avoid bias in any aspect of our research, including design, data analysis, and interpretation.

Table 1 indicates the main categorization of respondents

Group	Number	Area
21-30	8	Adjara
31-40	8	Europa
41-50	8	Betlive
51-60	8	Crystal
+60	8	Croco

Data Analyses

For data analysis, we used Nvivo 12 program. Before data analyses, we collected all audio records transformed into the transcript. The transcript is a detailed reflection of audio records that includes examples and additional information discussed during focus groups. We used transcripts in Nvivo. The first step was making codes/nodes of our information. The separated clusters of our information allowed us to use the structural coding method (Saldana, 2021). Codes were grouped hierarchically and analyzed in different ways. For example, we used content visualization by selecting a mind map and word cloud.

Research Results

The research investigated the main reasons for gambling in Georgia. We started Focus Group (FG) discussions with the association method. FG participants mentioned that they mostly gamble with a feeling of HOPE to win or return their money. The most important fact is that gamblers perceive the gambling company as a "working place" where they can earn some money to pay a debt or earn some cash for a particular day, but not as an entertainment house.

The second reason is previous experience, which is one of the primary motivators. Gamblers mentioned that the previous experience relates to a particular "house," machine, time, situation, and other factors.

"At night, money is already accumulated, and approximately at 2:00-3:00 AM, it is easier to win."

(Male, 41-50).

"I choose according to previous experience, where I have experience of more wins."

(Male, 21-30).

Another critical factor in Internet gambling is associability. In many cases, the Internet makes the activity more asocial (although some online gambling activities like online poker have chat room facilities allowing some social interaction). Gambling removes a psychological and social "safety net" from gamblers as there are no friends or acquaintances to help monitor their gambling. However, at the same time, it is also an ability to make new friends in their cohort/cluster and keep social interaction while still being at home.

"You can gamble while driving to work."

Male (21-30).

Gamblers mentioned interests as one of the reasons. Different marketing offers with attractive information about new products, bonuses, and jackpots supported with full-scale marketing activities stimulate interest in existing and potential gamblers. It is important to note that information about the field provided by companies is an essential factor in evoking interest in Gamblers. The large scale of games offered to gamblers helps them learn strategies and practice different tactics. Most gambling sites have demo versions of new games. Such options allow them to try their luck with a small stake size and get used to a new product. Gamblers' interest intensifies with cross-offered products. The main reason is that most gambling companies are successfully using Key Account Management System. Among the most reliable communication channels, they named: Online Platforms, Short Message Service, Television, Outdoor Banners, Direct Calls, and Word of Mouth. Word of mouth is one of the most effective methods in that field. Gamblers always used examples of their neighbors, friends, familiar people, and others.

"I Can not gamble until I lose all money because I am waiting for JACKPOT."

(Male, 41-50)

"Once I won 1000 GEL, the next day they gave me a bonus card, in a few days I became a VIP client. I was addicted to many things, but the hardest is to give up on gambling."

(Male, +51)

One of the factors gamblers mentioned is the role of friends. Some cases showed that gamblers were enthusiastic about playing because their friends and family do it. Gambling is seen as an avoidance strategy when under stress. The findings demonstrated the best way to escape from problems and relieve anxiety, boredom, and depression. Negative mood states facilitate many gamblers' need to modify their mood by playing again. In the beginning, the gambler has his first experience with the game, which stimulates positive emotions and feelings. This stage is followed by chasing, a period when gamblers increase their stake to fulfill their losses. Different cognitive and personal changes usually follow impaired control. Besides the most common range of negative consequences, health problems, changes in mood, problems at home/work/school, and legal problems also sometimes occur.

"When I lose, I am very aggressive, and I do not need any connection with people."

(Male, 41-50).

"When you lose, you need some time to calm down and then continue playing."

(Male, 31-40).

Another factor mentioned during discussions reviewed gambling as a relaxation process and enjoyable pastime activity in a familiar atmosphere, where they feel comfortable and confident. Gamblers think that they can control the proper operation of gambling when someone wins and someone loses.

"In most cases, I am gambling for just having fun; if I have 20-30 GEL, I start gambling with no hope to win; I realize that I

will not win much money to change my life, but when I am in a process for me it is tough to stop, I become like a zombie."

(Male, 31-40).

CONCLUSION AND FUTURE DIRECTIONS

The results of different researches showed many factors affecting gamblers' behavior. It is the only behavioral addiction recognized as a mental disorder from a modern perspective. That is why it is dangerous to treat gambling as homogenous activity. The review of studies showed that some people spend so much time gambling online that they become addicted. This addiction is a significant social problem and can lead to severe consequences (Ahn, 2010).

Different cognitive and personal changes usually follow impaired control. Besides the most common range of negative consequences, health problems, changes in mood, problems at home/work/school, and legal problems also sometimes occur. Life changes leave gamblers isolated or direct them to suicide. They try to deny issues and have a false feeling of control, maintaining gamblers' behavioral patterns. Thus, some gamblers manage to cope with several adverse problems. In most cases, gambling becomes the most critical activity in an individual's life. The nature of gambling is so comprehensive that it complicates the process and hampers them from recovering from it. Even with recovery, in most cases, gamblers will experience a few relapses in their lifetime after periods of abstinence. Addictive behavior such as pathological gambling has complex etiology and is not fully understood. There are direct and indirect factors associated with developing and maintaining disorder.

A case in Georgia showed several factors affecting the decision-making process, such as hope to win; a safe place; marketing offers; the role of friends/family; technics. The research showed the difference in gamblers' attitudes toward the field in Georgia and other countries, as Georgian gamblers do not consider the field as a method of entertainment. Therefore future research should enroll a quantitative method as qualitative research is descriptive rather than predictive and is not generalized on population.

Moreover, future research should be conducted into the competition between the Internet and land-based venues, and additional studies should be conducted by considering demographical features. Moreover, future research should study socio-economic and demographic characteristics as there are limited resources in the field. Despite the actuality of the sector, there is a lack of scientific studies or other related research papers about the Georgian gambling segment. Hope more researchers will be motivated to follow my research and publish similar studies that will help increase social awareness related to this sector and better analyze and prevent problems caused by the risky decision-making processes.

To prevent problem gambling, the role of government and private business is crucial. Government should carry out educational and policy initiatives. Revenues that government gets from licenses and taxes from the industry should reinvest in the same field by conducting particular programs to decrease the risk of pathological gambling. Moreover, the business should also be interested in providing responsible gambling to the target audience as their incomes depend on society's welfare. Gambling is a common problem in different countries. Its reasons and tendency need to be studied to identify critical issues and find effective ways to decrease the number of players and maximize economic welfare.

Limitations

The current research has some limitations, and we believe it is vital to mention them not only to ensure that our research is visible to the critical observer but also to provide any extra lessons we can consider for future research. The study's most significant flaw is that the sample size is small due to the problematic group, which is negatively recognized in society. It is impossible to determine how the sample reflects the larger population, as Internet gamblers are a large community. As a result, while we believe the study has promise in providing insight into the factors that affect Internet gamblers' decision-making process and our findings on Internet gamblers' preferences, it is impossible to extrapolate demographic and game-play characteristics to a larger population.

Another limitation is related to the pitfall was related to survey methodology. The survey used for the present study collected only qualitative data and required a more thorough study.

REFERENCES:

American Psychiatric Association. (1994). Diagnostic and Statistical Manual of Mental Disorders.

Ayton, P., & Fischer, I. (2004). The Hot Hand Fallacy and the Gambler's Fallacy: Two Faces of Subjective Randomness*? Memory & Cognition*. 32 (8), 1369-1378.

Cowan, J. L. (1969). The Gambler's Fallacy. *Philosophy and Phenomenological Research*. 30 (2), 238-251.

Carlson, K. A., & Shu, S. B. (2007). The Rule of Three: How the Third Event Signals the Emergence of a Streak. *Organizational Behavior and Human Decision Processes*. 104 (1), 113-121.

Clark, L., Lawrence, A. J., Astley-Jones, F., & Gray, N. (2009). Gambling Near-misses Enhance Motivation to Gamble and Recruit Win-Related Brain Circuitry. *Neuron*. 61(3), 481-490.

Clark, L. (2010). Decision-making during Gambling: an Integration of Cognitive and Psychobiological Approaches. *Philosophical Transactions of the Royal Society B: Biological Sciences*. 365 (1538), 319-330.

Derevensky, J. L., Gupta, R., & Baboushkin, H. R. (2007). Underlying Cognitions in Children's Gambling Behavior: Can They Be Modified? International Gambling Studies. 7 (3), 281-298.

Fortune, E. E., & Goodie, A. S. (2012). Cognitive Distortions as a Component and Treatment Focus of Pathological Gambling: a Review. *Psychology of Addictive Behaviors*. 26 (2), 298.

Griffiths, M. (1991). Psychobiology of the Near-miss in Fruit Machine Gambling. *The Journal of Psychology*. 125 (3), 347-357.

Griffiths, M. D. (1994). The Role of Cognitive Bias and Skill in Fruit Machine Gambling. *British Journal of Psychology*. 85 (3), 351-369.

Gigerenzer, G. (2003). Reckoning with Risk: Learning to Live with Uncertainty. *Penguin UK*.

Henslin, J. M. (1967). Craps and Magic. *American Journal of Sociology*. 73 (3), 316-330.

Joukhador, J., Maccallum, F., & Blaszczynski, A. (2003). Differences in Cognitive Distortions between Problem and Social Gamblers. *Psychological Reports*. 92 (3), 1203-1214.

Kahneman, D., & Tversky, A. (2013). Prospect Theory: An Analysis of Decision under Risk. In Handbook of the Fundamentals of Financial Decision Making: Part I. (99-127).

Khani, A., & Rainer, G. (2016). Neural and Neurochemical Basis of Reinforcement-guided Decision Making. *Journal of Neurophysiology*. 116 (2), 724-741.

Lachance, S., Doucet, C., & Leblond, J. (2003). Group Therapy for Pathological Gamblers: A Cognitive Approach. *Behaviour Research and Therapy*. 41 (5), 587-596.

Langer, E. J. (1975). The Illusion of Control. *Journal of personality and social psychology*. 32(2), 311.

Ladouceur, R., & Mayrand, M. (1987). The Level of Involvement and the Timing of Betting in Roulette. *The Journal of Psychology*. 121 (2), 169-176.

Orgaz, C., Estévez, A., & Matute, H. (2013). Pathological Gamblers Are More Vulnerable to the Illusion of Control in a Standard Associative Learning Task. *Frontiers in psychology*. 4, 306.

Petry, N. M., & Roll, J. M. (2001, July). A Behavioral Approach to Understanding and Treating Pathological Gambling. *In Seminars in Clinical Neuropsychiatry.* 6 (3), 177-183.

Park, B. W., & Ahn, J. H. (2010). Policy Analysis for Online Game Addiction Problems. *System Dynamics Review*. 26 (2), 117-138.

Raylu, N., & Oei, T. P. (2004). The Gambling Related Cognitions Scale (GRCS): Development, Confirmatory Factor Validation and Psychometric Properties. *Addiction*. 99 (6), 757-769.

Saldaña, J. (2021). The Coding Manual for Qualitative Researchers. *Sage*.

Tversky, A., & Kahneman, D. (1971). Belief in the Law of Small Numbers*.* *Psychological Bulletin*. 76 (2), 105.

Takahashi, H., Fujie, S., Camerer, C., Arakawa, R., Takano, H., Kodaka, F., & Suhara, T. (2013). Norepinephrine Is the Brain Associated with Aversion to Financial Loss. *Molecular Psychiatry*. 18 (1), 3-4.

Takahashi, H., Matsui, H., Camerer, C., Takano, H., Kodaka, F., Ideno, T., & Suhara, T. (2010). Dopamine D1 Receptors and Nonlinear Probability Weighting in Risky Choice. *Journal of Neuroscience*. 30 (49), 16567-16572.

Walker, M. B. (1992). Irrational Thinking among Slot Machine Players. *Journal of Gambling Studies*. 8 (3), 245-261.

World Health Organization. (1992). *The ICD-10 classification of mental and behavioral disorders: clinical descriptions and diagnostic guidelines*. World Health Organization.

Wood, R. T., & Griffiths, M. D. (2008). Why Swedish People Play Online Poker and Factors that Can Increase or Decrease Trust in Poker Websites: A qualitative Investigation. *Journal of Gambling Issues*. (21), 80-97.

This research [PHDF-21-3954] has been supported by
Shota Rustaveli National Science Foundation of Georgia (SRNSFG).

რეფერირებადი და რეცენზირებადი საერთაშორისო სამეცნიერო – პრაქტიკული ჟურნალი „გლობალიზაცია და ბიზნესი“

ტექსტის კორექტორი: **ნინო ქერაშვილი**

დაკაბადონება: **ნიკა ხვედელიძე**

გარეკანის დიზაინი: **ლიზა ჯალაღონია**

თბილისი, 0141, დ. გურამიშვილის გამზ. №76

ტელეფონი: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

ფაქსი: (+995 032) 214 35 83

ელ–ფოსტა: info@eugb.ge

REFEREED AND PEER-REVIEWED INTERNATIONAL SCIENTIFIC-PRACTICAL JOURNAL GLOBALIZATION & BUSINESS

Proof-reader: **Nino Kerashvili**

Page Make-up: **Nika Khvedelidze**

Cover Design: **Liza Jalaghonia**

76 D. Guramishvili ave, Tbilisi, 0141, Georgia

Phone: (+995 32) 2 000 171

(+995 599) 96 94 59

Fax: (+995 032) 214 35 83

E-mail: info@eugb.ge

